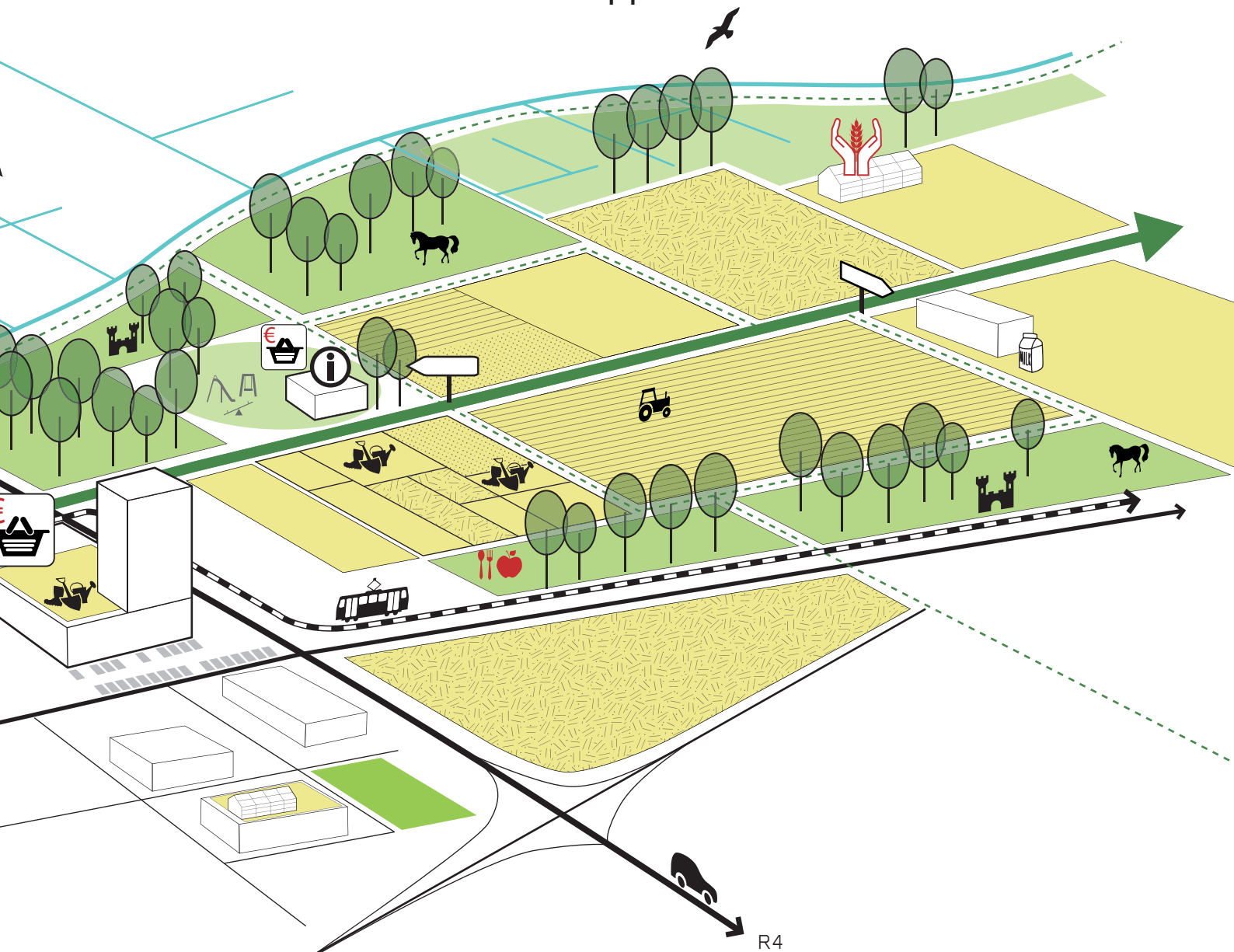

Visie op landbouw in de stedelijke omgeving van Gent in 2030 en de ruimtelijke vertaling ervan

Eindrapport

in opdracht van

INHOUDSTAFEL

0 Inleiding	7
0.1. Landbouw in de stedelijke omgeving van Gent	7
0.2. Op naar een visie	7
0.3. Van landbouw in Gent... naar stadsgerichte landbouw voor Gent 2030	8
0.4. Nieuwe maatschappelijke uitdagingen – nood aan transitie	9
0.5. Verloop studieopdracht	10

DEEL I - ANALYSE

1 Analyse - Karakteristieken landbouw	15
1.1. Data en methoden	17
1.2. Omschrijving van de Gentse landbouwbedrijven op basis van de landbouwtelling	22
1.3. De landbouw in Gent in kaart op basis van EPR	36
1.4. Inventarisatie stadsgerichte landbouwinitiatieven op basis van kwalitatief onderzoek	52
1.5. Conclusie data	62
1.6. Typologie van bedrijven op kaart	65
2 Analyse - Ruimtelijke karakteristieken	67
2.1. Groenblauwe netwerken	69
2.2. Landschappelijke structuur	74
2.3. Traditionele landschappen	76
2.4. Bodem	76
2.5. Bodemgeschiktheid	79
2.6. Stedelijke groene ruimte	82
2.7. Register van verontreinigde gronden	85
2.8. Leegstaande panden	85
2.9. Register onbebouwde percelen	85
2.10. Verbindingen	89
2.11. Gezondheid en leefbaarheid	90
3 Planologisch-juridische context	93
3.1. Bestaande lokale beleidskaders geven reeds richting aan de visie	95
3.2. Wijziging in en bijkomende agrarische bestemming	99
3.3. Landinrichting, natuurinrichting en ruilverkaveling	101

3.4. Publiek eigendom	103
4 Ruimtelijke diversiteit deelruimten	105
4.1. Indeling in deelruimten	107
4.2. Groenpolen als groene multifunctionele polen	117
5 Typologieën van landbouw in de stedelijke omgeving van Gent	121
5.1. Inleiding	123
5.2. Inventarisatie van huidige types	123
5.3. Typologie van huidige landbouwwormen in en rond Gent	125
5.4. Trends en ontwikkelingen in stad en landbouw die van belang zijn voor de transitie naar een duurzame, stadsgerichte landbouw	130

DEEL II - VISIE

6 Vrijwaren van open ruimte voor en door een meer duurzame landbouw	137
6.1. Uitgangspunten	139
6.2. Bouwstenen van de visie	143
7 Transitie naar een stadsgerichte en klimaatneutrale landbouw	153
7.1. Transitie: optimalisatie op bedrijfsniveau	157
7.2. Transitie: optimalisatie op gebiedsniveau	157
8 Typologie van kansrijke vormen van stadsgerichte landbouw	159

DEEL III - RUIMTELIJKE VERTALING

9 Gebiedsgerichte visie per deelruimte	175
9.1. Ruimtelijke vertaling van de visie naar deelruimten	177
9.2. Verbindende hefboomprojecten	183
10 Ontwerpend onderzoek - casegebieden	187
10.1. Introductie	189
10.2. CASE 1 – Centrum Gent	195
10.3. CASE 2 – Stadsrand Mariakerke	209
10.4. CASE 3 - Randstad - Sint-Amandsberg	223
10.5. CASE 4 - Randstad - Technologiepark Zwijnaarde Ardoyen	235
10.6. CASE 5 - Multimodaal knooppunt	247
10.7. CASE 6: Groenpool - Parkbos	261

10.8. CASE Kouter - Leieland	277
11 Conclusie - landbouw als ruimtegebruiker	291
11.1. Landbouw als gastheer in agrarisch gebied	293
11.2. Landbouw te gast in niet-agrarische gebieden	295
11.3. De rol van de lokale overheid – het lokaal beleid	296
11.4. Prioritair stappenplan: vrijwaren van open ruimte voor en door een meer duurzame landbouw	297

DEEL IV - BELEIDSAANBEVELINGEN

12 Lokale beleidsaanbevelingen voor een duurzaam en meer stadgerichte landbouw	305
13 Beleidsaanbevelingen naar hogere overheden	317
14 Hiaten en aanbevelingen voor verder onderzoek	321

BIJLAGEN

15 Lijst met afkortingen	327
16 Participatief traject	329
16.1. Inleiding	329
16.2. Forum	329
16.3. Workshopreeks 1	331
16.4. Samenvatting workshopreeks 1	334
16.5. Workshopreeks 2	339
16.6. Samenvatting Workshopreeks 2	341

0 Inleiding

0.1. Landbouw in de stedelijke omgeving van Gent

Landbouw in het stedelijk gebied van Gent staat net zoals in de rest van Vlaanderen onder druk. Deze druk uit zich enerzijds in het **verlies van landbouwareaal** voornamelijk door toenemende verstedelijking, zonevreemde activiteiten en natuurontwikkeling. Anderzijds is er de **druk op de landbouwsector**: door steeds toenemende Europese eisen in verband met milieuwetgeving en waterbeleid, monopolisering en stijgende grondprijzen, schaarste aan grondstoffen en energie, ... verkleint het landbouwincome en wordt de landbouwer geduwd in de richting van intensifiëring, modernisering en schaalvergroting.¹ De bedrijfsvoering volgt daarbij meer en meer de logica van de mondiale bedrijfseconomie² en is steeds minder afgestemd op de capaciteiten van het landschap en lokale uitdagingen.

Tegelijk steken steeds meer initiatieven rond vernieuwende vormen van landbouw de kop op, zowel in als in de nabije omgeving van de stad. Burgers en bedrijven nemen het heft in handen. Ze illustreren de ruime hoeveelheid kennis, innovatiekracht en creativiteit die in de Gentse samenleving borrelt. Het toont bovendien de bereidheid van de bevolking om zich in te zetten op vernieuwende vormen van landbouw. Het is van belang om het patroon van deze diverse initiatieven te analyseren, in beeld te brengen, te benoemen, te activeren en uiteindelijk kracht bij te zetten indien ze bijdragen aan het gewenste toekomstperspectief.

Er is nood aan een duidelijke visie op de landbouw in de stedelijke omgeving van Gent, waarin deze nieuwe en duurzame initiatieven zich kunnen inpassen.

0.2. Op naar een visie

De stad Gent wenst de creativiteit en de innovatiekracht van de Gentse burgers en bedrijven te benutten en te ondersteunen en schrijft een studieopdracht uit voor een 'visie op landbouw in de stedelijke omgeving van Gent in 2030' en de ruimtelijke vertaling ervan. Deze werd toegewezen aan het team Sum, ILVO en Paul de Graaf. In eerste instantie zal een **beleidsvisie met een concreet actieplan** worden opgesteld. Het beleidskader moet duidelijkheid scheppen welke middelen (kennis, netwerk, ruimte, financiering, instrumenten, ...) de overheid ter beschikking kan stellen.

De onderzoeksopdracht moet input geven aan het nieuwe structuurplan '**Ruimte voor Gent – Structuurvisie 2030**' en heeft dus een **ruimtelijke insteek**. Met de opmaak van de structuurvisie 2030 gaat de stad een nieuwe ruimtelijke uitdaging aan. Uitgangspunten zijn duurzaamheid, verwevenheid en diversiteit. Deze structuurvisie zal eveneens de ambitie van de stad om **2050 klimaatneutraal** te zijn, mee helpen waarmaken. De landbouw speelt een belangrijke rol in de ecologische transitie van de stad naar een koolstofarme maatschappij. De stad wenst volgende input te krijgen voor het beleidsdomein landbouw:

- Wat is de ruimte die deze landbouw op vandaag inneemt?
- Welke trends, noden en behoeften leven er bij deze landbouw en wat is hiervan de ruimtelijke implicatie?
- Wat is de ruimte die de stad in 2030 wil en kan geven aan de landbouw in Gent?
- Welke rol kan landbouw spelen naar klimaatneutraal Gent?

¹ Resultaten uit participatief traject en analytisch vooronderzoek.

Om de visie te ondersteunen en tot een goed einde te brengen gaat de stad een nauwe **samenwerking aan tussen diverse stadsdiensten**. De dienst stedenbouw en ruimtelijke planning, de dienst economie en de groendienst bundelen hun krachten rond deze ruimtelijke uitdagingen. Andere betrokken diensten zoals de milieudienst en de dienst gebiedsgerichte werking volgen de studie op de voet.

0.3. Van landbouw in Gent... naar stadsgerichte landbouw voor Gent 2030

De studieopdracht gaat op zoek naar de ruimte voor en de rol van landbouw op het grondgebied van Gent. Vanuit de kennis van de bestaande landbouw in Gent en een systeemanalyse van de verschillende bestaande en kansrijke typologieën, gaan we in overleg met landbouwactoren op zoek naar het toekomstbeeld voor de landbouw binnen een duurzame ontwikkeling van de stad. We gaan op zoek naar synergiën en complementariteit tussen de verschillende vormen van landbouw onderling, maar ook tussen de deze vormen en andere stedelijke functies. We gaan op zoek naar win-win situaties waarbij niet alleen de stad wint aan duurzaamheid, maar ook de landbouw aan rentabiliteit. We werken een visie uit op de landbouw die niet alleen beïnvloed wordt door de stad, maar in interactie gaat met deze stad en er een integraal onderdeel van uitmaakt. **Het wensbeeld voor de visie op landbouw in de stedelijke omgeving van Gent in 2030 is een stadsgerichte landbouw die bijdraagt aan een klimaatneutraal Gent 2050.**

Stadsgerichte landbouw maakt integraal onderdeel uit van de **stedelijke economie** en haar **sociaal en ecologisch systeem**.² Er is een **wederkerige relatie tussen stad en land**. De stad levert daarbij ecosysteem- en andere diensten aan de stad zoals een groter gemeenschapsgevoel, een grotere voedsel- en inkomenszekerheid met name voor kwetsbare groepen, toerisme, recreatie, natuur- en landschapsbeheer, educatie en zorg, waterberging, koelcapaciteit en het sluiten van kringlopen.³ Op die manier brengt de landbouw een meer multifunctioneel grondgebruik tot stand in en om de stad met economische, ecologische en maatschappelijke baten, zowel voor de landbouwer als voor de bewoner van de stad. Tegelijk speelt de landbouwer in op de mogelijkheden en kansen die de verstedelijkte omgeving van Gent te bieden heeft. Stadsgerichte landbouw kan optimaal gebruik maken van de stad als afzetmarkt, leverancier van arbeidskrachten, restwarmte, nutriënten en organisch afval, ...

Het begrip landbouw definiëren we in deze studie als **alle vormen van landbouw** die gebruik maken van de **ruimte op het grondgebied** van Gent in alle mogelijke varianten en variëteiten. Het gaat niet alleen om professionele landbouw, maar ook over landbouw georganiseerd door de gemeenschap of op individuele basis. Er wordt bewust in deze studie geen onderscheid gemaakt tussen professionele en niet-professionele landbouw, gangbare of niet-gangbare landbouw. Elke tweedeling creëert een grijze zone waarin vormen van landbouw noch tot het ene, noch tot het andere behoren. Bovendien is ons inziens een tweedeling niet relevant voor het formuleren van beleidsaanbevelingen.

² Team Vlaamse Bouwmeester, Architecture Workroom Brussels i.s.m. Maat-ontwerpers. Pilotprojecten productief landschap, p. 10.

³ VMM (2012). Transitie naar een duurzaam landbouw en voedingssysteem in Vlaanderen: een systeemanalyse. Topicrapport MIRA in samenwerking met AMS. Departement Landbouw en Visserij.

0.4. Nieuwe maatschappelijke uitdagingen – nood aan transitie

De relatie tussen stad en land is in Vlaanderen in de loop der tijden sterk geëvolueerd. Het is een permanente zoektocht naar een moeizaam evenwicht.⁴ In de tweede helft van de 19de eeuw was sprake van een sterke migratiegolf uit het platteland naar de stad. De landbouwer bleef als dominante partij achter op het platteland. Ondertussen zijn reeds lange tijd omgekeerde fenomenen vastgesteld wat heeft geleid tot een verstedelijking van het platteland. Het stelt de rol van de landbouw in de onmiddellijke nabijheid van de stedelijke omgeving in vraag. Stad en land overlappen elkaar in dit overgangsgebied. Landbouw is niet meer de enige speler in deze open ruimte, maar moet er een plaats innemen samen met natuur, ecologie, recreatie, wonen,....⁵

De ontwikkelingen vanuit de stad gaan gepaard met **nieuwe waarden en verwachtingen** van de maatschappij ten opzichte van het landelijk gebied. Waarden die voor de landbouwgemeenschap in eerste instantie als 'vreemd' worden ervaren.⁶ De vervreemding van de natuurlijke omgeving en de landbouw zijn voor de stedeling net een motor voor bewustzijnsontwikkeling en veranderend gedrag geworden.⁷ Niet alleen heeft de stedeling een hernieuwde belangstelling voor landbouw en lokaal duurzaam voedsel, hij gaat ook doelbewust op zoek naar een gezonde omgeving: een groen landschap om te recreëren of tot rust te komen. Kortom, de landbouw in de stedelijke omgeving wordt geconfronteerd met een steeds toenemend aantal ruimtegebruikers. Men gaat in de nabije toekomst ook steeds meer beroep moeten doen op deze open ruimte omwille van de klimaatverandering. Men heeft ruimte nodig voor water, voor CO₂ opberging, biodiversiteit, voor afkoeling van de stedelijke ruimte enz. Men moet gaan naar een dienende functie voor de 250.000 inwoners van Gent.

Zowel stad als land staan vandaag voor diverse ruimtelijke uitdagingen. Steden zoeken naar antwoorden op o.a. sociale en ecologische problemen. De landbouw staat onder druk door verstedelijking en de steeds toenemende globalisering. **Interactie en nauwe samenwerking tussen stad en land** kan antwoorden bieden op de ruimtelijke uitdagingen van zowel stad als land.

De leefbaarheid van landbouwbedrijven in de stedelijke omgeving is niet vanzelfsprekend onder meer door deze **ruimtelijke en maatschappelijke uitdagingen en verwachtingen** die worden gesteld vanuit de maatschappij en diverse sectoren (milieu, natuur, ...). Wil de landbouwer in deze 'nieuwe' omgeving zijn bestaansrecht en toekomst verzekeren, dan zal hij zijn **economische en maatschappelijke rol** een **nieuwe invulling** moeten geven.⁸

We zitten duidelijk op een **maatschappelijk keerpunt**. Er is **nood aan transitie**. Niet alleen transitie naar nieuwe vormen van ruimtegebruik en bedrijfsvoering maar eveneens het herdenken van de rol van de landbouw in deze stedelijke omgeving en de rol van het beleid.

4 Uitdagingen voor de Vlaamse landbouw, Afdeling Monitoring en Studie. Landbouw en Visserij

5 Visienota 'Inzetten op duurzame groei. Toekomst van de Vlaamse land- en tuinbouw in Europees en mondiaal perspectief', Boerenbond (2014).

6 Visienota 'Inzetten op duurzame groei. Toekomst van de Vlaamse land- en tuinbouw in Europees en mondiaal perspectief', Boerenbond (2014), p. 46.

7 Voedselteam 'Stadslandbouw: eindpunt of ontwikkelingsweg'. Geraadpleegd op: www.voedselteams.be/stads-landbouw-eindpunt-ontwikkelingsweg.

8 Visienota 'Inzetten op duurzame groei. Toekomst van de Vlaamse land- en tuinbouw in Europees en mondiaal perspectief', Boerenbond (2014).

0.5. Verloop studieopdracht

De studieopdracht is opgedeeld in vier fasen. De verschillende fasen overlappen elkaar gedeeltelijk. Deze resultaten van deze vier fasen zijn terug te vinden in de overeenkomstige vier delen van het voorliggend eindrapport:

- Deel I Analyse
- Deel II Visie
- Deel III Ruimtelijke vertaling van de visie
- Deel IV Beleidsaanbevelingen

FASE 1: ONDERZOEK

De eerste fase geeft een zicht op de **actuele situatie van de landbouw** en brengt de huidige Gentse landbouwproblematiek in beeld. Deze fase van het onderzoek levert alle mogelijke (beschikbare) data op om tot een visievorming op de landbouw in Gent in 2030 te komen. Het onderzoek moet zich specifiek op deze doelstelling richten, maar moet de landbouw tegelijk integraal bekijken.

We onderzoeken daarenboven welke **landbouwtypes** er vandaag in Gent aanwezig zijn. Per landbouwtype maken we systeemdiagrammen op die de processen van productie, verwerking en distributie, de relaties tussen actoren, gebieden en de relatie van de landbouw met de stad in beeld brengen. Het onderzoek naar het functioneren van de huidige landbouwtypes in Gent, moet ons in staat stellen om in een volgende fase de randvoorwaarden voor het functioneren van een toekomstige stadsgerichte landbouw te detecteren. Algemene **ruimtelijke data** zoals bodemtypes, natuur, landschappen, water- en groenassen en onbebouwde percelen die de visievorming moeten ondersteunen worden in kaart gebracht. De **huidige planologische context** wordt geschetst. Bestaande lokale beleidskaders geven immers reeds richting aan de visie.

Het onderzoeksmateriaal dat in samenwerking met de stad Gent tot stand is gekomen, werd in het voorjaar 2014 op een **forum** voorgesteld. Voor dit forum werden alle landbouwactoren en betrokkenen in en om Gent uitgenodigd. De actoren kregen via een interactief moment de kans om hun bezorgdheden, wensen en toekomstbeelden te formuleren. Bovendien werd op het forum bijkomende data verzameld. Vanuit het forum werden de diverse actoren uitgenodigd om deel te nemen aan diverse workshops als onderdeel van het participatief traject die parallel aan het onderzoeksproces verloopt.

FASE 2: VISIEVORMING

Vanuit de analyse bouwt het onderzoeksteam samen met de stad en de landbouwactoren een eerste visie op de landbouw uit en wordt het onderzoeksmateriaal verfijnd. In eerste instantie werd een **eerste workshopreeks** met diverse betrokkenen in kleine groepen georganiseerd. Drie workshops vonden plaats: één rond landbouw in het meer landelijk gebied van Gent (peri-urbane landbouw), één rond landbouw in het meer bebouwde gebied van Gent (intra-urbane landbouw) en een workshop met actoren die werken rond het beleid. De workshops hadden een tweeledig doel:

- het onderzoek verder verfijnen op basis van kwalitatieve gegevens en
- de bekommernissen, verwachtingen, visies van diverse betrokken partijen leren kennen om tot een gezamenlijk gedragen visie op de landbouw in Gent te komen

Hoe verhouden de verschillende actoren zich ten opzichte van elkaar. Welke knelpunten en potenties zijn er voor de toekomst van stadsgerichte landbouw in Gent?

De input van het analytisch onderzoek en van de workshops heeft ons in staat gesteld een **ontwerpvisie** op de landbouw in Gent te formuleren. Daarnaast werden **kansrijke landbouwtypes** geformuleerd.

FASE 3: RUIMTELIJKE VERTALING VAN DE VISIE

Om de **realiteitszin** en de **haalbaarheid** van de ontwerpvisie **af te toetsen** werden de visie per deelgebied en de typologie van kansrijke landbouwtypes ruimtelijk doorvertaald naar 7 concrete casegebieden. In overleg met de stad werden deze casegebieden afgebakend. Er werd bewust gekozen voor locaties die typerende kenmerken vertonen van de deelruimte. Op die manier kunnen conclusies generiek gemaakt worden voor gebieden met eenzelfde ruimtelijke context.

Aan de hand van **gericht ontwerpend onderzoek** werden de ruimtelijke mogelijkheden van de ontwerpvisie onderzocht binnen deze diverse ruimtelijke condities van de stedelijke omgeving. Mogelijke interacties met de omgeving en synergieën tussen diverse systemen werden afgetoetst. Parallel met het ontwerpend onderzoek werd een **tweede workshopreeks** georganiseerd. De haalbaarheid van deze voorstellen en actiepunten werd afgetoetst bij diverse actoren. Vanuit deze ruimtelijke vertaling en de workshopreeks werd tot slot de **ontwerpvisie verder verfijnd en bijgewerkt** waar nodig.

FASE 4: BELEIDSAANBEVELINGEN

Vanuit de gewenste ruimtelijke ontwikkeling worden tot slot in deze fase concrete actiepunten geformuleerd voor het beleid. Het actieplan moet zowel de stad als de landbouwactoren begeleiden naar de uitwerking van het wensbeeld voor de landbouw in 2030. Het actieplan omvat zowel gebiedsgerichte actiepunten als generieke actiepunten voor het volledige Gentse grondgebied.

DEEL I ANALYSE

Bronnen:
FOD Economie
AD Statistiek
Economische Informatie

1.1. Data en methoden

Gebruikte bronnen

In het kader van dit project is gebruik gemaakt van drie belangrijke bronnen, nl.:

- De individuele gegevens (i.e. op bedrijfsniveau) van de **landbouwtellingen** voor de stad Gent van 2000 tot en met 2012. Deze gegevens werden ter beschikking gesteld door de Algemene Directie Statistiek van de FOD Economie (ADS). Voor meer info aangaande landbouwtelling wordt verwezen naar box 1.
- De **EPR-data**: éénmalige perceelregistratie (gekend als verzamelaanvraag of landbouwgebruikspercelen). Deze informatie wordt verzameld in het kader van de mestwetgeving en de aanvraag van Europese subsidies. Deze data hebben een ruimtelijke component en kunnen dus in GIS gevisualiseerd worden. Voor meer info aangaande EPR wordt verwezen naar box 2.
- **Kwalitatief onderzoek**: om specifieke stadsgerichte landbouwprojecten in Gent in beeld te brengen werd gebruik gemaakt van bestaand kwalitatief onderzoek naar opkomende vormen van stedelijke landbouwinitiatieven. Eén van de belangrijkste gebruikte bronnen is het thesisonderzoek¹ en het doctoraatsonderzoek² van Charlotte Prové. In dit onderzoek werden/worden opkomende vormen van stedelijke landbouwinitiatieven in Gent geïnventariseerd via verschillende kwalitatieve onderzoeksmethodes zoals interviews, analyse van formele en informele documenten, internetbronnen (vb. Boer'nBrood³) en participerende observatie.

Een goed begrip van deze databronnen is belangrijk om te begrijpen welke landbouwbedrijven wel/niet in beeld gebracht worden in deze studie. Elke databron heeft immers zijn eigen ontstaansredenen en logica die er voor zorgt dat een bepaald type bedrijven opgenomen wordt in de databank. Dit wordt meer in detail beschreven in box 1 (landbouwtelling) en box 2 (EPR).

1 Prové C. (2013). 'Did you say urban agriculture in Ghent? An exploratory case-study', Master's dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Science in Nutrition and Rural Development Main subject: Rural Economics and Management, universiteit Gent.

2 Prové C. (2013 - ...). Doctoraat 'Governance van stadslandbouw - een vergelijkend onderzoek', lopend onderzoek. ILVO

3 Boer'n Brood - Gentse korte ketenkaart - <http://www.boerenbrood.eu/>

Box 1: Landbouwtelling/landbouwenquête

Landbouwtellingen worden georganiseerd door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie. Ze geven een volledige en gedetailleerde momentopname van de landbouw (uitgevoerd tussen 1 en 31 mei). Ze bevatten info identificatie van het bedrijf, arbeidskrachten in de landbouw, het beheer van het bedrijf (opvolging, leeftijd bedrijfsleider,...), de hoofdteelten, de veestapel, ... Landbouwtellingen maken een vergelijking mogelijk qua tijd (voor verschillende jaren) en qua geografische spreiding (tussen gewesten, provincies, landbouwstreken en gemeenten).

Het onderzoeksveld van de landbouwtelling bestaat uit:

- Alle landbouwbedrijven die landbouwproducten (plantenteelt/veeteelt) voortbrengen om ze te verkopen en die hun bedrijfszetel in België hebben
- De openbare of semi-openbare instellingen die minstens één are grond bewerken of dieren houden
- De ondernemingen waarvan de gronden niet bewerkt worden maar in goede milieu- en landbouwcondities gehouden zijn met het oog een financiële steun te krijgen in het kader van het landbouwbeleid.

Tot en met 2007 werden jaarlijks exhaustieve landbouwtellingen uitgevoerd. Vanaf 2008 werd de exhaustieve landbouwtelling vervangen door een steekproefenquête (75%) om de administratieve lasten voor de landbouwers tot een minimum te herleiden. In 2010 werden opnieuw alle landbouwers bevraagd om in orde te zijn met de Europese wetgeving. In 2011 en 2012 werden steekproefenquêtes uitgevoerd.

In het kader van de administratieve vereenvoudiging werd vanaf 2011 het landbouwerregister afgestemd op de 'verzamelaanvraag' in het Vlaamse Gewest en 'déclarations de superficies' in het Waalse Gewest. Dit heeft zijn impact gehad op het aantal bedrijven in de landbouw dat geregistreerd werd. Vanaf 2011 werd er gebruik gemaakt van de administratieve databanken voor alle oppervlakten in open lucht (verzamelaanvraag/EPR voor Vlaamse Gewest). Hierdoor zijn sommige evoluties in 2011 te wijten aan de bronwijziging van de gegevens.

Voor ADS was destijds een exploitatie waar gewassen en /of dieren geproduceerd werden voor verkoop (bv. dus ook kloosters of zorginstellingen met bepaalde landbouwproductie). Voor ALV is dit aangifteplichtig zijn bij de mestbank of inschrijven op subsidieregelingen (bv. dus ook natuurverenigingen met blijvend grasland, manèges,...). Er stelt zich mogelijks een probleem voor de tuinbouwbedrijven, daar deze vaak geen toeslagrechten kunnen activeren en kleiner zijn dan 2 ha of een kleinere oppervlakte groeimedium hebben dan 50 are. Zo is in 2011 het aantal tuinbouwbedrijven plots enorm gedaald, terwijl de gemiddelde bedrijfsgrootte sterk toenam. Dit is wellicht het gevolg van het ontbreken van het merendeel van de tuinbouwbedrijven < 0,5 ha.

(Uit: statbel.fgov.be)

Box 2: Landbouwgebruikspcelen

De landbouwgebruikspcelen, éénmalige perceelsregistratie (EPR) of verzamelaanvraag is een databank die wordt opgemaakt voor de toepassing van het Mestdecreet, voor het verkrijgen van de bedrijfstoelage, subsidies voor de agromilieumaatregelen en andere plattelandsmaatregelen, voor bepaalde acties in het kader van de Gemeenschappelijke Marktordening (GMO) groenten en fruit en specifieke steun voor groenbedekkers en de voedselkwaliteitsregelingen. Deze databank bevat informatie over de ligging van alle gebruikte percelen per landbouwbedrijf en de teelten die op het perceel staan, alsook informatie over de aangevraagde subsidies. Volgende landbouwbedrijven zitten in deze databank:

- Bedrijven die subsidies aanvragen in kader van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB, zie hierboven)
- Bedrijven die aangifteplichtig zijn in kader van het Mestdecreet: bedrijven die een uitbating kennen van 2 ha of meer landbouwgrond en/of teelt op een oppervlakte groeimedium van 50 are of meer en/of een productie aan dierlijke mest groter dan of gelijk aan 300 kg P₂O₅ op jaarbasis.

(Uit: Toelichting bij invullen Verzamelaanvraag 2012)

(Info over 'toeslagrechten': <http://lv.vlaanderen.be/> : subsidies > bedrijfstoelage)

Box 3: Standaardopbrengst (SO)

Om te achterhalen tot welk bedrijfstype een landbouwbedrijf behoort, wordt gebruik gemaakt van Europese typologie op basis van Standaard Opbrengsten (SO). Vroeger gebeurde de bepaling van bedrijfstypes op basis van bruto-standaardsaldi (BSS). Door de ontkoppeling van de Europese landbouwsteun, werd er vanaf 2007 overgestapt naar SO.

De standaardopbrengst is een maatstaf voor de economische bedrijfsomvang/bedrijfsomvang. De SO is de geldwaarde van de bruto landbouwproductie per eenheid tegen prijzen af boerderij en exclusief btw. In tegenstelling met de BSS wordt er bij de SO geen rekening gehouden met de subsidies en de specifieke kosten. De SO wordt berekend voor alle land- en tuinbouwproducties voornamelijk aan de hand van de gegevens uit boekhoudingen van opeenvolgende jaren. De SO '2007' is een gemiddelde van de boekjaren 2005, 2006, 2007, 2008, 2009.

Een bedrijf behoort tot een bepaald bedrijfstype afhankelijk van de relatieve bijdrage van de verschillende bedrijfstakken (diersoort of gewas) tot de totale SO van het bedrijf. Zo is een bedrijf gespecialiseerd in akkerbouw als meer dan 2/3 van de totale SO uit akkerbouwgewassen komt (zie Verordening (EG) nr. 1242/2008)

(Uit: Danckaert, S., Lenders, S. & Oeyen, A. (2009). De landbouwactiviteit in Vlaamse gemeenten, proeve van typologie, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel)

Bepalen bedrijfstypologie

Om te bepalen tot welk bedrijfstype (zie Tabel 1 en Tabel 2) de landbouwbedrijven in Gent behoren en wat hun bedrijfseconomische omvang is, werd gebruik gemaakt van de Europese typologie op basis van Standaard Opbrengsten (SO). Per individueel gegeven van de landbouw telling van 2005 tot en met 2012 werd de typologie en de standaardopbrengst op basis van SO-coëfficiënten 2007 toegevoegd aan de gegevens van de landbouw tellingen. De gegevens 'typologie' en 'standaardopbrengsten' werden verkregen via de Afdeling Monitoring en Studie van het Beleidsdomein Landbouw en Visserij (AMS). Voor meer info aangaande standaardopbrengsten wordt verwezen naar box 3.

Bedrijfstype	Omschrijving
1	Gespecialiseerde akkerbouwbedrijven
2	Gespecialiseerde tuinbouwbedrijven
3	Gespecialiseerde bedrijven met blijvende teelten
4	Gespecialiseerde graasdierbedrijven
5	Gespecialiseerde hokdierbedrijven
6	Bedrijven met combinaties van gewassen
7	Bedrijven met combinaties van veeteelt
8	Bedrijven met combinaties van gewassen en veeteelt
9	Niet-geclassificeerde bedrijven

Tabel 1: Bedrijfstypes algemene productierichting volgens Europese typologie op basis van SO-coëfficiënten 2007 die in landbouw telling 2005 t.e.m. 2012 voorkwamen in het Vlaamsen Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Bedrijfstype	Omschrijving
151	bedrijven gespecialiseerd in de teelt van granen (ander dan rijst), oliehoudende zaden en eiwithoudende gewassen
161	gespecialiseerde hakvruchtenbedrijven
162	bedrijven met gecombineerde teelt van granen, oliehoudende zaden, eiwithoudende gewassen en hakvruchten
163	gespecialiseerde akkerbouwgroentebedrijven
164	gespecialiseerde tabakbedrijven
166	bedrijven met diverse combinaties van akkerbouwgewassen
211	gespecialiseerde glasgroentebedrijven
212	gespecialiseerde bedrijven bloemen en sierplanten onder glas
213	gespecialiseerde bedrijven gemengde tuinbouw onder glas
221	gespecialiseerde opengrondsgroentebedrijven
222	gespecialiseerde bedrijven bloemen en sierplanten in de open grond
223	gespecialiseerde bedrijven gemengde tuinbouw in de open grond
231	gespecialiseerde paddenstoelbedrijven
232	gespecialiseerde boomkwekerijbedrijven
233	bedrijven met diverse tuinbouwteelten
361	gespecialiseerde fruitteeltbedrijven (andere vruchten dan citrusvruchten, tropisch fruit en noten)
380	bedrijven met diverse combinaties van blijvende teelten
450	gespecialiseerde melkveebedrijven
460	in jong- en vleesvee gespecialiseerde rundveebedrijven
470	rundveebedrijven: melk-, jong- en vleesvee gecombineerd
481	gespecialiseerde schapenbedrijven
482	bedrijven met schapen en rundvee gecombineerd
483	gespecialiseerde geitenbedrijven
484	bedrijven met diverse graasdieren
511	gespecialiseerde fokvarkensbedrijven
512	gespecialiseerde vleesvarkensbedrijven
513	bedrijven met fok- en vleesvarkens gecombineerd
521	gespecialiseerde legkippenbedrijven
522	gespecialiseerde slachtpluimveebedrijven
523	bedrijven met combinaties van legkippen en slachtpluimvee
530	andere gespecialiseerde hokdierbedrijven
611	bedrijven met combinaties van tuinbouw en blijvende teelten
612	bedrijven met combinaties van akkerbouw en tuinbouw
614	bedrijven met combinaties van akkerbouw en blijvende teelten

615	bedrijven met combinaties van gewassen (accent op akkerbouw)
616	andere bedrijven met combinaties van gewassen
731	bedrijven met veeteeltcombinaties, accent op melkvee
732	bedrijven met veeteeltcombinaties, accent op graasdieren andere dan melkvee
741	bedrijven met veeteeltcombinaties: hokdieren en melkvee
742	bedrijven met veeteeltcombinaties: hokdieren en graasdieren andere dan melkvee
831	bedrijven met combinaties van akkerbouw met melkvee
832	bedrijven met combinaties van melkvee met akkerbouw
833	bedrijven met combinaties van akkerbouw met graasdieren andere dan melkvee
834	bedrijven met combinaties van graasdieren andere dan melkvee met akkerbouw
841	bedrijven met combinaties van akkerbouw en hokdieren
842	bedrijven met combinaties van blijvende teelten en graasdieren
843	bijenteeltbedrijven
844	bedrijven met andere gewassen- en veeteeltcombinaties
900	niet-geclassificeerde bedrijven

Tabel 2: Bedrijfstypes bijzondere productierichting volgens Europese typologie op basis van SO-coëfficiënten 2007 die in landbouwelling 2005 t.e.m. 2012 voorkwamen in Vlaams en Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Op basis van standaardopbrengsten werden vijf verschillende klassen van bedrijfs-economische omvang (zie Tabel 3) voor deze studie onderscheiden.

Klasse	bedrijfs-economische omvang	benedengrens	bovengrens	Beroeps-/Hobbylandbouw
D0			SO <25.000 euro	Hobbylandbouw
D1		SO ≥25.000 euro	SO <100.000 euro	Beroepslandbouw
D2		SO ≥100.000 euro	SO <250.000 euro	Beroepslandbouw
D3		SO ≥250.000 euro	SO <500.000 euro	Beroepslandbouw
D4		SO ≥500.000 euro		Beroepslandbouw

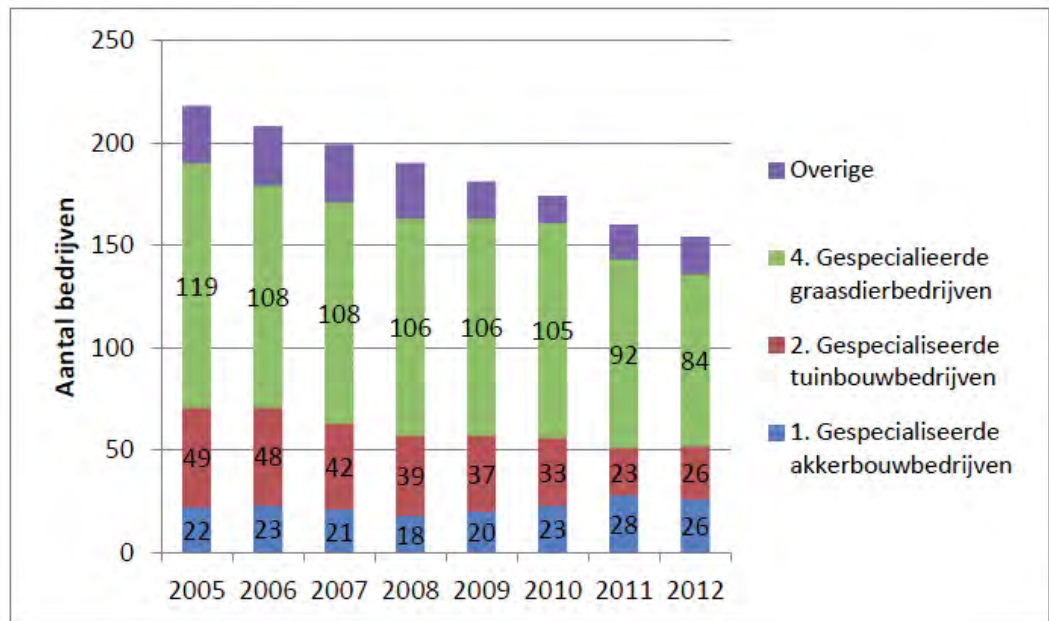
Tabel 3: Overzicht klassen bedrijfseconomische omvang naar analogie met Van Broekhoven, E. & Taragola, N. (2009). Steekproefplan voor het Landbouwmonitoringsnetwerk voor het boekjaar 2010. Methodiek en resultaten, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Bedrijven met bedrijfseconomische omvang \geq 25.000 euro worden beschouwd als professionele landbouwbedrijven (=beroepslandbouw). Bedrijven met bedrijfseconomische omvang $<$ 25.000 euro worden beschouwd als niet professionele landbouwbedrijven (=hobbylandbouw).

1.2. Omschrijving van de Gentse landbouwbedrijven op basis van de landbouwteiling

1.2.1. Aantal, oppervlakte en typologie

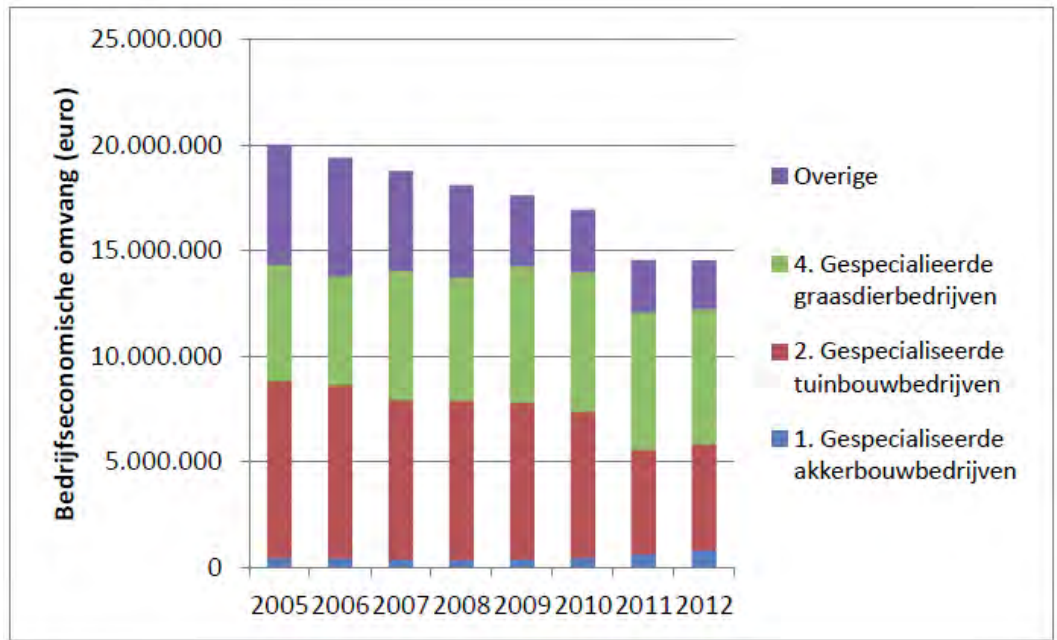
Het **aantal landbouwbedrijven** neemt jaarlijks af in Gent. Dit blijkt uit de landbouwteilingen van 2000 tot en met 2012. In 2000 telde Gent 282 bedrijven. In 2012 waren dit nog maar 154 bedrijven. Wanneer we kijken naar de **typologie** zien we dat dit voornamelijk gespecialiseerde graasdierbedrijven (typologie 4), gespecialiseerde tuinbouwbedrijven (typologie 2) en gespecialiseerde akkerbouwbedrijven (typologie 1) zijn. (zie Figuur 1)

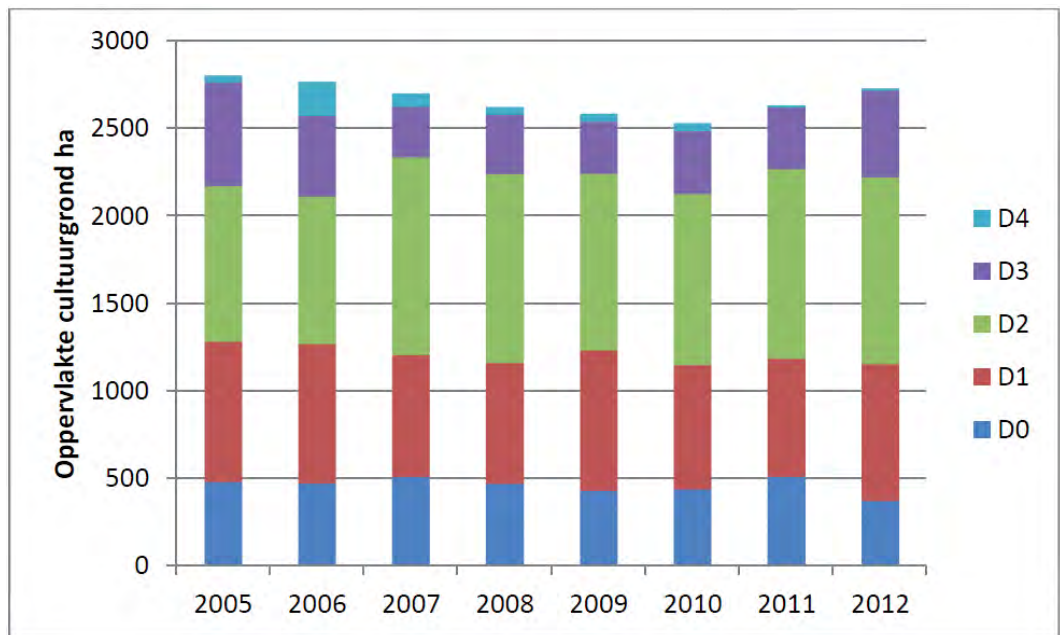
Figuur 1: Evolutie van het aantal landbouwbedrijven in Gent volgens algemene productierichting (volgens EU-typologie obv SO-coëfficiënten 2007)

In Figuur 1 zien we dat het aantal tuinbouwbedrijven sterk gedaald is en dat het aantal gespecialiseerde akkerbouwbedrijven gestegen is. Deze trendbreuk is te wijten aan verandering van brondata. Vanaf 2011 baseert ADS zich voor de oppervlakten op de verzamel aanvraag van ALV (zie ook box 1). Enkel bedrijven die aangifteplichtig zijn bij de mestbank of inschrijven op subsidieregelingen (bv. dus ook natuurverenigingen met blijvend grasland, maneges, ... zijn gekend bij ALV). Tuinbouwbedrijven, die vaak geen toeslagrechten kunnen activeren en kleiner zijn dan 2 ha of een kleinere oppervlakte groeimedium hebben dan 50 are vallen hier veelal buiten. De daling van het aantal gespecialiseerde tuinbouwbedrijven is wellicht het gevolg van het ontbreken van het merendeel van de tuinbouwbedrijven < 0,5 ha.

De **economische bedrijfsomvang** van de landbouwbedrijven neemt jaarlijks af in Gent. In 2000 bedroeg de totale bedrijfseconomische omvang – berekend o.b.v. SO-coëfficiënten 2007 volgens EU-typologie- Gent voor Gent 20.030.576 euro. In 2012 was dit 14.541.415 euro. Het aandeel van bedrijfseconomische omvang (=bedrijfs grootte) is vanaf 2005 t.e.m. 2010 het grootst voor gespecialiseerde tuinbouwbedrijven, vanaf 2011 is de bedrijfseconomische omvang het grootst voor gespecialiseerde graasdierenbedrijven. De trendbreuk is wellicht eveneens het gevolg van het ontbreken van het merendeel van de tuinbouwbedrijven < 0,5 ha.

Figuur 2: Evolutie van de economische bedrijfsomvang in Gent volgens algemene productierichting (volgens EU-typologie obv SO-coëfficiënten 2007)

Figuur 3: Evolutie van de oppervlakte cultuurgrond in Gent volgens algemene productierichting (volgens EU-typologie obv SO-coëfficiënten 2007)

Volgens de landbouwenquête van 2012, georganiseerd door ADS, telde Gent 154 bedrijven met een totale economische bedrijfsomvang 14.541.415 euro. (zie tabel 4a)

Qua **aantal bedrijven per typologie** blijkt uit tabel 4a dat:

1. het aantal in jong- en vleesvee gespecialiseerde rundveebedrijven (typologie 460) het grootst is (23% of 36 bedrijven),
2. het aantal gespecialiseerde melkveebedrijven (typologie 450) het tweede grootst is (18% of 28 bedrijven),
3. het aantal bedrijven met diverse combinaties van akkerbouwgewassen (typologie 166) het derde grootst is (8% of 13 bedrijven),
4. het aantal bedrijven met diverse graasdieren (typologie 484) het vierde grootst is (8% of 12 bedrijven).

Qua **bedrijfsomvang/bedrijfs grootte** gebaseerd op SO-coëfficiënten 2007 per typologie blijkt echter dat:

1. de bedrijfs grootte het grootst (29% of 4.264.132 euro) is op gespecialiseerde melkveebedrijven (typologie 450),
2. de bedrijfs grootte het tweede grootst (17% of 2.392.978 euro) is op gespecialiseerde bedrijven bloemen en sierplanten onder glas (typologie 212),
3. de bedrijfs grootte het derde grootst (11% of 1.539.083 euro) is op bedrijven met diverse tuinbouwteelten (typologie 233),
4. de bedrijfs grootte het vierde grootst is (9% of 1.312.682 euro) op in jong- en vleesvee gespecialiseerde rundveebedrijven (typologie 460).

	Aantal bedrijven	Aandeel aantal bedrijven	Bedrijfs grootte (euro)	Aandeel bedrijfs grootte	
Voornaamste typologieën bijzondere productierichting					
Akkerbouwbedrijven					
	151	7	4,5%	50.179	0,3%
	166	13	8,4%	284.275	2,0%
Tuinbouwbedrijven					
	212	7	4,5%	2.392.978	16,5%
	233	8	5,2%	1.539.083	10,6%
Graasdierbedrijven					
	450	28	18,2%	4.264.132	29,3%
	460	36	23,4%	1.312.682	9,0%
	470	8	5,2%	726.886	5,0%
	484	12	7,8%	93.326	0,6%
Combinaties van gewassen en veeteelt					
	834	5	3,2%	109.603	0,80%
som voornaamste typologieën:	124	80,5%	10.773.144	74,1%	
som alle typologieën	154	100%	14.541.415	100%	

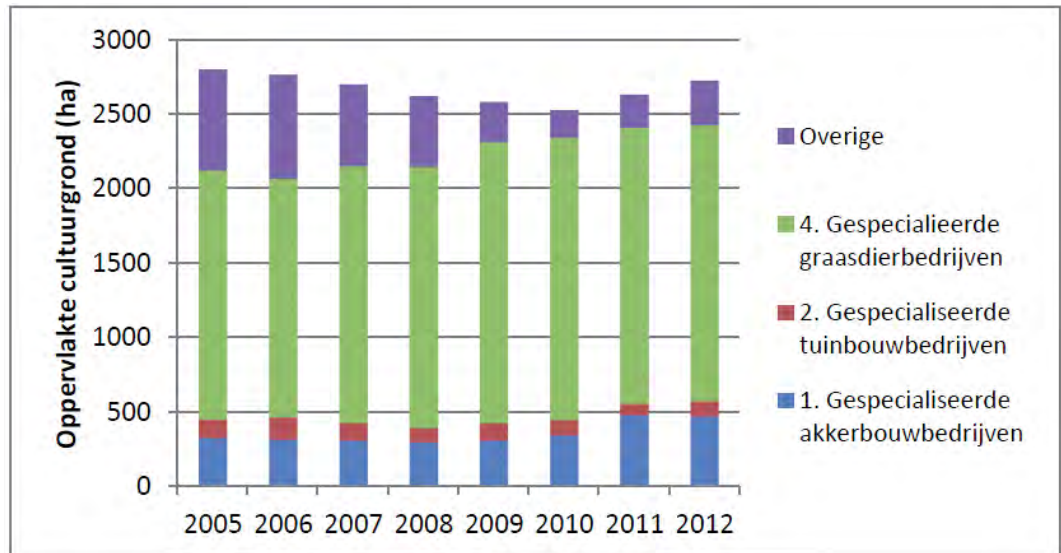
Tabel 4a: Voornaamste aandeel van het aantal bedrijven en de totale economische bedrijfsomvang volgens Europese typologie bijzondere productierichting voor Gent (of hobbylandbouw + beroepslandbouw)

Voor 30 bedrijven wordt om privacy redenen de economische bedrijfsgrootte niet weergegeven in tabel 4a (de privacywetgeving laat enkel toe om geaggregeerde gegevens te publiceren van 5 bedrijven of meer). De typologie van deze bedrijven is weergegeven in tabel 4b.

typologie omschrijving	aantal
161 gespecialiseerde hakvruchtenbedrijven	4
162 bedrijven met gecombineerde teelt van granen, oliehoudende zaden, eiwithoudende gewassen en hakvruchten	1
163 gespecialiseerde akkerbouwgroentebedrijven	1
211 Gespecialiseerde glasgroentebedrijven	2
221 Gespecialiseerde opengrondsgroentebedrijven	4
222 Gespecialiseerde bedrijven bloemen en sierplanten in de open grond	1
232 Gespecialiseerde boomkwekerijbedrijven	4
361 Gespecialiseerde fruitteeltbedrijven	3
511 Gespecialiseerde fokvarkensbedrijven	1
513 Bedrijven met fok- en vleesvarkens gecombineerd	3
611 Bedrijven met combinaties van tuinbouw en blijvende teelten	1
612 Bedrijven met combinaties van akkerbouw en tuinbouw	1
732 Bedrijven met veeteeltcombinaties, accent op graasdieren andere dan melkvee	1
833 Bedrijven met combinaties van akkerbouw met graasdieren andere dan melkvee	2
900 Niet-geclassificeerde bedrijven	1
TOTAAL	30

Tabel 4b: typologie van de overige 30 bedrijven volgens Europese typologie

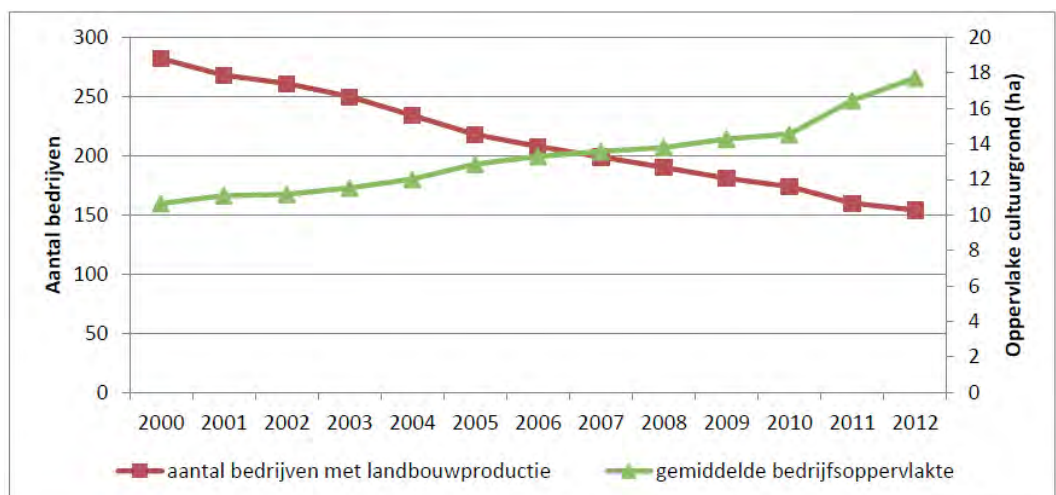
De **totale oppervlakte cultuurgrond** neemt af van 2005 tot en met 2010. (zie figuur 4) (van 2802,13 ha naar 2529,65 ha). In 2011 zien we een plotse stijging van de totale oppervlakte cultuurgrond. In 2012 bedraagt de totale oppervlakte cultuurgrond 2728,33 ha. De trendbreuk in 2011 is waarschijnlijk opnieuw te wijten aan verandering van brondata (zie ook box 1). Vanaf 2011 maken natuurverenigingen met blijvend grasland, manèges,....ook deel uit van de landbouwtelling, wat de toename in oppervlakte kan verklaren.

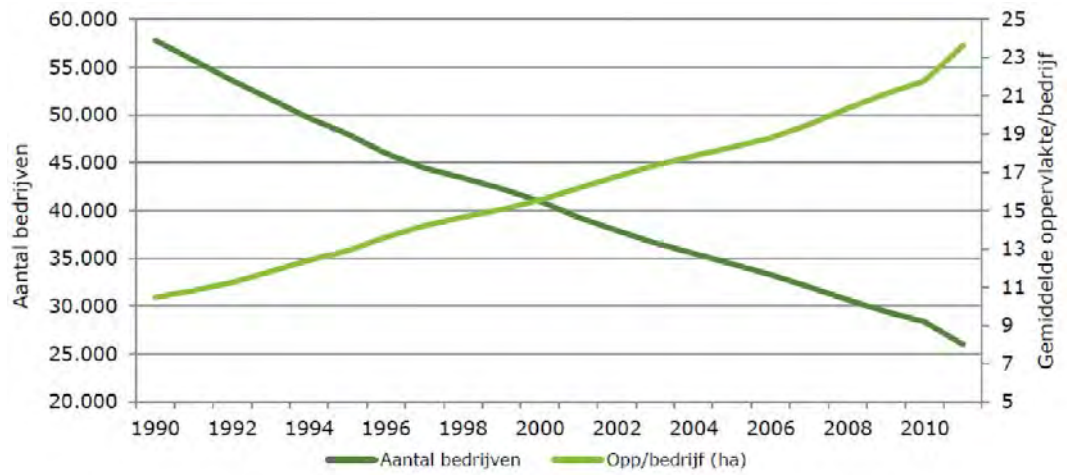
Figuur 4: Evolutie van oppervlakte cultuurgrond in Gent volgens algemene productierichting (EU-typologie obv SO-coëfficiënten 2007)

Algemeen blijkt uit Figuur 5a dat enerzijds **het aantal bedrijven daalt, maar dat de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per bedrijf toeneemt**. In 2000: ca. 11 ha; in 2005: ca. 13 ha en in 2012: ca. 18 ha. (zie ook staafdiagram + taartdiagrammen: aantal bedrijven volgens klassen oppervlakte cultuurgrond: daling aandeel bedrijven met weinig grond, stijging aandeel bedrijven met meer grond).

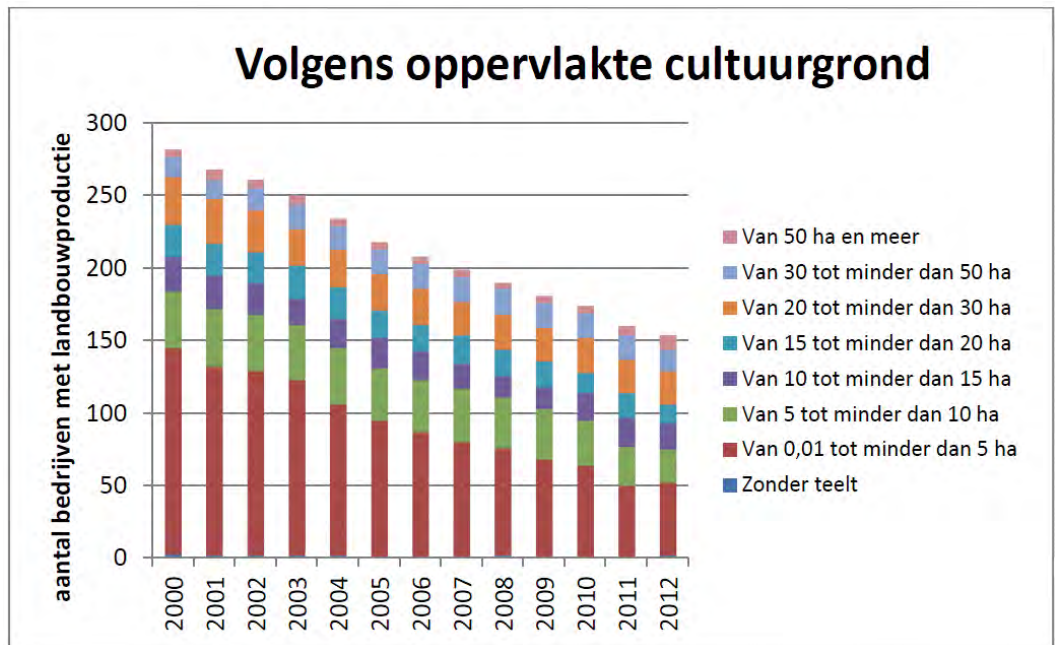
Deze afname van het aantal bedrijven is in grootteorde vergelijkbaar met de daling van het aantal landbouwbedrijven in Vlaanderen voor die periode (grootteorde van 40% op 10 jaar - zie figuur 5b). De economische toestand van de landbouw wordt als belangrijkste reden gezien voor de stoppende bedrijven. In Vlaanderen zien we dat er ondanks de grote daling van het aantal landbouwbedrijven slechts een beperkte daling is van de oppervlakte grond in landbouwgebruik (grootteorde 2% - Kerselaers, 2010). Dit wordt verklaard doordat de grond van stoppende bedrijven grotendeels in gebruik wordt genomen door de overblijvende landbouwbedrijven met een stijging van de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per bedrijf als gevolg.

Figuur 5a: Evolutie van het aantal landbouwbedrijven in Gent en de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per bedrijf.

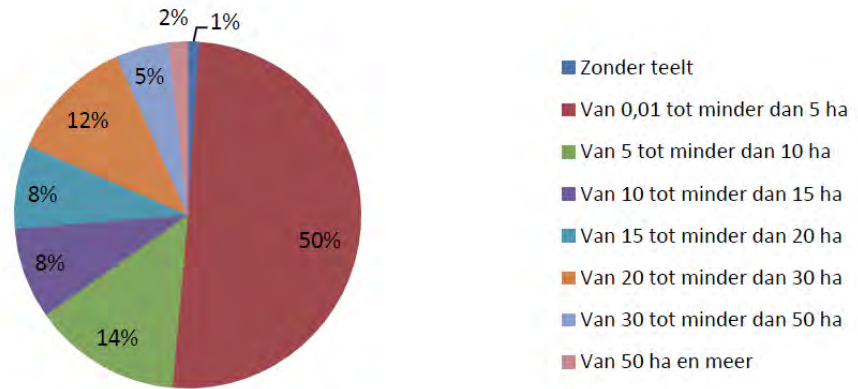

Figuur 5b: Aantal landbouwbedrijven en gemiddelde oppervlakte per bedrijf in Vlaanderen (Bron: Vuylsteke A., et al. (2014) Schaalgrootte en schaalvergroting in de Vlaamse land- en tuinbouw. Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.)

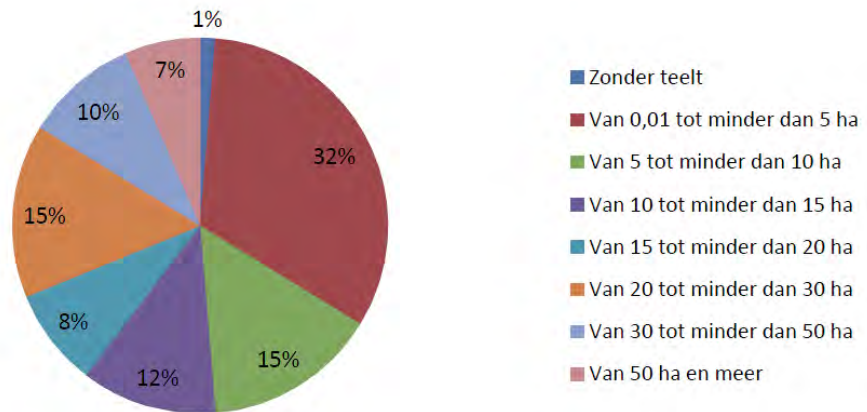
Figuur 6: Evolutie van het aantal landbouwbedrijven volgens oppervlakte cultuurgrond.

2000

Figuur 7: Aantal landbouwbedrijven volgens oppervlakte cultuurgrond in 2000.

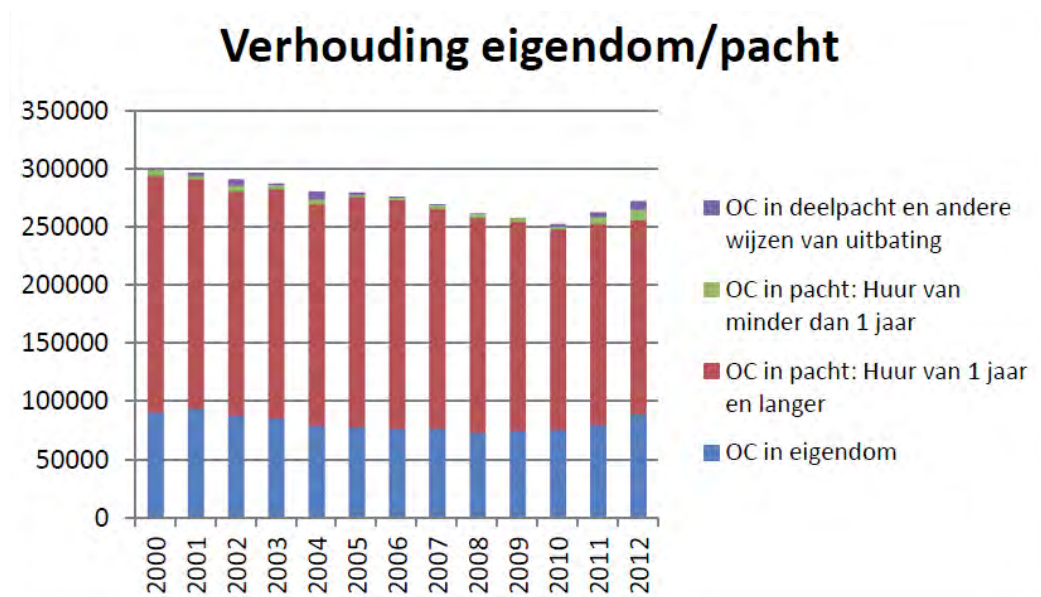
2012

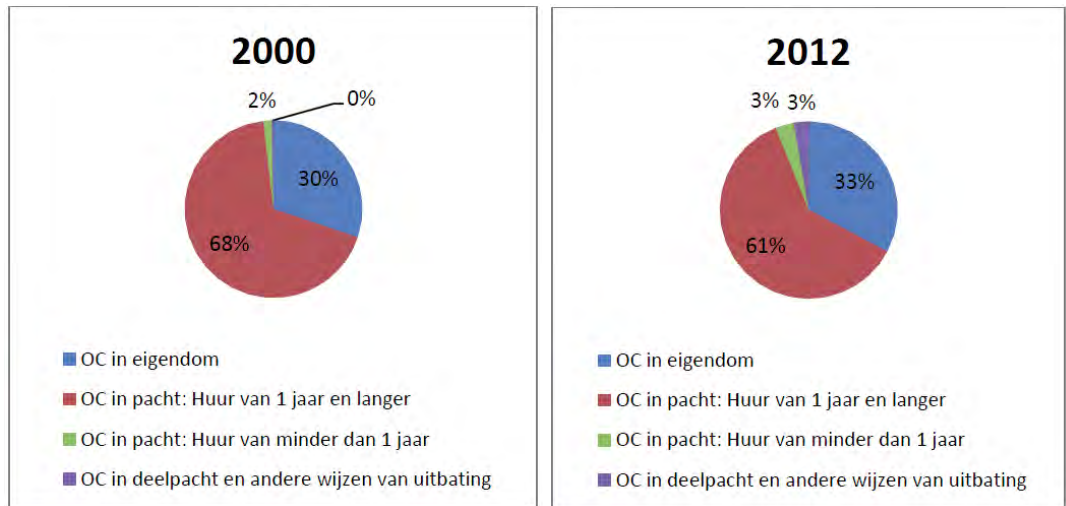
Figuur 8: Aantal landbouwbedrijven volgens oppervlakte cultuurgrond in 2012.

De vergelijking van de beide bovenstaande diagrammen (figuur 7 en 8) illustreert deze schaalvergroting heel duidelijk. We zien dat er in 2000 nog 50% van de bedrijven een oppervlakte had van minder dan 5 ha groot. In 2012 is dit slechts 32 % meer. Anderzijds zien we dat er in 2000 slechts 2% heel grote bedrijven zijn (meer dan 50ha) en dat dit in 2012 reeds tot 7% opgelopen is.

1.2.2. Verhouding pacht/eigendom

Figuur 9: Evolutie van de verhouding tussen grond in eigendom versus grond in pacht.

Figuur 10: Evolutie tussen grond in eigendom versus grond in pacht in 2000 (links)
 Figuur 11: Evolutie tussen grond in eigendom versus grond in pacht in 2012 (rechts)

De verhouding tussen pacht/eigendom ligt in Gent ronde 70/30. Dit is een verhouding die kenmerkend is voor de rest van Vlaanderen. Opmerkelijk is dat het percentage gronden met een huur van minder dan 1 jaar en met een andere wijze van uitbating is toegenomen in de voorbije 10 jaar. Binnen de projectgroep werd erop gewezen dat dit wellicht te maken heeft met de beheerslandbouw die in een aantal van de groengebieden toegepast wordt, en waarvoor geen traditionele pachtformules gebruikt worden.

1.2.3. Verhouding professionele landbouw/hobbylandbouw

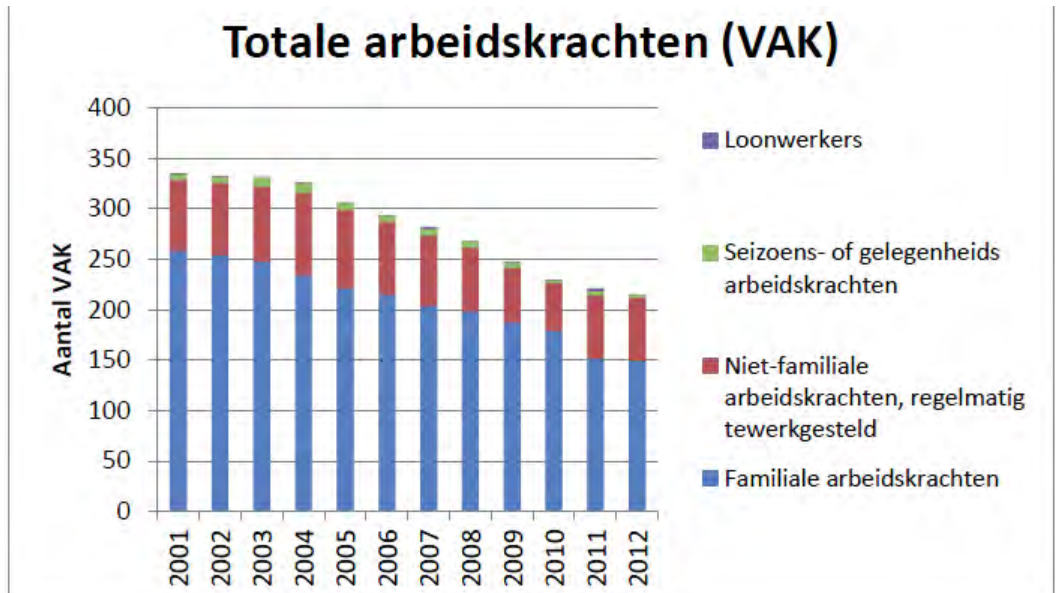
Aangezien we uit de standaardstatistieken geen directe informatie hebben over deeltijdse en hobbylandbouw, wordt hiervan vaak op een indirecte manier een schatting gemaakt. In de literatuur worden twee indicatoren vaak aangewend om hobbylandbouw of deeltijdse landbouw te benaderen. Een eerste indicator baseert zich op de **hoeveelheid tewerkstelling** in het bedrijf. Een tweede op de **economische omvang** van het bedrijf. Beide indicatoren worden hieronder uitgewerkt voor Gent. Aangezien hobbylandbouwbedrijven vaak helemaal niet opgenomen zijn in de landbouwtelling brengen onderstaande indicatoren mogelijks een belangrijk deel van de hobbylandbouw niet in beeld. Omgekeerd is het mogelijk dat sommige bedrijven op basis van deze indicatoren als hobbylandbouw of deeltijdse landbouw geklasseerd worden, terwijl het in werkelijkheid om professionele landbouwbedrijven gaat.

a) Indirecte benadering d.m.v. tewerkstelling

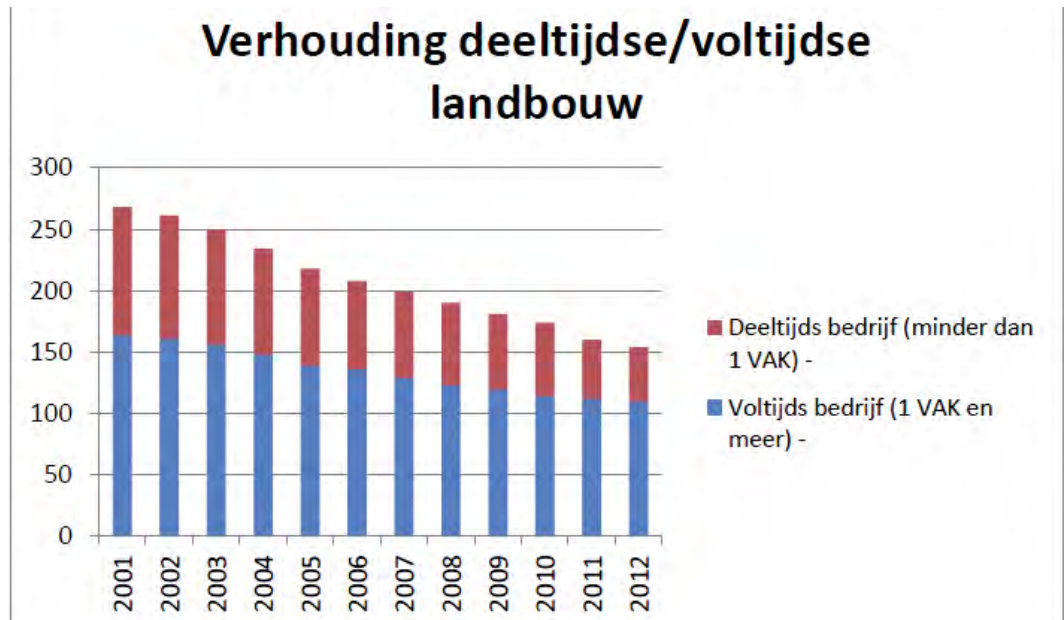
Een mogelijke benadering is het werken met voltijdse arbeidskrachten (VAK). Daarbij wordt er van uitgegaan dat bedrijven met één of meer VAK professionele landbouwbedrijven zijn, daar waar die bedrijven met minder dan 1 VAK als hobbybedrijven beschouwd worden.

Op basis van volgende diagrammen zou ongeveer 30% van de Gentse landbouwbedrijven minder dan 1 VAK tewerk stellen. Het aantal deeltijdse bedrijven in het Gentse is gedurende de laatste 10 jaar afgenomen.

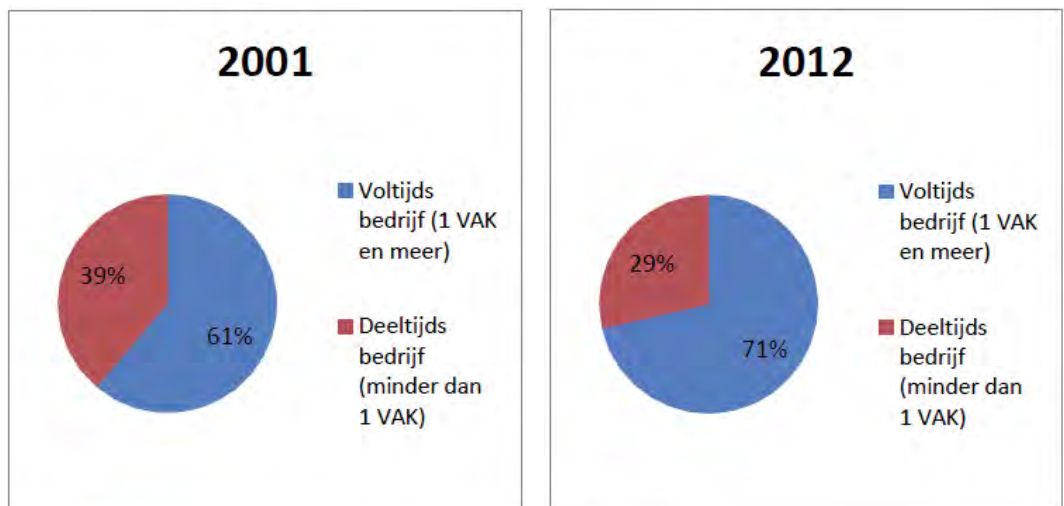
Volgende figuur toont duidelijk aan dat het aantal voltijdse arbeidskrachten in de land- en tuinbouw in het Gentse gedurende de laatste 12 jaar gevoelig is afgenomen.

Figuur 12: Evolutie van de voltijdse arbeidskrachten volgens type arbeidskracht

Figuur 13: Evolutie van de verhouding tussen voltijdse en deeltijdse landbouwbedrijven

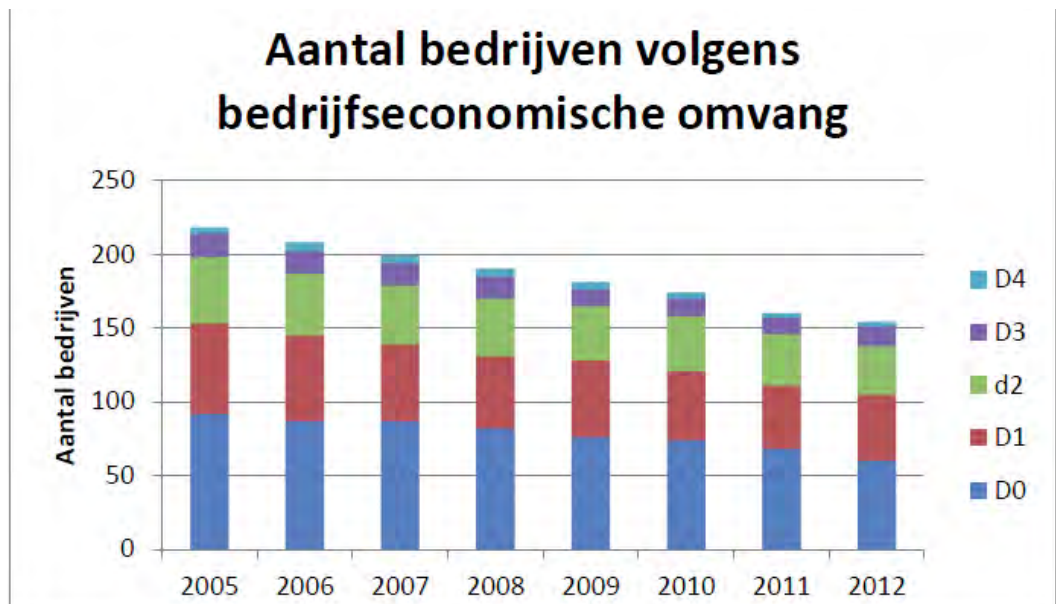
Figuur 14: Verhouding voltijdse en deeltijdse landbouwbedrijven in 2001 (links)
Figuur 15: Verhouding voltijdse en deeltijdse landbouwbedrijven in 2012 (rechts)

Voorgaande figuren (fig. 14 en 15) tonen aan dat de afname in de VAK voornamelijk in de deeltijdse bedrijven plaatsgevonden heeft, met als oorzaak het verdwijnen van de deeltijdse bedrijven met 10% tussen 2001 en 2012.

b) Inschatting op basis van bedrijfseconomische omvang

Een tweede manier om een inschatting te maken van de verhouding professionele landbouw/hobbylandbouw is het werken met de bedrijfseconomische omvang. Zoals aangegeven in de inleiding worden bedrijven met een omvang minder dan 25 000 per jaar beschouwd als hobbybedrijven.

- Aantal bedrijven met hobbylandbouw in 2005: 92; in 2012: 60
- Aantal bedrijven met beroepslandbouw in 2005: 126; in 2012: 94

Figuur 16: Evolutie van het aantal bedrijven volgens bedrijfseconomische omvang

Van de 154 bedrijven met landbouwproductie zijn er 94 bedrijven met beroepslandbouw (61%) met een totale bedrijfseconomische omvang van 13.965.285 euro (96%) en 60 bedrijven met hobbylandbouw (39%), met een totale bedrijfseconomische omvang van 576.130 (4%). (zie ook Tabel 5)

In punt c. geven we een aantal cijfers voor de bedrijven met een bedrijfseconomische omvang \geq 25.000 euro (= benadering van de professionele bedrijven).

Per typologie	Hobbylandbouw + beroepslandbouw		Hobbylandbouw: bedrijfs-economische omvang gebaseerd op SO <25.000 €		Beroepslandbouw: bedrijfs-economische omvang gebaseerd op SO ≥25.000 €	
	D0 tem D4: aandeel aantal bedrijven	D0 tem D4: aandeel bedrijfs-grootte	D0: aandeel aantal bedrijven	D0: aandeel bedrijfs-grootte (%)	D1 tem D4: aandeel aantal bedrijven	D1 tem D4: aandeel bedrijfs-grootte
Akkerbouwbedrijven						
151	4,5%	0,3%	4,5%	0,3%	0,0%	0,0%
166	8,4%	2,0%	7,1%	0,4%	1,3%	1,5%
Tuinbouwbedrijven						
212	4,5%	16,5%	0,0%	0,0%	4,5%	16,5%
233	5,2%	10,6%	0,0%	0,0%	5,2%	10,6%
Graasdierbedrijven						
450	18,2%	29,3%	0,6%	0,1%	17,5%	29,3%
460	23,4%	9,0%	12,3%	1,8%	11,0%	7,2%
470	5,2%	5,0%	0,6%	0,1%	4,5%	4,9%
484	7,8%	0,6%	7,1%	0,5%	0,6%	0,2%
Combinaties van gewassen en veeteelt						
834	3,2%	0,8%	1,3%	0,1%	1,9%	0,6%
Som	D0 tem D4: aantal bedrijven	D0 tem D4: bedrijfs-grootte (euro)	D0: aantal bedrijven	D0: bedrijfs-grootte (euro)	D1 tem D4: aantal bedrijven	D1 tem D4: bedrijfs-grootte (euro)
	154 (100%)	14.541.415 (100%)	60 (39%)	576.130 (4,0%)	94 (61,0%)	13.965.285 (96%)

Tabel 5: Voornaamste aandeel van het aantal bedrijven en de totale economische bedrijfsomvang volgens Europese typologie bijzondere productierichting volgens hobbylandbouw/beroepslandbouw voor Gent.

c) Professionele landbouw in Gent

Volgens de landbouwenquête van 2012, georganiseerd door ADS telde Gent 94 bedrijven met een totale economische bedrijfsomvang 13.965.285 euro.

	Aantal bedrijven	Aandeel aantal bedrijven	Bedrijfs-grootte (euro)	Aandeel bedrijfs-grootte
Voornaamste typologieën bijzondere productierichting				
212	7	7,40%	2.392.978	17,10%
233	8	8,50%	1.539.083	11,00%
450	27	28,70%	4.255.430	30,50%
460	17	18,10%	1.047.735	7,50%
470	7	7,40%	709.826	5,10%
som voornaamste typologieën:	66	70,21%	9.945.052	71,21%
som alle typologieën:	94	100,00%	13.965.285	100,00%

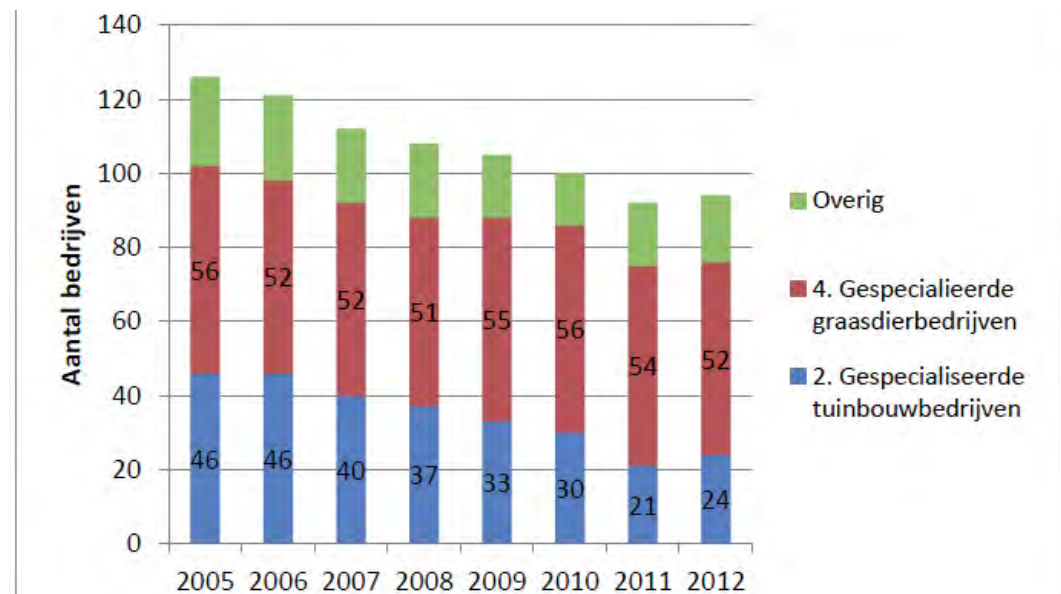
Tabel 6: Voornaamste aandeel van aantal professionele bedrijven (SO ≥ 25.000 euro) en de totale economische bedrijfsomvang volgens Europese typologie bijzondere productierichting voor Gent

Qua aantal bedrijven per typologie blijkt uit tabel 6 dat:

1. het aantal bedrijven het grootst (29%) is op gespecialiseerde melkveebedrijven (typologie 450),
2. het aantal bedrijven het tweede grootst (18%) is op jong- en vleesvee gespecialiseerde rundveebedrijven (typologie 460),
3. het aantal bedrijven het derde grootst (9%) is op bedrijven met diverse tuinbouwteelten (typologie 233),
4. het aantal bedrijven het vierde grootst (7%) is op rundveebedrijven: melk en jong- en vleesvee gecombineerd (typologie 470) en op gespecialiseerde bedrijven bloemen en sierplanten onder glas (typologie 212).

Qua bedrijfsomvang/bedrijfsgrootte gebaseerd op SO-coëfficiënten 2007 per typologie blijkt echter dat:

1. de bedrijfsomvang het grootst (31%) is op gespecialiseerde melkveebedrijven (typologie 450),
2. de bedrijfsomvang het tweede grootst (17%) is op gespecialiseerde bedrijven bloemen en sierplanten onder glas (typologie 212),
3. de bedrijfsomvang het derde grootst (11%) is op bedrijven met diverse tuinbouwteelten (typologie 233),
4. de bedrijfsomvang het vijfde grootst is (8%) op in jong- en vleesvee gespecialiseerde rundveebedrijven (typologie 460).

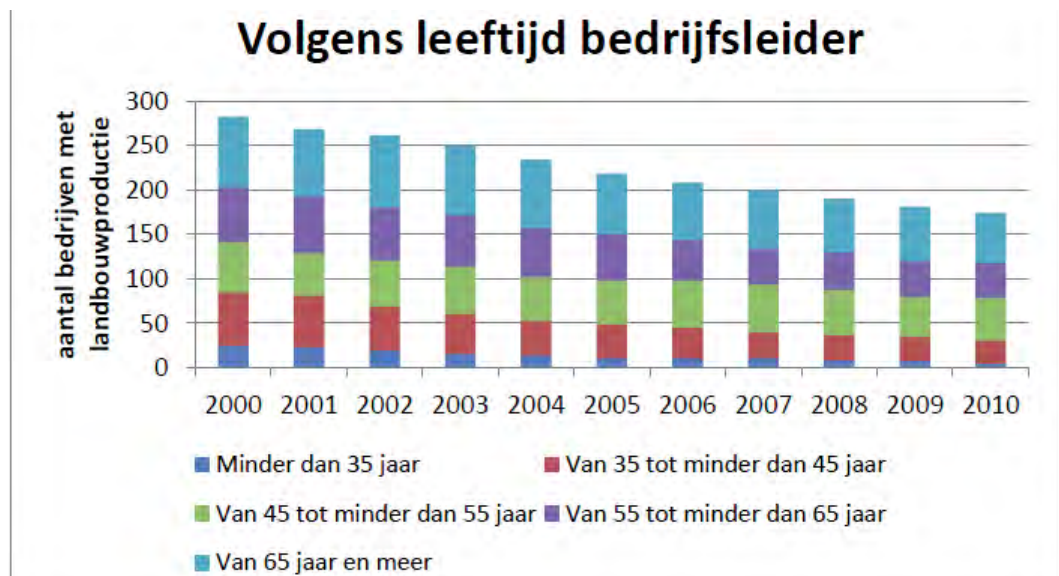

Figuur 17: Evolutie van het aantal bedrijven per typologie

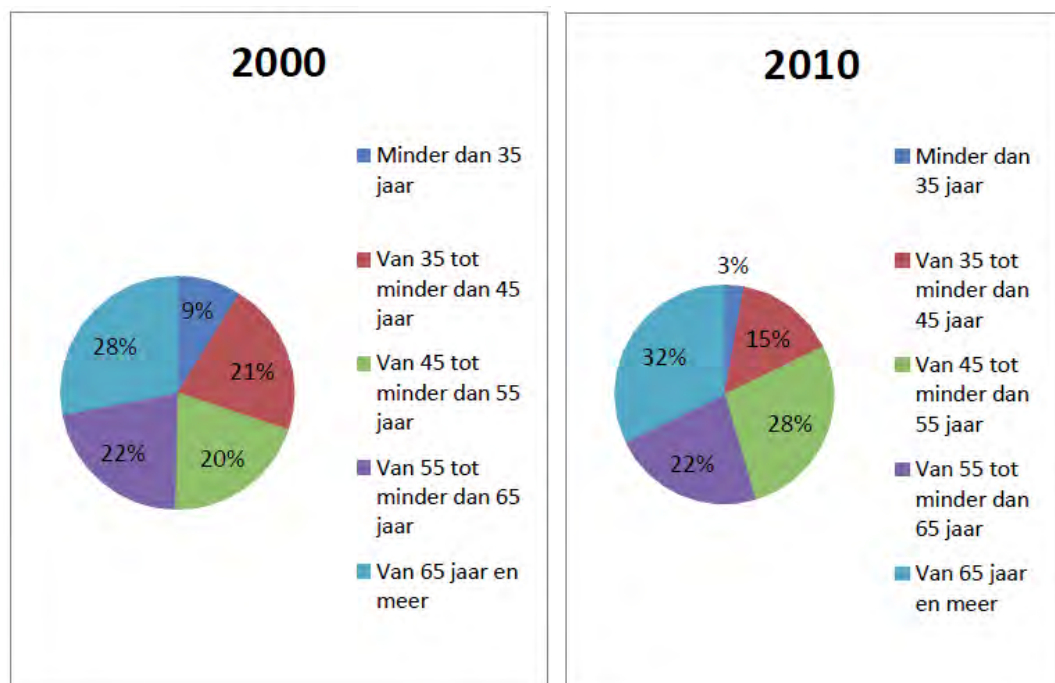
1.2.4. Leeftijd bedrijfsleider en opvolging

Net zoals voor de rest van Vlaanderen zien we dat we in Gent te maken hebben met een verouderde landbouwbevolking. In 2000 was 50% van de landbouwbevolking in Gent ouder dan 55 jaar. In 2010 is dit gestegen tot 54%.

Wat de opvolging betreft komt de Gentse situatie overeen met de Vlaamse context, nl. dat een groot deel van de landbouwers aangeeft geen opvolger te hebben of het nog niet te weten. In 2012 geeft 55% van de landbouwers aan geen opvolger te hebben. Dit in combinatie met de hoge leeftijd van een groot percentage van de landbouwers is een indicatie voor een mogelijke verderzetting van de tendens van schaalvergroting. Anderzijds kan het stoppen van een groot aantal landbouwers ook een verdere druk op grond betekenen wanneer hoeses en gronden uit de landbouwsector verdwijnen op het moment dat bedrijven worden stopgezet. Het 'risico' op verpaarding en vertuining is op dit moment steeds vrij reëel.

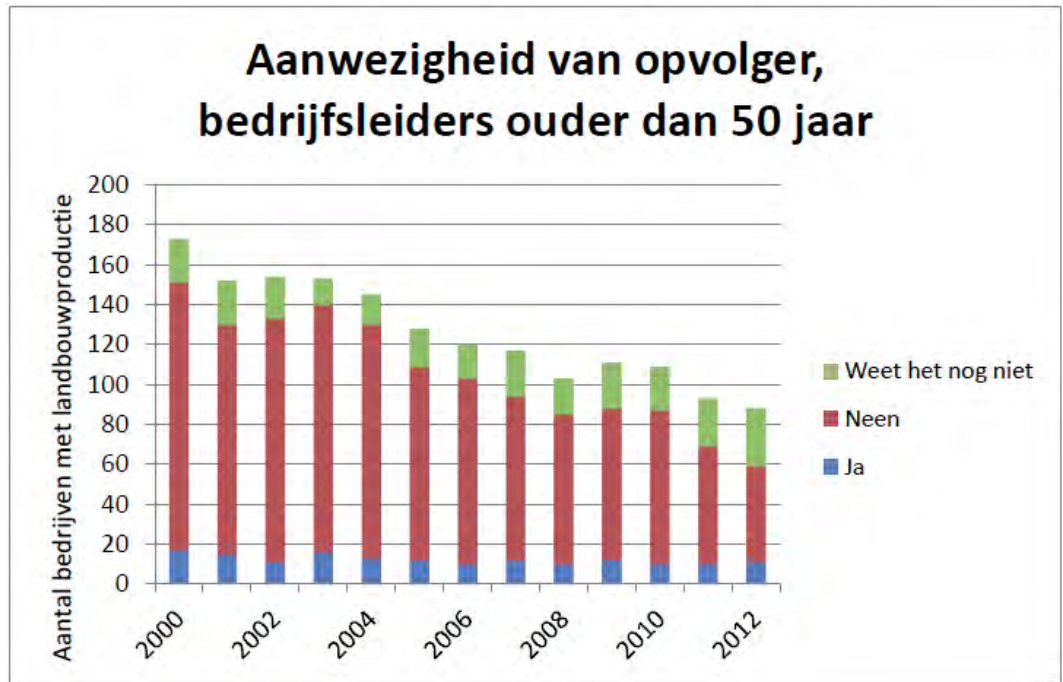

Figuur 18: Evolutie van de leeftijden van de bedrijfsleiders volgens leeftijdscategorieën.

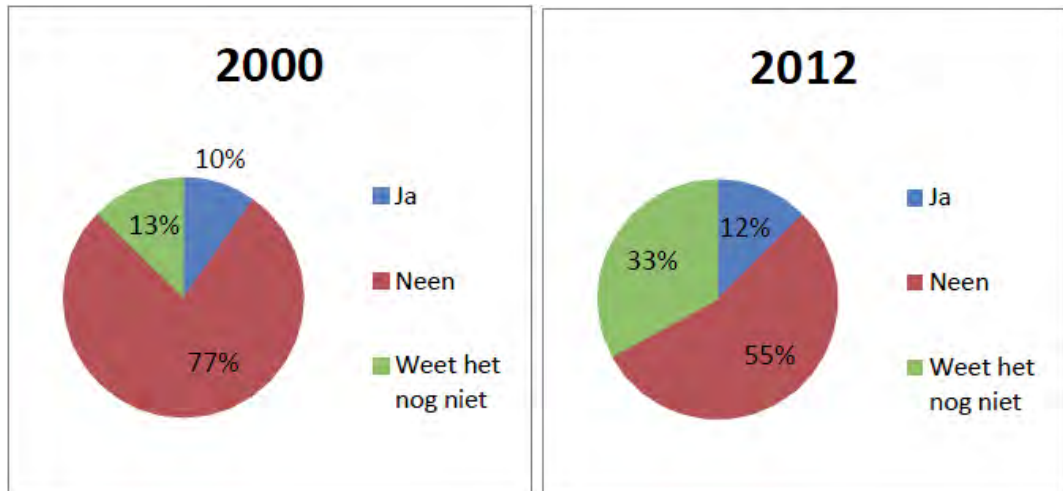

Figuur 19: Leeftijden van de bedrijfsleiders volgens leeftijdscategorieën in 2000 (links)

Figuur 20: Leeftijden van de bedrijfsleiders volgens leeftijdscategorieën in 2010 (rechts)

Figuur 21: Evolutie van aanwezigheid opvolger bij bedrijfsleiders ouder dan 50 jaar

Figuur 22: Aanwezigheid opvolgers bij bedrijfsleiders ouder dan 50 jaar in 2000 (links)

Figuur 23: Aanwezigheid opvolgers bij bedrijfsleiders ouder dan 50 jaar in 2012 (rechts)

1.3. De landbouw in Gent in kaart op basis van EPR

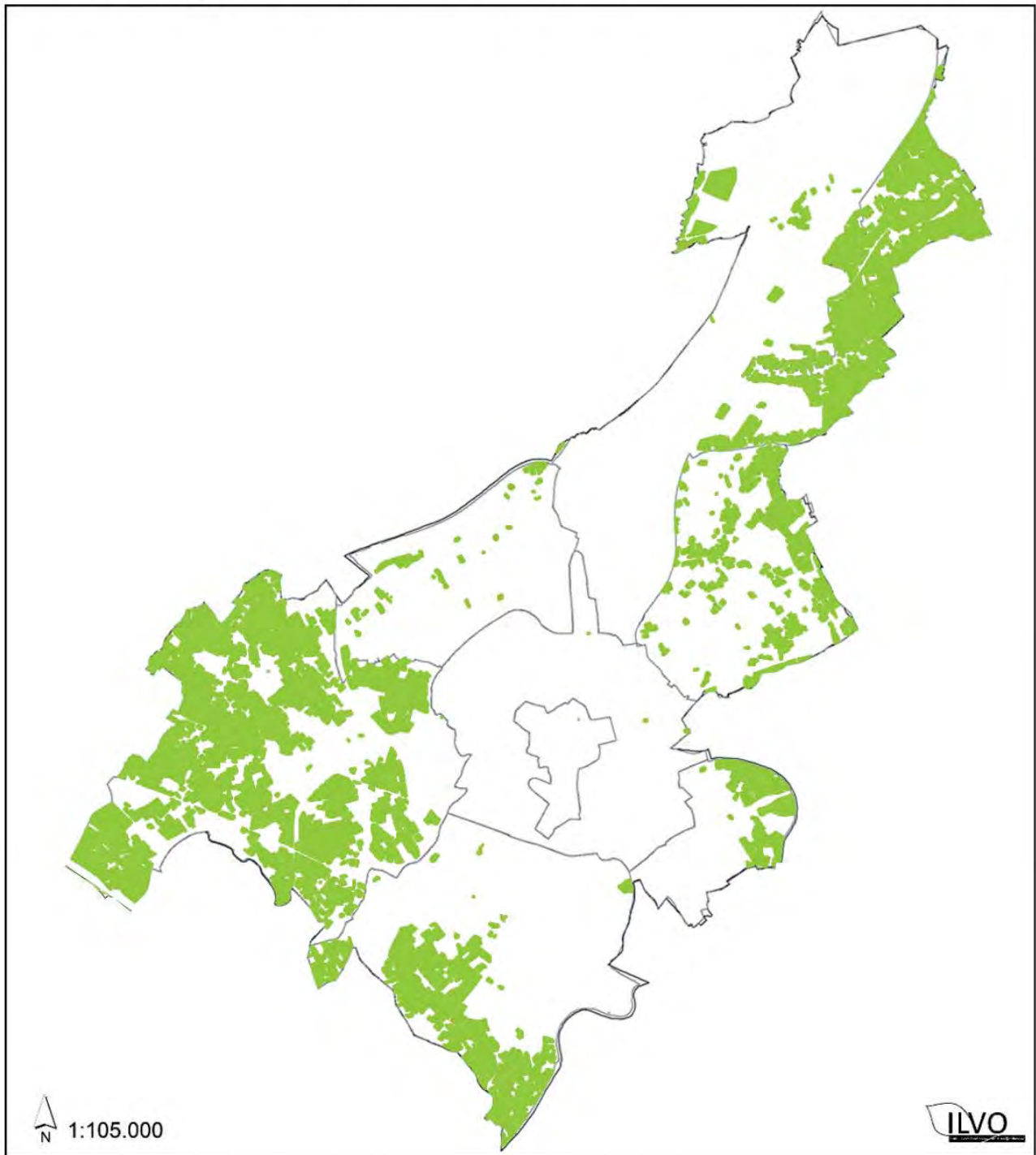
1.3.1. Landbouwareaal

Op basis van de EPR-data is er in de stad Gent ca. 3309 ha grond in landbouwgebruik.

Dit landbouwgebruik is niet gelijkmatig verdeeld over het grondgebied van Gent. Zoals duidelijk wordt uit kaart 1 heeft de binnenstad geen percelen in landbouwgebruik, terwijl 'Kouter en Leieland' en 'Moervaart' voor meer dan de helft door de landbouwsector in beslag genomen worden.

Kaart 2 geeft een overzicht van de gewastypes op deze landbouwpercelen. De meest voorkomende teelten zijn grasland en maïs. Andere teelten zijn (overige) voedergewassen, granen, aardappelen, sierplanten, groenten, fruit en noten.

Landbouwgebruikspcelen in Gent

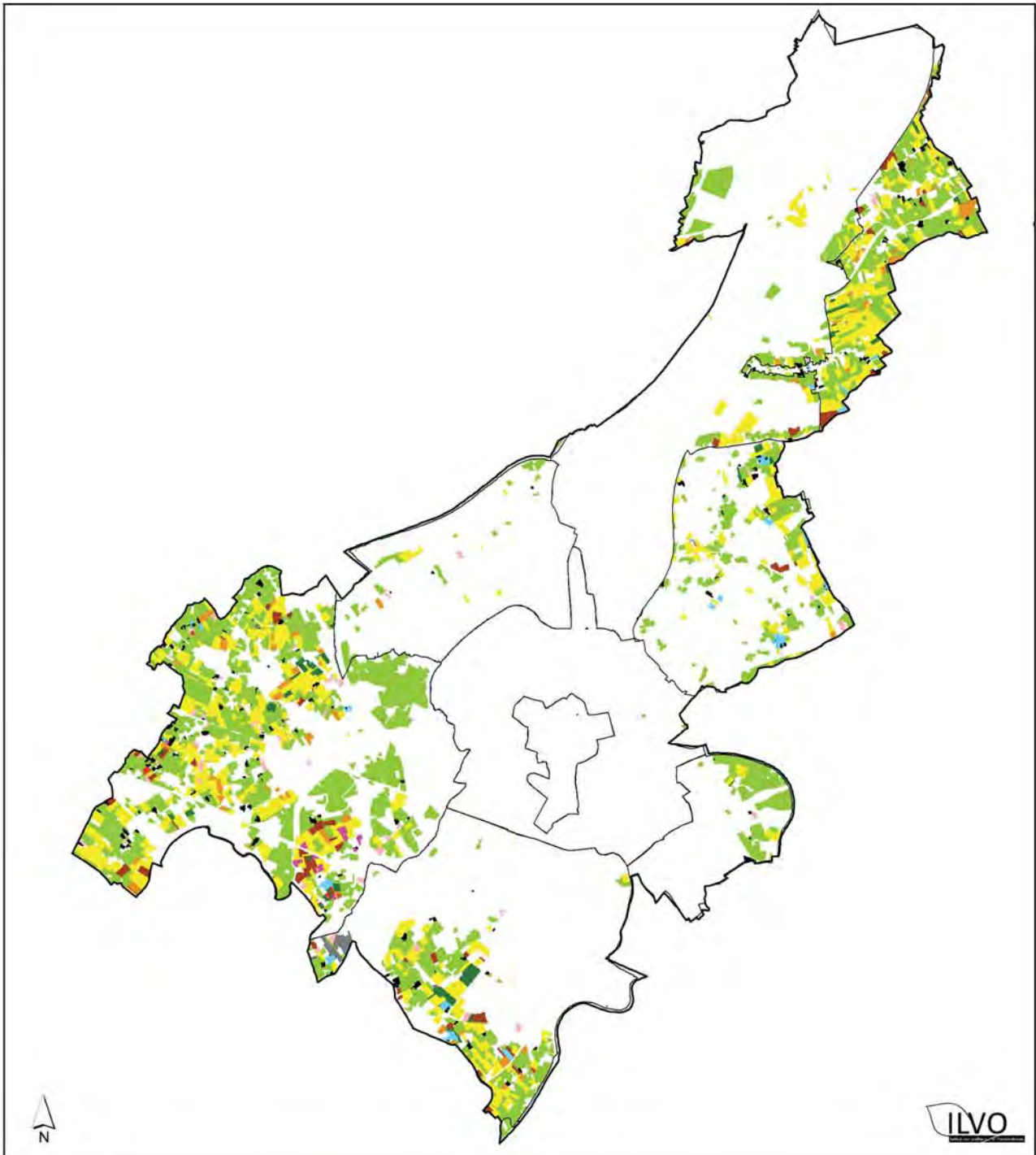

- Landbouwgebruikspcel
- Stad Gent > deelruimten

Copyright © april 2014

Kaart 1 - Ligging van de percelen in Gent die in landbouwgebruik zijn (bron: EPR, 2013)

Landbouwgebruiksparcelen in Gent

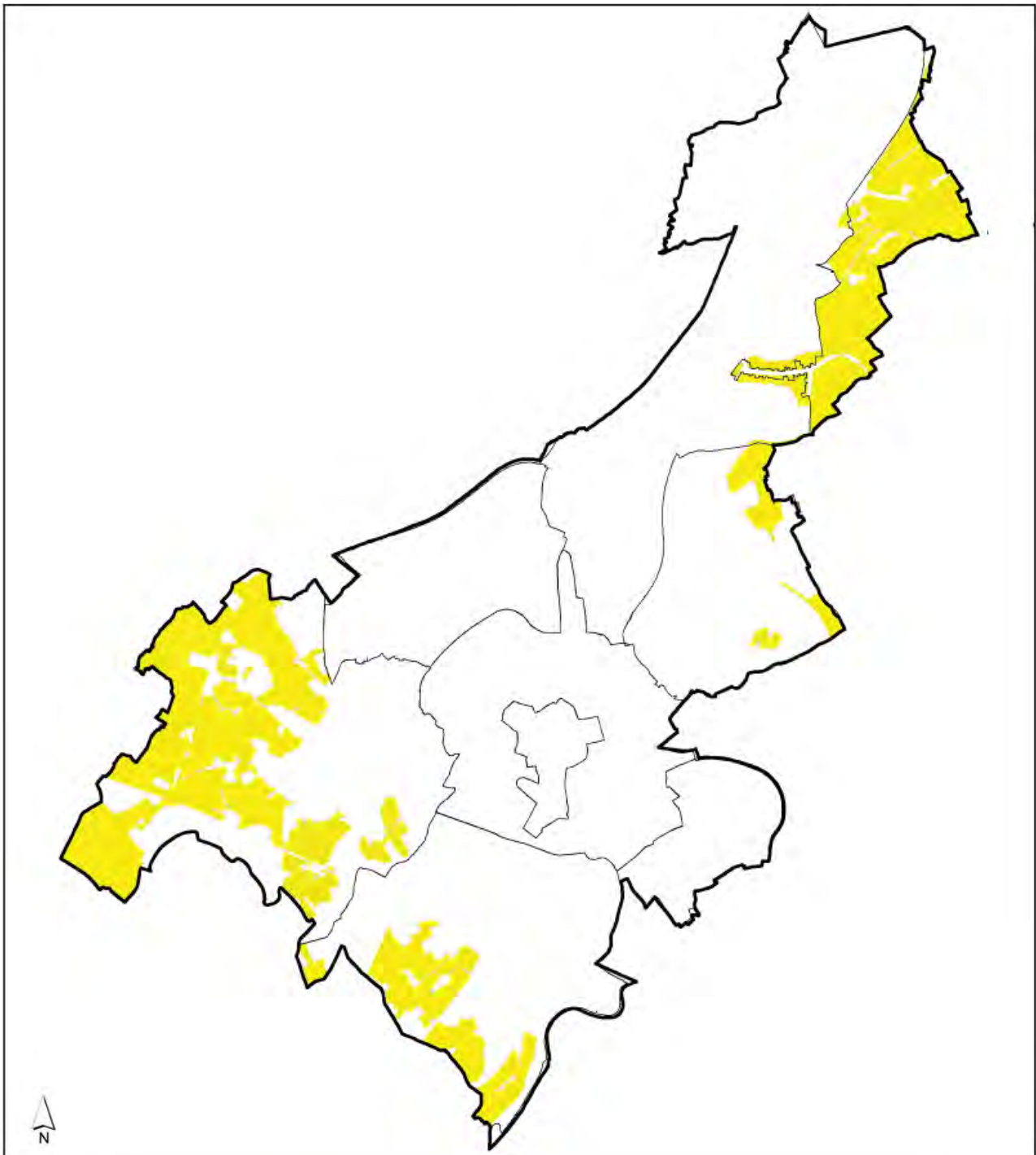
Legende

Gent	Mais	Sierplanten
deelgebieden	Voedergewassen	Houtachtige gewassen
GEWASGROEP	Aardappelen	Overige gewassen
Landbouwinfrastructuur	Granen, zaden en peulvruchten	Water
Grasland	Fruit en Noten	groenten

Copyright © april 2014

Kaart 2 - overzicht gewastypes

Agrarische bestemming gewestplan

- Gent
- deelgebieden > GRS Gent
- Agrarische bestemming volgens gewestplan en wijzigingen door RUP's en BPA's

Copyright © april 2014

Kaart 3 - agrarische bestemming

1.3.2. Verhouding agrarische bestemming versus landbouwareaal

Op kaart 4 (agrarische bestemming gewestplan versus landbouwgebruik) wordt de verhouding tussen het agrarisch bestemmingsgebied, zoals afgebakend in de stad Gent, en het effectief areaal in gebruik door de landbouw weergegeven.

Uit de data blijkt dat er 2927 ha afgebakend is als **agrarisch bestemmingsgebied** in de stad Gent (Gewestplan, toestand 2014⁴). Hiervan is ca. 2240 ha of **76,5 % effectief in gebruik door de landbouwsector**.

De oppervlakte van 687 ha agrarisch gebied die niet is aangegeven in EPR (**23,5%**) kan op verschillende manieren verklaard worden:

Een eerste verklaring is de eigenheid van de EPR data. Zoals beschreven in box 2 zijn niet alle landbouwbedrijven opgenomen in de EPR. Bedrijven kleiner dan 2 ha, waaronder typisch glastuinbouwbedrijven, zijn bijvoorbeeld niet opgenomen. Een deel van de gronden zal dus toch in landbouwgebruik zijn door landbouwbedrijven die niet geregistreerd zijn in EPR.

Een tweede verklaring is het "tara" landbouwgebruik in het agrarisch gebied. Hieronder verstaat men landbouwgebouwen, wegen, KLE's, bufferstroken, ... Het zijn met andere woorden oppervlaktes die tot het landbouwgebruik horen, maar die niet in het netto-landbouwgebruik vervat zitten dat in EPR wordt aangegeven. Volgens een studie zou dit "tara" landbouwgebruik in Vlaanderen gemiddeld 7% bedragen (Bomans et al., 2010)⁵.

Een derde verklaring zijn niet-agrarische activiteiten zoals woningen, tuinen, paardenweides, niet-agrarische economische activiteiten, ... Deze niet-agrarische activiteiten zouden volgens onderzoek van Verhoeve et al. (2015)⁶ gemiddeld 10% van het agrarisch gebied in Vlaanderen innemen.

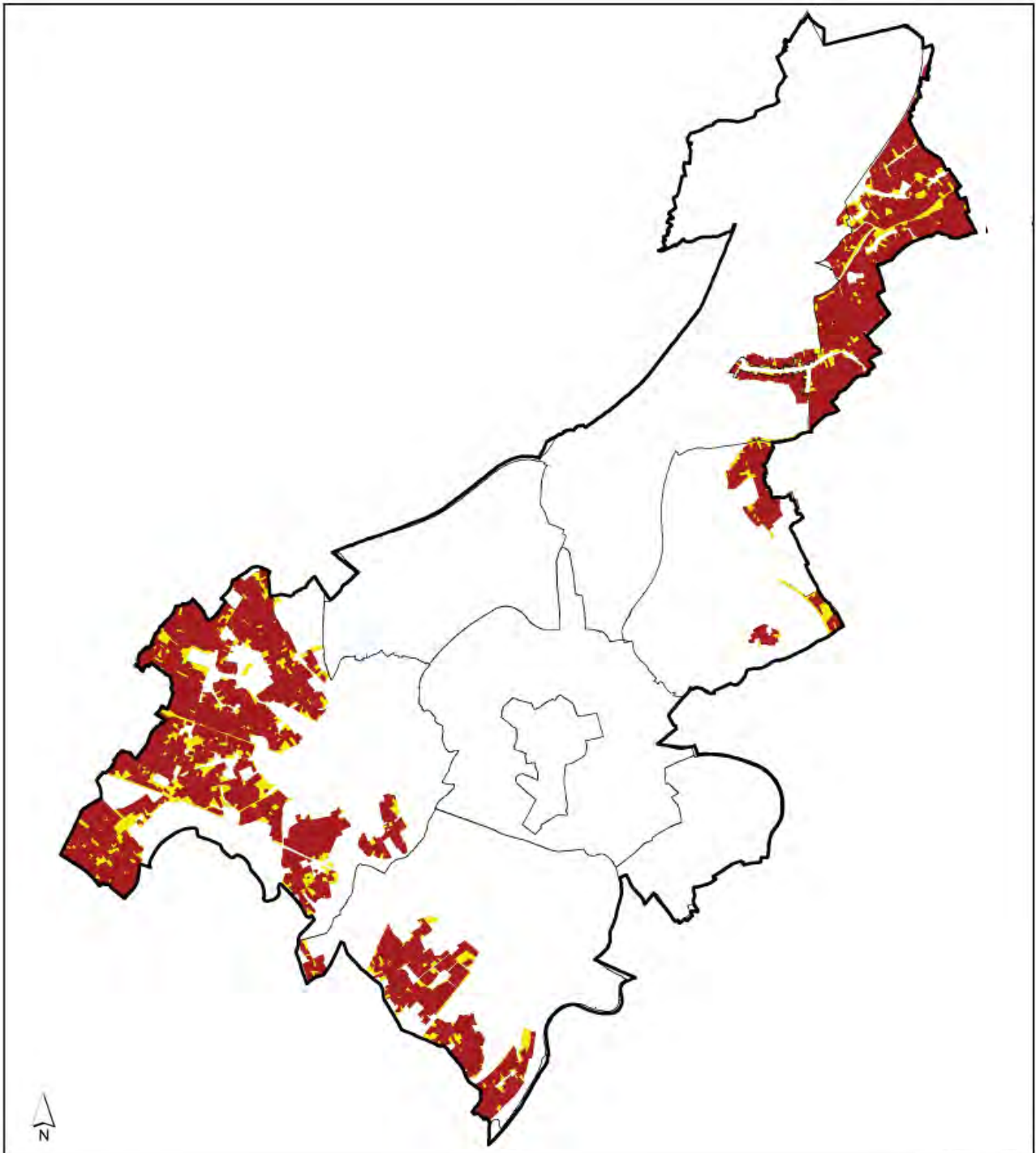
Om te weten wat in Gent net het gebruik is van het agrarisch bestemd gebied dat niet in landbouwgebruik is volgens EPR, moet gedetailleerd onderzoek gebeuren.

4 "Agrarische gebieden volgens het gewestplan en wijzigingen aangebracht door RUP's, BPA's, ...". Dataaag aangeleverd door stad Gent, september 2014.

5 Bomans, K., Duytschaever, K., Gulinck, H., Van Orshoven, J., 2010. Tare land in Flemish horticulture. Land use policy 27, 399-406.

6 Verhoeve, A., Dewaelheyns, V., Kerselaers, E., Rogge, E., Gulinck, H., 2015. Virtual farmland: Grasping the occupation of agricultural land by non-agricultural land uses. Land use policy 42, 547-556.

Agrarische bestemming gewestplan vs landbouwgebruik

Legende

- Gent
- deelgebieden > GRS Gent
- Agrarische bestemming niet in landbouwgebruik (23,5%)
- Agrarische bestemming in landbouwgebruik (76,5%)

Copyright © april 2014

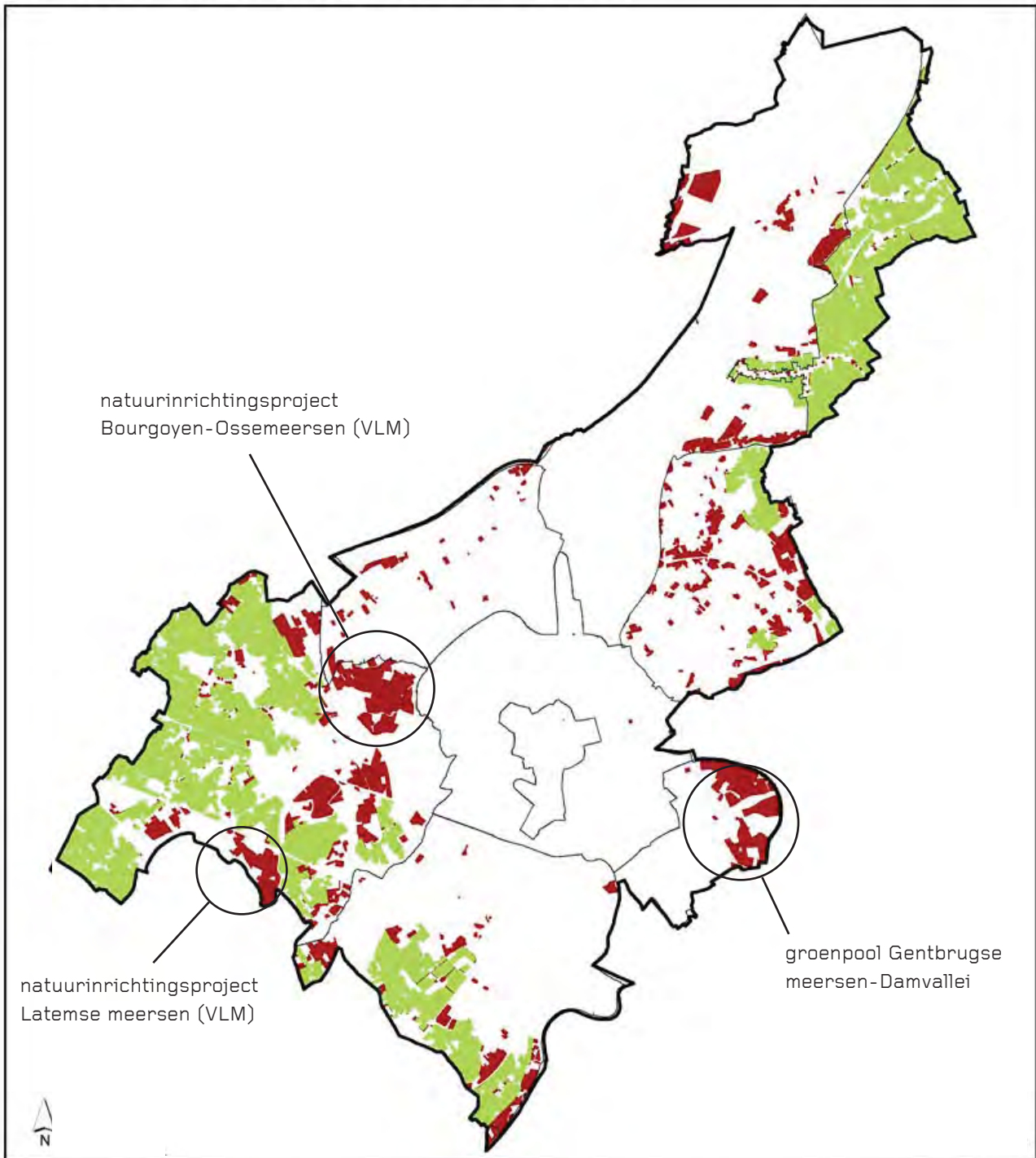
Kaart 4 - Agrarische gewestplanbestemming versus landbouwgebruik

Anderzijds blijkt dat ca. 1069 ha buiten het agrarisch bestemmingsgebied gebruikt wordt door de landbouwsector. Dit betekent dat **ca. 32% van het Gentse landbouwgebruik buiten de agrarische bestemming gelegen** is. (zie kaart 5)

Kaart 6 geeft een overzicht van de percelen die volgens EPR in landbouwgebruik zijn met daarbij hun bestemmingszone zoals afgebakend volgens het gewestplan. Deze kaart toont ook de landbouwgebruikspcelen buiten het agrarisch bestemmingsgebied. Dit kaartbeeld is belangrijk om inzichten te krijgen in de aard van de bestemmingszones waarin dit landbouwareaal gelegen is.

Zo wordt duidelijk dat in het deelgebied 'Kouter en Leieland' en 'randstad oost' de meeste landbouwgebruikspcelen buiten agrarisch bestemmingsgebied gelegen zijn in groen-, bos- of parkgebieden. Mogelijks gaat het hier om landbouwers die meewerken aan het beheer van natuurgebieden of is het zelfs grond in eigendom/beheer van terreinbeherende organisaties die geregistreerd zijn in EPR (cfr. box 2). De landbouwgebruikspcelen buiten de agrarische bestemming in de zone 'randstad noordoost' zijn daarentegen voornamelijk gelegen in woongebied. In het deelgebied 'haven' is er landbouwgebruik in bestemmingen gerelateerd aan industrie en de haven.

Landbouwgebruikspercelen in Gent

Verhouding agrarische bestemming vs. landbouwareaal

- landbouw buiten agrarisch gebied (32% van het Gentse landbouwgebruik)
- landbouw binnen agrarisch gebied

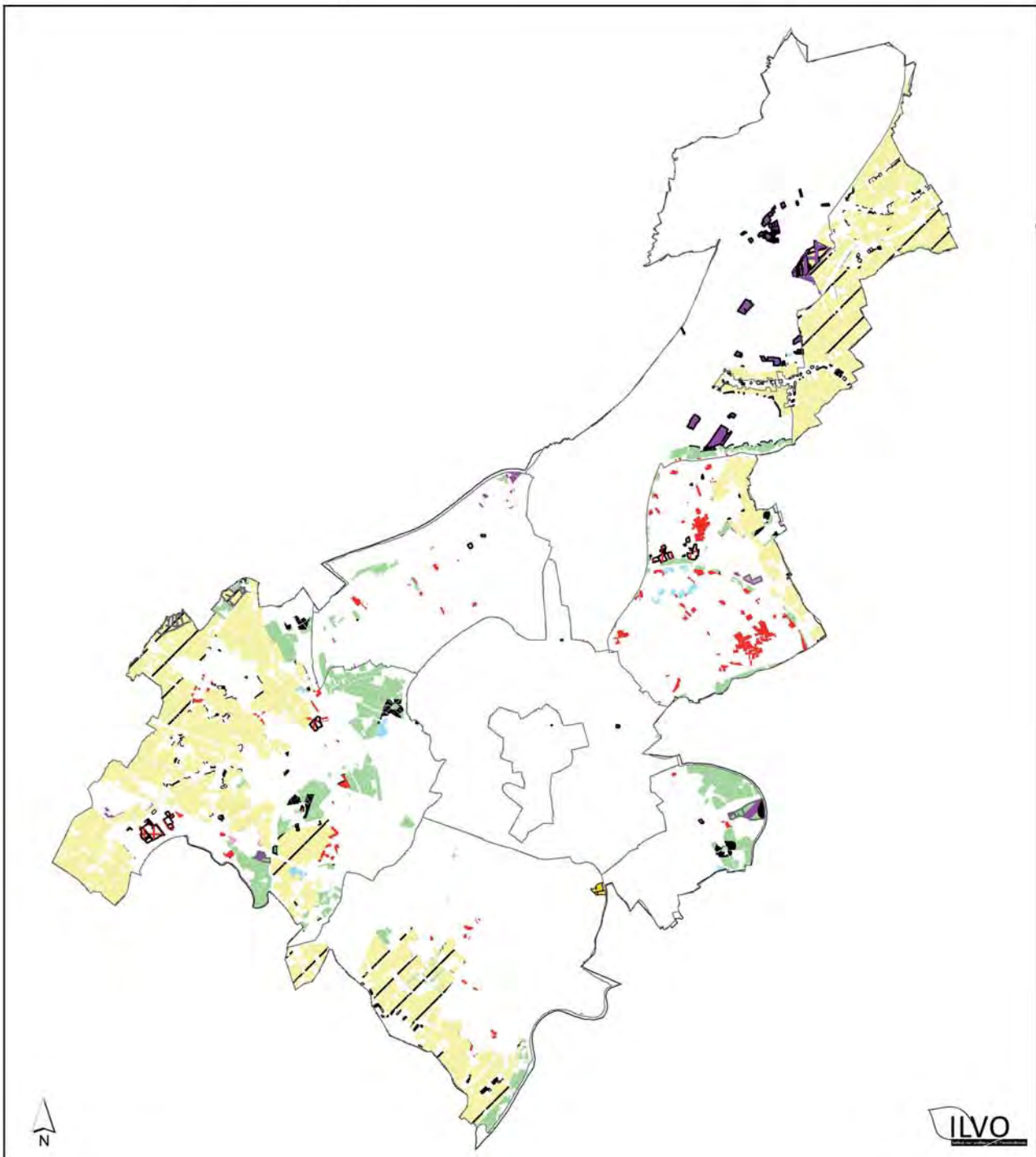
Copyright © april 2014

Kaart 5 - Landbouwgebruikspercelen versus agrarische gewestplanbestemming

Legende

	woongebieden
	woongebieden met cultureel- historische en/of esthetische waarde
	woongebieden met landelijk karakter
	woonpark
	woonuitbreidingsgebieden
	gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut
	dienstverleningsgebieden
	gebieden voor dagrecreatie
	gebieden voor verblijfrecreatie
	parkgebieden
	bufferzones
	groengebieden
	natuurgebieden
	natuurgebieden met wetenschappelijke waarde of natuurreservaten
	gebied voor natuureducatieve infrastructuur
	agrarische gebieden
	landschappelijk waardevolle agrarische gebieden
	valleigebieden (of agrarische gebieden met landschappelijke waarde)
	industriegebieden
	regionaal bedrijventerrein met openbaar karakter
	gebied voor zeehaven- en watergebonden bedrijven
	reservegebieden voor industriële uitbreiding (industrieel + uitbreiding havenactiviteiten); grondkleur agrarisch gebied
	ambachtelijke bedrijven en kmo's
	lokaal bedrijventerrein met openbaar karakter
	ontginningsgebieden; grondkleur groengebied
	bestaande autosnelwegen

Landbouwgebruik volgens bestemming gewestplan

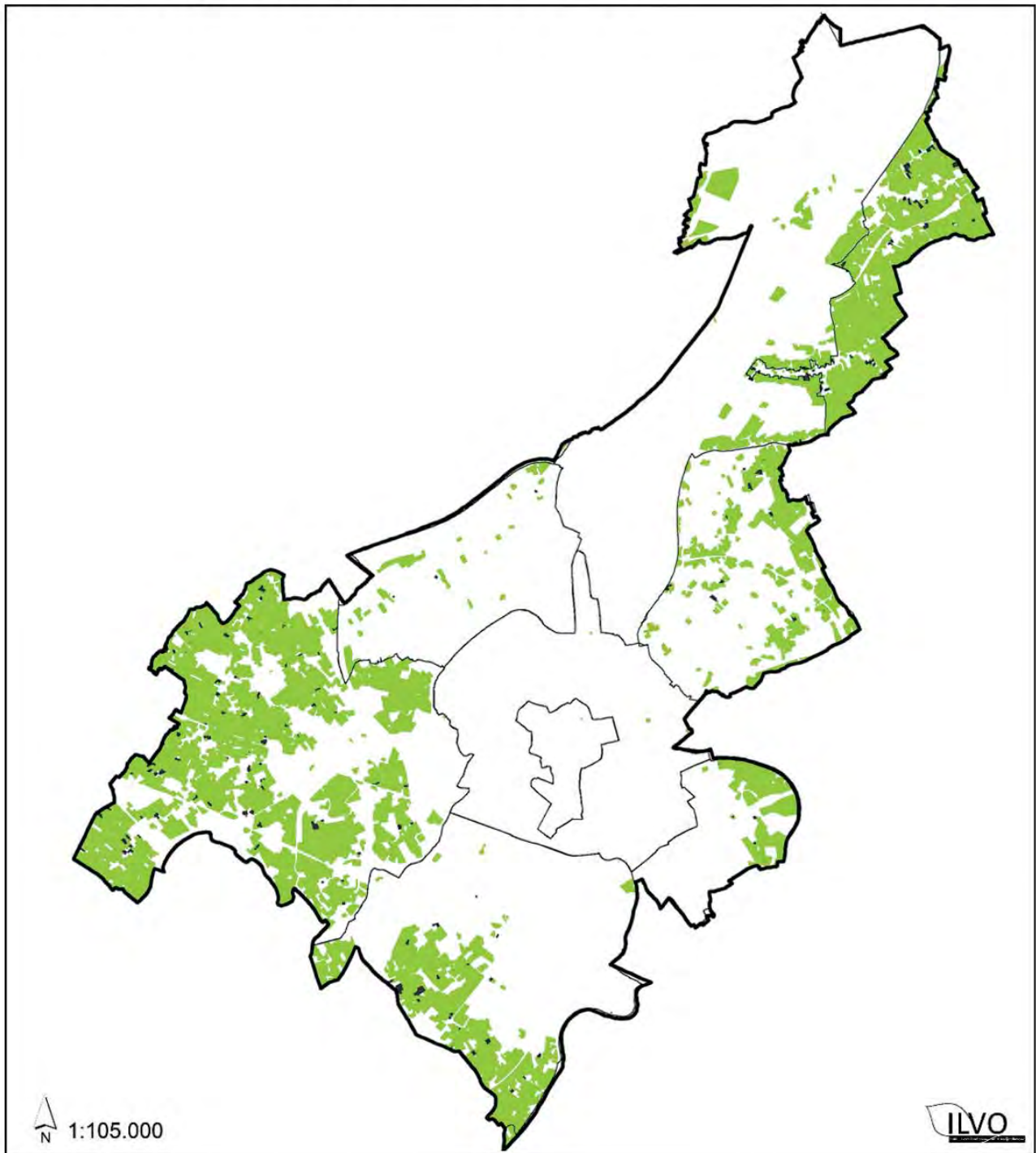
Copyright © april 2014

Kaart 6 - 'Landbouwgebruikspcelen volgens bestemming gewestplan en - wijzigingen'
Deze kaart is exclusief wijzigingen door GRUP's, PRUP's, RUP's en BPA's, gezien deze nog niet voor het hele grondgebied digitaal beschikbaar zijn.

1.3.3. Bedrijfszetels

De locatie van een landbouwbedrijfszetel wordt in EPR niet als dusdanig aangegeven door de landbouwers. Bij deze verzamelaanvraag moeten de landbouwers wel zelf hun landbouwbedrijfsgebouwen aangeven. Alle aan het erf grenzende stallen alsook de gebouwen en stallen die niet rechtstreeks aan het erf grenzen, moeten als 'stallen en gebouwen' aangegeven worden. Alle gebouwen waar niet geproduceerd wordt en die tevens niet grenzen aan het erf, zoals loodsen op afstand, moeten aangegeven worden als 'andere gebouwen'. In deze analyse is de aanname gemaakt dat de categorie 'stallen en gebouwen', zoals aangegeven door de landbouw zelf, overeenkomt met de locatie van de bedrijfszetels. Deze locaties zijn weergegeven op kaart 7 (de grijze aanduidingen).

Landbouwgebruiksparcelen in Gent

LEGENDE

- Gent
- deelruimten (GRS Gent)
- landbouwgebruiksparcelen
- stallen en gebouwen

Copyright © april 2014

Kaart 7 - Benadering van de ligging van de bedrijfszetels in Gent (obv EPR, 2013)

1.3.4. Verhouding landbouwareaal in gebruik door Gentse versus niet-Gentse boeren

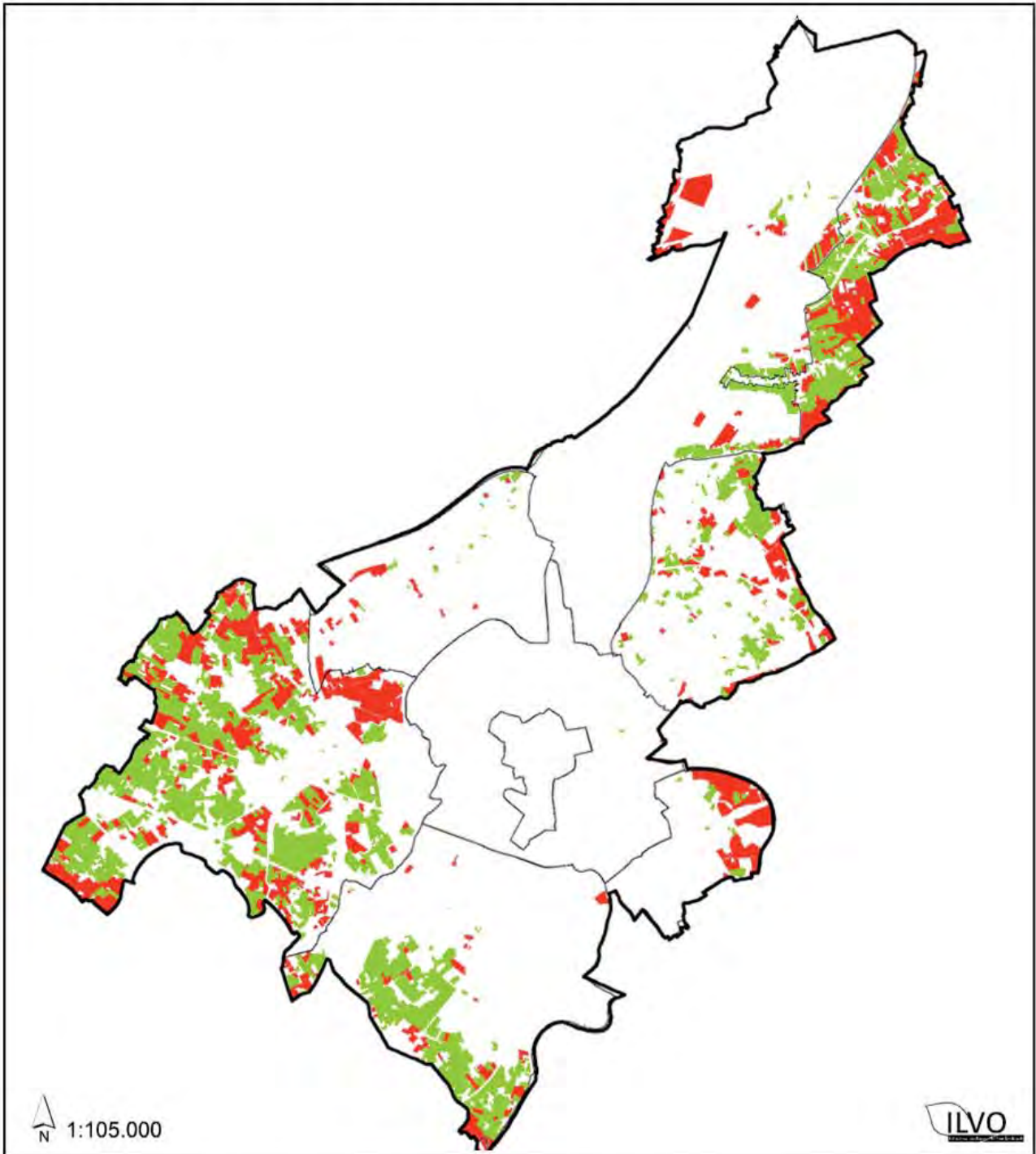
In de verzamel aanvraag (EPR, 2013) moeten de landbouwers die een perceel in landbouwgebruik hebben, aangeven uit welke gemeente zij zelf komen en in welke gemeente het perceel gelegen is. Op basis van deze informatie kan de verhouding landbouwareaal in gebruik door Gentse (i.e. met bedrijfszetel in Gent) en niet-Gentse boeren (i.e. met bedrijfszetel buiten Gent) bepaald worden. Hierbij moet wel benadrukt worden dat het gaat om boeren die de percelen in gebruik hebben en dus niet over bezit.

Kaart 8 geeft een beeld van Gentse landbouwgebruikspercelen volgens de gemeente waaruit de boer afkomstig is. In deze studie is de tweedeling Gentse versus niet-Gentse boeren gebruikt. Zo wordt duidelijk welke percelen in Gent er in gebruik zijn door Gentse of niet-Gentse boeren. Op basis van deze indeling is **66,93 % in gebruik door een Gentse boer** en zijn de overige percelen, respectievelijk 33,07 %, in gebruik door niet-Gentse boeren.

Ter aanvulling geven kaarten 8-11 samen met Tabel 7 een overzicht van de gemeenten waaruit de niet-Gentse boeren afkomstig zijn maar toch een perceel binnen de stad Gent in hun gebruik hebben. Op deze kaart is te zien dat er vanuit verschillende Vlaamse gemeenten, boeren één of meerdere percelen in Gent hebben. Vooral de verre Antwerpse gemeenten 'Wuustwezel' en de West-Vlaamse gemeente 'Alveringem' zijn opmerkelijk. De verklaring hierachter is niet onderzocht in deze studie. Uit de tabel blijkt wel dat uit deze verre gemeenten slechts één boer afkomstig is. De meeste niet-Gentse boeren met een perceel in Gent komen uit de buurgemeenten van de stad, zoals Lochristi, Nevele, Deinze, Lovendegem, Evergem, en Wachtebeke. Kaart 9 geeft dit op een symbolische wijze weer. Uit de analyse van de data blijkt dat het gaat om 224 boeren die een perceel hebben in Gent, maar zelf niet van Gent afkomstig zijn. Samen hebben deze niet-Gentse boeren 33,07% van de Gentse landbouwpercelen in gebruik.

Ook de omgekeerde analyse werd uitgevoerd, met name een studie die nagaat in welke gemeenten Gentse boeren percelen in landbouwgebruik hebben. Kaart 9 geeft hiervan een weergave. Hier is het opmerkelijk dat Gentse boeren in ver afgelegen gemeenten percelen in gebruik hebben. Vermoedelijk speelt de mestwetgeving hierbij een rol maar evenzeer kunnen er andere oorzaken aan de basis hiervan liggen. Van de 284 boeren met een bedrijfszetel in de stad Gent beschikken 156 boeren over één of meerdere percelen buiten Gent.

Landbouwgebruiksparcelen in Gent

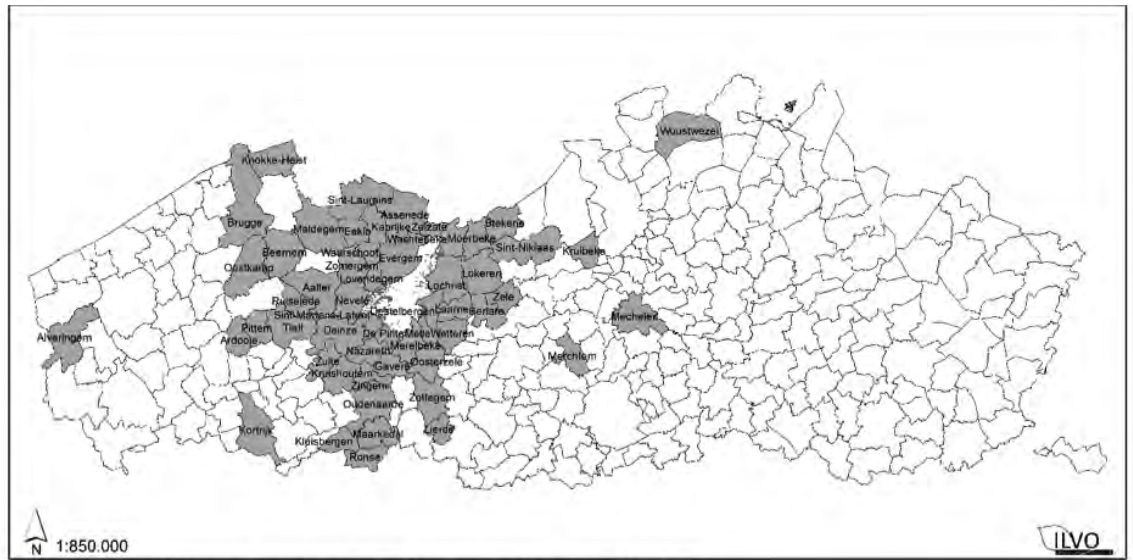
Verhouding landbouwareaal in gebruik door
Gentse vs. niet-Genste landbouwbedrijfszetels

- Percelen met Gentse bedrijfszetel
- Percelen met niet-Genste bedrijfszetel

Copyright © april 2014

Kaart 8

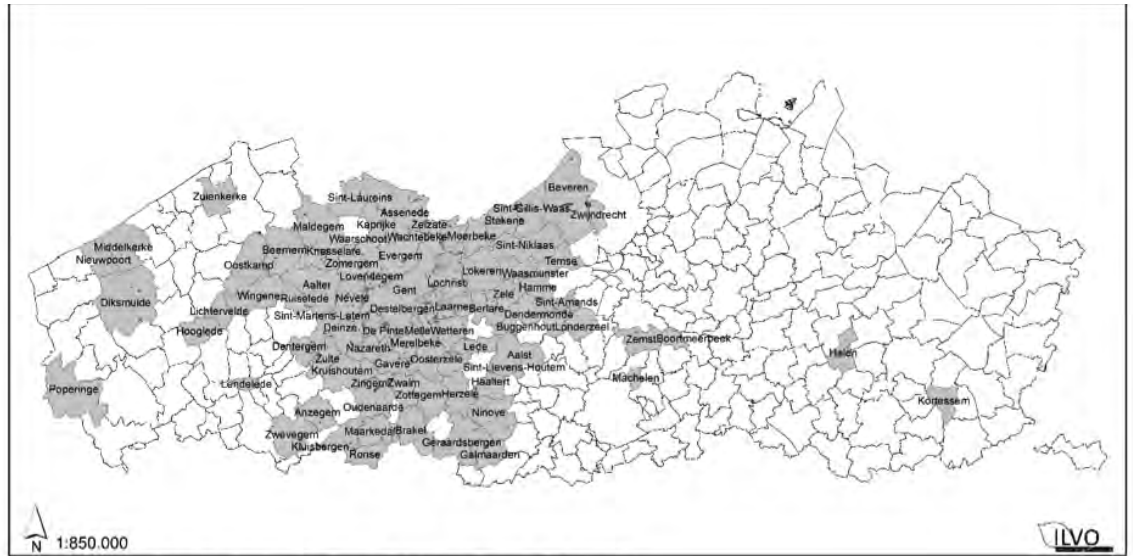
Kaart 9
Gemeentes waaruit boeren die Gentse landbouwgrond gebruiken afkomstig zijn

Landbouwareaal binnen Gent in gebruik door niet-Gentse bedrijfszetels

- Percelen van niet-Gentse bedrijfszetel in Gent
- Gemeentes buiten Gent met landbouwareaal in Gent

Kaart 10
Gemeentes waar Gentse boeren landbouwgrond gebruiken

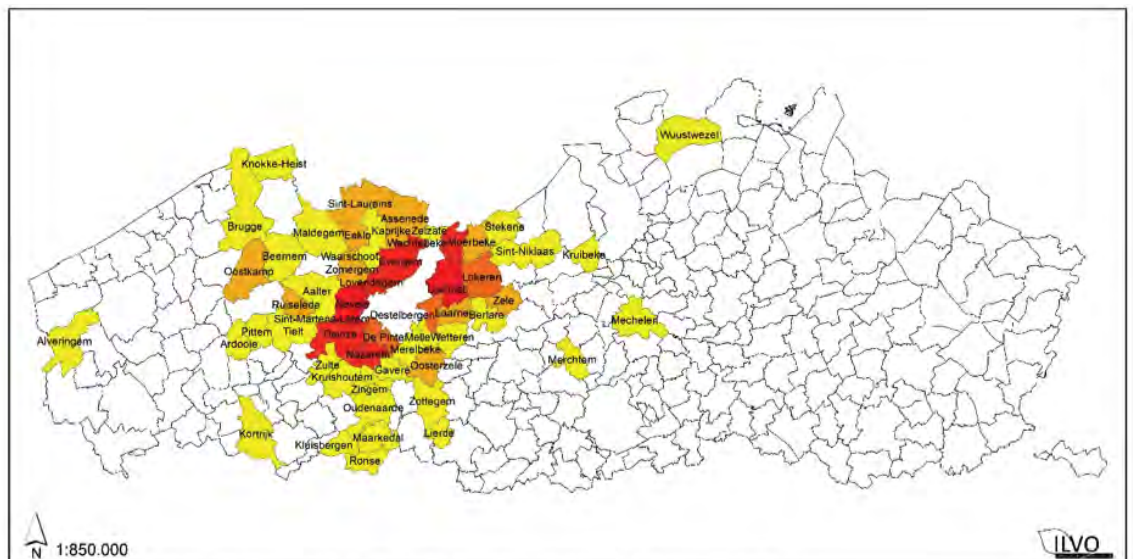

Landbouwareaal buiten Gent in gebruik door Gentse bedrijfszetels

Kaart 11

Aantal boeren

- 1,000000 - 2,000000
- 2,000001 - 4,000000
- 4,000001 - 7,000000
- 7,000001 - 13,000000
- 13,000001 - 37,000000

Gemeentes waaruit niet-Gentse boeren afkomstig zijn die een perceel binnen Gent in gebruik hebben

Gemeente niet-Gents bedrijf met percelen in Gent	Aantal bedrijven
Lochristi	37
Nevele	28
Deinze	13
Lovendegem	13
Evergem	12
Nazareth	11
Wachtebeke	11
Lokeren	7
De Pinte	6
Destelbergen	5
Sint-Martens-Latem	5
Assenede	4
Eeklo	4
Moerbeke	4
Zele	4
Zomergem	4
Laarne	3
Oosterzele	3
Oostkamp	3
Ruiselede	3
Sint-Laureins	3
Aalter	2
Gavere	2
Kruishoutem	2
Maldegem	2
Oudenaarde	2
Wavre	2
Zulte	2
Alveringem	1
Ardoois	1
Beernem	1
Berlare	1
Brugge	1
Kaprijke	1
Kluisbergen	1
Knokke-Heist	1
Kortrijk	1
Kruibeke	1
Lierde	1
Maarkedal	1
Mechelen	1
Melle	1
Merchtem	1
Merelbeke	1
Pittem	1
Ronse	1
Sint-Niklaas	1
Stekene	1
Tielt	1
Waarschoot	1
Wetteren	1
Wuustwezel	1
Zelzate	1
Zingem	1
Zottegem	1
SOM	224

Tabel 7: Overzicht van de gemeenten waaruit niet-Gentse bedrijven afkomstig zijn maar percelen in Gent in gebruik hebben.

1.4. Inventarisatie stadsgerichte landbouwinitiatieven op basis van kwalitatief onderzoek

In en rond de stad zijn de laatste jaren heel wat vernieuwende projecten ontstaan die voedselproductie als hoofd- of nevenactiviteit hebben, maar die niet zonder meer gelijk te stellen zijn aan de professionele landbouwsector, beschreven in vorige paragrafen. Een aantal initiatieven kan je moeilijk onder 'nieuwe' vormen van landbouw plaatsen omdat deze al lang bestaan. Ze worden doorgaans toch opgenomen in inventarisaties van stadsgerichte landbouw. Om een goed beeld te krijgen van de stadsgerichte landbouwinitiatieven worden zowel oude als nieuwe voorbeelden meegenomen in het onderzoek.

De inventarisatie van deze stadsgerichte landbouwinitiatieven moet **noch statisch noch exhaustief** benaderd worden. Data kan ontbreken wegens het voortdurend opkomen van nieuwe ontwikkelingen en de tijdelijkheid van sommige projecten. Dit onderdeel tracht de diversiteit aan initiatieven in de stedelijke omgeving van Gent weer te geven.

1.4.1. Types stadsgerichte landbouwinitiatieven

Een eerste analyse van de types van vernieuwende landbouwprojecten toont aan dat het in Gent voornamelijk om teeltprojecten gaat. De types projecten die gevonden worden zijn:

Type project	Omschrijving	Aantal	Voorbeeld
Volkstuinen (telen eigen gebruik)	Dit omvat telen in vollegrond op maaiveld, in bakken of opgebrachte grond. Komt veel voor op tijdelijk beschikbare grond.	6	Volkstuinen De Meersen Kleine lapjes grond waar stadsbewoners groenten telen voor eigen gebruik (Gentbrugge).
Buurtmoestuin (nadruk op sociale cohesie)	Dit omvat telen in vollegrond op maaiveld, in bakken of opgebrachte grond. Komt veel voor op tijdelijk beschikbare grond.	14	Kangroen De Stadstuin is gelegen op het braakliggende grasveld tussen Dok-Zuid en het water van het Handelsdok, op een steenworp van de Dampoort-rotonde. Het 1,2 hectare grote terrein is eigendom van stadsontwikkelingsbedrijf sogent, maar mag in afwachting van de bouw van de nieuwe stadswijk Oude Dokken voor drie jaar gebruikt worden als 'stadsboerderij'.
Educatieve tuinen	Dit omvat schoolmoestuinen, waar educatieve instellingen een zelf een moestuin opstarten en beheren (+ schoolhoeve de Campagne).	36 ⁷	BUBAO Sint-Gregorius Doordat ze een werkingsbudget hebben kunnen krijgen, hebben ze een serre en andere materialen kunnen aankopen. Ze hebben sinds een jaar of 6 een moestuin maar zijn van plan er deze keer echt werk van te maken zodat er spoedig een grote oogst kan voortgebracht worden.
Openbare tuinen	Combinatie van eetbare gewassen, struiken en bomen in een parkachtige setting. Deze vorm biedt kansen voor stedelijke biodiversiteit en educatie (schoolmoestuinen).	6	De tuin van Kina Natuurmuseum voor kinderen en jongeren met bijen en eetbare plantjes in de tuin en serre.
Stadslandbouwprojecten met niet-grondgebonden stadstuinbouw	Vormen van stadstuinbouw op maaiveld in bakken of op opgebrachte grond. Komt veel voor op tijdelijk beschikbare grond en bij vervuilde bodem.	1	Apicula Apicula is een bijenkwekerij die op verschillende locaties in Gent bijenkasten heeft staan. De honing wordt op verschillende plaatsen in Gent verkocht.
Stadslandbouwprojecten met gebouwgebonden tuinbouw	Dit omvat teelt in en op daken van gebouwen, gekoppeld aan het beheer van het gebouw, zoals groententeelt op daken, of champignonteelt in de kelder. Kan zowel herinrichting van een bestaand gebouw als integratie in nieuwbouw omvatten.	3	Green bastards Green Bastards Garden - op de torentuin van het terras van Vooruit - telen Willem De Gucht en ONBETAALBAAR variëteiten die zeldzaam zijn en bij zadenfirma's niet te verkrijgen. De Green Bastards Garden is het eerste stadslandbouwproject van de Vooruit en het kadert in een brede zoektocht naar een betere stedelijke maatschappij.

⁷ Uit data afkomstig van een analyse van alle basisscholen en MOS-scholen (aangereikt door Milieudienst stad Gent), blijkt dat van de 65 instellingen er 35 een moestuin hebben, of eentje die in opstart is (van 6 scholen is niets bekend). Meer dan de helft van deze onderwijsinstellingen in Gent hebben één of andere vorm van educatie rond voedselproductie.

Stadsgerichte landbouw projecten met grondgebonden tuinbouw (e.g. CSA)	Tuinbouw in vollegrond op maaiveld. Relatief kleine schaal gekoppeld aan modellen voor directe levering aan de klant.	4	Le Petit Botanique	Een gloednieuwe stadstuin (2014) van 7000m ² , aan sociale economie-bedrijven Labeur en Compaan ter beschikking gesteld door het OCMW van Gent. De Gentse stadsboer, Martin Rebry, kweekt er op natuurlijke wijze groenten en kruiden. Martin krijgt daarbij de hulp van medewerkers die in de tuin een job leren. Le Petit Botanique is niet enkel een verhaal van ecologische stadslandbouw maar ook van sociale tewerkstelling.
Zorglandbouw	Zorglandbouw kan opgedeeld worden in 4 types: - professionele landbouw-bedrijven met zorgactiviteit - beschutte werkplaatsen of andere vormen van zorgarbeid met een landbouwfunctie - zorginstellingen met een landbouwactiviteit (zie voorbeeld) - bemiddelde particulieren/kleine vzw's met ruimtelijk en/of financieel aanbod in functie van zorglandbouw	4 0 3 3	vzw De Bekwame Boon	i.s.m. vzw Apart Het zijn zorgvragers uit de bijzondere jeugdzorg. Jongeren uit de bijzondere jeugdzorg kunnen terecht op de boerderij voor het kweken van bio-aardbeien en -konijnen.

Tabel 8

1.4.2. Mate van professionaliteit

In tabel 9 wordt een onderscheid gemaakt tussen professioneel, professionele niet-landbouw en niet-professioneel gemaakt.

Onder professioneel wordt verstaan dat het produceren van landbouwproducten de hoofdactiviteit is, en dat voornamelijk daaruit inkomen wordt gehaald. Professionele niet-landbouw betekent dat het betreffende project binnen een professionele organisatie wordt opgestart, maar dat het inkomen uit andere activiteiten wordt gehaald, bv. het initiatief 'Groe(n)ten uit Gent is een sociaal project waar hulpbehoevenden begeleid worden door sociaal werkers uit VZW de sleutel. Niet-professionele landbouw betekent dat deze projecten door middel van landbouw-activiteiten, andere doelstellingen voor ogen hebben, maar weinig tot (meestal) geen inkomen halen uit het landbouwproject zelf. Waar bij de professionele projecten landbouw een doel op zich is, is landbouw bij de niet-professionele een middel tot andere doelen. Dit betekent echter niet dat de professionele projecten geen sociale of ecologische doelstellingen beogen.

In volgende paragraaf worden de doelstellingen van de verschillende initiatieven beschreven.

Professionele landbouw	Professionele niet-landbouw	Niet-professionele landbouw
Le Petit Botanique	Groe(n)ten uit Gent	Eetbaar Ledeberg
CSA Wijveld	Schoolhoeve de Campagne	Kangroen
CSA Rawijs		De Moester
CSA Oogstgoed		Piramuide
Apicula		MOESpark
Gandazwam		't Groenselhof
Schapenbegrazing		Boomgaard Lousbergpark
Zorgboerderijen type 1		Kangroen
Roof Food		Voedselteams
		Stujardin
		Het Landhuis
		Witte Kaproenenplein
		Buren van De Abdij
		Boerse Poort
		't Oud postje
		Slotenkouter (Sint-Amandsberg)
		Assels (Gent)
		De Tuintjes
		Volkstuinen De Meersen
		Vinderhoutsedam
		Boomgaard de Bijloke
		Abdijtuin Sint-Pietersabdij
		De tuin van Kina
		Banierpark
		Groene Velden
		't Boerenhof
		schoolmoestuinen
		Green Bastards
		Restaurant Avalon (Farfield)
		De Site (Rabot)
		Het spilvarken (Kask)

Tabel 9

1.4.3. Doelstellingen van verschillende initiatieven

Uit onderstaande tabel blijkt dat de meerderheid van stadsgerichte landbouw-initiatieven sociaal-ecologische doelstellingen hebben. Het kan gaan om sociale cohesie (het samenbrengen van mensen), het opwaarderen van de wijk, voeling geven met de natuur, voedselproductie, educatie, ... Een aantal zeer recente projecten leggen de nadruk op het uitwerken van een economisch werkbaar businessmodel. Andere projecten leggen dan weer de focus op sociaal-economische doelstellingen. Daarnaast zijn er nog een aantal moestuinen die buurtbewoners de mogelijkheden bieden om te telen voor eigen gebruik. Bij hun omschrijving wordt niet expliciet vermeld dat zij trachten bij te dragen tot ecologische of sociale doelstellingen. Om die reden worden ze in een aparte tabel geplaatst.

Sociaal-ecologisch	Sociaal-economisch	Economisch	Buurttuinen voor eigen gebruik
Groe(n)ten uit Gent	Le Petit Botanique	CSA Wijveld	't Oud postje
Stujardin	De Moester	CSA Rawijs	Slotenkouter (Sint-Amandsberg)
De Site (Rabot)	Schoolhoeve de Campagne	CSA Oogstgoed	Assels (Gent)
Boerse Poort	De tuin van Kina	Apicula	De Tuintjes
Het Landhuis	Roof Food	Gandazwam	Volkstuinen De Meersen
Eetbaar Ledeborg		Voedselteams	Vinderhoutsedam
Kangroen			
Piramuide			
Witte Kaproenenplein			
MOESpark			
't Groenselhof			
Green Bastards			
Buren van De Abdij			
Banierpark			
Groene Velden			
Boomgaard			
Lousbergpark			
Schoolmoestuinen			
't Boerenhof			
Boomgaard de Bijloke			
Abdijtuin Sint-Pietersabdij			
Restaurant Avalon			
Boomgaard groene velden			
Het spilvarken			

Tabel 10

1.4.4. Projecten kernstad/binnenstad versus projecten randstad

De volgende tabel geeft een onderverdeling van de projecten die zich in de kern- of binnenstad bevinden ten opzichte van de projecten die zich meer in de randstad bevinden.

Kern- en binnenstad	Randstad
Kangroen	Schoolhoeve de Campagne
Apicula	Far field (Avalon)
De Site	Volkstuinen De Meersen
	Vinderhoutesedam
De Tuin van Kina	Het Landhuis
Witte Kaproenenplein	De moester
Green Bastards	Le Petit Botanique
Stujardin	Boerse Poort
	Slotenkouter
Boomgaard de Bijloke	Assels
Abdijtuin Sint-Pietersabdij	De Tuintjes
Boomgaard Lousbergpark	Groene Velden (Mariakerke)
Buren van de Abdij	CSA Oogstgoed (Gentbrugge)
Groe(n)ten uit Gent	CSA Wijveld
't Oud Postje	CSA Rawijs
Piramuide	't Groenselhof
Begrazing van schapen	Begrazing van schapen
Banierpark	
MOESpark	
Gandazwam	
't Boerenhof	
Het spilvarken	
Eetbaar Ledeberg	

Tabel 11

1.4.5. Tijdelijkheid versus permanente inrichting

Opvallend is hier dat de meerderheid van de projecten een permanent karakter hebben. Het zijn voornamelijk publieke tuinen en volkstuinten of buurttuinen die zich permanent hebben weten te vestigen. Toch hebben ook diverse projecten een onzeker voortbestaan. De reden hiervoor is veelal de tijdelijkheid van de site. In afwachting van nieuwe stedelijke ontwikkelingen wordt de site ter beschikking gesteld van tijdelijke landbouwinitiatieven.

Project	Permanent	Tijdelijk	Vooruitzichten
Groe(n)ten uit Gent		x (DOK)	
Stujardin	x		Ongekend
Apicula	x		
Gandazwam	x		
De Site (Rabot)		x	
Boerse Poort	x		
Restaurant Avalon (Farfield)		x	
Landhuis (warmoezenier)	x		
Le Petit Botanique		x	Tot Minimum 2018
Eetbaar Ledeberg		x	
Kangroen		x	Tot 2017
Green Bastards	x		
't Oud postje	x		
Piramuide		x	
De Tuin van Kina	x		
Witte Kaproenenplein			
Boomgaard de Bijloke	x		
Abdijtuin Sint-Pietersabdij	x		
Boomgaard Lousbergpark	x		
Volkstuinen De Meersen (Gentbrugge)	x		
Slotenkouter (Sint-Amandsberg)	x		
MOESpark	x		
Assels (Gent)			
De Tuintjes			
't Groenselhof			
Buren van De Abdij	x		
De Moester			
Banierpark	x		
Groene Velden (Mariakerke)			
Vinderhoutsedam			
CSA Wijveld	x		
CSA Oogstgoed	x		
Schoolhoeve de Campagne	x		
Grazen van schapen	nvt	nvt	
T'Boerenhof		x	

Tabel 12

1.4.6. Mate van innovatie

In paragraaf a werden de types projecten in Gent reeds beschreven, en deze geven de terechte indruk dat de meerderheid van de landbouwprojecten in volle grond telen, op opgebrachte grond, of in bakken. Het gaat hier in principe om activiteiten die weinig innovatie vergen (moestuinen, bijenteelt, boomgaard, schapenbegrazing). Het gaat in deze zin dan om activiteiten die – na een verdwijning – opnieuw hun intrede maken in de stad.

Opmerkelijk is dat heel wat landbouwprojecten ingebed zijn in reeds bestaande organisaties. Ten eerste worden op die manier de risico's van opstart ingeperkt. Ten tweede kan verwacht worden dat dit de nodige investeringen de kop indrukt (land/ruimte, vrijwilligers, afzetkanalen, ...). Uit deze en de vorige paragraaf valt af te leiden dat het klassieke tuinierverhaal het meest populair is in de stad Gent.

Innovatieve projecten zijn grensverleggend in de zin dat zij met technologische concepten projecten opzetten die voorheen ongekend waren. Voorbeelden van innovatieve projecten kunnen gevonden worden in hoofdstuk 5 typologieën. Wat Gent betreft, zijn er reeds een aantal innovatieve projecten opgestart. Het gaat hier enkel om technologische vernieuwingen en laten hier sociale en economische innovaties even terzijde. Voorbeelden staan hieronder beschreven:

Innovaties	Voorbeeld in Gent	Voorbeeld
Champignonenteelt	Gandazwam	Gandazwam is een korteketen onderneming die zwammen en champignons kweekt. Het experimenteert ook met paddestoelen en voorziet workshops. Gandazwam is erg actief rond het sluiten van kringlopen en het gebruik van afval voor de productie.
Dakmoestuin	Roof Food	Het stimuleren van ecologische voedselconsumptie door het herbestemmen van onbenutte daken naar dakmoestuinen om zo bij te dragen tot aan een duurzame stadsontwikkeling, sociaal, ecologisch en economisch.
Verticale tuin	Green Bastards	Green Bastards Garden - op de torentuin van het terras van Vooruit - telen Willem De Gucht en ONBETAALBAAR variëteiten die zeldzaam zijn en bij zadenfirma's niet te verkrijgen. De Green Bastards Garden is het eerste stadslandbouwproject van de Vooruit en het kadert in een brede zoektocht naar een betere stedelijke maatschappij.

1.4.7. De nood aan zorglandbouw in Gent

In en rond stedelijke gebieden is er meer zorglandbouw dan in landelijke gebieden in Vlaanderen. Gent en omgeving scoren daarin gemiddeld tot goed in vergelijking met andere Vlaamse steden. In de buurtgemeenten van Gent zijn in totaal 19 zorglandbouw-bedrijven bekend, waarvan er 11 met subsidies werken. In de ruimere omgeving van Gent is de stad Lokeren sterk vertegenwoordigd met 17 zorglandbouwinitiatieven op haar grondgebied.

Gent zelf heeft dan weer relatief weinig zorglandbouwinitiatieven (10) op haar grondgebied in vergelijking met buurtgemeenten. Het aantal zorglandbouwinitiatieven hangt samen met het areaal aan landbouw. In die zin komen in West-Vlaanderen het meeste zorglandbouwinitiatieven voor, gevolgd door Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Limburg en Vlaams-Brabant. Verhoudingsgewijs scoort Oost-Vlaanderen echter het best; 2% van de Oost-Vlaamse professionele landbouwers doen aan zorglandbouw.

De nood aan zorglandbouw in Gent is echter groot. Vooral de doelgroepen schoolmoeie jongeren, kinderen met psychiatrische problemen en ouderen zijn vragende partij. Het aanbod is echter beperkt. Op het Gentse grondgebied zijn 10 zorglandbouwinitiatieven gekend:

- 4 professionele landbouwbedrijven met zorgactiviteit
- 3 zorginstellingen met landbouwactiviteit
- 3 particuliere initiatieven

De professionele landbouwbedrijven met zorgactiviteit en de zorginstellingen met landbouwactiviteit worden financieel ondersteund (premie departement Landbouw en Visserij, reguliere middelen vanuit sociale economie,...). De particuliere initiatieven hebben echter geen enkele vorm van financiële ondersteuning. Tuinaanleg en - onderhoud is bijvoorbeeld net een sector die de laatste jaren meer en meer zorg opneemt.

Voorbeelden van lokaal zorglandbouwbeleid:

Lokeren telt het grootste aantal zorgboerderijen van Vlaanderen (17: historisch gegroeid, aangezien er veel zorginstellingen zijn). De schepen van Landbouw en Onderwijs ondersteunt zorglandbouw door info op stedelijke website, events (vb. receptie, concert) als erkenning voor de zorglandbouwers, infomomenten voor scholen – CLB's, ...

Diverse mogelijkheden voor ondersteuning door de lokale overheid:

- vervoerssubsidie opnemen in het gemeentelijk subsidiereglement voor zorgvragers om het landbouwbedrijf te bereiken
- ondersteunen aanvraag (bel)bushaltes vlakbij zorgboerderijen
- tussenkomst in vervoer mindermobielencentrale naar zorgboerderij
- info over zorglandbouw in lokale infokrant
- organiseren informatievergadering over zorglandbouw voor land- en tuinbouw en geïnteresseerden
- organiseren trefdagen zorgboeren- hulpverleners
- opstartpremie voor zorgboeren
- welzijnsbeurs in kader van lokaal sociaal beleid

(input interview Steunpunt Groene Zorg - dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning)

1.4.8. Samenvatting

Uit deze inventarisatie blijkt dat dergelijke initiatieven wat betreft productie vooral traditionele teelten zijn in volle grond of in bakken. Dit betekent niet dat er niets borrelt in Gent. Er is vandaag reeds heel wat onderzoek lopende rond vernieuwende projecten zoals Gandazwam, Roof Food, aquaponics, ...

De meeste projecten zijn sociaal-economisch of sociaal-ecologisch van aard. Deze initiatieven zijn vaak gekoppeld aan meerdere doelstellingen: korte keten, sociale cohesie, duurzame logistiek, productie koppelen aan restaurant, ...

Veel projecten zijn ingebed in een meer gevestigde organisatie of beheerd door buurt- of stadsdiensten. Dit neemt enerzijds risico's weg voor de initiatiefnemer, anderzijds wordt er ruimte en land ter beschikking gesteld omwille van de integratie in een groter systeem.

Belangrijk om op te merken binnen de inventarisatie van deze landbouwinitiatieven is het feit dat deze initiatieven dagelijks evolueren. Bovendien ontstaan regelmatig nieuwe projecten. De inventarisatie waarop deze analyse van vernieuwende landbouw is gebaseerd geeft een beeld, maar kan dus niet beschouwd worden als volledig.

Interactieve website met aanbod verbrede landbouwinitiatieven

Het in beeld brengen van het aanbod aan verbrede landbouwinitiatieven via een interactieve website is een meerwaarde voor zowel de beleidsmakers als de consument en producent in de stad. De stad kan hier voortbouwen op de bestaande website van Boer'n brood die al gedeeltelijk een deel van deze initiatieven in kaart brengt. Deze interactieve website verder uitbreiden en gebruiksvriendelijker maken. Bijvoorbeeld het uitwerken van een zoekfunctie waarbij je als consument gericht op zoek kan gaan naar specifieke lokale producten of diensten.

1.5. Conclusie data

In het eerste deel van het rapport 'Analyse - Karakteristieken landbouw' werd op basis van drie databronnen een omschrijving gemaakt van de Gentse landbouw. De verzamelde data leveren inzicht in het aantal landbouwbedrijven, de oppervlakte, ligging, typologie, economische omvang, de aanwezigheid van vernieuwende vormen van landbouw, ... In deze sectie geven we een kort overzicht van de belangrijkste resultaten. Gegeven de ontstaansachtergrond van de databanken en de veranderingen in data-opname moeten de opgegeven cijfers niet als een exact cijfer geïnterpreteerd worden, maar als een grootteorde. De inventarisatie van opkomende vormen van stadsgerichte landbouwinitiatieven moet noch statisch noch exhaustief benaderd worden. Het tracht de diversiteit aan initiatieven weer te geven.

Volgens de landbouwtelling waren er in Gent in 2012 nog 154 landbouwbedrijven actief. Aangezien er in 2000 nog 282 landbouwbedrijven waren, zouden 128 bedrijven verdwenen zijn. Het totale aantal landbouwbedrijven in Gent is dus duidelijk afgenomen in de periode 2000-2012. Deze trend is in grootte-orde vergelijkbaar met de Vlaamse daling van het aantal landbouwbedrijven. De Gentse boeren gebruikten in 2010 samen 2529,65 ha grond (NIS, 2010). Aangezien ze in 2005 nog 2802,13 ha landbouwgrond gebruikten (NIS, 2005), is dit een daling met 272,48 ha of **bijna 10%**. Op basis van EPR (2013) zou de oppervlakte in Gent die gebruikt wordt voor landbouwactiviteiten 3308,95 ha zijn. Deze oppervlakte wordt niet enkel gebruikt door Gentse landbouwbedrijven, maar door bedrijven met een zetel buiten het Gentse grondgebied. Omgekeerd gebruiken Gentse bedrijven landbouwgrond buiten het grondgebied van Gent (zie kaart 10).

De landbouwbedrijven in Gent zijn voornamelijk gespecialiseerde **graasdierbedrijven** (EU-typologie 4), gespecialiseerde **tuinbouwbedrijven** (EU-typologie 2) en gespecialiseerde **akkerbouwbedrijven** (EU-typologie 1). Sinds 2000 is het aantal graasdierbedrijven en tuinbouwbedrijven afgenomen, het aantal akkerbouwbedrijven is vrij gelijk gebleven (zie figuur 4). De gespecialiseerde graasdierbedrijven zijn de belangrijkste oppervlaktegebruikers. **Grasland en mais** hebben dan ook een groot aandeel in het grondgebruik. Tuinbouwbedrijven nemen minder oppervlakte in, maar hebben wel een belangrijk aandeel in de bedrijfseconomische omvang van de Gentse landbouw.

De totale economische bedrijfsomvang van de Gentse landbouwbedrijven bedroeg in 2012, 14 541 415 euro. In 2000 bedroeg de totale bedrijfseconomische omvang voor Gent nog 20 030 576 euro. Gezien de daling van het aantal bedrijven is het logisch dat de economische omvang van de landbouwtak in Gent gedaald is. Wanneer we kijken naar het aantal bedrijven met een zeer kleine bedrijfseconomische omvang (klasse D0), blijkt dat meer dan 1/3 van de Gentse bedrijven behoort tot klasse D0 (Figuur 16). Hoewel de gemiddelde bedrijfsoppervlakte van de bedrijven in klasse D0 eerder klein is, gebruiken deze bedrijven samen 1/5 à 1/6 van de landbouwgrond in Gent (Figuur 3). Het zijn dus kleine bedrijfjes –zowel in bedrijfsoppervlakte als in bedrijfseconomische omvang–, maar allemaal samen gebruiken ze vrij veel grond.

54% van de Gentse landbouwers is ouder dan 55 jaar (NIS, 2010), 55% van de landbouwers geeft aan geen opvolger te hebben (NIS, 2012). Deze cijfers wijzen op een **oude landbouwbevolking**, wat overeenstemt met de trend in Vlaanderen. Omgekeerd zijn er dus wel 46% van de bedrijfsleiders nog jonger dan 55 jaar, slechts 18% is jonger dan 45 jaar.

Aangezien het aantal bedrijven sterker gedaald is dan de landbouwooppervlakte, is de **gemiddelde oppervlakte per bedrijf toegenomen** (obv landbouwtelling: ca. 11 ha in 2000; ca. 13 ha in 2005 en ca. 18 ha in 2012). De economische omvang per bedrijf is gestegen. Deze trend is analoog aan de trend in Vlaanderen.

De **verhouding pacht-eigendom** ligt in Gent rond de **70/30**, wat vergelijkbaar is met de algemene situatie voor landbouw in Vlaanderen. De Gentse cijfers tonen een **lichte afname van de lange pacht** van 68% naar 61% ten voordele van eigenaarschap en kortere vormen van pacht. Een overlay van het landbouwgebruik en het gewestplan toont dat 1069 ha of **32% van het Gentse landbouwgebruik niet binnen de agrarische bestemming ligt** en omgekeerd, dat 687 ha of **23,5% van de agrarische bestemming niet in landbouwgebruik is**. Het landbouwgebruik buiten agrarische bestemming ligt voornamelijk in groen-, bos- of parkgebieden, woongebied en bestemmingen gerelateerd aan industrie en de haven (zie kaart 5 en 6). Om te bepalen wat het landgebruik is in het agrarisch gebied dat volgens EPR niet in landbouwgebruik is, is gedetailleerd onderzoek nodig. Mogelijke verklaringen die in deze studie worden toegelicht zijn landbouwbedrijven die niet geregistreerd zijn in EPR, "tara" landbouwgebruik en niet-agrarische activiteiten zoals bewoning, tuinen, paardenweides en niet-agrarische economische activiteiten.

We zien dat er reeds verschillende **stadsgerichte landbouwinitiatieven** zijn in en rond Gent. Uit de inventarisatie blijkt dat dergelijke initiatieven wat betreft productie vooral traditionele groenten- en fruitteelten zijn in volle grond of in bakken. Dit betekent niet dat er niets borrelt in Gent. Er is vandaag reeds heel wat onderzoek lopende rond vernieuwende projecten zoals Gandazwam, Roof Food, aquaponics, ... De meeste projecten zijn sociaal-economisch of sociaal-ecologisch van aard. De initiatieven zijn vaak gekoppeld aan meerdere doelstellingen: korte keten, sociale cohesie, duurzame logistiek, productie koppelen aan restaurant, ... Veel projecten zijn ingebed in een meer gevestigde organisatie of beheerd door buurt- of stadsdiensten. Dit neemt enerzijds risico's weg voor de initiatiefnemer, anderzijds kan er op die manier vaak ruimte en land ter beschikking gesteld worden (omwille van de integratie in een organisatie die over ruimte of land beschikt).

Er bestaan in Vlaanderen geen alomvattende cijfers over hobbylandbouw. Om toch een inschatting te kunnen maken van de **aanwezigheid van hobbylandbouwbedrijven** in Gent werden twee verschillende indicatoren bekeken. Een eerste indicator is het aantal arbeidskrachten op het bedrijf (uitgedrukt in VAK of voltijdse arbeidskracht). Indien $VAK < 1$ wordt het bedrijf beschouwd als een deeltijds bedrijf. Op basis van de landbouwtelling blijkt dat in 2012 ongeveer 30% van de Gentse bedrijven minder dan 1VAK tewerk stelt en dus als deeltijds bedrijf beschouwd kan worden. In 2001 was dit nog bijna 40%. Op basis van deze indicator zou het aandeel deeltijdse bedrijven dus verminderd zijn. Een tweede indicator voor hobbylandbouw is de bedrijfseconomische omvang. Een bedrijf met een bedrijfseconomische omvang van kleiner dan 25 000 euro wordt in de literatuur vaak beschouwd als hobbybedrijf. Voor Gent zouden dit ca. 40% van de bedrijven zijn. Deze indicator toont een gelijkaardige grootteorde, maar toont niet dezelfde **daling** als de eerste indicator (42% in 2005 versus 39% in 2012, dus slechts beperkte daling).

1.6. Typologie van bedrijven op kaart

Een bijkomend gegeven over de landbouw in Gent dat interessant zou kunnen zijn, is een kaart waarop voor alle landbouwbedrijfszetels de bedrijfstypologie aangeduid wordt. In bovenstaande gegevens werd wel een overzicht gegeven van welke bedrijfstypes het meest voorkomen in Gent, maar de ruimtelijke spreiding van deze types werd niet bepaald. In deze sectie lichten we kort toe waarom dit niet gebeurd is.

Welke bedrijfstypes voorkomen in Gent werd bepaald op basis van de landbouwtelling in combinatie met berekeningen van AMS omtrent de EU-typologie. De gegevens van de landbouwtelling kunnen echter niet op kaart gezet worden, omdat de adresgegevens van de bedrijven niet beschikbaar gesteld worden door ADS. De EPR, de andere landbouwdatabron waar in dit onderzoek gebruik van gemaakt werd, bevat wel ruimtelijke info die toelaat om de ligging van de bedrijfszetels te benaderen (cfr. kaart 7). De EPR bevat echter enkel gegevens over gewassen en laat dus niet toe om de bedrijfstypologie te bepalen. Indien de EPR gecombineerd wordt met de diergegevens van VLM (Mestbank-data) en de berekeningen van AMS kan echter wel de EU-typologie bepaald worden voor de bedrijven in EPR. Dit zou toelaten om de bedrijfstypologie weer te geven op kaart. Noch ILVO, noch AMS beschikt momenteel echter over de benodigde combinatie van data.

Een duurzame visie op landbouw is niet los te formuleren van de intrinsieke **kenmerken van het fysisch systeem**. Willen we naar een duurzaam gebruik van de open ruimte, dan moeten we in eerste instantie de fysieke kenmerken van het landschap in beeld brengen.

Dit gaat om de volgende fysieke kenmerken:

- hydrologie
- biologische waardering
- landschappelijke structuur
- bodem en -geschiktheid

Naast deze fysieke kenmerken zijn nog een aantal bijkomende **meer stedelijke factoren** onderzocht:

- gebruik van de stedelijke groene ruimte (groenstructuurplan)
- register onbebouwde percelen
- leegstaande panden en gebouwen
- verontreinigde gronden
- netwerk van verbindingen
- gezondheid en leefbaarheid

2.1. Groenblauwe netwerken

Groenblauwe netwerken vormen een belangrijk gegeven in het streven naar een klimaatneutraal Gent in 2050. Binnen de visie op stadsgerichte landbouw, die klimaatneutraal Gent zal ondersteunen, zijn volgende kaarten van essentieel belang. In die gebieden moet men inzetten op bepaalde vormen van landbouw die net baat hebben bij deze unieke condities en omgekeerd deze groenblauwe netwerken mee ondersteunen.

Kaart 12 brengt de belangrijkste waterlopen en hun overstromingsgevoelige gebieden in beeld. Het betreft de depressie van de Moervaart en de valleien van Leie en Schelde, Kale, Dam en Ledes. Het water is sterk aanwezig in de valleigebieden en de meersen en vormt een belangrijke drager van de natuurlijke structuur in de stedelijke omgeving van de stad. Deze natte gebieden zijn vaak gerelateerd met een hogere biologische waardering (zie kaart 13). De riviervalleien (Leie, Schelde, Lieve, ...) zijn vandaag reeds een aanzet voor het vormen van groenblauwe vingers in het verstedelijkte gebied van Gent.

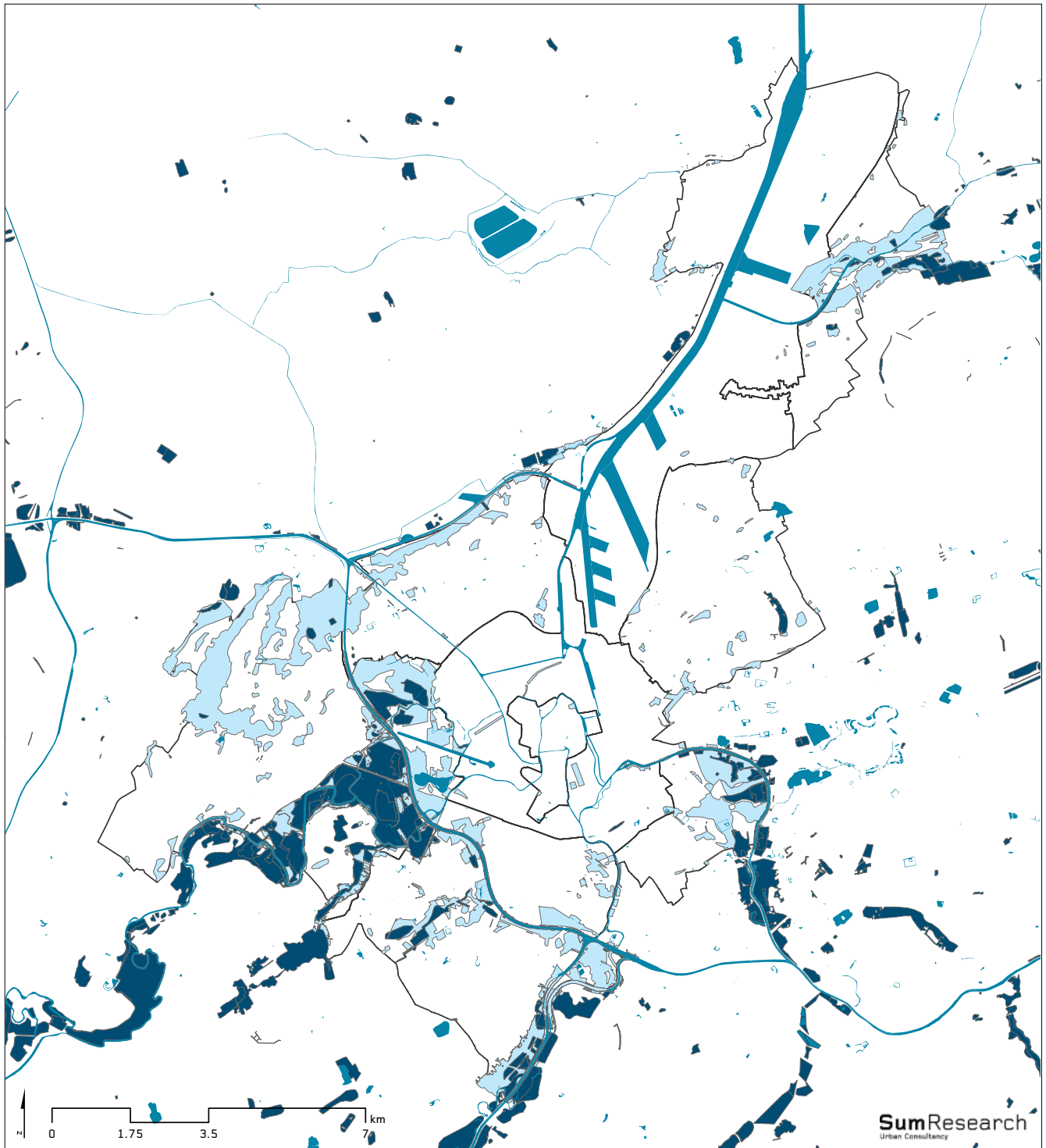
Gebieden met een hogere biologische waardering bevinden zich in de haven en nabij de Ringvaart (Handelsdok) met een zwaartepunt ter hoogte van de Bourgoyen-Ossemeersen-Vinderhoutse Bossen. Bovendien zijn ook de grootschalige infrastructuur duidelijk leesbaar op de kaart: de R4, de E40, de spoorweg, de E17, ... Ze worden allen geflankeerd door linten met een hogere biologische waardering, een vorming van ecologische corridors in het landschap.

Kaart 14 combineert de Biologische Waarderingskaart met de gewestplanbestemming agrarisch gebied. Er is duidelijk te zien hoe de bestemming agrarisch gebied de zones met een hogere biologische waardering voornamelijk omarmt en niet inneemt.

Kaart 15 plaatst het effectief landbouwgebruik (landbouwgebruikspcelen: EPR 2013) op de Biologische Waarderingskaart. De zones met een hogere biologische waardering worden tot op heden voornamelijk in gebruik genomen door graslanden.

Een intensieve bewerking van deze gronden door landbouw is in deze gebieden niet wenselijk om de hoge biodiversiteit te bewaren en in het kader van natuurbehoud. Deze gronden zijn bovendien vaak waterrijke gronden. Mits een goede ontwatering kunnen deze moerassige gronden worden ingezet als hooiland of weiland.

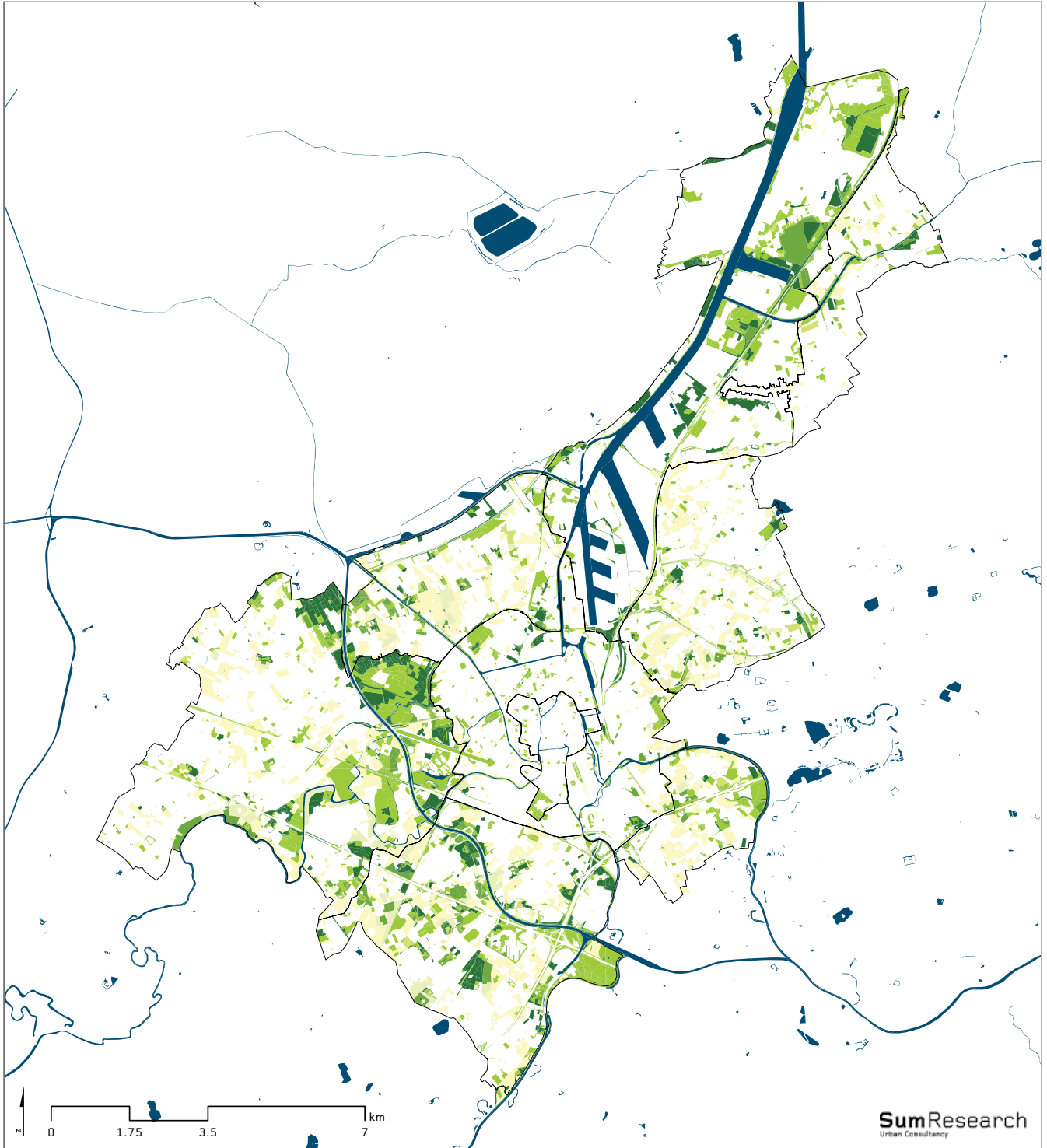
Kaart 12

Legende

- overstromingsgevoelige gebieden (2011)
- recent overstroomde gebieden
- belangrijkste waterlopen

Kaart 13

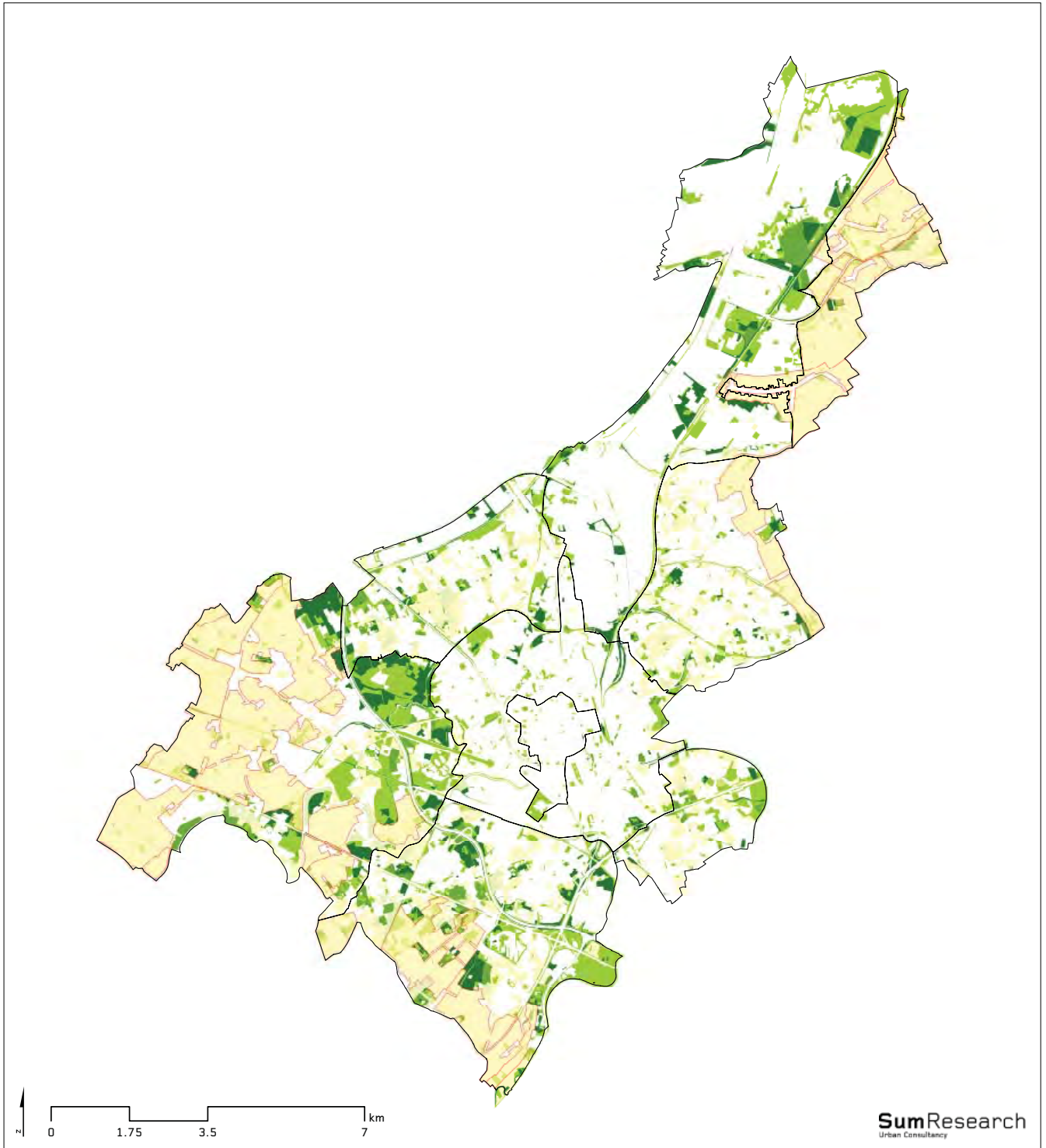
Biologische waarderingskaart (2009)

Legende

- Biologisch minder waardevol
- Biologisch minder waardevol met waardevolle elementen
- Biologisch minder waardevol met waardevolle en zeer waardevolle elementen
- Biologisch minder waardevol met zeer waardevolle elementen
- Biologisch waardevol
- Biologisch waardevol met zeer waardevolle elementen
- Biologisch zeer waardevol

6211/gt/sl juni 2014

Kaart 14

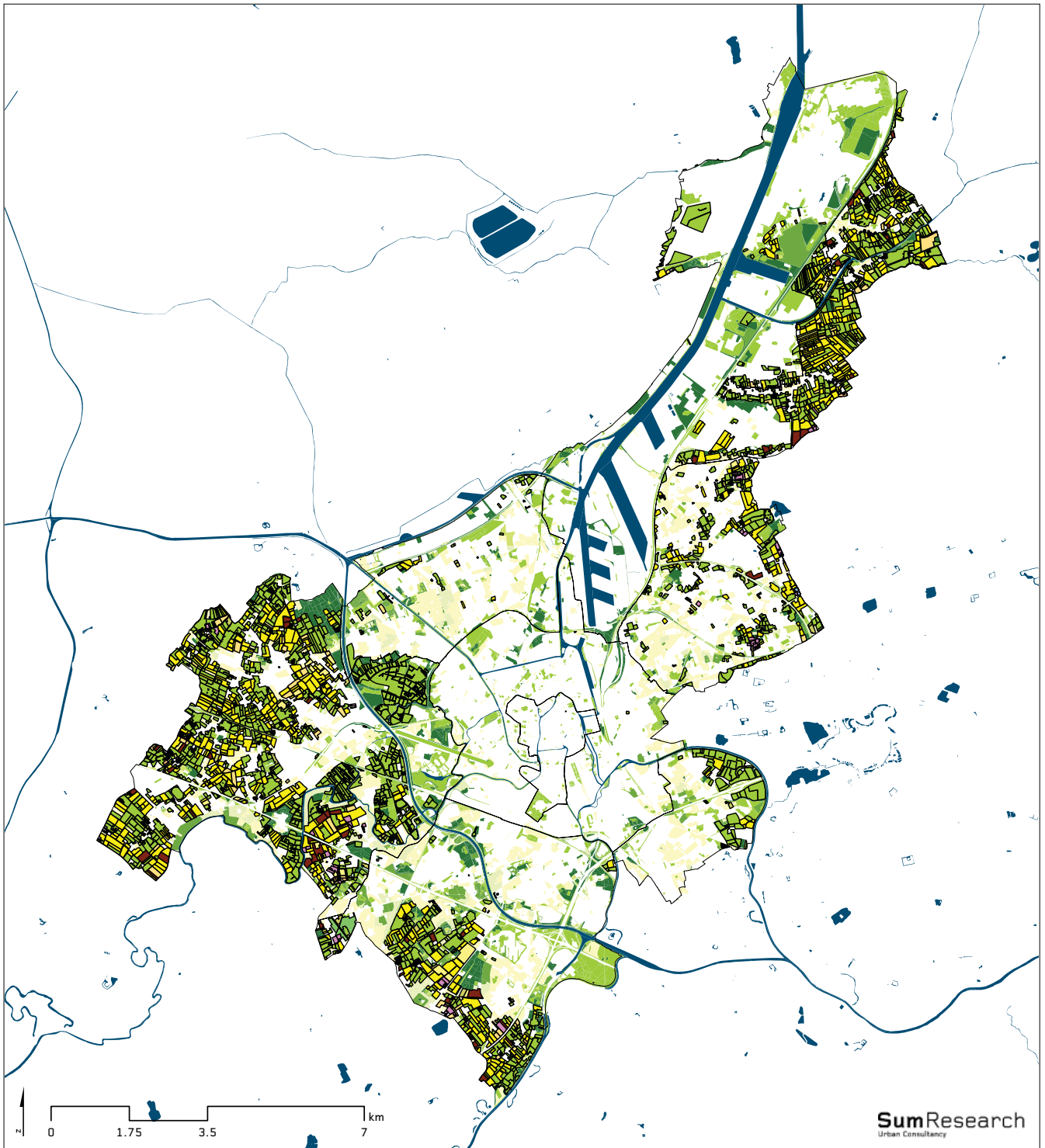
Biologische waarderingskaart tov agrarische gewestplanbestemming

Legende

- Biologisch minder waardevol
- Biologisch minder waardevol met waardevolle elementen
- Biologisch minder waardevol met waardevolle en zeer waardevolle elementen
- Biologisch minder waardevol met zeer waardevolle elementen
- Biologisch waardevol
- Biologisch waardevol met zeer waardevolle elementen
- Biologisch zeer waardevol
- Agrarisch gebied volgens gewestplan en -wijzigingen

6211/gt/sl juni 2014

Kaart 15

Biologische waarderingskaart tov landbouwgebruikspcelen

Legende

- Biologisch minder waardevol
- Biologisch minder waardevol met waardevolle elementen
- Biologisch minder waardevol met waardevolle en zeer waardevolle elementen
- Biologisch minder waardevol met zeer waardevolle elementen
- Biologisch waardevol
- Biologisch waardevol met zeer waardevolle elementen
- Biologisch zeer waardevol

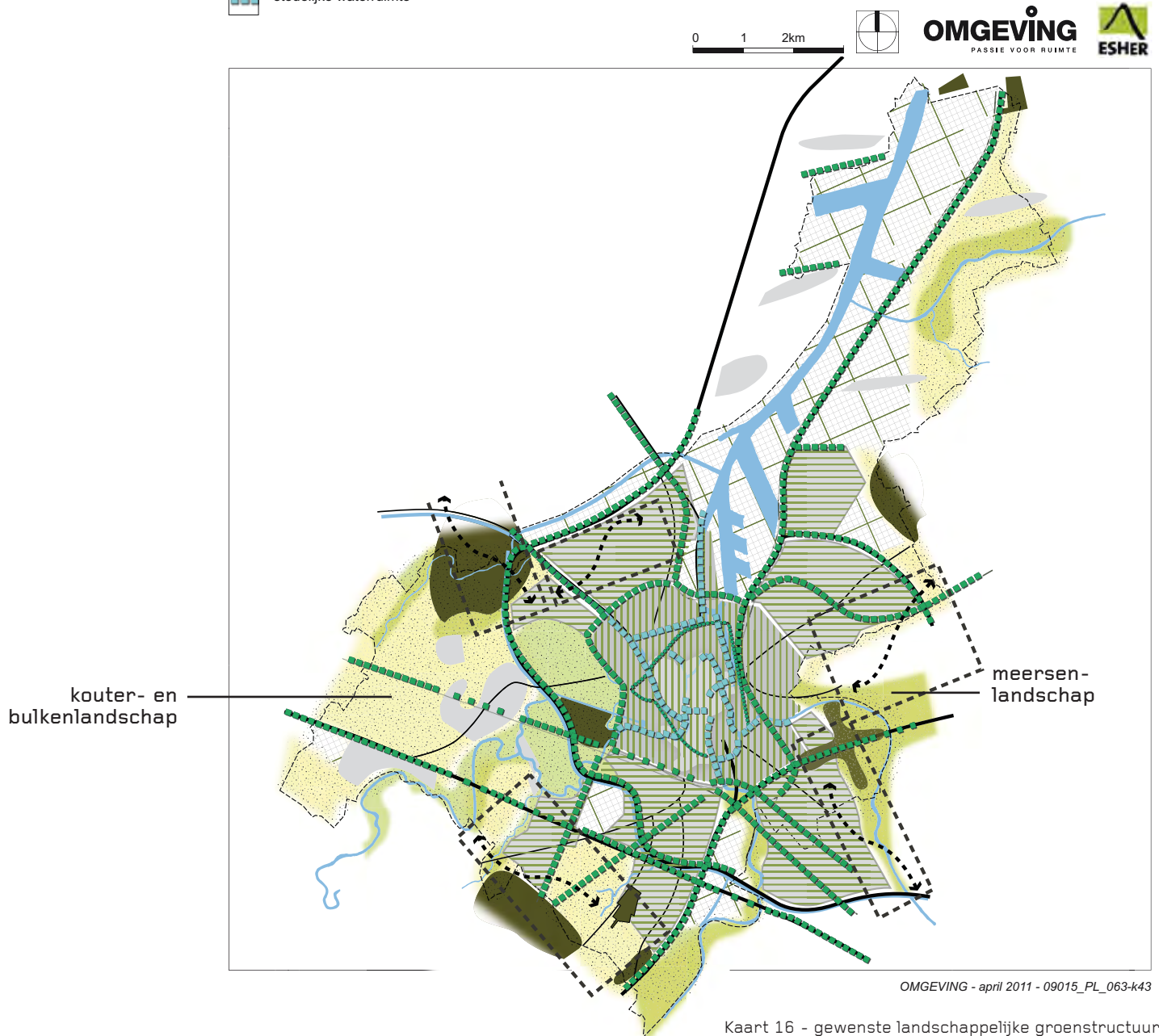
Gewasgroep

- Landbouwinfrastructuur
- Groenten, kruiden en sierplanten
- Grasland
- Voedergewassen
- Aardappelen
- Suikerbieten
- Granen, zaden en peulvruchten
- Mais
- Vlas en hennep
- Overige gewassen
- Fruit en Noten
- Houtachtige gewassen
- Water

6211/gt/sl juni 2014

2.2. Landschappelijke structuur

Gent is opgebouwd uit diverse landschappen. Grosso modo kunnen we de landschappen in drie soorten indelen: het open landschap, het havenlandschap en het stadslandschap. Onderstaande kaart uit **het groenstructuurplan van Gent** deelt het open landschap verder op in o.a. het meersenlandschap, het kouter- en bulkenlandschap, robuuste groengehelen en infrastructuurlandschappen.

Kaart 16 - gewenste landschappelijke groenstructuur (bron: groenstructuurplan Gent - kaart 44)

In het **meersenlandschap** staat het maximaal vrijwaren van dit landschap voorop waarbij de samenhang met het water primeert. Typerende landschapscomponenten zoals het markant reliëf, een fijnmazig netwerk van kleinschalige bosjes en de aanwezigheid van kleine landschapselementen (KLE) zijn te behouden.

Meersenlandschap - identiteitsbepalende kenmerken:

- langgerekte perceelsstructuur, loodrecht op waterloop
- eerder open landschap met KLE's
- zachte oevers
- natte gronden
- grondgebruik: grasland

Voor het **kouter- en bulkenlandschap** wenst het groenstructuurplan een optimaal herstel naar het oorspronkelijk karakter:

bulkenlandschap > herstel naar kleinschaligheid

kouterlandschap > open en onbebouwd houden van het landschap

Bulkenlandschap - identiteitsbepalende kenmerken:

- kleine regelmatige blok- of strookvormige percelen grondgebonden landbouw
- grondgebruik grasland/behoud permanente graslanden
- gesloten landschap door perceelsbegroeiing
- behoud vergezichten en ruimtelijke afwisseling van open en gesloten landschap
- herstel en versterking van uitgebreid grachtenstelsel en lokale hydrologie
- behoud van het onbebouwd karakter, met donken en vrijstaande hoeves

Kouterlandschap - identiteitsbepalende kenmerken:

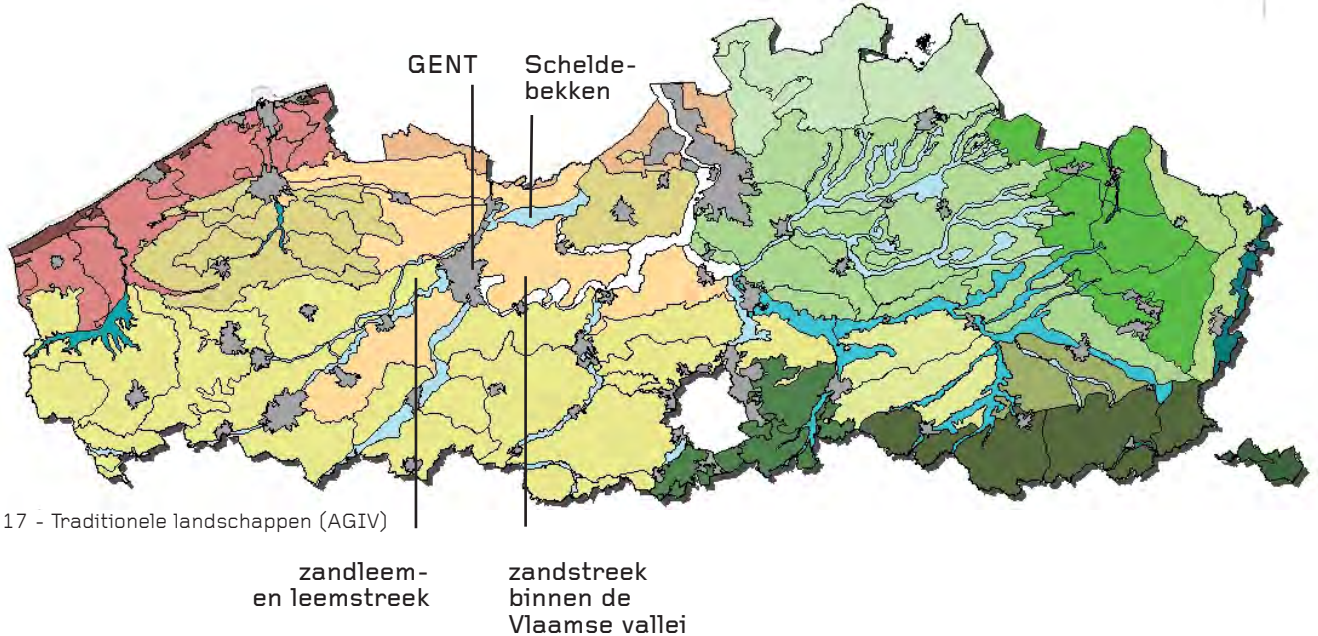
- open (onbebouwd) landschap
- onregelmatige, grotere percelen
- (hogergelegen) gronden in landbouwgebruik⁸

⁸ Bron: Groenstructuurplan, stad Gent, Groendienst, januari 2012

2.3. Traditionele landschappen

De traditionele landschapskaart (kaart 17) brengt de regionale verscheidenheid van de historisch gegroeide cultuurlandschappen in beeld.

Het noorden, het oosten en het zuidwesten van Gent behoort tot de **zandstreek** binnen de Vlaamse vallei. Het westelijk gedeelte van Gent behoort tot de **zandleem- en leemstreek**.

Kaart 17 - Traditionele landschappen (AGIV)

2.4. Bodem

De kennis van bodem is een belangrijke voorwaarde om aan landbouw te doen. Aanvullend op de traditionele landschappen geeft kaart 19 een verfijnd beeld van de diverse bodemtypes op het grondgebied van Gent weer.

Zandstreek

De Vlaamse zandstreek is de meest verscheiden landbouwstreek van België. Het is een vrij vlak gebied, doorsneden door rivieren, beken en grachten. Vroeger was de zandstreek een gebied met kleine, armtierige boerenbedrijven met lage opbrengsten. Dankzij een doorgedreven specialisatie van de landbouwers vnl. in veeteelt en de tuinbouwsector is het gemiddeld landbouwincome vandaag hoger dan in andere streken.

Indien men het aandeel in Vlaanderen bekijkt, zet men in de zandstreek vooral in op sierteelt in openlucht, boomkwekerijen en teelten in serres.

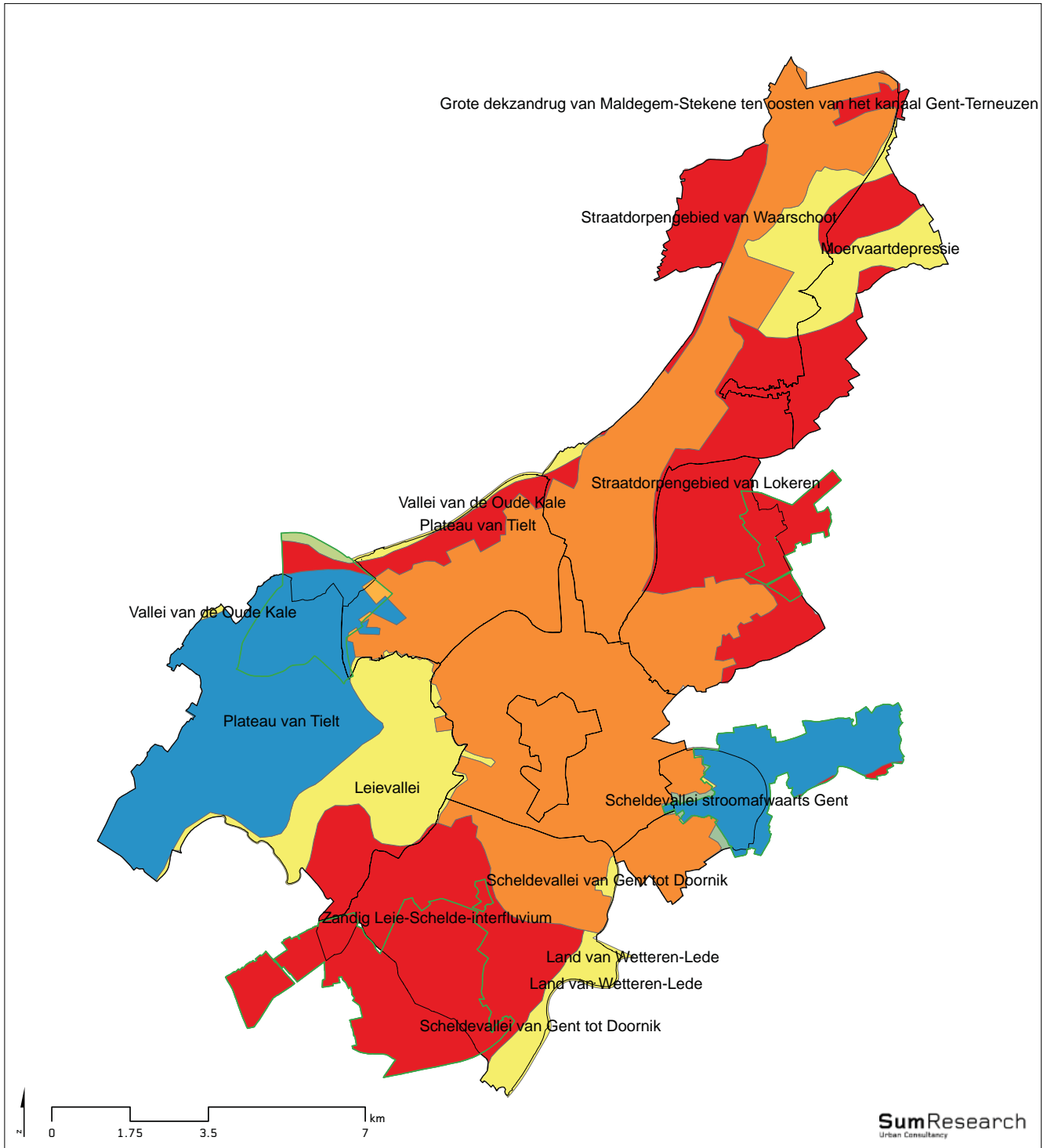
Zandleem- en leemstreek

Deze streek vormt de overgang tussen de noordelijke zandgordel en de zuidelijke leemgordel. De landbouw is er omwille van de goede bodemkwaliteiten zeer sterk ontwikkeld.

Indien men het aandeel in Vlaanderen bekijkt, zet men in de zandleemstreek voornamelijk in op nijverheidsgewassen, aardappelen, groenten in openlucht en boomgaarden.⁹

⁹ Bron: Plattelandswijzer.nettools.be, i.s.m. Boerenbond, Landelijke Gilden, Plattelandsklassen

Kaart 18

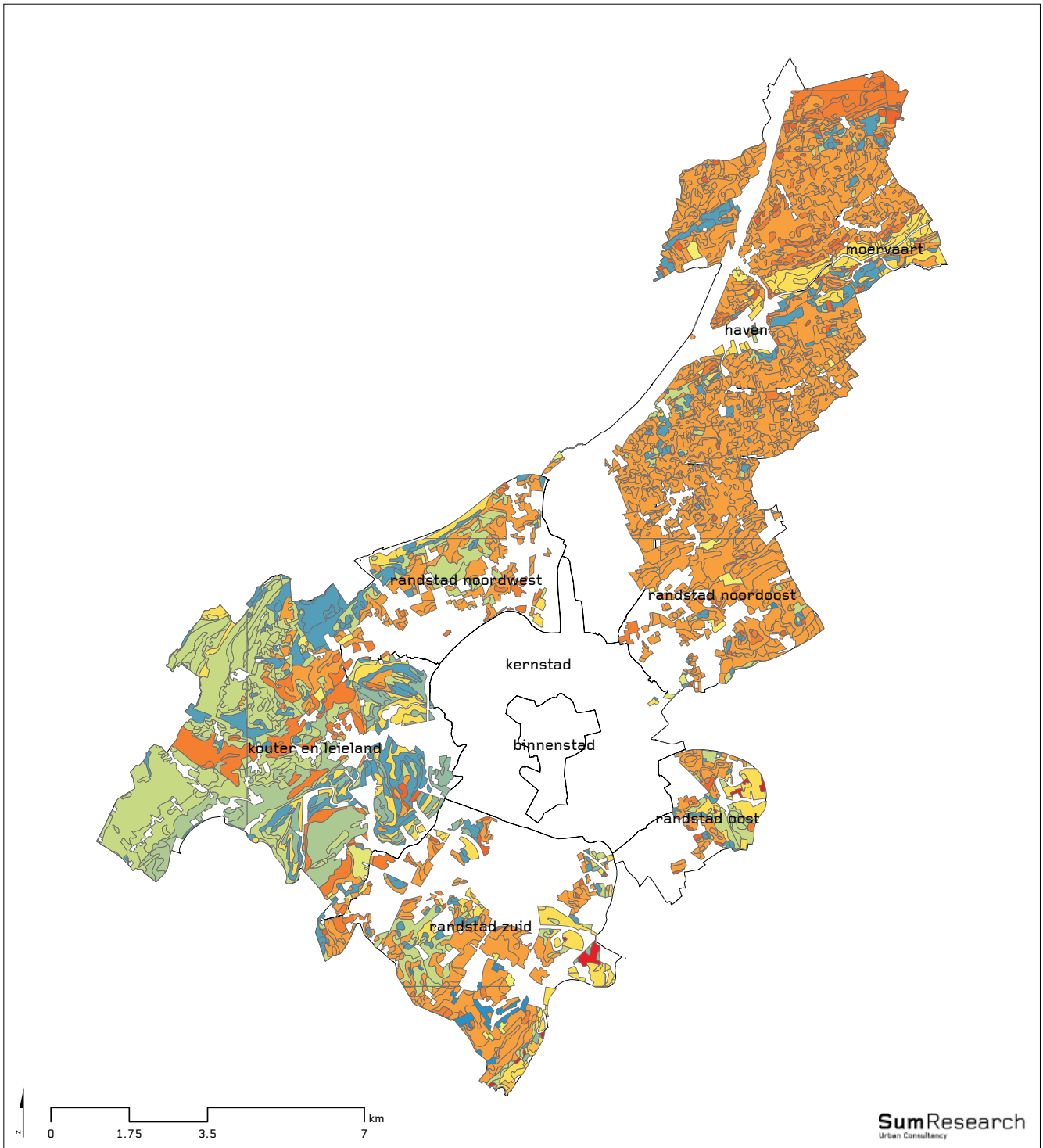
Traditionele landschappen

Legende

- stedelijke gebied en haven
- zandstreek binnen de vlaamse vallei
- zandleem en leemstreek
- scheldebekken zonder getijden

6211/gt/sl juni 2014

Kaart 19 - Bodemkaart (AGIV)

Bodemkaart

Legende

 Droge zandleem	 Natte ZwKlei
 Droog zand	 Natte klei
 Droog zand antr	 Veen
 Klei-complexen	 Vochtig zand
 Landduin	 Vochtig zand ant
 Nat zand	 Vochtig zandleem
 Nat zandleem	 Vochtige klei

6211/gt/ndl april 2014

2.5. Bodemgeschiktheid

Voor het Ruimtelijk Structuurplan Gent werd in 1999 een vooronderzoek rond landbouw uitgevoerd. De twee volgende kaarten geven de bodemgeschiktheid weer enerzijds voor landbouw, anderzijds voor tuinbouw. De kaarten zijn gedateerd, maar veranderingen in het fysisch systeem verlopen veeleer geleidelijk, waardoor de kaart nog steeds relevante info levert voor deze studie. Daarentegen evolueert het ruimtegebruik zeer snel. De verstedelijking is de laatste jaren sterk toegenomen waardoor vb. de randstedelijke gebieden zijn ingenomen door stedelijke functies.

Bodemgeschiktheid landbouw (zie kaart 20)

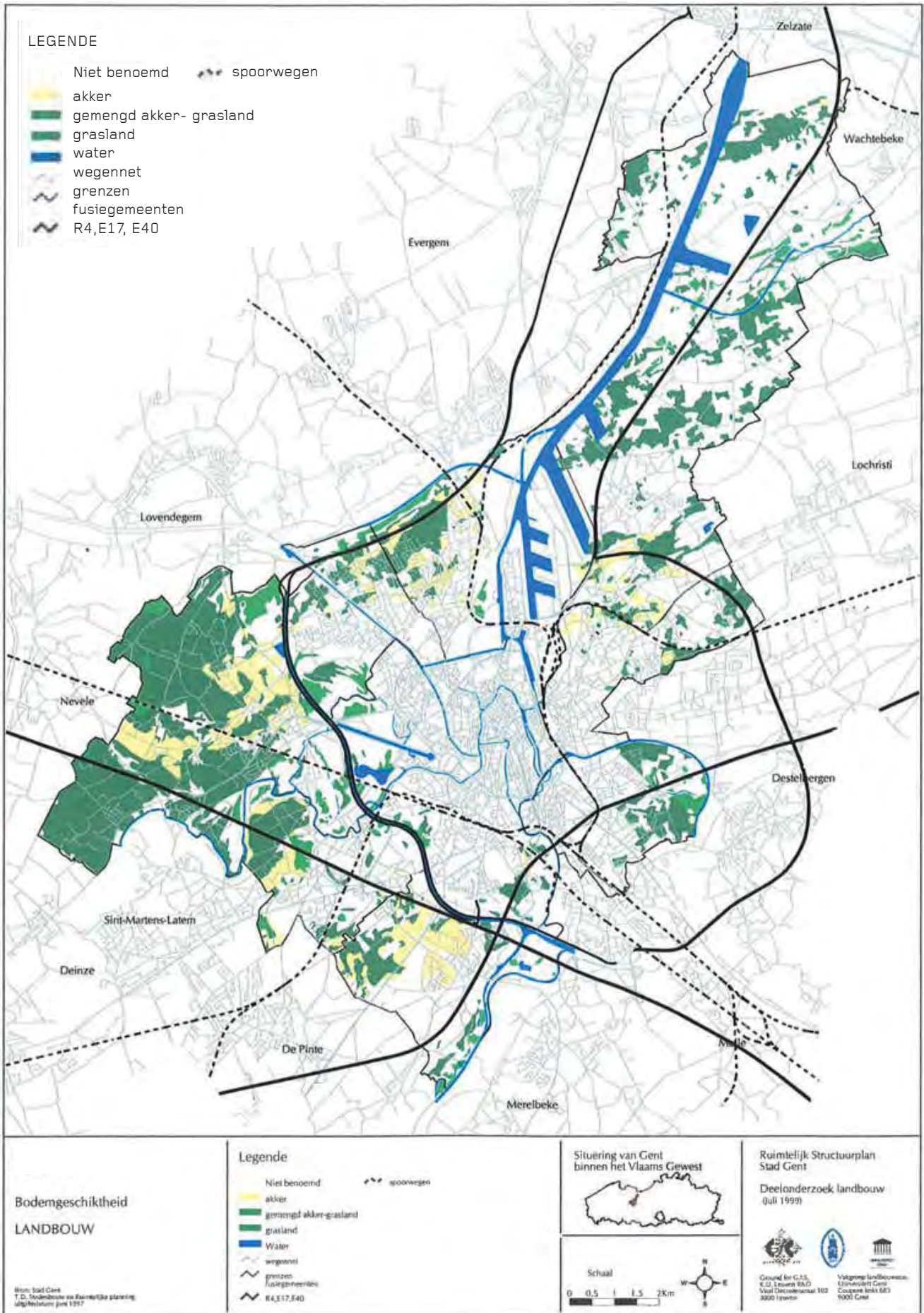
Het Kouter- en Leieland is volgens de kaart hoofdzakelijk geschikt voor gemengd akker-grasland en akkers. De valleigebieden zijn aangeduid als vnl. geschikt voor grasland en in minder mate voor gemengd akker- en grasland.

Bodem geschikt voor akkerland is slechts in beperkte mate aanwezig, toch zijn nog grotere aaneengesloten gebieden terug te vinden ter hoogte van Drogen, Baarle en Zwijnaarde.

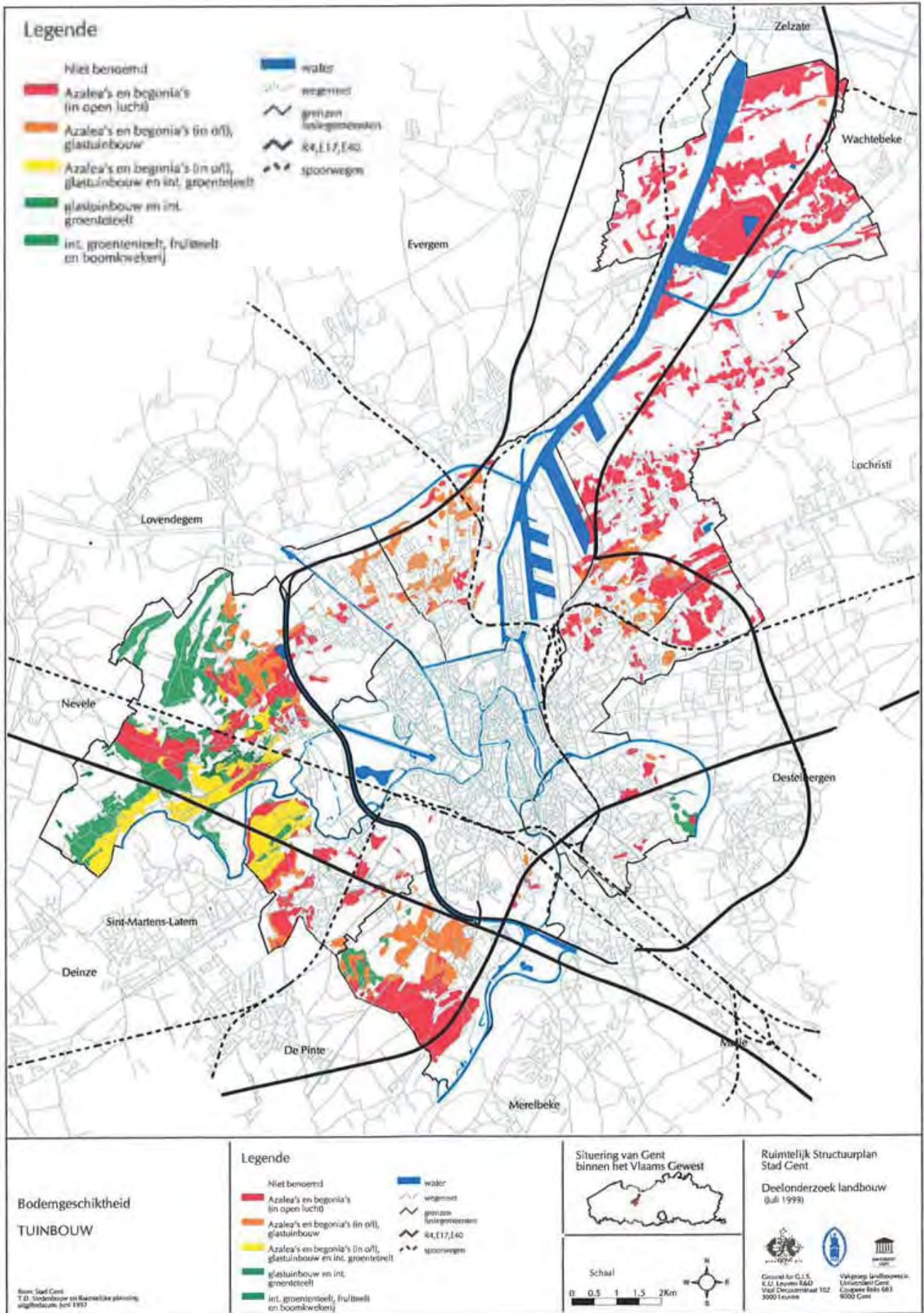
Bodemgeschiktheid tuinbouw (zie kaart 21)

Het westen van het landelijk gebied van Gent is voornamelijk geschikt voor glastuinbouw en intensieve groententeelt, fruitteelt en boomkwekerijen. Het noordelijke deel rond de haven en Zwijnaarde zijn eerder geschikt voor Azalea's, Begonia's en glastuinbouw.

Kaart 20 - Bodemgeschiktheid voor landbouw (uit: Ruimtelijk Structuurplan Gent: deelstudie Landbouw 1999)

Kaart 21 - Bodemgeschiktheid voor tuinbouw (uit: Ruimtelijk Structuurplan Gent: deelstudie Landbouw 1999)

2.6. Stedelijke groene ruimte

Het groenstructuurplan deelt de groene ruimte van Gent in verschillende types op. Voor de opmaak van kaart 22 zijn enkel de verschillende types meegenomen die een rol kunnen spelen binnen stadsgerichte landbouw.

Types meegenomen	Types niet meegenomen
pleinen	sportpark
woongroen	begraafplaats
wijkpark	intensieve recreatiezone
bos/boskern	
(kleinere) natuurkern	
toegankelijke groencomplexen	

Pleinen kunnen onder meer mogelijkheden bieden voor informerende of sensibiliserende initiatieven: vb. een informerende activiteit met gebruik van teelt in mobiele bakken.

Wijkparken (norm: binnen 400m van woning) **en woongroen** (norm: binnen 150m van woning) kunnen eventueel mogelijkheden bieden voor het inenten van een bijkomende functie in het kader van voedselproductie. Denken we hier bijvoorbeeld aan projecten zoals eetbaar openbaar groen. Een gerichte evaluatie van de gebruikintensiteit van deze wijkparken zal aantonen of het park nog een bijkomende functie kan dragen.

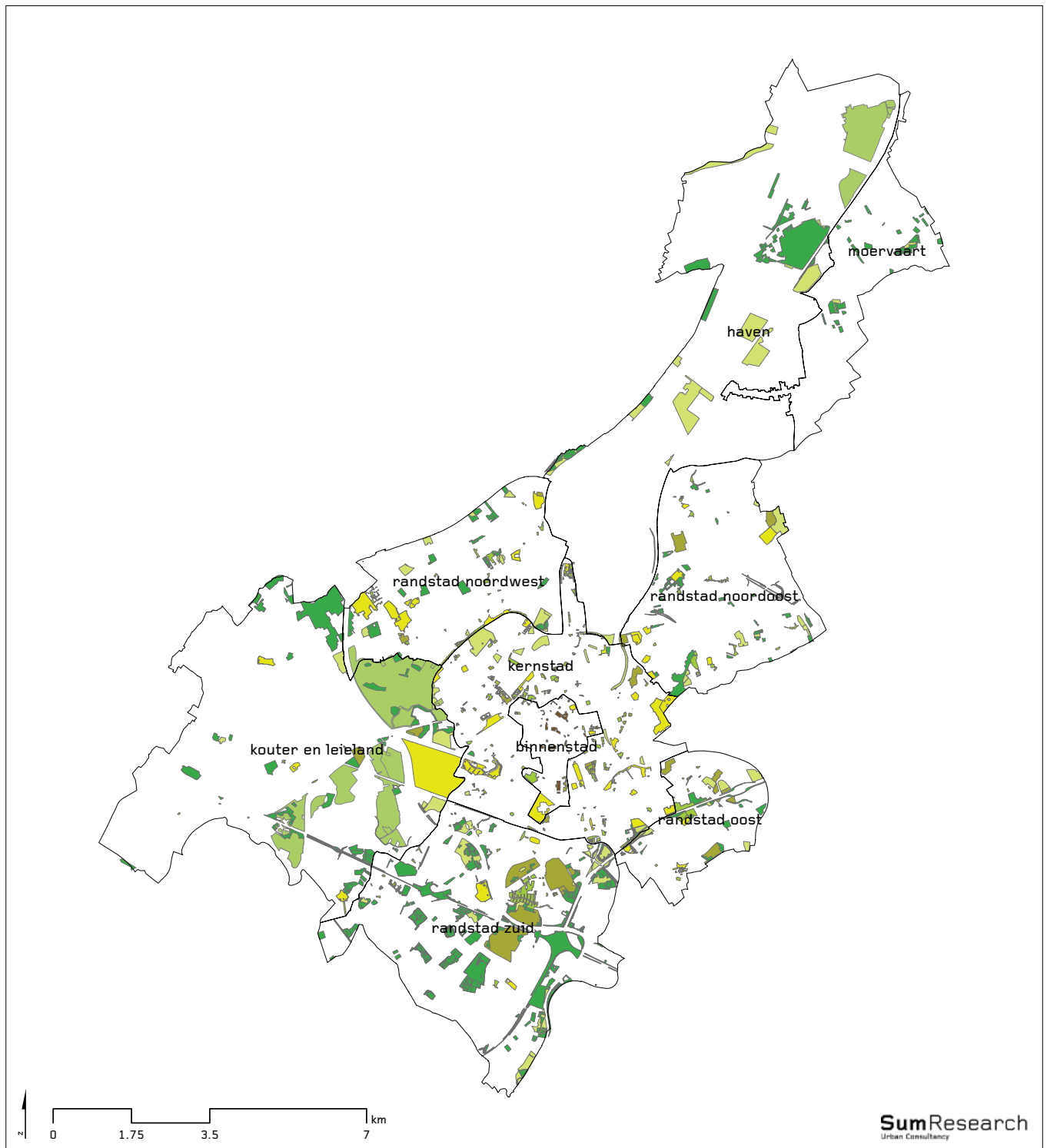
Kaart 23 toont de **gebruiksintensiteit van wijkparken** aan. Deze is gebaseerd op klassieke multi-criteria (aantal omwonenden binnen een aanvaardbaar bereik van het park) en is bijgevolg niet bruikbaar binnen dit onderzoek. Toch kan uit deze kaart worden geconcludeerd dat wijkparken met een rode kleur uitgesloten zijn voor het toevoegen van een bijkomend gebruik. Deze wijkparken bevinden zich hoofdzakelijk in de kern- en binnenstad.

Woongroen kan echter wel een belangrijke betekenis krijgen binnen stadsgerichte landbouw. Woongroen is, in tegenstelling tot wijkparken, gelegen in bebouwbare bestemmingen van wonen of industrie. Het meeste woongroen in Gent is in handen van de stad of van sociale huisvestingsmaatschappijen. Daarenboven komt woongroen slechts beperkt of niet aan bod in het groenstructuurplan. Ze zijn niet meegenomen in de gewenste structuren van de deelruimtes. Ontwikkelingsperspectieven voor deze gebieden zijn bijgevolg nog niet vastgelegd.

Tot de **toegankelijke groencomplexen** behoren bijvoorbeeld groene ruimte gelegen bij een instelling of publieke functie (ziekenhuis, school, ...). Deze groene ruimte, vaak in eigendom van een overheid, kan eveneens mogelijkheden bieden voor het produceren van voedsel.

Bossen en boskernen kunnen een bijkomende betekenis krijgen in kader van bijvoorbeeld eetbaar openbaar groen, agroforestry, ...

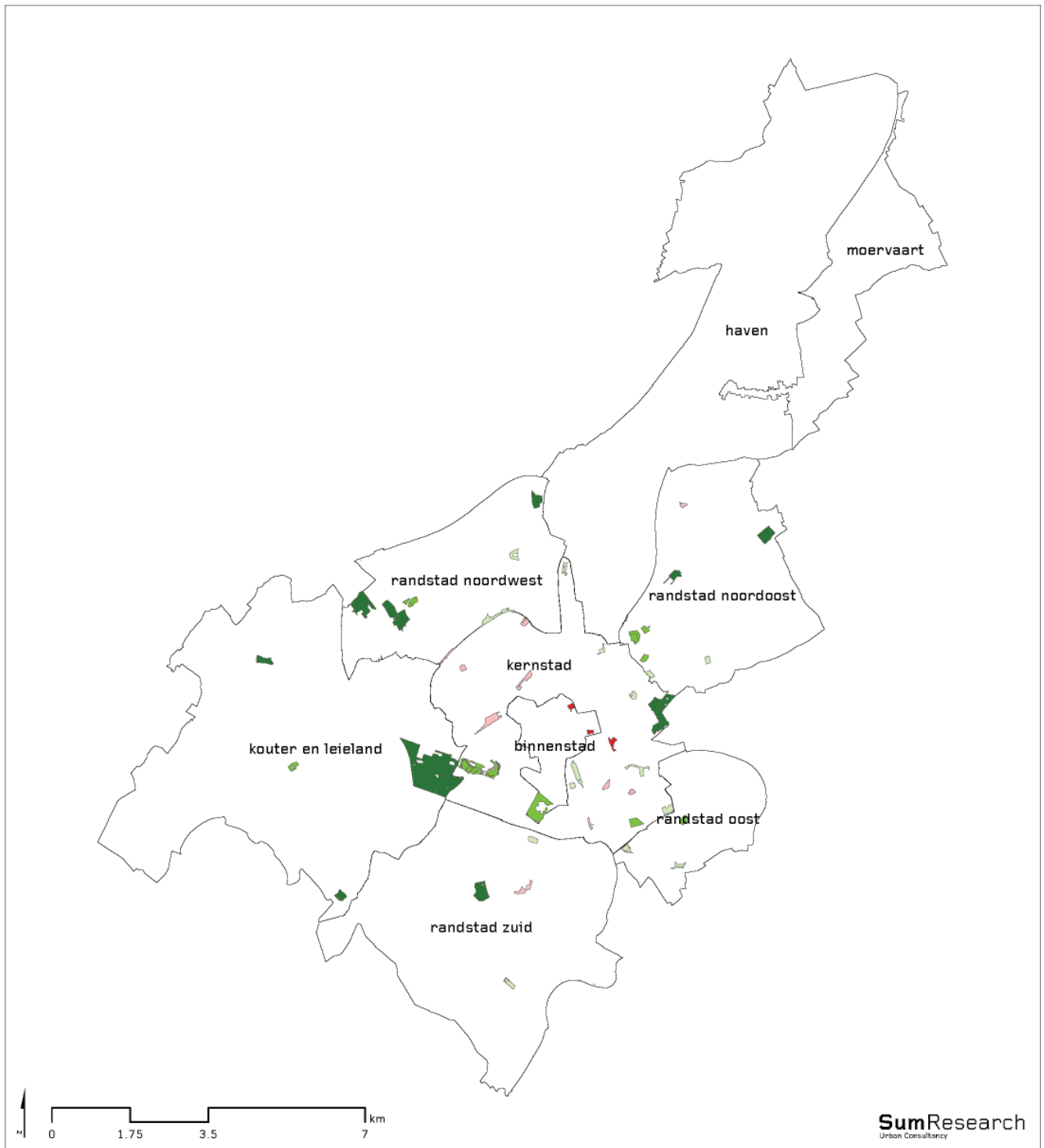
In **natuurkernen** kunnen bepaalde extensieve vormen van stadsgerichte landbouw plaatsvinden vb. begrazing door schapen, graasweiden, grasland, plaatsen van eetbaar openbaar groen (hazelaars, appelbomen, perenbomen,...

Groenstructuurplan types groen

- bos
- grotere boskern
- kleinere natuurkern
- natuurkern
- toegankelijke groencomplexen
- pleinen
- woongroen
- wijkparken

6211/gt/ndl april 2014

Groenstructuurplan gebruik wijkparken

- het park wordt te veel gebruikt
- het gebruik overschrijdt de draagkracht
- het park voldoet aan de noden
- er zijn mogelijkheden tot bijkomend gebruik
- het park heeft een grote marge voor bijkomend gebruik

6211/gt/nd1 april 2014

2.7. Register van verontreinigde gronden

Kaart 24 geeft een overzicht van de (potentieel) verontreinigde gronden. Kennis over de vervuilingsgraad van de bodem is belangrijk in het kader van grondgebonden vormen van landbouw. Deze informatie zal de keuze voor vb. niet-grondgebonden stadstuinbouw op bepaalde locaties beïnvloeden. Deze kaart dateert echter van 2001. Een update van deze kaart is noodzakelijk.

2.8. Leegstaande panden

Leegstaande gebouwen kunnen net zoals braakliggende terreinen in aanmerking komen voor tijdelijk gebruik. Personen in bezit van een leegstaand pand kunnen hun pand al dan niet tijdelijk ter beschikking stellen van experimentele of innovatieve vormen van landbouw.

De data in verband met leegstaande panden en gebouwen zijn in de loop van de studie niet vrijgegeven.

Informatie over leegstaande serres in de stedelijke omgeving van Gent is momenteel nog niet ter beschikking. Vanuit Gent en omgeving is vandaag reeds ruimtevraag vanuit stadsgerichte landbouwinitiatieven naar leegstaande serres. Voor onder meer kleinschalige tuinbouwinitiatieven (grondgebonden of niet-grondgebonden) zoals vb. CSA kunnen deze leegstaande serres opnieuw een betekenis krijgen voor de stad.

Het oostelijk gedeelte van Gent is echter wel meegenomen in een lopend strategisch project van de provincie Oost-Vlaanderen: Glastuinbouw als motor tot duurzame ruimtelijke ontwikkeling. In deze studie wordt gewerkt aan een globale visie voor het peri-urbane gebied ten oosten van Gent.

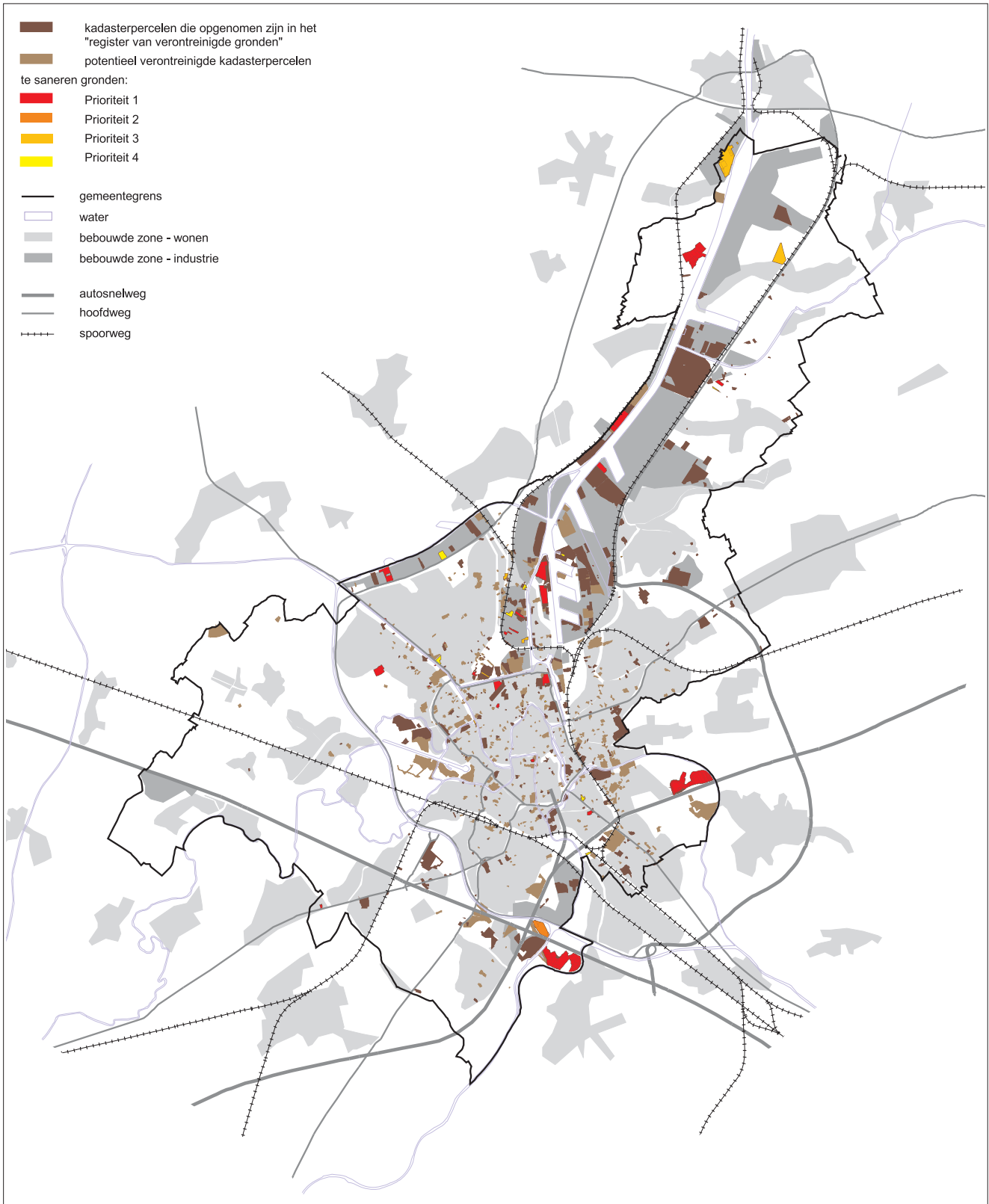
2.9. Register onbebouwde percelen

Braakliggende terreinen of onbebouwde percelen kunnen in aanmerking komen voor al dan niet tijdelijk gebruik (zie kaart 25). Personen in bezit van een onbebouwd perceel kunnen bijvoorbeeld hun terrein (tijdelijk) ter beschikking stellen van initiatiefnemers die net op zoek zijn naar ruimte om te tuinieren of voor de opzet van nieuwe landbouwprojecten. In de randstad noordwest en noordoost zijn opmerkelijk veel onbebouwde percelen geregistreerd (vb. Berlare: meer dan 20ha). Een belangrijke factor voor het bepalen van de vorm van landbouw (grondgebonden of niet-grondgebonden) is hier de mate van verontreiniging (zie kaart 24).

Belangrijke noot:

Sinds 1 januari 2014 is de **vrijstelling van de gemeentelijke belasting op onbebouwde percelen in geval van land- en tuinbouwgebruik geschrapt in kader van het woonbeleid**. Op deze manier hoopt men de huidige leegstaande percelen terug op de woningmarkt te krijgen. In het kader van de visie op landbouw in het stedelijk gebied van Gent is dit echter open ruimte die verdwijnt waardoor huidig landbouwgebruik op deze percelen onder druk staat.

In totaal zijn **51 kadastrale percelen** in landbouwgebruik gelegen in woongebied of op goedgekeurde verkavelingen, waarop sinds 1 januari 2014 de vrijstelling van belasting op onbebouwde percelen niet meer van toepassing is. De totale oppervlakte van deze percelen bedraagt **12,5 hectare**.

informatief gedeelte

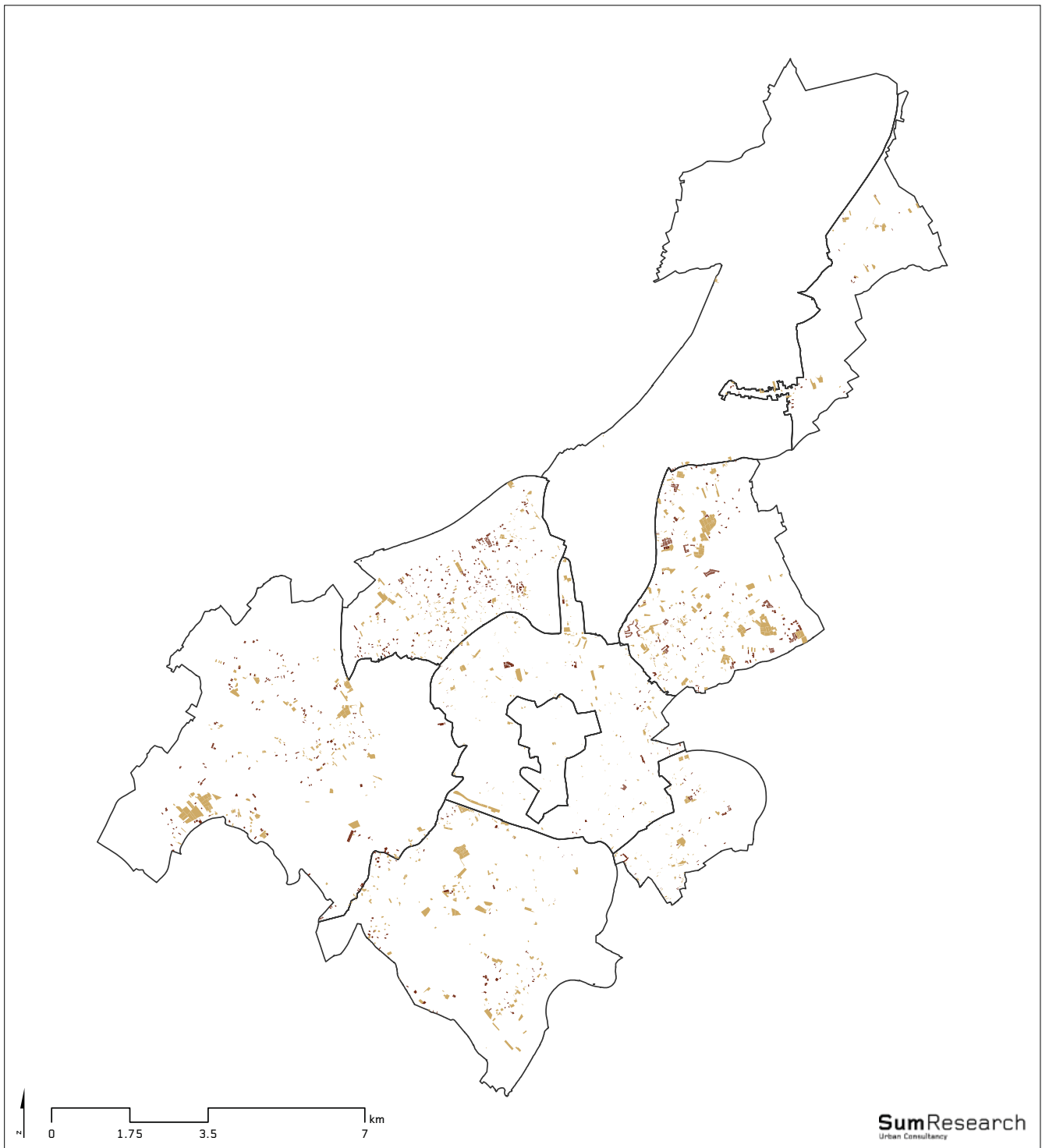
kaart 14: kadasterpercelen met (potentiële) verontreinigingen

kaartnummer: R317-150-k01
 november 2001

bron: RSG, deelstudie leefmilieu, okt 1999

Kaart 25 - register onbebouwde percelen

Register onbebouwde percelen

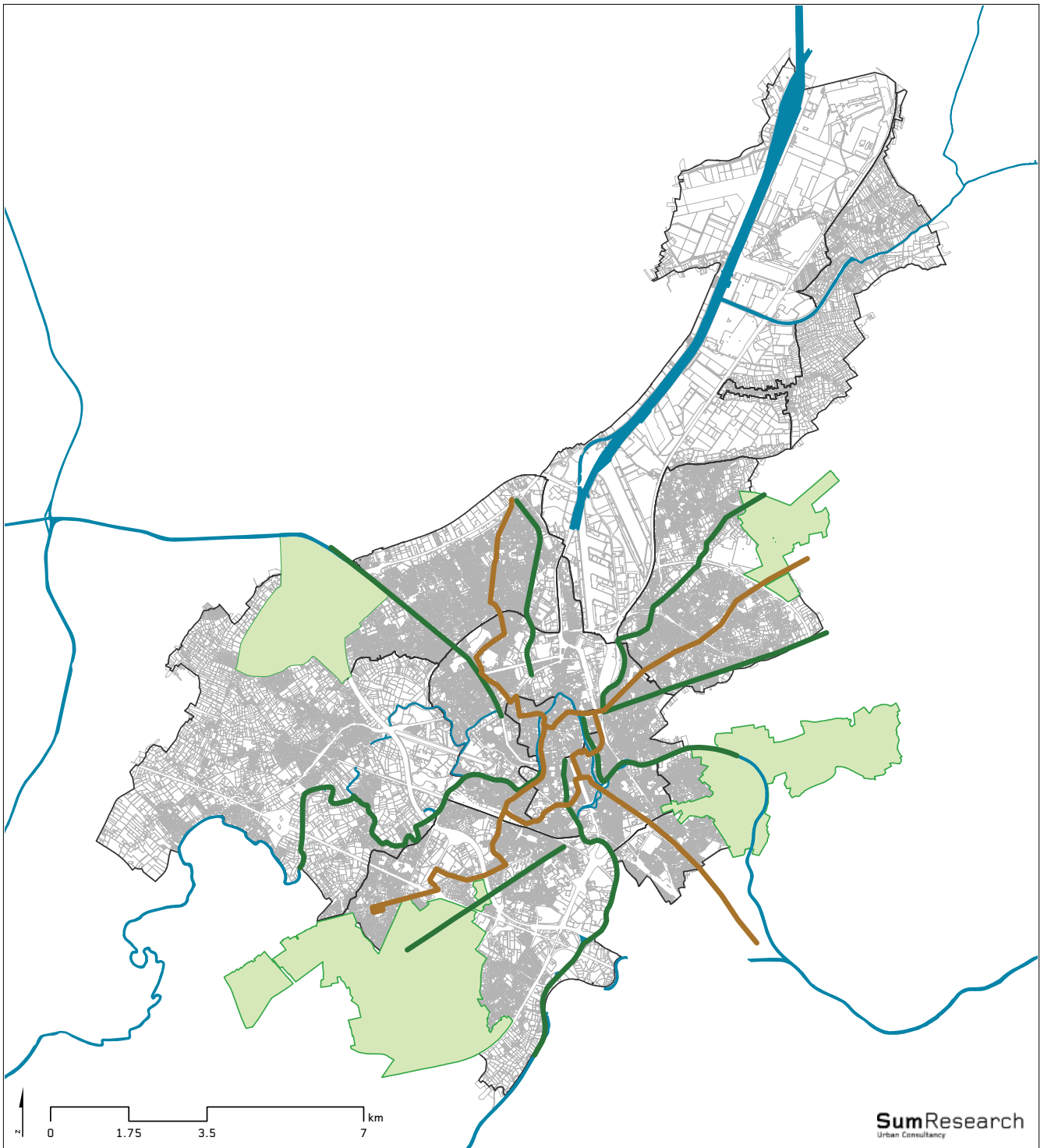
Legende

- Register onbebouwde percelen (buiten verkavelingen)
- Register onbebouwde percelen (binnen verkavelingen)

data gegevens januari 2014

6211/gt/sl juni 2014

Kaart 26

Netwerk - verbindingen

Legende

- hoofdstamlijnen OV (uit te bouwen)
- groenassen
- groenpolen
- belangrijkste waterlopen

6211/gt/sl juni 2014

2.10. Verbindingen

Kaart 26 brengt mogelijke duurzame verbindingen tussen het meer landelijk gelegen Gent en het centrum van de stad in beeld. Nabijheid en bereikbaarheid vormen immers doorslaggevende factoren in het denkkader van stadsgerichte landbouw.

Op de kaart zijn de belangrijkste **waterstructuren**, **stamlijnen voor openbaar vervoer** met bijhorende stationsomgevingen en **groenassen** voor langzaam verkeer aangeduid. De acht groenassen verbinden de binnenstad met de open ruimte aan de rand van de stad. Vier van de acht assen maken een verbinding met de groenpolen. De open ruimte langsheen de groenassen krijgt een overwegend groen karakter. Een wandel- en fietspad vormen de ruggengraat van deze groenas.

Belangrijke knooppunten in dit netwerk zijn van belang voor het implementeren van vb. lokale afzetmarkten. Daarenboven kunnen landbouwbedrijven gelegen langsheen vb. recreatieve netwerken gestimuleerd worden tot het uitbouwen van bijkomende diensten in functie van de recreant of de consument. Een integratie met andere functies zoals natuur, recreatie, toerisme kan een toegevoegde waarde betekenen voor het bedrijf.

De **stadsboulevard R40** en de grote **stadsring R4** vormen dwarse verbindingen tussen deze radiale structuren.

2.11. Gezondheid en leefbaarheid

Het implementeren van kleinschalige initiatieven rond voedselproductie kan een belangrijke rol spelen in de gezondheid en de leefbaarheid van de inwoners.

De universiteit van Gent en het VITO hebben samen een geïntegreerd onderzoek verricht naar de gevoeligheid t.a.v. het **stedelijk hitte eilandeffect** van de stad Gent in haar geheel en specifiek naar de verschillende wijken.

Kaart 27 toont het verschil in temperatuur aan tussen de locatie en de referentiemeting op het platteland en dit voor het gemiddelde van de maand augustus in 2012. De opwarming van het verstedelijkte deel van Gent is in vergelijking met de meer landelijke en suburbane omgeving aanzienlijk. Voorts kunnen we zien dat de rol van open waterwegen, groene gebieden en landbouwgebieden als verkoelende oppervlakten in en rond de stad heel nadrukkelijk aanwezig is. De karakteristieken van bouwmaterialen, een lage aanwezigheid van vegetatie en water, de bebouwingsdichtheid en een grote hoeveelheid verharde oppervlakte spelen hierbij een belangrijke rol. De resultaten van deze studie zijn mede van belang voor het implementeren van kleinschalige landbouwinitiatieven in de stad van Gent.

Om een beter beeld te hebben op de ruimtelijke verdeling van het stedelijk hitte-eilandeffect op het verstedelijkte deel van Gent werd door de universiteit van Gent en het VITO een satellietopname gemaakt van de oppervlaktetemperatuur voor Gent. De kaart 28 toont aan dat de historische binnenstad min of meer gespaard blijft van het stedelijk hitte-effect. Dit is onder meer te danken aan een verhoogde schaduwvorming in de binnenstad en de beschutting voor directe zonnestraling.

De grootste oppervlakte temperaturen zijn terug te vinden in het havengebied (grote industriële terreinen), in Ledeberg en Moscou, in de stationsbuurten (Gent Sint-Pieters en Dampoort), de buurt rond het Strop, de Brugse Poort, het Rabot, Meulestede, rangeerstation NMBS en Wondelgem centrum.

Op basis van deze kaarten gekoppeld aan de aanwezigheid van functies (rusthuizen, scholen, ...) en de bevolkingsgroepen die er gehuisvest zijn werd een selectie gemaakt van de vijf meest hitte-gevoelige wijken:¹⁰

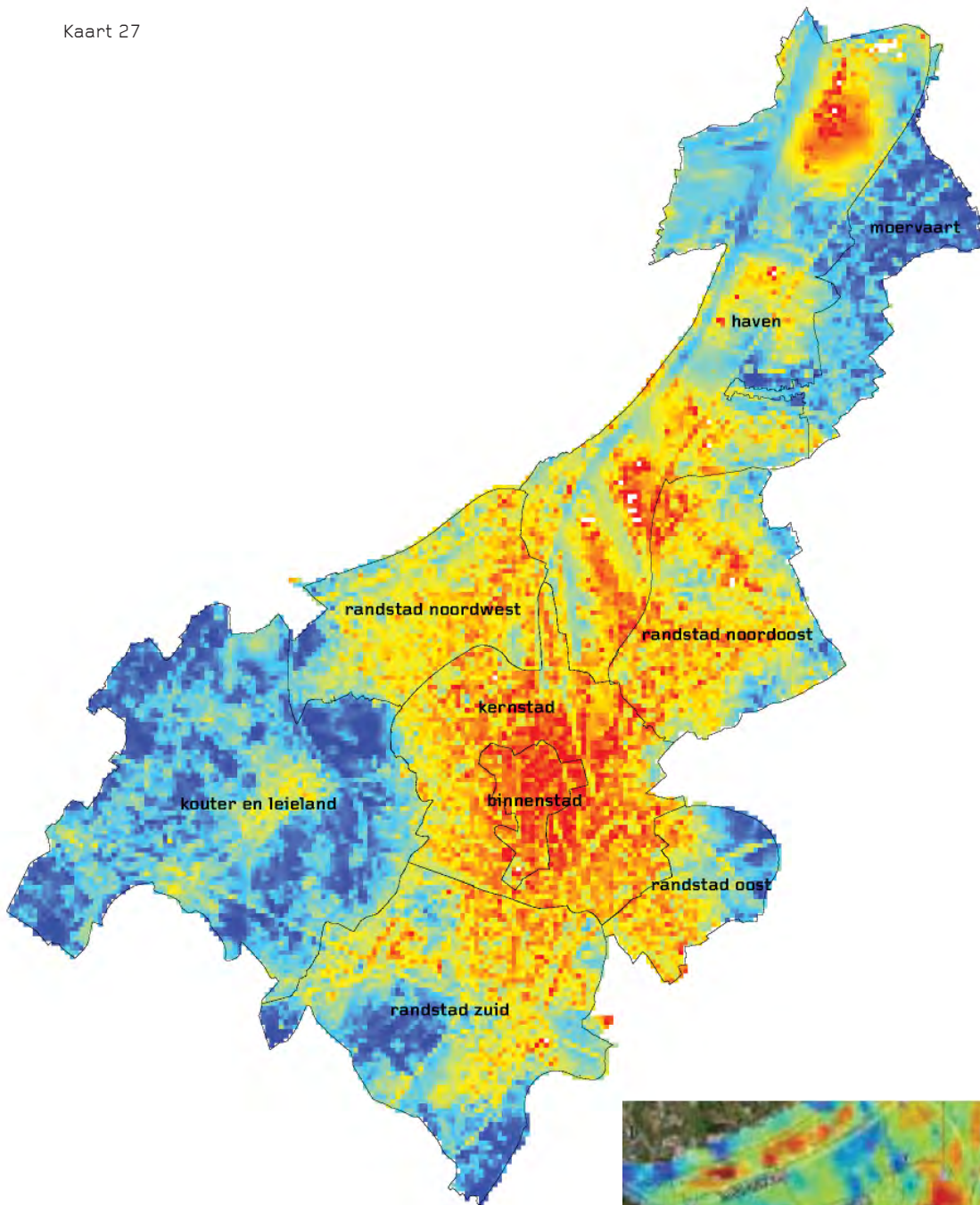
- Sluizeken-Tolhuis-Ham
- de historische binnenstad
- Dampoort
- Ledeberg
- Muide-Meulestede-Afrikalaan

Een doorslaggevend verkoelend effect kan gerealiseerd worden door de aanleg van vegetatie. Niet zozeer de aanleg van graspleinen, maar vooral het implementeren van opgaand groen. Denken we hierbij in het kader van landbouw aan bijvoorbeeld eetbaar openbaar groen in de binnen- en kernstad.

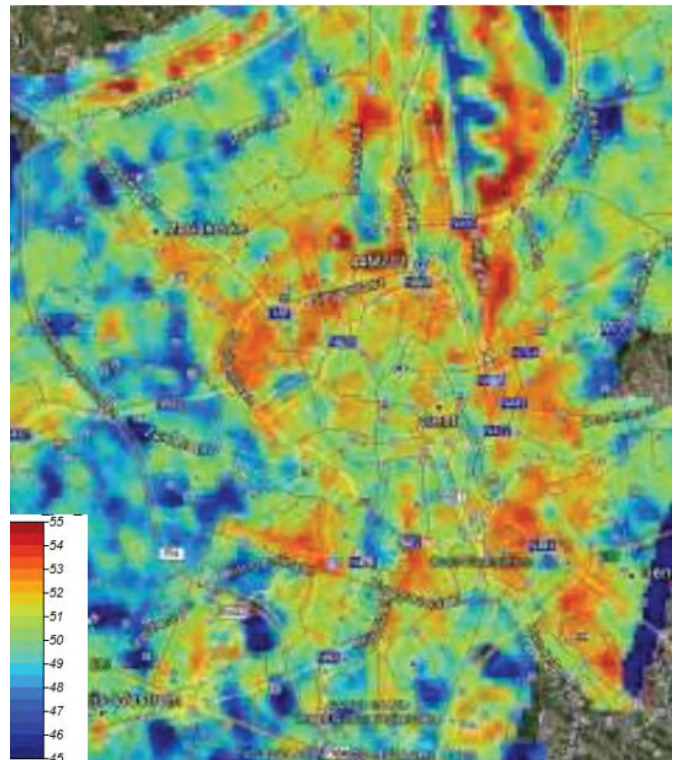
De studie wijst vervolgens aan dat de meest gewenste uitbreiding en verdichting van opgaand groen (bomen en struiken) gekoppeld moet worden aan de aanwezige waterlopen in de stad. De acht geselecteerde groenassen in het groenstructuurplan van Gent vormen hiervoor de uitgelezen dragers.

De aanleg van stadsgerichte landbouwinitiatieven in de binnenstad en kernstad kan dus mede een rol spelen in het verkoelen van de stad.

Kaart 27

Bron: Mahieu, B., Van den Berghe, K., Boelens, L., De Ridder, K., Lauwaet, D. (juni 2013). 'Opmaak van een hittekaart en analyse van het stedelijk hitte-eiland effect voor Gent – Eindrapport.' In opdracht van de milieudienst Gent

Kaart 28

3.1. Bestaande lokale beleidskaders geven reeds richting aan de visie

In het bestuursakkoord 2013-2018 en met de doelstelling van Gent en garde zijn reeds een aantal keuzes gemaakt door de stad Gent die richting geven aan de visie op landbouw in de stedelijke omgeving van Gent.

3.1.1. Bestuursakkoord 2013-2018 - Klimaatneutraal Gent 2050

In 2007 kondigt het Gentse stadsbestuur aan tegen 2050 een **klimaatneutrale stad** te willen zijn. Gent wil een ecologische en duurzame stad worden, met aandacht voor het zuinig omgaan met de schaarse energiebronnen en grondstoffen. Twee jaar later ondertekent de stad als één van de eerste Vlaamse steden het burgemeestersconvenant waarin de stad zich engageert om de CO₂-uitstoot op haar grondgebied met meer dan 20% te verlagen tegen 2020. Het convenant is een unieke decentrale aanpak van de Europese Commissie waarin ze stellen dat **lokale acties** heel belangrijk zijn om de Europese energiedoelstellingen concreet mee te realiseren.

Het recent bestuursakkoord 2013-2018 geeft al enige richting aan de visie op landbouw in de stedelijke omgeving van Gent. Het bestuursakkoord stelt volgende actiepunten voorop in het kader van een duurzame landbouw:

Ondersteunen en stimuleren van de korte keten (7.47)

- Inzetten op een transitie naar een meer multifunctionele landbouw, die naast landbouwproducten ook andere diensten levert, zoals hoevetoerisme, educatie, agrarisch natuurbeheer, ... (7.44)
- Uitwerken van promotionele acties ter ondersteuning van land- en tuinbouw (sierteelt, hoevetoerisme, boerenmarkten, rechtstreekse verkoop) (7.46)
- Onderzoek naar de economische opportuniteiten en innovatie van duurzame land- en tuinbouw in een verstedelijkt gebied (7.48)
- Er komt een ondersteunend beleid en ruimte voor een stedelijke en randstedelijke biolandbouw gericht op directe levering in het stedelijke gebied. (7.49)
- De stad Gent voert een actief voedselbeleid gericht op het promoten van gezond en betaalbaar voedsel, het stimuleren van biolandbouw, het vermijden van voedselverlies, ... (2.70)
- Oprichten 'food council': clusteren van lokale voedselinitiatieven en advies geven aan het stadsbestuur rond een breed gamma van onderwerpen betreffende gezond en betaalbaar voedsel (2.71)
- Het Gentse OCMW ontwikkelt samen met de bevoegde stedelijke diensten een stedelijk sociaal-ecologisch werkgelegenheidsproject. Prioritair worden er nieuwe projecten ontwikkeld in de ecologische stadslandbouw en in de buurt- en nabijheidsdiensten. (1.27)

3.1.2. Beleidsnota werkgroep Stadslandbouw

Kort na het tekenen van het burgemeestersconvenant werd in 2011 een transitiearena opgezet. De groep werd begeleid door de Gentse Milieudienst, DRIFT en VITO. Een twintigtal transitiepaden werden uitgezet met als doel om van de stad Gent een klimaatneutrale stad te maken. Aan elk transitiepad werd een actieplan gekoppeld. Om de acties te concretiseren werden klimaatwerkgroepen opgericht waaronder de **werkgroep Stadslandbouw**. De werkgroep Stadslandbouw werkte een beleidsnota uit en overhandigde deze in februari 2013 aan de stad Gent (schepenen Milieu & Klimaat, Stadsontwikkeling en Openbaar Groen).

De visie toont de meerwaarde aan van stadslandbouw en lokaal voedsel voor onze stad in het kader van een klimaatneutraal en leefbaar Gent. De visie eindigt concreet met de volgende actiepunten voor het beleid:

- Nood aan coördinatie van de stad op het thema: een lokalisering van de landbouw komt niet vanzelf maar kan enkel bewerkstelligd worden door een proactieve beleid
- Toegang tot productieruimte: beleid uitstippelen die diverse vormen van stadslandbouw en peri-urbane landbouw mogelijk maakt vb. opmaak kanskaart
- Stimuleren van lokale afzet en productie
- Brede visie rond stadslandbouw bewaken
- Expertise centrum mogelijk maken: vb. kennis verzamelen en produceren, voorbeeldfunctie,...
- Demonstratieprojecten
- Saneren van vervuilde gronden: pro-actief aanpakken

3.1.3. Beleidsvisie voor lokale en duurzame voeding: de Gentse voedselstrategie

In het najaar van 2013 werd de **Gentse voedselstrategie** gelanceerd om het voedselsysteem in Gent te verduurzamen. De stad mikt hierbij op de hele lokale voedselketen: van productie over verwerking en distributie, tot consumptie en afvalverwerking. De strategie wil de vele bestaande en nieuwe initiatieven rond lokale voeding en de zogenaamde korte keten bundelen en producenten en consumenten met elkaar in contact brengen.

Dit zijn de vijf kernpunten van de Gentse voedselstrategie:

- Een meer zichtbare, kortere voedselketen
- Duurzamere voedingsproductie en –consumptie
- Sterkere sociale meerwaarde rond voedselinitiatieven
- Voedselafvalberg terugdringen
- Voedselafval maximaal hergebruiken als grondstof

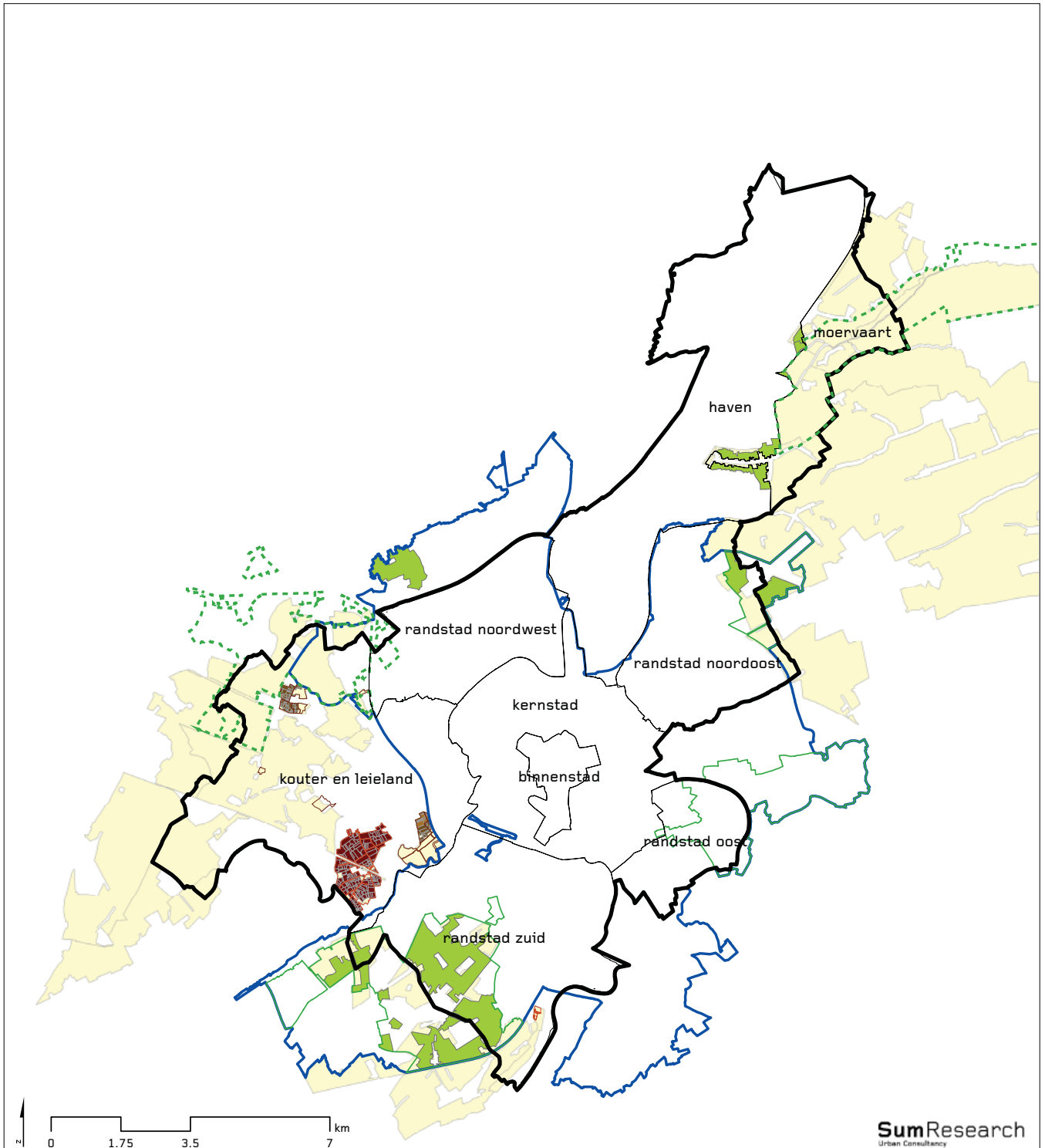
De **beleidsgroep 'Gent en garde'** of de 'Gentse Food Council' werd opgericht als één van de actiepunten van de Beleidsnota 2013-2018. De beleidsgroep komt drie keer per jaar samen om zich te buigen als adviserend orgaan over de uitvoering van de Gentse voedselstrategie. De beleidsgroep bestaat uit vertegenwoordigers van organisaties en instellingen die op één of andere manier bezig zijn met voeding: Boerenbond, BioForum, vzw Velt, Con Brio, vzw Voedselteams, Werkgroep Stadslandbouw, Universiteit Gent, ... In maart 2014 kwam de beleidsgroep 'Gent en garde' voor het eerst samen.

3.1.4. Gents klimaatplan 2014-2019

De gemeenteraad keurde op 26 januari 2015 het Klimaatplan goed. Met dit klimaatplan wil de stad zijn ambitie om tegen **2050 klimaatneutraal** te zijn verderzetten. De wens om onze lokale CO₂-uitstoot tegen 2020 men minstens 20 procent terug te dringen is in 2014 voor ongeveer de helft gerealiseerd. Het Klimaatplan bevat acties die moeten bijdragen om de overige 10% CO₂-reductie te bereiken en dit tegen 2019. Daarmee zit Gent op schema naar klimaatneutraliteit in 2050. Het plan streeft niet alleen naar structurele oplossingen met een impact op lange termijn, maar zet ook sterk in op een sociaal klimaatbeleid. Bovendien wordt resoluut gekozen voor vormen van samenwerking met zoveel mogelijk actoren.

Hieronder een aantal mogelijks belangrijke acties uit het klimaatplan Gent voor landbouw:

- Veranderen van modal shift in richting van duurzame vervoerswijzen: vb. uitbouw stadsdistributiecentrum
- Inzetten op duurzame wijken en duurzame stadsontwikkeling
- Realiseren van klimaatgerelateerde acties via een strategisch en duurzaam aankoopbeleid: vb. verduurzamen van de bestekken rond voeding volgens de principes van de Gentse voedselstrategie
- Coaching energiemangement voor individuele ondernemingen
- Strijden voor een duurzaam voedselsysteem: 5 doelstellingen vanuit Gent en garde:
 - Aanzetten tot een kortere keten en meer zichtbare voedselketen
 - Een duurzame voedselproductie en -consumptie stimuleren
 - Sociale meerwaarde creëren rond voedselinitiatieven
 - Voedselafval terugdringen
 - Voedselafval wordt grondstof

Agrarisch gebied: gewestplan + wijzigingen

Contouren gewestelijke RUP's

- Voorlopige afbakening groenpool
- Zoekzone ontwerpRUP Moervaart
- Afbakening groenpolen
- Afbakening grootstedelijk gebied Gent

Contouren RUP's

- Stedelijke RUP's
- Stedelijke BPA's

Wijziging van agrarische bestemming

- Gewestplan bestemming landbouw
- Bijkomend agrarisch gebied stedelijk BPA
- Wijziging agrarisch gebied stedelijk BPA
- Bijkomend agrarisch gebied stedelijk RUP
- Wijziging agrarisch gebied stedelijk RUP
- Gewestelijke RUP's

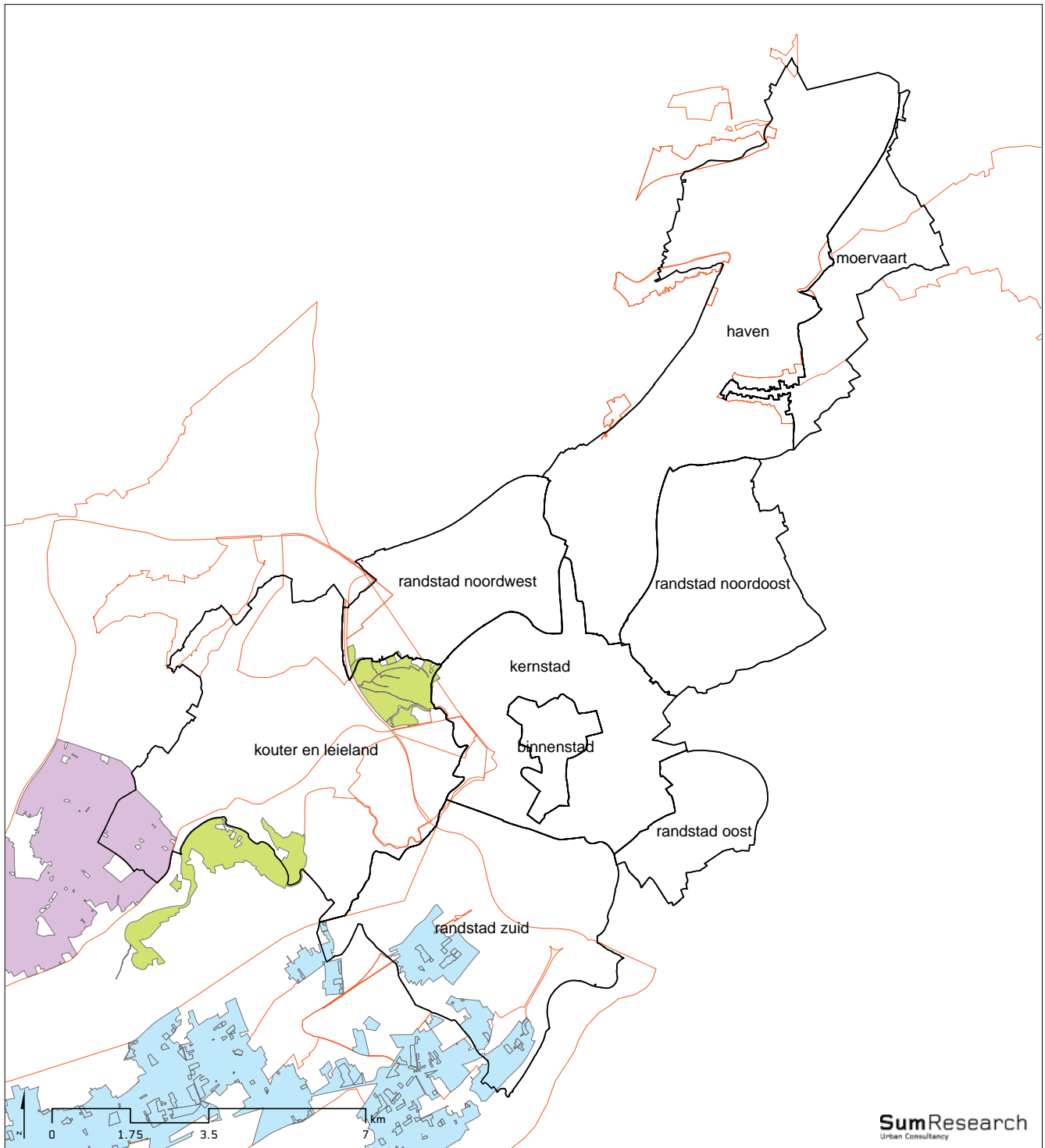
De volgende planologische kaarten vormen een interessante aanvulling van informatie in het kader van de visie op landbouw:

- Wijziging in en bijkomende agrarische bestemming
- Landinrichting, natuurinrichting en ruilverkaveling (VLM)
- Publieke eigendommen

3.2. Wijziging in en bijkomende agrarische bestemming

Kaart 28 toont de wijzigingen van de agrarische bestemming ten opzichte van het gewestplan. De kaart maakt een indeling in wijzigingen door gewestelijke RUP's of door gemeentelijke RUP's. Voor de gewestelijke RUP's situeren deze gebieden zich rond de groenpolen Parkbos en Oostakker en in het havengebied. Voor de gemeentelijke RUP's zijn de wijzigingen hoofdzakelijk gebeurd ter hoogte van Afsnee en de Campagne.

Kaart 29

Inrichting en ruilverkavelingen VLM

Legende

- Natuurinrichting
- Landinrichting
- Ruilverkaveling Vosselare
- Ruilverkaveling Schelde-Leie

3.3. Landinrichting, natuurinrichting en ruilverkaveling

De Vlaamse Landmaatschappij (VLM) maakt deel uit van het beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie van de Vlaamse overheid.

Kaart 29 toont de afbakening van de landinrichtingsplannen, natuurinrichtingsplannen en ruilverkaveling uitgevoerd door de VLM. Ruilverkavelingen zijn voor de VLM een uitgelezen instrument om de productie-omstandigheden voor de landbouw te verbeteren. Via ruilverkavelingen worden landbouwkavels herschikt, landbouwwegen heraangelegd en de waterhuishouding van percelen verbeterd.

Landinrichtingsplannen kunnen eveneens bijdragen aan een meer duurzame landbouw. Sinds 1988 past de VLM landinrichting toe om de gebieden op het platteland in te richten volgens hun gebiedsbestemming. Een landinrichtingsplan kan inrichtingsmaatregelen opnemen om initiatieven rond verbrede landbouw te ondersteunen (biolandbouw, landschaps- en natuurbeheer, hoevetoerisme, onthaalboerderijen, thuiswerking en -verkoop en energieproductie). Landinrichtingsplannen kunnen bovendien zorgen voor compensatie als de landbouw ten gevolge van inrichtingsmaatregelen verlies heeft geleden, vb. vanuit het oogpunt van waterberging wordt een aangepast waterpeil ingevoerd. In voorkomend geval voorziet het landinrichtingsplan een vergoedingssysteem voor het opbrengstverlies van de landbouwer op te vangen.¹¹

De VLM coördineert de aankoop van gronden en sluit beheersovereenkomsten met landbouwers. Ze is projectrealisator in het landelijk gebied en zet gebiedsgerichte projecten in om de omgevingskwaliteit te verbeteren. De Mestbank van de VLM informeert, sensibiliseert en adviseert de landbouwers over de toepassing van de complexe mestwetgeving.

Ruilverkavelingen

- Ruilverkaveling Vosselare (uitgevoerd)
- Ruilverkaveling Schelde-Leie (ingesteld)

Natuurinrichtingsplannen

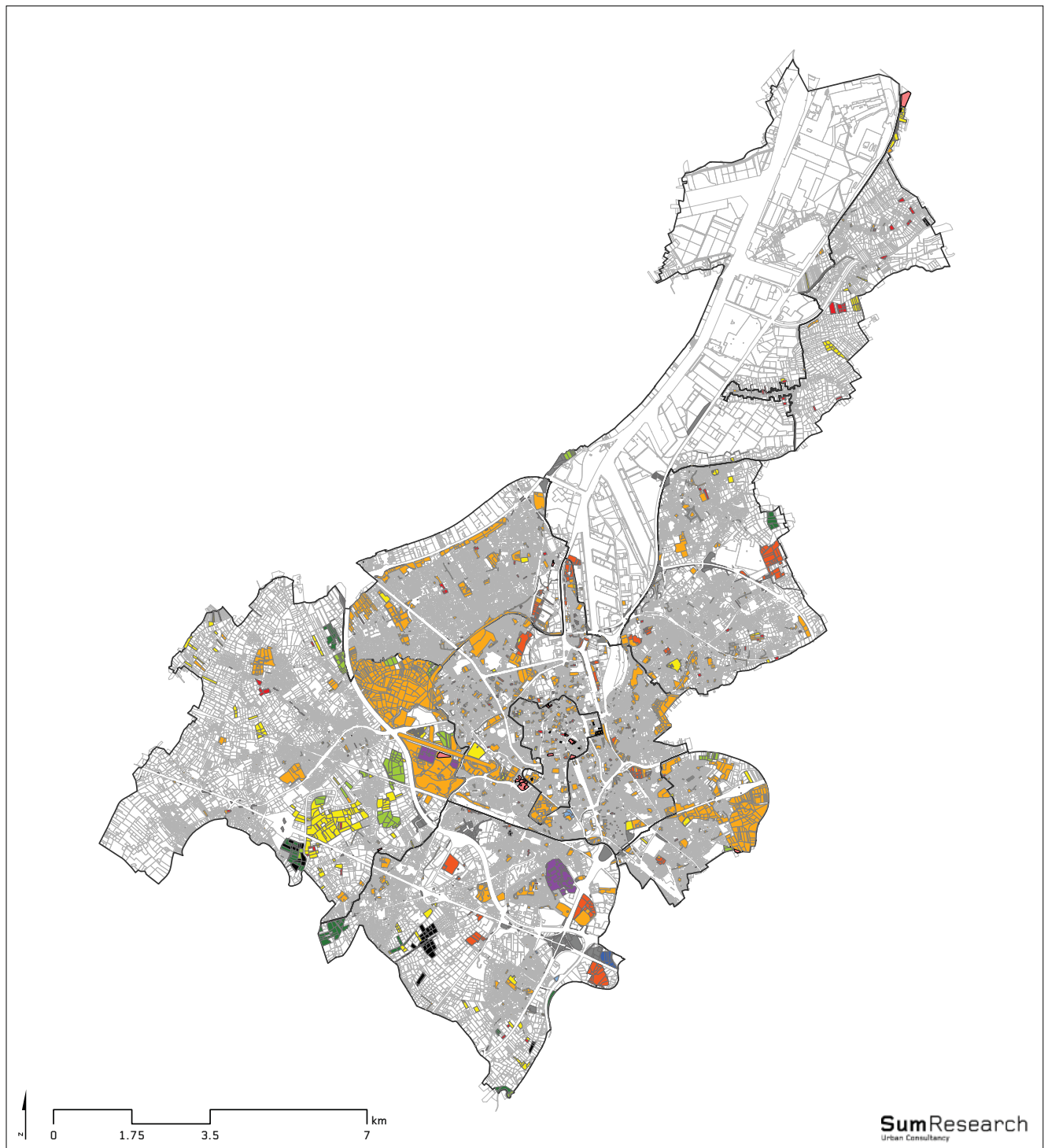
- Bourgoyen - Ossemeersen (uitgevoerd)
- Latemse Meersen (in uitvoering)

Landinrichtingsplannen

- Malem (in uitvoering)
- Leie en Schelde (in uitvoering)
- Gentse Kanaalzone (ingesteld)
- Doornzele Noord (in uitvoering)
- Erfbeplanting Scheldeveld (uitgevoerd)
- Groene Velden (uitgevoerd)
- Recreatieas Deinze-Gent (uitgevoerd)
- Oude Kale (in uitvoering)
- Landschapsintegratie Noordhout (uitgevoerd)
- Vinderhoutse bossen (in uitvoering)
- De Assels (in uitvoering)
- Langerbrugge Zuid (in uitvoering)
- Doornzele kanaalzijde (in uitvoering)
- Desteldonk Zuid (uitgevoerd)
- Sint-Kruis-Winkel Zuid (in uitvoering)
- Desteldonk Noord (uitgevoerd)

¹¹ Bron: Landinrichting als instrument, een (be)leefbaar platteland als doel, VLM.

Kaart 30

- Rieme Zuid (in uitvoering)
- Rieme Oost (actief)
- Parkbos Gent - oude spoorwegbedding (in uitvoering)
- schermgroen E17 (uitgevoerd)
- erfbeplanting Kouter/Bulkenland (uitgevoerd)
- landschappelijke integratie Slindonk (niet actief)
- Parkbos Scheldevelde (actief)
- Moervaartdepressie (actief)

3.4. Publiek eigendom

Kaart 30 situeert de gronden in publiek eigendom. Eigendom van de stad, eigendom van hogere overheden en eigendom van instanties.

Naast het eigendom van de stad Gent is het patrimonium van het OCMW Gent interessant voor de visie op landbouw in Gent. In januari 2014 werd een nieuwe beheersovereenkomst opgesteld tussen het OCMW en SOGent. Het betreft een algemene visie over de aanpak van het beheer van het OCMW-patrimonium. Voor het patrimonium gelegen op het grondgebied van de stad Gent wordt een afweging gemaakt in functie van het maatschappelijk nut vb. groene stroomprojecten, stadslandbouw,

Specifiek voor de landbouwgronden in eigendom van het OCMW wordt in deze nota een visie vooropgesteld. Het OCMW wenst extra aandacht te besteden aan de wens van de stad Gent om lokale voedselproductie en consumptieketens te stimuleren en in te zetten op nieuwe vormen van landbouw. Om deze reden zal het OCMW extra aandacht besteden aan vragen die gesteld worden om landbouwgrond op het grondgebied Gent aan te kopen voor projecten in functie van het maatschappelijk nut. (Bron: Visienota - plan van aanpak patrimonium OCMW Gent, maart 2014)

Figuur: Structuurplan Gent - Deelruimten

4.1. Indeling in deelruimten

De diverse deelruimten van het Ruimtelijk Structuurplan Gent komen sterk naar voor in de analysekaarten van de landbouw:

- historische binnenstad
- kernstad
- randstad
- landelijk gent

De stedelijke omgeving van Gent is opgebouwd uit een diversiteit van gebieden die allen specifieke ruimtelijke kenmerken vertonen. Net door deze **ruimtelijke diversiteit** vertonen de deelruimten eveneens **andere ruimtelijke kenmerken op het gebied van landbouw**.

De groenpolen zijn niet opgenomen als afzonderlijke deelruimte van het Ruimtelijk Structuurplan Gent, maar worden later in deze studie wel als afzonderlijke deelruimte opgenomen.

Voor de opmaak van een visie en de aanzet naar beleidsaanbevelingen is het aangewezen de ruimtelijke kenmerken van de deelgebieden voor de landbouw verder te onderzoeken. Het participatief onderzoekstraject (interviews, workshops, ... zie bijlage) toont bovendien aan dat problematieken en knelpunten tot het realiseren van een (meer) stadsgerichte landbouw vaak dezelfde zijn, maar de oplossing van dergelijke problemen op een andere manier wordt aanzien voor de verschillende deelruimten.

Per deelruimte wordt in volgende beschrijving van de deelruimten nog een verfijnde opdeling gemaakt. De vier randstedelijke lobben zijn niet allen van éénzelfde ruimtelijke identiteit. Alsook een verdere opdeling van de deelruimte landelijk Gent (kouter- en leieland, groenpolen, moervaart, ...) is nodig. Bovendien is een onderzoek lopende bij de dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening van de stad Gent om, in het licht van de nieuwe structuurvisie 2030, de indeling van de deelruimten te herbekijken en verder te verfijnen.

4.1.1. Historische binnenstad

Ruimtelijke kenmerken:

- pre-industriële stad
- gemengd woongebied met sterke verweving publieke functies
- woningen dicht bij elkaar
- binnenblokken dichtbebouwd
- sterk versteende pleinen
- uitgestrekt voetgangersgebied
- toerisme
- leegstaande of verwaarloosde panden

Gewenste ontwikkeling in RS Gent:

- focus op cultuur en educatie/kennis
- groene uitbouw van groenassen
- openwerken overdekte waterassen

Kenmerken landbouw:

In de historische binnenstad is geen landbouwgrond of landbouwgebruik aanwezig. De open ruimte bestaat onder meer uit grootschalige versteende pleinen, wijkparken met een grote gebruiksintensiteit en kleinschalige binnentuinen.

Slechts enkele initiatieven in het kader van voedselproductie zijn terug te vinden. Deze initiatieven beperken zich veelal tot kleine private ondernemingen zoals geveltuintjes (Joksie), bijenkasten, (Apicula), de torentuin (Green Bastards) ... De laatste jaren doken echter een aantal informatieve en educatieve projecten in het kader van landbouw/voedselproductie op in de binnenstad. Bijvoorbeeld in de binnentuin van het hotel Clemmen in de Veldstraat is het voorbije jaar een stadstuin met groenten, fruit en kruiden opgericht.

Naast voedselproducerende initiatieven zijn eveneens beperkt een aantal kleinschalige afzetmarkten (afhaalpunten) van landbouwproducten terug te vinden. Bovendien vinden meerdere informatieve/sensibiliserende/... initiatieven en forums plaats in de binnenstad (vb. Vooruit - Werkgroep Stadslandbouw). (zie 1.4)

4.1.2. Kernstad

Ruimtelijke kenmerken:

- 19de eeuwse gordel, dicht bebouwde, oude arbeiderswijken
- hoge woondensiteit
- volgebouwde en verwaarloosde binnengebieden
- gebrek aan groen en open ruimte
- leefkwaliteit onder druk
- relatief hoge werkloosheidsdruk
- groot aandeel niet-Belgische bewoners
- aanwezigheid van leegstaande bedrijfsgebouwen
- stadsparken: parkgroen en woongroen
- veel groene gebieden bij instellingen (ziekenhuis, campus, ...)
- sterke verweving van wonen en diensten
- stationsomgevingen als knooppunten van openbaar vervoer

Gewenste ontwikkeling in GRS Gent:

- nood aan meer groen en open ruimte
- opwaarderen parken
- relatie tussen verschillende wijkdelen versterken
- R40 als groene recreatieve ring
- ontpitten van dichtbebouwde wijken

Kenmerken landbouw:

De kenmerken van de kernstad met betrekking tot landbouw sluiten nauw aan bij deze van de historische binnenstad. In dit deelgebied is geen agrarische bestemming of agrarisch gebruik terug te vinden. De open ruimte is iets meer aanwezig dan in de binnenstad. Er zijn een beperkt aantal wijkparken terug te vinden met een minder grote gebruikintensiteit. Bovendien is er nood aan het ontpitten en vergroenen van binnengebieden. Hier kan voor de landbouw een potentie aanwezig zijn. Grootschalige panden, leegstaande bedrijfsgebouwen, tijdelijk leegstaande terreinen kunnen in afwachting van ontwikkeling, ... een betekenis krijgen voor landbouw.

Vandaag zijn reeds meerdere kleinschalige landbouwinitiatieven terug te vinden: vb. tijdelijke projecten (de Site), educatieve projecten (Spilvarken, de tuin van Kina, ...), sociale projecten (buurttuin Witte Kaproenenplein, ...), afzetmarkten (Voedselteams, ...). (zie 1.4)

4.1.3. Randstedelijke lobben

In de randstedelijke lobben is wonen het basisweefsel. De vier randstedelijke lobben worden als volgt omschreven in het Ruimtelijk Structuurplan Gent:

Ruimtelijke kenmerken

- 20ste eeuwse gordel
- wonen als basisweefsel
- halfopen en open bebouwing
- lagere woondensiteit
- grote stadstuinen
- grote private tuinen
- tuingehelen, kasteelsites en bossen

Gewenste ontwikkeling in RS Gent

- R4 als groen kralensnoer
- aandacht voor kwalitatieve inrichting van de stadsrand (overgang naar landelijk gebied)
- ontwikkeling van grote groene gebieden ten behoeve van de hele stad
- verbinding met kernstad versterken door aanleg stamlijnen openbaar vervoer
- groenassen als landschappelijke verbindingen met kern van de stad
- versterken groene dwarsrelaties

Niet alleen in het kader van landbouw, maar ook naar ruimtelijke kenmerken zijn de randstedelijke lobben meer gediversifieerd dan vooropgesteld in het huidig ruimtelijk structuurplan Gent. In het licht van de nieuwe structuurvisie is de dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning echter deze definiëring van de randstedelijke lobben aan het herzien. In nauw overleg met de dienst zijn hieronder de ruimtelijke kenmerken in het kader van landbouw beschreven voor de diverse randstedelijke lobben.

Figuur: Structuurplan Gent - Deelruimten

Randstad noordwest - kenmerken landbouw

In deze deelruimte is geen agrarische bestemming gelegen. Doch zijn hier in beperkte mate een aantal percelen nog steeds in landbouwgebruik (zie kaart 5). Het huidig landbouwgebruik is echter miniem en neemt de vorm aan van verspreid gelegen, vaak rechthoekige percelen of perceelsgroepen in en tussen de geometrisch-planmatig ontworpen 20ste eeuwse verkavelingen. In de bufferzone langsheen de R4 zijn eveneens her en der nog percelen in landbouwgebruik. In de randstad noordwest zijn meerdere kasteelparken, een aantal oude groenkernen en resterende hoeves-op-huiskavel gesitueerd.

Randstad noordoost - kenmerken landbouw

Ten noordoosten van de R4 is in deze ruimte een beperkte strook agrarische bestemming terug te vinden (zie kaart 3). Deze percelen zijn nog steeds in landbouwgebruik met landbouwbedrijfszetsels gelegen in of aan de rand. Deze landbouwgebieden hebben nog een link met het groter agrarisch gebied rond Gent. Verspreid in de deelruimte, maar met een hogere concentratie rond de R4 en de groenas 1 (Oostakker) zijn opmerkelijk grote open ruimtes terug te vinden die nog steeds in landbouwgebruik zijn (zie kaart 5, rode vlekken). Deze open ruimtes hebben een organische vorm en zijn volledig ingesloten door bebouwing. Meer naar de kernstad toe zijn kleinere open ruimtes (bouwblokniveau) terug te vinden die sporadisch in landbouwgebruik zijn. Veelal zijn dit echter parken, bosjes, restruimten en parkeererven. Ze nemen de organische vorm aan van het 19de eeuwse stratenpatroon dat hen insluit.

Randstad oost - kenmerken landbouw

Deze randstedelijke lob is de kleinste in oppervlakte. Ze bestaat uit twee delen van elkaar gescheiden door de toegangszone van de groenpool Gentbrugse meersen. Volgens het gewestplan is geen agrarische bestemming gelegen in dit gebied. Er komt eveneens geen landbouwgebruik voor in deze lob, met uitzondering van een kleine open ruimte dichtbij de dorpskern van Gentbrugge, langsheen de Schelde (de afbakening van de dorpskern is hier aangewezen). De overige rode gebieden (landbouwgebruikspercelen) te zien op kaart 5 zijn opgenomen in de deelruimte groenpool. Opvallend in het zuidelijke deel van de randstedelijke lob is de oppervlakte ingenomen door grote openluchtinfrastructuur (spoorweg). Op korte en middellange termijn kan deze weinig betekenen voor landbouw of voedselproductie.

Randstad zuid (zuidelijke mozaïek) - kenmerken landbouw

Deze randstadslob is, samen met randstad noordoost, de grootste van de vier stadsrandstedelijke lobben. De zuidelijke mozaïek heeft een specifieke rol als kennispoort van de stad en bundeling van grootstedelijke functies. Door de nabijheid van het klaverblad E40/E17 en het station Gent Sint-Pieters is een grote dynamiek aanwezig.

Met uitzondering van het meest zuidelijk gelegen gebied, nabij de dorpskern van Zwijnaarde (afbakening dorpskern is hier aangewezen), komt geen agrarische bestemming voor in deze deelruimte (zie kaart 3). Bovendien zijn slechts zeer weinig en kleine percelen in gebruik door landbouw (zie kaart 5). Typerend aan deze deelruimte is de aanwezigheid van talrijke 'grote instellingen': afgesloten gebieden van vrij grote schaal met hoge gebouwen, vaak met dienstverlenings-, kantoren- en bedrijfsfuncties, planmatig ingeplant in open ruimtes met veel weginfrastructuur en siergroen. Eveneens opmerkelijk zijn de grote kasteelparken met aansluitend kleine bossen die het nabijgelegen Parkbos aankondigen: Maaltebruggepark, de Ghellinckpark, kasteel Zwijnaarde, ...

4.1.4. Kouter- en Leieland

Kenmerken:

- open ruimte
- versnipperde nederzettingsstructuur
- natuur bepalend voor ruimtelijke structuur
- privatisering en versnippering van de landbouw
- hoeveclusters
- natuurlijke, recreatieve, agrarische en landschappelijke waarden
- aandeel grondgebonden en landschappelijk waardevol landbouwgebied
- kouter- en bulkenlandschap (westen)
- serreteelt en sierteelt (noordoosten)

Gewenste ontwikkeling RS Gent:

- bescherming van open ruimte en behoud van karakter platteland
- behoud en herstel kouter-bulkenlandschap
- evenwicht bewaren tussen natuur- en boswaarden
- herstellen van het landschap
- landbouwer mee open ruimte beheren
- verweving van functies

De afwisseling van kouters, bulken en valleigebied (of meersen) zijn identiteitsbepalend voor het Kouter- en Leieland. Ze hebben elk hun landschappelijke en agrarische kenmerken. In het oosten van de deelruimte is een vierde landschap gelegen die meer de kenmerken vertoont van een stedelijke groene ruimte: het stedelijk groengebied 'Bourgoyen-Halfweg-Blaarmeersen-Sneppemeersen'.

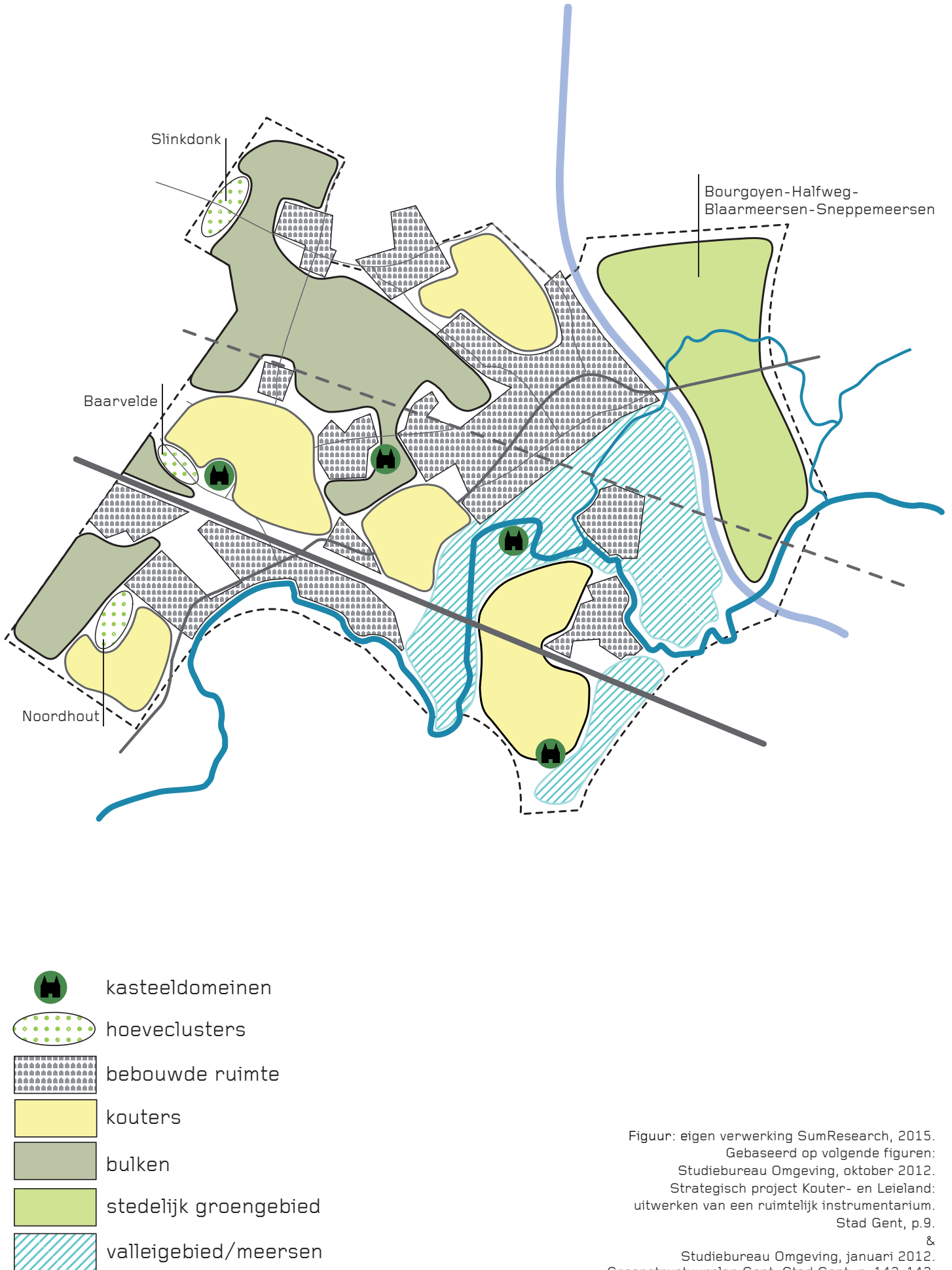
In het kader van landbouw zijn een aantal **trends** in het Kouter- en Leieland merkbaar:¹

- steeds toenemende verstedelijking zorgt voor afname landbouwareaal
- landbouwbedrijven onder druk (toenemende schaalvergroting in agrarische sector)
- akkerlandbouw wordt naar natte, vaak ecologisch waardevolle gebieden gedreven
- privatisering van het landschap: verpaarding, vertuining en hergebruik van hoeses door andere functies (wonen, niet-agrarische economische functies)
- versnippering van de eigendomsstructuur

De landschappelijke kwaliteit van het landelijk gebied wordt bepaald door de gaafheid van de cultuurhistorische **landschapkenmerken**. De eigenheid en de herkenbaarheid van het landschap wordt bepaald door:

- grote en vorm percelering
- landgebruik (hangt samen met reliëf, waterhuishouding en bodemgesteldheid)
- aard, dichtheid en beplantingswijze van kleine landschapselementen
- aan- of afwezigheid van grachten en natuurlijk waterlopen

¹ Studiebureau Omgeving, oktober 2012. Strategisch project Kouter- en Leieland: uitwerken van een ruimtelijk instrumentarium. Stad Gent.

Figuur: eigen verwerking SumResearch, 2015.
 Gebaseerd op volgende figuren:
 Studiebureau Omgeving, oktober 2012.
 Strategisch project Kouter- en Leieland:
 uitwerken van een ruimtelijk instrumentarium.
 Stad Gent, p.9.
 &
 Studiebureau Omgeving, januari 2012.
 Groenstructuurplan Gent. Stad Gent, p. 142-143.

De **kenmerken van de landbouw** binnen elk landschapstype zijn verschillend:

Kouters

Kouters zijn **hoger gelegen** ruggen gekenmerkt door een **open** en onbebouwd landschap. Door de soortgelijke vochttoestand werden ze vroeger op dezelfde manier en op hetzelfde ogenblik bewerkt en werden ze overwegend als **akkerland** gebruikt.² De kouters zijn van groot belang voor de beroepslandbouw met een **groter aaneengesloten landbouwareaal**.³

De impact van gebouwen en constructies in dit open landschap is groter dan in een meer gesloten landschap.

Bulken

De bulken liggen tussen de hoger gelegen kouterruggen en de lager gelegen valleigebieden. Het zijn meestal **matig natte zandleemgronden**. Om het natte land te ontwateren werden grachten gedolven op regelmatige afstand van elkaar, waardoor afgescheiden percelen ontstonden. Hoe natter de grond, hoe dichter de grachten bij elkaar lagen. Het is een kleinschaliger gecompartmenteerd landschap met veel kleine landschapselementen en dichte perceelsrandbegroeiing. De bulken worden gekenmerkt door een **afwisseling van akkers en weiland**.²

Valleigebied

Meersen of valleigebieden zijn **vochtige graslanden** in de vallei met klei en veen. In de winter komen deze vaak onder water te staan (zie kaart 13). Ze zijn doorsneden door een netwerk van sloten en grachten. Aanvankelijk waren dit open gebieden waar het land als hooiland diende. Later werd het hooiland omgevormd naar **weiland** (graasweiden) en veranderde de vallei van een meer open naar een meer gesloten landschap met kleine landschapselementen zoals knotwilgen en populieren.

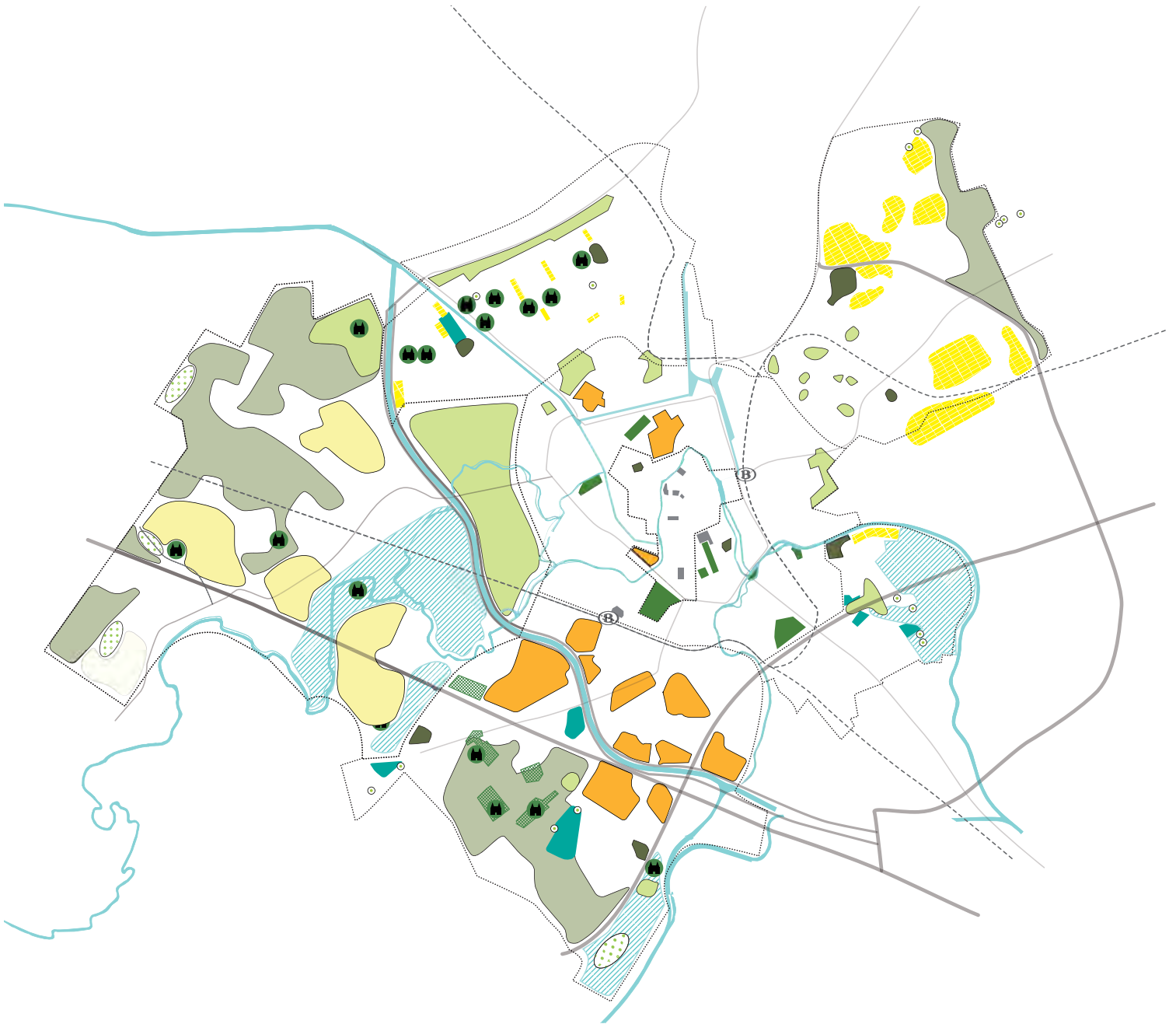
Stedelijk groengebied

De 'Bourgoyen-Halfweg-Blaarmeersen-Sneppemeersen' is eveneens gelegen in valleigebied. Toch wordt dit gebied als een andere ruimte beschouwd door haar specifieke ruimtelijke invulling. Het gebied vertoont meer de kenmerken van een stedelijke groene ruimte. Tot het gebied behoren de Sneppemeersen, een klein natuurgebied in het meest zuidelijk gedeelte, de Bourgoyen-Ossemersen, een natuurgebied met zacht recreatief medegebruik, het sport- en recreatiepark Blaarmeersen en het Halfweg als scharniergebied tussen de Blaarmeersen en de Bourgoyen. Het groenstructuurplan wenst deze verder uit te bouwen als een samenhangend geheel met ruimte voor recreatie en verspreid kleinere bos- en natuurkernen. Momenteel is geen functie voorzien voor landbouw.

In het gebied zijn **geen agrarische bestemmingen** gelegen. Er zijn een beperkt aantal percelen in landbouwgebruik als grasland in de Bourgoyen-Ossemersen en in de Sneppemeersen, dit betreft **beheerslandbouw**.

² De Oude Kale. Naar een ecologisch herstel van waterloop en vallei. Afdeling Water van AMINAL.

³ Studiebureau Omgeving, oktober 2012. Strategisch project Kouter- en Leieland: uitwerken van een ruimtelijk instrumentarium. Stad Gent.

Figuur: indicatieve analyse deelruimten Ruimtelijk Structuurplan Gent in functie van landbouw

4.2. Groenpolen als groene multifunctionele polen

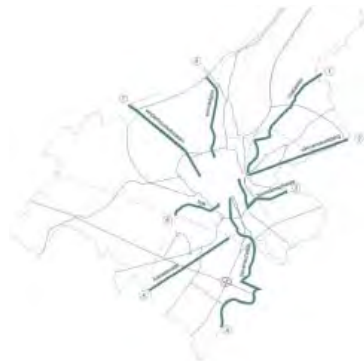
De groenpolen zijn in het gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Gent niet afzonderlijk als deelruimte opgenomen, maar als onderdeel van de deelruimte Landelijk Gent. Omdat de landbouw binnen de groenpool een specifieke rol krijgt (zie gewenste ontwikkeling), worden ze in deze studie als afzonderlijke deelruimte behandeld.

Gewenste ontwikkeling RS Gent en groenstructuurplan Gent:

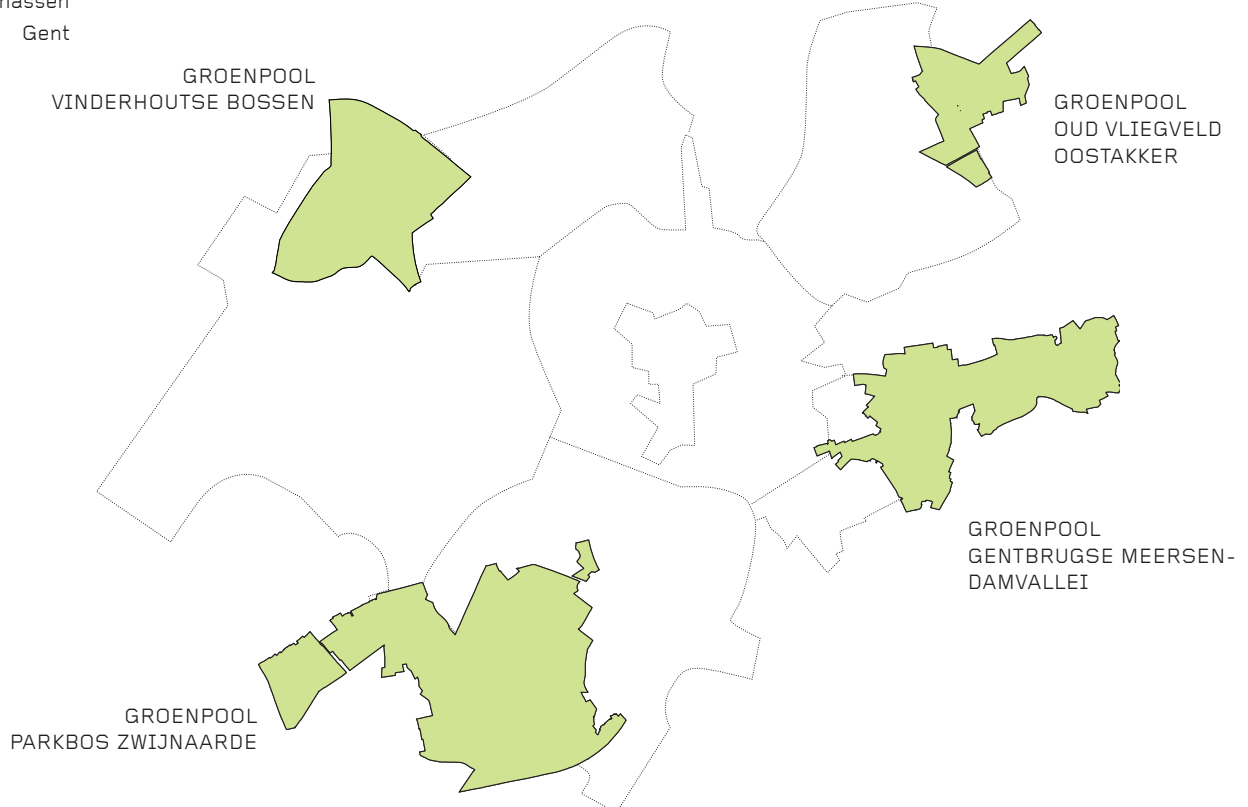
De groenpolen zijn groene longen in de onmiddellijke nabijheid van de stad met **zachte recreatieve mogelijkheden** voor de stadsbewoner. Er wordt hierbij gestreeft naar een groennorm van 100m² per inwoner, gelegen op een maximale afstand van 5km van elke Gentenaar. De groenpool omvat minimum 100 hectare **bos**.¹ Daarenboven hebben binnen de groenpool specifieke gebieden en kernen een gewenste **natuurwaarde**. De hoeveelheid natuurwaarde varieert van groenpool tot groenpool. De **landbouw** binnen de groenpool krijgt **een grondgebonden rol en een beheersfunctie**.² De groenpolen beschikken allen over één of meerdere portaalzones. In de omgeving van deze **portaalzones** zijn steeds hoeves gelegen. Deze hoeves waren vroeger vaak kasteelgebonden, nu al of niet nog actief als landbouwbedrijf.

Ondanks de aanwezigheid van landbouwgebruik in de groenpool wordt tot op heden weinig aandacht besteed aan de specifieke invulling van duurzame landbouw binnen het concept van de groenpolen. Elke groenpool wordt door een **groenas** recreatief verbonden met de kern van de stad. De groenas neemt ook een natuurverbindende rol op zich.

Elke groenpool krijgt een **verschillende ruimtelijke invulling** rekening houdende met de fysische draagkracht van het gebied:

Figuur: acht groenassen
Gent

¹ Deze oppervlakten bos werden vooropgesteld zodat de Stad Gent - die met een bosareaal van 5,4% sterk achterop hinkt op het Vlaamse gemiddelde van ca.11% - haar bosareaal kan uitbreiden en een antwoord kan bieden op de vraag van vele Gentenaars naar meer bos in hun onmiddellijke omgeving. (bron: groendienst Gent)

² Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Gent, Richtinggevend gedeelte, p. 275

Groenpool Vinderhoutse Bossen

Een groenpool als omvangrijke boskern: uitgebouwd rond een oude natuurlijke kern als stadsbos, gemengd voor **natuur en recreatie**.

Het gebied is gelegen in het kouter- en bulkenland tussen de Kale en de Leie. Het behoort tot het centrale gedeelte van de Vlaamse zandstreek (Vlaamse vallei). Het is een laag en vlak gebied met een matig tot uitgesproken microreliëf (Plateau van Tielt). De bodem is hoofdzakelijk zandleem en licht zandleem. Het zijn natte tot zeer natte gronden (zie kaart 13). Voorts omvat het gebied een typerende perceelsstructuur en een gaaf landschap met weinig (geïsoleerde) bebouwing. Het is een afwisselend open en gesloten landschap, aansluitend op de kastelenband Mariakerke-Vinderhoutse. Het grootste deel van het gebied ligt binnen een definitief afgebakende ankerplaats.

De R4 en Ringvaart doorsnijden de groenpool en vormen een harde barrière t.o.v. de stad.

De bestemming is voornamelijk natuurgebied en buffergebied. Het deel rond de Bosstraat en ten westen ervan is gelegen in agrarisch gebied (Gebied Rijkgesthuisbos-Campagne). Binnen het afbakeningsproces zijn deze agrarische gebieden echter niet herbevestigd. Het is een afwisseling van akkers en weilanden met een dicht waterloppennetwerk en nog relatief veel perceelsrandbegroeiing. Grasland en weide vormen er het belangrijkste gewas. Ruwvoerders (maïs) komen op de tweede plaats. Het overgrote deel van de landbouwbedrijven in het gebied heeft een lage productieomvang. In het gebied treden heel wat functiewijzigingen op door paardenweides en vertuining. Heel wat voormalige hoeves worden omgevormd tot residentiële woningen.³

Heel wat gronden zijn in gebruik door landbouwers waarbij het verlies van grond minder ingrijpende effecten heeft (hoge leeftijd, lage productie, ...). In deze zones wordt geopteerd voor een actieve realisatiestrategie om de groenpool op korte termijn gestalte te geven.

Er zal beperkt ruimte blijven voor duurzame en grondgebonden leefbare landbouwbedrijven. Deze landbouw kan een rol spelen in het aanbieden van 'groene diensten' complementair aan het groenpoolverhaal. Algemeen wordt een **uitdovend landbouwbeleid** vooropgesteld.⁴

Voor deze groenpool is een gewestelijk ruimtelijk uitvoeringsplan in opmaak.

Groenpool Oud Vliegveld Oostakker

Een groenpool uitgebouwd rond een natuurlijke kern als **stadsbos voor natuur en recreatie**.

Deze groenpool is de enige waar een omzetting gebeurt van een eerder harde activiteit (zandwinning) naar een zachtere activiteit (groengebied met recreatief medegebruik). Het gebied behoort tot het 'Straatdorpengebied van Lokeren', een jong, vrij vlak agrarisch landschap. De site zelf heeft echter nog weinig binding met het oorspronkelijke landschap (ophoging, ontginning, opvulling, ...). Het gevarieerd reliëf biedt zowel naar natuur als naar recreatie heel wat mogelijkheden.⁵

In het gewestelijk RUP is een **uitdovend landbouwbeleid op lange termijn** vooropgesteld.

De gebieden zijn bestemd als agrarisch gebied met nabestemming bos- en natuurontwikkeling en portaalzone. De bestemming agrarisch gebied garandeert het verder bestaan van de (professionele) **landbouwactiviteiten**. Deze worden gestimuleerd om in te spelen op de **recreatieve rol** van de groenpool. De nabestemming treedt in werking bij het stopzetten van de professionele landbouwactiviteit.⁶

³ VLM, september 2011. Inrichtingsplan groenpool Vinderhoutse bossen. Eindvoorstel.

⁴ VLM, september 2011. Inrichtingsplan groenpool Vinderhoutse bossen. Eindvoorstel. p. 100-101: "Uitgangspunt is dat de huidige landbouwer van een perceel binnen het projectgebied zijn activiteiten op dit perceel kan blijven uitoefenen tot hij de leeftijd van 65 jaar bereikt heeft."

⁵ SumResearch, ANB, Vlaamse Overheid, 2011. Visievorming Groenpool Oud-Vliegveld te Oostakker.

⁶ Gewestelijk RUP Afbakening grootstedelijk gebied Gent: deelplan Vliegveld Oostakker-Lochristi.

Groenpool Gentbrugse meersen - Damvallei

Groenpool met nadruk op **natuurontwikkeling** en met een uit te bouwen **westelijke bosrand met recreatie**.

De groenpool behoort tot de vallei van de Beneden-Schelde. Het is een laaggelegen meersengebied in een historische meander van de Schelde. Door zijn ligging is het gebied grotendeels onbebouwd gebleven. In deze groenpool is geen agrarische bestemming opgenomen. Het gebied ontwikkelt zich als een nat, natuurlijk grasland gekenmerkt door een repelperceelsstructuur hoofdzakelijk in gebruik door weilanden. Aan de hoger verheven valleiranden is bebouwing en kasteelparken terug te vinden.

De groenpool heeft een grote intrinsieke natuurwaarde, maar is versnipperd door de E17 en R4. Globale doelstelling van de groenpool is het **herstellen van het oorspronkelijk meersenkarakter** en **het vergroten van de ruimtelijke samenhang** door het toekennen van de een duidelijke rol als stedelijke groenpool.⁷ Ontwikkelingsperspectieven geven dit gebied vooral een invulling met open landschappen en meer gesloten boszones. Het gebied richt zich op de zachte recreatieve ontspanning en groenbeleving. Het gebied heeft een vrij vlotte fiets- en voetgangersverbinding naar Gent centrum.

Groenpool Parkbos Zwijnaarde

Deze groenpool wordt **evenwichtig uitgebouwd met bos- en natuurontwikkeling, een duurzame bedrijfsvoering en recreatie**. Het concept van de groenpool houdt een **stadslandschapspark** in met boskernen, veldbossen en plaatselijk herstel van het bulkenlandschap. Het open karakter wordt gegarandeerd door de aanwezige grondgebonden landbouw. Het gebied is eveneens gericht op de wandel- en fietsrecreant met een fietsverbinding over de snelweg en ringvaart als belangrijke drager.

De groenpool is gelegen in het Zandig Leie-Schelde interfluvium tussen Leie en Schelde. Het Parkbos wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van enkele bijzondere kasteeldomeinen met monumentale dreven, enkele grotere bosfragmenten, het open agrarisch landschap en de oude spoorwegbedding. Een groot deel van deze groenpool is opgenomen als **beschermd landschap**.

Het gebied ligt geprangd tussen twee snelwegen (E40 en E17). De groenpool zelf wordt doorsneden door twee steenwegen geflankeerd door bedrijvigheid en de spoorlijn.

In de groenpool Parkbos wordt enerzijds een bijkomende oppervlakte voor bos voorzien. Een derde van het agrarisch gebied werd hiervoor door het gewestelijk RUP omgezet tot bos- en natuurgebied. Anderzijds is het **garanderen van de leefbaarheid voor de toekomstgerichte landbouwbedrijven** een belangrijk uitgangspunt. Om hieraan tegemoet te komen heeft de VLM in nauw overleg met ANB en een delegatie betrokken landbouwers een **landbouwprotocol** uitgewerkt. Centraal staat dat de actieve, toekomstgerichte landbouwers, die op heden aanwezig zijn in het Parkbos, hun bedrijf op een **duurzame manier** verder moeten kunnen uitbaten.⁸ Er wordt gestreefd naar het behoud van landbouw die tegelijk een landschappelijke, educatieve en recreatieve meerwaarde kan bieden voor de groenpool. Lokale landbouwers kunnen worden ingeschakeld bij verbetering van de uitgangspunten voor natuur- en bosontwikkeling (gebruiksovereenkomsten). Tevens kunnen landbouwers ook samenwerken om kleine landschapselementen te beheren in het kader van een landschapsbeheersplan.⁹

⁷ Gewestelijk RUP: Afbakening grootstedelijk gebied Gent, Deelplan 22 Gentbrugse Meersen Damvallei

⁸ Landbouwprotocol

⁹ Parkbos, Voortgangsrapport 2014

5.1. Inleiding

In dit deel wordt de inventarisatie van landbouw in Gent gebruikt als basis voor het ontwikkelen van een ruimtelijke typologie van vormen van stadsgerichte landbouw. Deze typologie omvat zowel de meest voorkomende types in het landelijk gebied als die in stedelijk gebied van Gent. Een indeling in landbouwtypes is een middel om vat te krijgen op de veelvormigheid van stadsgerichte landbouw. Het is niet bedoeld als uitsluitend principe. In de praktijk is er vaak sprake van hybrides van verschillende types. Zoals de analyse van ILVO laat zien, zijn er aanzienlijke verschillen tussen de landbouw zoals die zich de afgelopen decennia in het landelijk gebied in en om Gent heeft ontwikkeld en de initiatieven in het stedelijk weefsel. Deze verschillen zijn zowel ruimtelijk als in de doelstellingen en de mate van professionaliteit. De typologie is bedoeld om in samenhang vanuit stedelijk perspectief naar deze diversiteit rond en in de stad te kijken, de praktijk in zijn verschillende vormen te begrijpen, 'hanteerbaar' te maken en te koppelen aan beleidsdoelstellingen in brede zin en aan de klimaatdoelstellingen voor 2050 in het bijzonder. Door veelvoorkomende types te inventariseren kan in grote lijnen een ontwikkelingsrichting vanuit de huidige praktijk worden geschetst naar een palet aan vormen van meer duurzame, stadsgerichte landbouw. Het palet van kansrijke types van stadsgerichte landbouw wordt uitgewerkt in het tweede deel van dit rapport, de visie. Een eerste speculatieve versie van kansrijke typologieën werd geïntroduceerd in de workshops (reeks 2) met stakeholders om verschillende modellen uit de internationale praktijk te testen op lokaal draagvlak.

5.2. Inventarisatie van huidige types

5.2.1. Landelijk Gent

In het landelijk gebied van Gent bestaat een veelheid aan bedrijfsvormen. Voor de typologie van bestaande landbouw heeft ILVO de belangrijkste types geïdentificeerd, waarbij "belangrijkste" is gedefinieerd volgens aantal bedrijven, gebruikte oppervlakte en totale bedrijfseconomische omvang (zie paragraaf 1.2.1 en 1.2.2). **Graasdierbedrijven** (melkvee- en rundveebedrijven) zijn de belangrijkste ruimtegebruiker in het landelijk gebied van Gent. **Tuinbouw** gebruikt weinig oppervlakte, maar creëert een aanzienlijke bedrijfseconomische omvang op deze beperkte oppervlakte. **Akkerbouwbedrijven** zijn het derde belangrijkste bedrijfstype. In aantal bedrijven zijn er zelfs meer dan tuinbouwbedrijven (20 vs 15) en ze gebruiken in totaal ook meer oppervlakte. Ze hebben echter een zeer lage bedrijfseconomische omvang (2,3% voor alle akkerbouw vs 27,1% voor tuinbouw) (zie 1.2.3. c).

Dit is vertaald naar **vier ruimtelijke types** binnen de typologie van bestaande landbouw. Melkvee- en rundveebedrijven zijn als ruimtelijk verwante bedrijfstypes samengevoegd in één ruimtelijk type, nl. graasdierbedrijven. Tuinbouw werd omwille van ruimtelijk diverse kenmerken onderverdeeld in serreteelt en grondgebonden tuinbouw.

- Graasdierbedrijven
- Grondgebonden tuinbouw
- Akkerbouw
- Serreteelt

5.2.2. Stedelijk Gent (binnenstad, kernstad, randstad)

Uit de inventarisatie van huidige landbouwinitiatieven in stedelijk Gent (zie 1.4) blijkt dat deze wat betreft productie vooral traditionele groenten- en fruitteelten zijn in volle grond of in bakken. Ruimtelijk gezien spreken we van **grondgebonden en niet-grondgebonden tuinbouw**. Deze projecten liggen soms op grond van instituties, soms op tijdelijk braakliggende grond en soms in openbaar groen, elk met hun eigen organisatievorm, rechtsverhoudingen en mate van tijdelijkheid/permanentie.

Teelt in bakken tegen gevels (vb. Green Bastards) of op daken van gebouwen (vb. Rooffood) vallen in zekere zin onder niet-grondgebonden tuinbouw. Vanuit ruimtelijk perspectief zijn deze echter te kwalificeren als **gebouwgebonden landbouw** daar zij alleen toegankelijk zijn via het gebouw. In theorie maken zij gebruik van reststromen van het gebouw, vb. warmte. Daarnaast omvat deze categorie teelten die in gebouwen plaatsvinden, waarvan Gandazwam op dit moment het voornaamste voorbeeld is.

Een derde typologie is **eetbaar openbaar groen**: meerjarige gewassen in het (semi-) openbaar groen, zoals boomgaarden als relict uit de landbouw of uit het abdijverleden, en aanplant van bomen en struiken met fruit en noten in parken. De begrazing van openbaar groen door schapen is hier met enige goede wil ook onder te scharen. Een interessante vorm van landbouw in de stad met duidelijke kwaliteiten op gebied van sensibilisering en CO₂-reductie, die echter door zijn nomadische karakter moeilijk ruimtelijk is te vatten. Om soortgelijke redenen is bijenhouderij niet opgenomen in de typologie, al is zij van evident belang. In de praktijk bieden de andere types vaak plaats aan bijen(kasten).

Ten slotte kunnen we **huisgebonden tuinbouw**, teelten in het privédomein (de achtertuin, het balkon, of zelfs de huiskamer) als aparte categorie opnemen.

In grote lijnen is de diversiteit aan huidige landbouwinitiatieven in de binnen-, kern- en randstad dus te vatten in de volgende **vijf ruimtelijke types**:

- Grondgebonden tuinbouw
- Niet-grondgebonden tuinbouw
- Gebouwgebonden tuinbouw
- Eetbaar openbaar groen
- Huisgebonden tuinbouw

5.3. Typologie van huidige landbouwwormen in en rond Gent

Op basis van voorgaande komen we tot de volgende typologie van huidige landbouwwormen in en rond Gent:

1. Huisgebonden tuinbouw
2. Eetbaar openbaar groen
3. Gebouwgebonden tuinbouw
4. Niet-grondgebonden tuinbouw
5. Grondgebonden tuinbouw
6. Serreteelt
7. Akkerbouw
8. Graasdierbedrijven

Het eerste type onderscheidt zich omdat het zich in het private domein afspeelt. Dit type is vooral interessant uit oogpunt van sensibilisering maar kan mits een brede toepassing ook invloed hebben op het klimaat van de stad. De types 2 tot en met 4 komen vooral in de stad voor, in het collectieve of openbare domein. Type 5 komt zowel in als om de stad voor. Type 6 is door zijn kleine schaal zowel in de randstad als in het landelijk Gent aanwezig. In de randstad zijn het vaak landbouwrelicten als het ware ingehaald door de uitdijende stad. Type 7 en 8 vinden hoofdzakelijk in het landelijk gebied plaats.

Elke typologie wordt hieronder nader toegelicht, geïllustreerd door Gentse voorbeelden:

1. Huisgebonden tuinbouw

Dit omvat alle vormen van voedselproductie in het private woon- of werkdomein: van moestuinieren in de achtertuin, wijnrank tegen de gevel tot kruiden op het balkon. In principe is van types 3, 4 en 5 een huis(houden)gebonden variant denkbaar.

Foto: Joksie Biesemans - Vistuin

2. Eetbaar openbaar groen

Grondgebonden meerjarige polycultuur: combinatie van eetbare gewassen, struiken en bomen in een parkachtige setting. Onderscheidt zich van andere buitenteelten door haar vierseizoensuitstraling. Fruit kan in de beleving van bewoners soms overlast veroorzaken, met name in woonstraten.

Sneukeltuin - Banierpark

3. Gebouwgebonden tuinbouw

Dit omvat teelten in en op gebouwen. Deze teelten zijn qua toegankelijkheid en in het beheer verbonden met het gebouw. Bijvoorbeeld groententeelt op daken of champignonteelt in de kelder.

Gandazwam

Green Bastards - Vooruit Gent

4. Niet-grondgebonden stadstuinbouw

Vormen van tuinbouw op maaiveld in bakken of op aangebrachte grond. Deze typologie komt veel voor op tijdelijk beschikbare grond en bij vervuilde bodem. Meestal neemt dit de vorm aan van volkstuintjes (individueel) of een buurtmoestuin (collectief). Tijdelijkheid staat soms op gespannen voet met duurzaamheidsdoelen.

De site - Rabot volkstuintjes

DOKmoestuin - buurtmoestuin

5. Grondgebonden tuinbouw

Kleinschalige bedrijven met diverse tuinbouwteelten in vollegrond op maaiveld. Een aantal worden financieel ondersteund door de lokale gemeenschap zoals CSA (Oogstgoed) of zelfpluktuinen (Rawijs). In de stedelijke omgeving van Gent is dit een groeiend fenomeen. Ook meerdere volkstuincomplexen zetten in op grondgebonden tuinbouw.

CSA 't Wijveld

Volkstuincomplex - Boerse Poort

6. Serreteelt

Kleinschalige tuinbouwbedrijven onder glas. Sierteelt en eetbare gewassen. Ze leveren voornamelijk aan de wereldmarkt. Er is enerzijds sprake van een toenemende leegstand van serres, maar anderzijds ook van een groei-behoefte bij een aantal succesvolle telers. Een aantal siertelers rond Gent zet zijn producten al deels lokaal af, via winkels aan huis, tuincentra en tuinaannemers in de regio. De energievraag en de verduurzaming van de teelt, met name op gebied van bemesting en gewasbescherming zijn uitdagingen waarvoor de sector zich vanuit economisch en ecologisch oogpunt ziet gesteld.

7. Akkerbouw

Bedrijven bestaande uit boerderij, opstallen en akkers met wisselteelt. De akkerbouw draagt bij aan de openheid van het landschap. Door de huidige kleine economische bedrijfsgrootte van de Gentse akkerbouwbedrijven is deze vorm van landbouw wellicht zeer kwetsbaar voor de verstedelijkingsdruk. Akkerbouwteelten kunnen echter ook deel zijn van gemengde bedrijven. Op basis van de EPR-data zijn de belangrijkste akkerbouwteelten in Gent aardappelen en granen. Aardappelen lenen zich voor directe afzet. Hier wordt reeds initiatief genomen door landbouwers (thuisverkoop, boerenmarkten, e.d.). Granen kunnen lokaal afgezet worden via brood. Op basis van het uitgevoerde onderzoek hebben we geen info over bestaande initiatieven hieromtrent in Gent.

8. Graasdierbedrijven (beperkt gemengd bedrijf)

Bedrijven bestaande uit boerderij met stallen, weiland, akkers met teelt van ruwvoer (voornamelijk maïs en voederbieten). Gemiddeld hebben de professionele graasdierbedrijven in Gent een bedrijfsoppervlakte van 28 ha en zo'n 45 grootvee-eenheden (GVE) (bron: berekening ILVO obv landbouwtelling 2010).

Weiland met koeien vormt een iconisch beeld van het platteland en bewaart de karakteristieke openheid van het landschap. De maïsvelden doen hier juist aan af. Op basis van de landbouwtelling (cijfers 2010) zouden de Gentse landbouwbedrijven ca. 1300 ha grasland gebruiken (waarvan ongeveer 1170 ha blijvend grasland) en 892 ha maïs.

De sector levert in Gent vrijwel niet direct aan de stad. Al zijn in de omliggende gemeenten wel voorbeelden te vinden, waarvan een enkeling ook ruwvoer uit andere bronnen zoals grasklaver haalt. Afzet is een kwetsbaar punt. Er zijn experimenten met lokale afzet via een melkautomaat, thuiswinkel, ... maar verschillende landbouwers geven aan dat dit moeilijk loopt. Zoektochten naar lokale afzet van melk bijvoorbeeld via scholen botsen op wetgeving van mededinging en voedselveiligheid.

Een uitdaging vanuit milieuoogpunt vormt het in kaart brengen en verbeteren van de mineralenhuishouding met aandacht voor milieu, economie en dierenwelzijn.

5.4. Trends en ontwikkelingen in stad en landbouw die van belang zijn voor de transitie naar een duurzame, stadsgerichte landbouw

Naast de verstedelijkingsdruk op de landbouwsector en de groeiende bewustheid van de impact van klimaatverandering die de aanleiding zijn geweest voor deze studie, zijn een aantal internationale trends en ontwikkelingen te ontwaren die het streven naar duurzame (klimaatneutrale), stadsgerichte landbouw in Gent in perspectief plaatsen. Deze ontwikkelingen in stad en landbouw bieden aanknopingspunten voor een inschatting van de waarde van stadsgerichte landbouw voor de doelstellingen van klimaatneutraal Gent en andere hier aan gerelateerde beleidsdoelen van de stad. Hieronder worden een aantal ontwikkelingen kort geschetst. Het overzicht is niet volledig maar geeft een indruk van de discussies die spelen.

STEDELIJK PERSPECTIEF

1. Duurzame ambitie

De duurzaamheidsdoelstellingen van de huidige stadslandbouwinitiatieven (lokaal voedsel voor iedereen, een groenere, duurzamere stad) zoals onder meer verwoord in de Strategie voor Stadslandbouw in Gent van de Werkgroep Stadslandbouw Gent zijn ambitieuzer dan de meeste al dan niet tijdelijke buurtmoestuinen ieder voor zich kunnen waar maken. De door de werkgroep aangehaalde studie Ruimte voor Stadslandbouw in Rotterdam laat zien hoe een stad door strategieën te ontwikkelen om het netwerk van stadslandbouwinitiatieven in te zetten voor bijvoorbeeld compostering op buurtniveau, meer doelgericht lokale kringlopen kunnen worden gesloten en wordt bijgedragen aan stadsbrede doelstellingen als reductie van afval- en verkeersstromen. Tegelijkertijd maken de buurtmoestuinen daardoor minder gebruik van compost van elders die soms ook minder duurzame delen als turf bevat. De opvang van regenwater voor eigen gebruik in diverse Gentse projecten is een voorbeeld van hoe deze initiatieven al wel verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen ecologische footprint.

2. Nieuwe eisen aan openbaar groen

Het openbaar stedelijk groen moet aan steeds meer eisen voldoen. Het moet ruimte bieden aan recreatie en ontmoeting, maar ook aan biodiversiteit en het wordt geacht bij te dragen aan de fysieke leefbaarheid middels afvangen fijnstof, verkoeling en zuiveren lucht. Tegelijkertijd wordt het areaal aan openbaar groen in Gent effectief kleiner. Het aandeel parken en wijkgroen is wel toegenomen maar kan niet voldoen aan de vraag (Gent in Cijfers). Volgens ditzelfde onderzoek maken stedelingen meer en meer divers gebruik van openbaar groen. Ook willen burgers meer inspraak (een trend die in Gent o.a. vorm krijgt in initiatieven als Leefstraat). In dit spanningsveld bieden vormen van eetbaar openbaar groen nieuwe mogelijkheden, om een aantrekkelijke groene omgeving te combineren met voedselproductie, educatie en participatie door bewoners. Boomgaarden, eetbare hagen, voedselbossen en permacultuurtuinen die meerjarigen en houtachtige gewassen (bomen, struiken) gebruiken en combineren met voornamelijk vaste planten hebben relatief weinig onderhoud nodig, zien er zomer en winter mooi uit en zijn ecologisch (meer) divers. In (bijvoorbeeld) Nederland en in Amerika zijn al voorbeelden gerealiseerd van permanent meerjarig eetbaar groen in de openbare ruimte en het lijkt een groeiende trend. Ook in de buurt van Gent is al een voedselbosinitiatief actief zij het op kleine schaal.

3. Teelt op en in gebouwen

Stadslandbouw in leegstaand vastgoed is op verschillende plekken in de wereld een feit of een onderwerp van onderzoek. In Amerika zijn al een aantal voorbeelden bekend van stadslandbouwprojecten in voormalige fabrieksgebouwen waarvan de Plant Chicago de meest vernieuwende is doordat zij voedselproductie in diverse vormen koppelt aan kringloopsluiting en energie- en warmteproductie zodat ze elkaar zowel milieutechnisch

als economisch versterken. In Nederland is Uit Je Eigen Stad een van de weinige vergelijkbare projecten op dit gebied, en wordt verder met name onderzoek gedaan naar de mogelijkheden voor hergebruik van kantoren. Een aantal pilots hebben tot nu toe niet tot resultaten geleid, maar er zijn vergevorderde plannen voor een pand in Den Haag, al is de haalbaarheid daarvan nog onzeker. De investeringen zijn volgens insiders nog niet terug te verdienen. Daarbij speelt o.m. dat deze vorm van teelt (met name binnendeurs LED-teelt) de doelgroep (liefhebbers van lokaal voedsel) (nog) niet aanspreekt. Er zijn wel voorbeelden van eetbare daktuin als onderdeel van de herontwikkeling van kantoorgebouwen, waarbij de investering in de tuin is meegenomen in de herinrichtingskosten. Het onderhoud van de tuin wordt verrekend in de huur of wordt door vrijwilligers gedaan. Deze voorbeelden passen in een tweede internationale trend van eetbare daktuinen. In Amerika wordt dit op (min of meer) commerciële basis gedaan. Naast 'vollegrondsdaken' zijn er commerciële projecten die jaarrond groente telen in kassen op daken. Voorbeelden zijn Lufa Farms in Canada en Gotham Greens in New York. Het project in Den Haag wil ook een kas op het dak zetten. Ten slotte wordt hier en daar nieuwbouw gerealiseerd met geïntegreerde landbouw. De voorbeelden zijn nog schaars en erg divers, van een woongebouw (sociale huur) met kas op het dak in New York voor de bewoners, tot een luxe Japanse hoofdkantoor van een Japans bedrijf met LED-teelt bij wijze van binnentuin.

4. Lokaal voedsel en korte keteninitiatieven

Een belangrijke trend is de toenemende vraag naar en aanbod van lokaal voedsel: voedsel uit de regio. De markt voor streekproducten is een kleine maar groeiende markt, getuige het groeiend aantal initiatieven op dit gebied. Het Vlaamse fenomeen van de Voedselteams laat zien hoe bewuste burgers weer zelf willen beslissen over hun eten, hoe het wordt bereid en waar het vandaan komt. Korte ketens naar de producent spelen hierin een belangrijke rol. In en om de stad springen hier ook land- en tuinbouwbedrijven op in die rechtstreeks aan de stedelijke klant leveren, via een CSA of Pergola-opzet (klanten kopen een aandeel in de oogst en delen zo het risico met de boer), een groentenpakket of via afzet bij lokale restaurants, markten, winkels of andere lokale afnemers. Voorbeelden hiervan die zich richten op Gent liggen tot nu toe voornamelijk buiten de stadsgrenzen, maar Gentse initiatieven zijn onderweg. Zie ook positie boer.

Een heel andere vorm van lokaal voedsel is de herdistributie van voedseloverschotten van lokale supermarkten aan mensen met een minimuminkomen via de voedselbanken. Op verschillende plekken zijn er stadslandbouwinitiatieven actief die telen voor de voedselbank, al dan niet samen met de doelgroep.

LANDELIJK PERSPECTIEF

5. Houding burger/consument

Er is – ook los van de discussie lokaal of niet – een groeiende invloed van burgers en consumenten op de landbouw. Dierenwelzijn staat hoog op de agenda en ook duurzaamheid wordt een steeds belangrijker criterium. Dit vertaalt zich nog niet altijd in koopgedrag, alhoewel hier voor wat betreft dierenwelzijn wel een aantal successen zijn behaald en de verkoop van bio-producten stijgt. Onderzoek van Vilt laat zien dat het goed gaat met het imago van de Vlaamse land- en tuinbouw maar dat de ervaren kloof tussen burger en boer wel groter wordt en dat op het gebied van milieu de waardering voor de landbouw iets minder is geworden. Opvallend is dat de respondenten iets negatiever over biolandbouw zijn gaan denken. In het publieke debat en bij beleidsmakers is wel een omslag richting duurzaamheid en richting lokaal zichtbaar.

6. Positie boer

De positie van de boer in de voedselketen is ondanks een sterke lobby gemarginaliseerd. De meeste winst in het huidige voedselsysteem wordt gemaakt door de tussenhandel, de agribusiness. De korte keten van producent naar consument is een manier om deze

machtige tussenhandel (deels) te omzeilen, je klant te leren kennen en daar je productie beter op af te stemmen en zo een betere prijs te krijgen voor het geteelde voedsel. Maar juist lokaal is de boer afhankelijk van goede afzetkanalen. Op lokaal niveau kan ongewenste machtsconcentratie ontstaan, bijvoorbeeld bij een grote lokale winkelketen, bij een wispelturige klantengroep of juist bij een boer die de lokale markt beheerst, een fenomeen dat bekend staat als de 'local trap'.

7. Strategieën inkomensverbetering in de stadsgerichte landbouw

Volgens de VLM in hun studie "Landbouw in een groen en dynamisch stadsgewest" betekent de toenemende verstedelijking dat de landbouw zelf een transitieproces zal moeten ondergaan naar een meer multifunctionele landbouw die inspeelt op de wensen van de stedelingen en de sociale relatie met de stedelingen. In de Green Deal Stadsgerichte Landbouw diept Van der Schans drie strategieën uit die stadsgerichte boeren kunnen volgen om binnen die transitie hun inkomen te verbeteren: differentiatie, diversificatie en lage kosten. Een differentiatiestrategie is erop gericht zich te onderscheiden van de gangbare ketens, door in te spelen op de mogelijkheden en beperkingen van de stad. Bijvoorbeeld door een andere, meer duurzame teeltwijze, door gebruik te maken van het langere groeiseizoen in de stad, door producten te telen die niet over lange afstanden zijn te vervoeren. Een diversificatiestrategie is erop gericht om, naast voedselproductie, andere functies aan te bieden, zoals zorg, recreatie, educatie, et cetera en daarvoor betaald te krijgen, een strategie waarmee in de multifunctionele landbouw al veel ervaring is opgedaan.

De lagenkostenstrategie gaat in de Nederlandse land- en tuinbouw normaal gesproken uit van schaalvergroting en kostprijsverlaging, maar deze bedrijfsontwikkeling verhoudt zich moeizaam met de stedelijke context (zie ook Schaalvergroting). Om op kleine schaal toch een hogere efficiëntie te bereiken kan stadsgerichte landbouw gebruik maken van stedelijke hulpbronnen die momenteel niet of onderbenut worden, zoals braakliggende gronden en leegstaande gebouwen, stedelijk organisch afval als compost, overtollig hemelwater en restwarmte. Maar ook de inzet van bijvoorbeeld mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt en vrijwilligers. Voor al deze hulpbronnen geldt dat het afhankelijk is van bedrijfsopzet en de betrokken stedelijke actoren (overheid, instituties, gebouw eigenaren) of gebruik er van tot kostenverlaging leidt.

8. Bodem & grondstoffen

De uitputting van de bodem en de aantasting van de bodemdiversiteit wordt inmiddels door de reguliere landbouw als belangrijk probleem onderkend. Goed bodembeheer met oog voor biodiversiteit wordt in steeds bredere kring erkend als voorwaarde voor instandhouding van de productiviteit van de agrarische sector. Initiatieven in de sector als ploegloos boeren en kringlooplandbouw sluiten hier op aan.

De eindigheid van grondstoffen als fosfor en van fossiele brandstoffen wordt ook breed erkend als probleem dat de huidige manier van landbouw bedrijven op lange termijn ernstig kan belemmeren. Dit vraagt om een andere omgang met grondstoffen en met energieverbruik. Er is vanuit onderzoek en vanuit beleid inmiddels aandacht voor kringlooplandbouw waarin nutriënten als fosfaat zoveel mogelijk lokaal worden hergebruikt, in relatie tot goed bodembeheer. In de praktijk wordt er in het Vlaamse nog weinig mee gedaan.

9. Slimme mechanisatie

Overschakeling op mechanisatie met lager energieverbruik en gebruikmakend van duurzame energiebronnen en slimme technieken als GPS staat nog in de kinderschoenen maar is op langere termijn een onontkoombare ontwikkeling. Deze slimme mechanisatie kan leiden tot beperkter doelgericht gebruik van machines en ook van toepassing van minder grote machines. Ploegloos boeren (zie bodem) past ook in deze trend. Dit soort ontwikkelingen maakt het makkelijker landbouw te combineren met andere,

stadsgerichte diensten. Op kleine schaal zit het al in diverse zorglandbouw en kleinschalige tuinbouwbedrijven. Waar mogelijk wordt arbeid in de vorm van vrijwilligers en zorgcliënten ingezet bij de oogst en mechanisatie wordt doelgericht ingezet waar de bedrijfsvoering dit vereist. .

10. Agro-ecologie als alternatief

Er is in het licht van de vorige punten een toenemende interesse in polyculturen (combinaties van teelten) op basis van meerjarige gewassen, met name agro-forestry die landbouw en bosbouw combineert. Deze vormen van agro-ecologie geven meer ruimte aan natuurlijke, zelfregulerende principes waardoor bijvoorbeeld ploegen en gewasbescherming in principe overbodig worden omdat deze functies beter door het ecosysteem vervuld kunnen worden. Agro-ecologie biedt nieuwe kansen voor een systeembenadering van landbouw, en een (her)koppeling van landbouw met natuur en recreatie.

11. Schaalvergroting

Schijnbaar onafhankelijk van de hiervoor geschetste ontwikkeling zet de trend van schaalvergroting gedreven door prijsconcurrentie op de wereldmarkt gewoon door. In dit paradigma van grootschalige, efficiënte, geïndustrialiseerde landbouw wordt onderzocht hoe kringlopen kunnen worden gesloten, dierenwelzijn en arbeidsomstandigheden kunnen worden verbeterd. Voorbeelden zijn het toenemende gebruik van natuurlijke gewasbescherming (zoals met roofwespen) in de glastuinbouw, en de koppeling van serres aan woningbouw. Maar ook initiatieven als het Nieuw Gemengd Bedrijf waar in een samenwerking tussen grootschalige landbouw- en veeteeltbedrijven kringlopen worden gesloten en energie opgewekt. De schaalvergroting en relatieve eenvormigheid verhoudt zich moeizaam tot de diversiteit en functionele gelaagdheid van de stad. Er zijn wel voorbeelden van grootschalige industriële randstedelijke agro-parken (metropolitane landbouw) maar die zijn vooral in Azië te vinden.

Bronnen:

1. 2012, Crivits, M., J.Naert, B. Vander Vennet, Strategie voor Stadslandbouw in Gent
2011, Graaf, P. de, Ruimte voor Stadslandbouw in Rotterdam
2. Gent in Cijfers 2013. Omgevingsanalyse
www.leefstraat.be
3. 2013, Green Deal Stadsgerichte Landbouw
4. <http://www.foodbanks.be>
<http://www.voedseltuin.com>
5. http://www.vilt.be/Imago_van_de_Vlaamse_land_en_tuinbouw_Vlaming_kijkt_kritisch_maar_positief_naar_landbouw
2010, Landbouw in een groen en dynamisch stadsgewest
6. 2012, Wiskerke, J.S.C., A. Viljoen, Sustainable Urban Food Provisioning: challenges for scientists, policymakers, planners and designers.
2006, Branden Born & Mark Purcell, Avoiding the Local Trap. Scale and Food Systems in Planning Research, in: Journal of Planning Education and Research 26:195-207
7. 2010, Landbouw in een groen en dynamisch stadsgewest
2013, Green Deal Stadsgerichte Landbouw
8. 2010, VLM, Milieurapport Vlaanderen. Achtergronddocument Thema Bodem
2013, Green Deal Stadsgerichte Landbouw
9. 2011, Decker, K. de, De landbouwmachines van de toekomst? Online:
<http://www.lowtechmagazine.be/2011/11/werken-in-de-biologische-landbouw.html>
10. 2013, Van Oekelen, A. (red.), Het echte werk. Boeren vertellen zelf hoe agro-cologische landbouw werkt. Bioforum Vlaanderen.
2009, Agroforestry. Een plus een is meer dan twee (brochure), Wervel
<http://wervel.be/agroforestry-themas-92>
11. 2010, Landbouw in een groen en dynamisch stadsgewest

DEEL II

VISIE

**6 Vrijwaren van open ruimte voor en door een meer
duurzame landbouw**

6.1. Uitgangspunten

Stad Gent zet in op **het vrijwaren van de open ruimte voor en door landbouw** op voorwaarde dat deze landbouw evolueert naar een meer **duurzame landbouw**.

'Een duurzame landbouw hanteert praktijken die **economisch** efficiënt, **ecologisch** en **sociaal** aanvaardbaar zijn in eerste instantie voor de huidige generatie, maar zonder de kansen van toekomstige generaties te belemmeren.'¹

De leefbaarheid van de landbouw, de **economische duurzaamheid**, staat hierbij centraal. Om deze economische duurzaamheid te garanderen voor de landbouw in de stedelijke omgeving van Gent moet de landbouw zich sterker **verankeren aan de ruimtelijke en maatschappelijke context**. Een duurzame landbouw die antwoorden biedt op de sociale en ecologische uitdagingen en behoeften van zowel stad als land.

*The Economist: 'Een planeet waarop binnenkort misschien wel 10 miljard mensen leven, moet anders functioneren dan een planeet met 1 miljard bewoners, voornamelijk de boeren, van 200 jaar geleden. De uitdaging van het Antropoceen is om het menselijk vernuft zo in te zetten dat de planeet zijn eenentwintigste-eeuwse taak kan vervullen.'*²

Het eenvoudige schema waarin we stad en land simpelweg tegenover elkaar plaatsten is niet meer. We beseffen meer en meer dat de stad en land elkaar ruimtelijk overlappen, en dat deze ook functioneel op elkaar ingrijpen. Men durft te spreken van een hybridiserende wereld. Het landschap is de verbindende factor waar 'menselijke factoren' samenkomen met 'natuurlijke factoren'. Door de kunst van het weven kunnen we deze dualiteit aan de kant zetten. Stad Gent zet in op het uitbouwen van **duurzame relaties tussen stad en land**. Een interactie en nauwe samenwerking tussen stad en land kan immers antwoorden bieden op de ruimtelijke uitdagingen van zowel stad als land.

De cruciale uitgangspunten die de stad formuleert voor het uitbouwen van een duurzame landbouw en duurzame relaties tussen stad en platteland in de stedelijke omgeving van Gent zijn **stadsgerichtheid** en **klimaatneutraliteit**.

Stad Gent zet hierbij niet alleen in op het vrijwaren van open ruimte voor en door een meer duurzame landbouw, maar ook op het **inzetten van innovatieve landbouwwormen in de bebouwde ruimte**.

Hoe kunnen we de landbouw meer stadsgericht maken? Hoe kan landbouw bijdragen tot klimaatneutraal Gent 2050? Welke ecosysteemdiensten kan de landbouw aan de open en bebouwde ruimte leveren? Kortom, hoe kunnen we de open ruimte vrijwaren voor en door een meer stadsgerichte en klimaatneutrale landbouw?

¹ Van Huylenbroeck, G., Van Hecke, E., Meert, H., et al. (2005). Overlevingsstrategieën voor een multifunctionele landbouw in een verstedelijkte omgeving. Deel I: Duurzame productie- en consumptiepatronen. PODO II, p.4-5.

² Een inleiding tot urban by nature. Internationale architectuur biënnale Rotterdam, 2014.

6.1.1. Stadsgericht

De landbouw staat onder grote druk door de steeds toenemende verstedelijking. De agrarische ruimte wordt vaak aanzien als planologische reserve voor andere stedelijke functies.³ Anderzijds is de stedeling de relatie met het platteland en voedselproductie grotendeels verloren waardoor de landbouwer als ruimtegebruiker weinig wordt gewaardeerd. Daarenboven neemt de vraag naar beleefbare open ruimte en een aantrekkelijk landschap voor de burger steeds toe. Het belang van landbouw voor de stad en de kennis van de consument over productie van voedsel en landbouw dient terug te groeien.

De stad wenst over te schakelen op een landbouw die meer lokaal georiënteerd is. Inzetten op een meer **stadsgerichte landbouw** zal niet alleen bijdragen tot het **herstel van de relatie** tussen landbouwer en stedeling, maar zal de stad ook **minder afhankelijk maken van de globale markt**.

Stadsgerichte landbouw onderscheidt zich van conventionele landbouw door in te spelen op *'het voortbrengen, verwerken en vermarkten van voedsel en daaraan gerelateerde producten en diensten, in en in de nabijheid van de stad, daarbij gebruikmakend van stedelijke hulpbronnen en reststoffen'*.³⁴

Ongeacht haar verschijningsvorm komt ze steeds in aanraking met meerdere sectoren en belangen. Stadsgerichte landbouw draagt niet alleen bij tot sociale, maar ook tot ecologische en economische doelstellingen. Voor zowel de landbouw als voor de stad valt op die manier een **economische, ecologische en sociale winst** te rapen.

Het maken van de verbinding tussen stad en land inspireert bovendien **vernieuwend en creatief ondernemerschap**. Door zijn activiteiten en/of diensten te richten tot de stad krijgt de landbouwer, die vaak niet in staat is het bedrijf nog verder uit te breiden, de mogelijkheid om nieuwe strategieën te ontwikkelen en zo bijkomende inkomsten te genereren. Oftewel **stadsgerichte landbouw als motor van de lokale landbouweconomie**.

Stadsgerichte landbouw kan zich in uiteenlopende vormen uiten. De initiatieven en projecten variëren in schaal, werkwijze, type dienst of product dat wordt geleverd. Bijvoorbeeld:

- het verder verwerken van primaire productie tot vb. zuivelproducten
- (gedeeltelijk) inzetten op lokale afzet
- maatregelen nemen voor natuur en biodiversiteit
- natuur- en landschapsbeheer: bijdrage tot een kwalitatief en waardevol landschap
- publiek karakter van de open ruimte vergroten
- bijdrage leveren aan het waterbeheer
- bedrijf openstellen voor diensten zoals hoevetoerisme, zorg, educatie,...
- stromen uitwisselen met andere bedrijven en andere functies zoals wonen
- sociale cohesie versterken tussen wijken
- publiek karakter van de open ruimte vergroten
- ...

³ Danckaert S., Cazaux, G., Bas, L. & Van Gijsegem D. (2010). *Landbouw in een groen en dynamisch stedengewest*, Department Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

⁴ Veen E., Breman B., Jansma J.E. (2012). *Een verkenning van groen en boer zijn in en om de stad*, Wageningen UR (University & Research Centre), Lelystad.

6.1.2. Klimaatneutraal

Gent wil tegen 2050 een **klimaatneutrale stad** zijn.⁵ Een transitie naar een klimaatneutrale stad is pas mogelijk wanneer de doelstelling breed gedragen wordt. Daarom heeft de stad Gent het klimaatverbond opgericht. Het verbond brengt burgers, sectoren en het middenveld samen om na te denken over een nieuw, ambitieus en gedragen klimaatplan voor de stad Gent.

In deze zoektocht naar duurzame landbouw wordt dan ook vanzelfsprekend het uitgangspunt 'klimaatneutraliteit' meegenomen. Landbouw neemt een groot deel van het Gentse grondgebied in en kan een belangrijke bijdrage leveren aan klimaatneutraliteit. Het is van belang om binnen de studie na te gaan wat de rol van landbouw kan zijn binnen klimaatneutraal Gent 2050 en hoe die rol in het beleid en in de praktijk kan worden ondersteund en versterkt.

De landbouw in de stedelijke omgeving heeft een belangrijke impuls gekregen door de toenemende **klimaatverandering**. Landbouw wordt geconfronteerd met minder voorspelbare en meer extreme weerspatronen. Wetenschappelijk onderzoek formuleert voor onze contreien nattere winters en warmere zomers, wat voor minder aangename levensomstandigheden zorgt. In de stedelijke omgeving worden deze voorspellingen versterkt door het zogenaamd hitte-eilandeffect. Zowel de stad als het land wordt door deze verandering van het klimaat geconfronteerd met bijkomende ruimtelijke uitdagingen zoals waterschaarste en het toenemend risico op overstromingen.⁶ Bijvoorbeeld gewasproductie van de landbouw zal hierdoor indirect worden beïnvloed, hooggelegen gronden zullen geschikter worden voor productie.

Een **duurzame landbouw als leverancier van ecosystemen en gesloten kringlopen** kan zowel bijdragen aan **klimaatmitigatie** als aan **klimaatadaptatie**. Waar klimaatmitigatie de oorzaken van klimaatverandering tracht aan te pakken, tracht klimaatadaptatie zich te richten op het aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering. Onder klimaatmitigatie vallen vooral de maatregelen die uitstoot van broeikasgassen reduceren. Onder klimaatadaptatie valt enerzijds de **ontwikkeling van gewassen en productiemethoden** die aangepast zijn aan het veranderende lokale klimaat. Bijvoorbeeld door bestaande gewassen te selecteren op resistentie tegen droogte, teeltmethoden aan te passen of nieuwe gewassen of teeltmethoden te introduceren. Anderzijds de **diversiteit aan ecosystemendiensten** die landbouw aan de maatschappij levert om het stedelijk en landelijk leefklimaat te verbeteren. Voedselproductie als producerende ecosystemedienst behoort tot de basisopdracht van de landbouw. Een duurzame landbouw kan ook gebiedsgericht inzetten op een diversiteit van ecosystemendiensten wat niet alleen bijdraagt tot de stedelijke veerkracht maar ook tot meervoudig ruimtegebruik. De andere ecosystemendiensten zijn regulerende, ondersteunende en culturele ecosystemendiensten. (zie kader Ecosystemendiensten)

⁵ Voor meer informatie zie deel I Analyse - planologische context

⁶ VMM (2012). Transitie naar een duurzame landbouw- en voedingssysteem in Vlaanderen: een systeemanalyse. Topicrapport MIRA in samenwerking met AMS, Departement Landbouw en Visserij.

Box 4: Ecosysteemdiensten

Een **ecosysteemdienst** is een dienst die door een ecosysteem aan mens en maatschappij wordt geleverd.⁷ Landbouw in de stad – gezien als een in cultuur gebracht natuurlijk systeem - biedt in potentie een scala aan ecosysteemdiensten. Ecosysteemdiensten zijn volgens de definitie van op te delen in vier categorieën:

- **producerende ecosysteemdiensten:** het produceren en leveren van voedsel, water, brandstof, ... Landbouw produceert en levert voedsel, maar kan bijvoorbeeld ook medicijnen, (bouw)materialen, meststof en zuiver water produceren.
- **regulerende ecosysteemdiensten:** reguleren van het leefklimaat zoals het regelen van temperatuur/klimaat, het bufferen en zuiveren van water, het vastleggen van koolstof (vb. in permanente graslanden) en het op peil houden van lokale voorraden van o.a. mineralen en nutriënten. Landbouw kan hier een belangrijke bijdrage bieden: bijvoorbeeld het zuiveren van lucht (vastleggen van fijn stof door bomen en struiken), de koeling en verwerking van afval(water), het zuiveren van grondwater door de bodem en de daarop groeiende vegetatie, natuurlijke plaagbestrijding in de landbouw en bestuiving voor de noodzakelijke bevruchting van (landbouw)gewassen door insecten.
- **ondersteunende ecosysteemdiensten** hebben betrekking op de processen die het functioneren van ecosysteemdiensten ondersteunen. Het bieden van ruimte aan en het scheppen van condities voor (bio-)diversiteit en veerkracht, ecologisch maar ook sociaal. Landbouw kan bijdragen aan meer biodiversiteit, aan dracht en bestuiving (bijenteelt), aan het bufferen bij overstromingen, aan bodemvorming, aan fotosynthese en aan de nutriëntenkringloop. Kennis over, ervaring met en ruimte voor voedsel produceren in de stad maakt de stad meer zelfstandig in tijden van nood.
- **culturele ecosysteemdiensten:** de culturele rol in functie van het menselijk welzijn. De rol van productief groen is hier belangrijk: de mogelijkheid om te ontspannen of recreëren in open lucht, bijdrage aan het geestelijk welzijn en esthetische en levensbeschouwelijke ervaringen. Landbouw biedt beweging, inzicht in de natuur, kan therapeutisch werken en is aanleiding voor het gezamenlijk oogsten, bereiden en nuttigen van vers en lokaal voedsel.

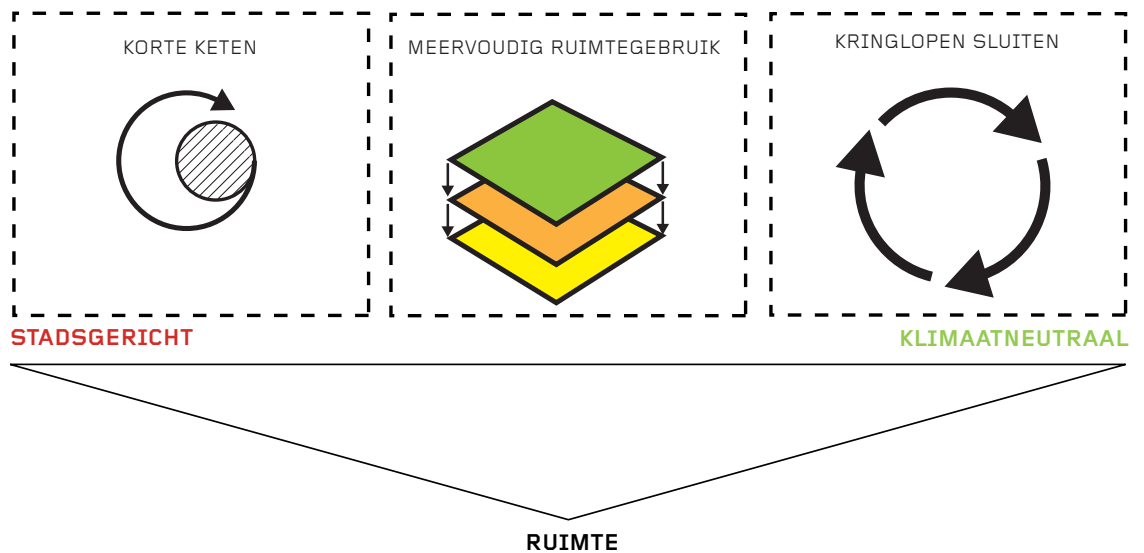
⁷ Millennium Ecosystem Assessment (2005). *Ecosystems and human well-being: synthesis*. Washington, DC: Island Press.

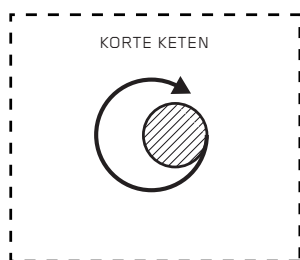
6.2. Bouwstenen van de visie

Om tot een meer stadsgerichte en klimaatneutrale landbouw te komen worden drie belangrijke bouwstenen geïntroduceerd:

- het inzetten op de korte keten;
- het inzetten op meervoudig ruimtegebruik;
- het sluiten van kringlopen.

Waar het inzetten op de korte keten meer de focus legt op het stadsgericht aspect van de visie, richt het sluiten van kringlopen zich meer tot het klimaatneutrale aspect. Het meervoudig ruimtegebruik is een bouwsteen van beide ambities.

6.2.1. Korte keten

De stad wil de korte keten ondersteunen om de **verbinding tussen consument en producent** te herstellen.

*'Korte keten is een duurzaam afzetsysteem waarbij een rechtstreekse relatie ontstaat tussen de producent en de consument.'*⁸

Bij korte keten worden de producten rechtstreeks (of met een beperkt aantal tussenschakels) verkocht aan de consument.⁹ Het bedrijf richt zich bijgevolg (al dan niet gedeeltelijk) op een lokale afzet van zijn producten. Het genereren van een **lokale afzet** betekent dat de landbouwer **minder afhankelijk** wordt van de globale markt waar externe factoren, welke hij niet in de hand heeft, bepalend zijn voor de resultaten.

Dit speelt in op de stedelijke ambitie van Gent om maximaal in te zetten op **lokaal voedsel** en in de mate van het mogelijke **'meer' zelfvoorzienend** te worden. Het is echter een utopische gedachte om stad Gent volledig voedselsoeverein te maken. Alle voeding nodig om de stad Gent te voeden kan niet binnen de huidige stadsgrenzen worden geproduceerd.¹⁰ Nadenken over (het beleid met betrekking tot) voedselvoorziening op **stadsregionale schaal** kan hier meer mogelijkheden bieden.

Korte keten levert eveneens een belangrijke bijdrage aan klimaatneutraal Gent door bijvoorbeeld een lager energiegebruik en broeikasgasemissies¹¹ en het beperken van voedselkilometers mits gebruik van een efficiënt en duurzaam logistiek systeem.

De medewerking in en de slaagkans van zo'n ambitie kan gunstig worden beïnvloed door als lokale overheid optimaal in te zetten op het **informer en sensibiliseren van zowel producent als consument**. Een cruciale taak van de lokale overheid.

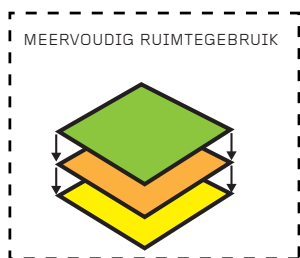
De lokale overheid kan bovendien in zijn opzet slagen door op te treden als **facilitator**. De overheid moet vernieuwde distributieconcepten zoals vb. een **duurzaam logistiek systeem** bewerkstelligen om lokale afzet mogelijk te maken. Om lokale afzet bij de landbouwbedrijven te stimuleren kan de lokale overheid bijvoorbeeld faciliteren in efficiënte en gebruiksvriendelijke afzetmarkten op doordachte en geschikte locaties.

8 *Strategisch plan Korte Ketten*. Afdeling duurzame landbouwontwikkeling, Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Landbouw&Visserij, p.3

9 Van Buggenhout, E., Vuylsteke, A. (2014). *Recht van bij de boer(in). Een blik achter de schermen bij 130 bedrijven met korteketenverkoop in Vlaanderen*. Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

10 Lezing prof. Darrot Catherine: *Renes vivrière: hoe de stad Rennes (en Gent?) binnen een straal van 30km zelfvoorzienend kan worden door duurzame lokale boerenlandbouw en rechtstreekse afzet van boer naar consument*. BBB-dag: Beter met een Boer(in) in de buurt, Gent.

11 MIRA – AMS, 2012. *Transitie naar een duurzaam landbouw- en voedingssysteem in Vlaanderen: een systeemanalyse*. Vlaamse milieumaatschappij en departement Landbouw en Visserij, p.62.

6.2.2. Meervoudig ruimtegebruik

Het reserveren van ruimte voor landbouw in en in de nabijheid van de stad is essentieel in een verstedelijkt gebied.¹² Maar omdat de ruimte schaars is moeten we ook vanuit het standpunt landbouw evolueren naar **meervoudig ruimtegebruik**: een gericht en efficiënt gebruik van de schaarse ruimte. In dit kader is het van belang om ruimtelijke uitdagingen te koppelen en te streven naar **gebiedsgerichte win-winsituaties** tussen diverse betrokken actoren en ruimtevragen. Door de ruimte te delen en functies effectief en efficiënt te verweven ontstaat een economische, ecologische en sociale meerwaarde zonder bijkomende grond in te nemen.¹³

Literatuuronderzoek onderscheidt **vier dimensies** van meervoudig ruimtegebruik:¹⁴

- duurzaam intensiveren (efficiënter gebruik van de ruimte)
- multifunctionaliteit: verweven van functies (gebruik van dezelfde ruimte voor meerdere functies)
- verticale menging
- menging in de tijd: verschillende functies toekennen aan eenzelfde ruimte maar op verschillende tijdstippen

Inzetten op duurzaam intensiveren betekent voor landbouw: met minder grondstoffen, minder milieudruk en minder kosten een beter en meer hoogwaardig product voortbrengen.¹⁵ Menging in de tijd kan bijvoorbeeld betekenen dat een school in het centrum een lokaal ter beschikking stelt voor workshops met betrekking tot duurzame landbouw. Bij verticale menging kan bijvoorbeeld een dakserre voor landbouw worden geplaatst op een kantoorgebouw. Allen vormen van meervoudig en slim ruimtegebruik.

Ook multifunctionaliteit wordt gezien als een onderdeel van meervoudig ruimtegebruik. De stad wenst binnen de visie gericht in te zetten op een **multifunctionele landbouw of verbrede landbouw**. Naast het louter productiebelangen worden aan de landbouw gelegen op potentiële plaatsen meerdere functies gekoppeld. Multifunctionele landbouw levert naast primaire landbouwproducten ook andere diensten en functies zoals educatie, recreatie, hoevertoerisme, agrarisch natuurbeheer en bescherming tegen overstromingen. Stadsgerichte landbouw is 'an sich' steeds multifunctioneel. Het stadsgericht landbouwinitiatief vervult meerdere functies en/of biedt meerdere diensten in relatie tot de stad. Deze **multifunctionele gebiedsgerichte benadering** van de landbouw biedt bovendien kansen voor een verdere ontplooiing van de professionele landbouw.⁶

12 Danckaert, S., Cazaux, G., Bas, L. & Van Gijsegem D. (2010). *Landbouw in een groen en dynamisch stedengewest*. Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

13 Pilotprojecten Productief Landschap, p. 5

14 Volkers, K. (2001). *Meervoudig ruimtegebruik: kansen en belemmeringen*. Expertisenetwerk Meervoudig Ruimtegebruik, Habiforum. & Duineveld, M., Lengkeek, J. (2002). *Het beleefde land: over beleving en meervoudig ruimtegebruik*. Leerstoel sociaal-ruimtelijke analyse, Wageningen.

15 Visienota. *Inzetten op duurzame groei. Toekomst van de Vlaamse land- en tuinbouw in Europees en mondiaal perspectief*. Boerenbond (2014).

6.2.3. Sluiten van kringlopen

De derde bouwsteen van de visie beschrijft de verbindingen tussen het landelijk gebied, haar directe omgeving en het nabijgelegen stedelijk gebied in termen van **essentiële stromen van nutriënten, water, grondstoffen en energie**. Dit stedelijk metabolisme bekijkt en beschrijft het stedelijk landschap naar analogie met het menselijk lichaam: een organisme waarin bloedsomloop, zenuwbanen, spijsvertering en andere samen een complex systeem vormen dat onophoudelijk werkt om in de behoeften van bewoners te voorzien.¹⁶ Het ecosysteemdenken neemt deze analogie een stap verder en beziet het **stedelijk landschap als ecosysteem**, een complex en adaptief netwerk, waarin landbouwbedrijven en -initiatieven onderdelen zijn die een wisselwerking aangaan met andere onderdelen (burgers, afnemers, maatschappelijke organisaties, overheden) en met de omgeving (die zowel de natuurlijke ondergrond als de sociale (bijv. juridische) context omvat)¹⁷. Dit systeemdenken biedt de mogelijkheid naast de planning van infrastructuur en andere grootschalige structuren ook de rol van actoren als burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties in het systeem te bespreken. Zo wordt niet alleen inzichtelijk hoe land en stad verbonden zijn en waar dit anders en mogelijk beter kan vanuit het streven naar stadsgerichte en klimaatneutrale landbouw. Ook wordt de rol van verschillende partijen ten opzichte van de transitie inzichtelijk en bespreekbaar en ontstaat een handelingsperspectief voor deze partijen: boeren, burgers, ondernemers en beleidsmakers.

In dit systeemdenken spelen stromen en kringlopen een grote rol. Met als basis het sluiten van de nutriëntenkringloop kan landbouw ook een rol spelen in het lokaal sluiten van andere kringlopen. De figuur hiernaast laat de voedselkringloop (nutriëntenkringloop) zien en haar mogelijke wisselwerking met de (stedelijke) omgeving: de ecosysteemdiensten aan de stad. Deze kringloopbenadering is vertaald in een serie systeemdiagrammen die laten zien hoe landbouw in Gent kan bijdragen aan sluiten van kringlopen. (zie kader 'Lokaal sluiten van kringlopen')

Box 5: Lokaal sluiten van kringlopen

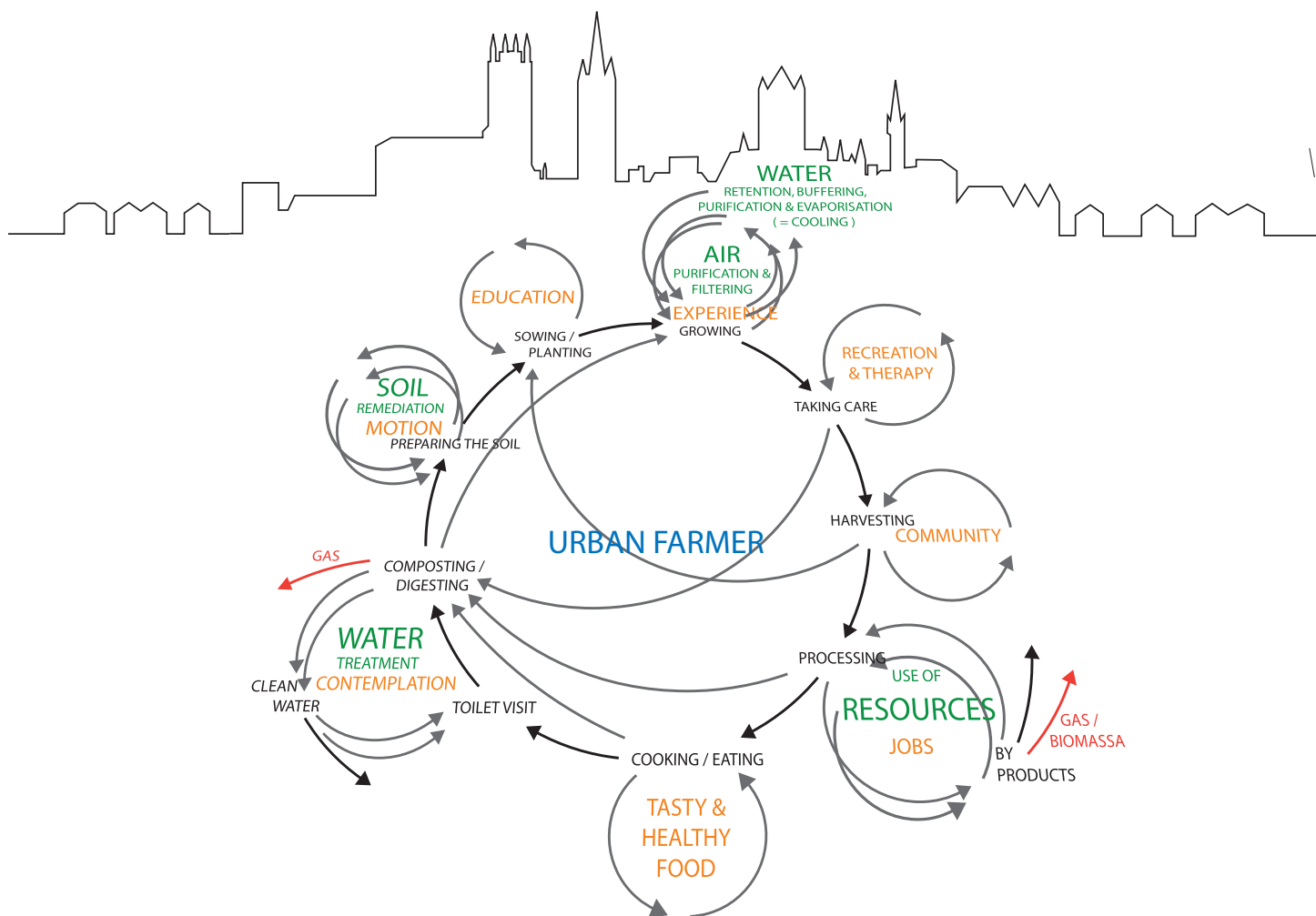
De hier gehanteerde beschrijving van landbouw in systeemdiagrammen bouwt voort op de kringloopbenadering die is ontwikkeld voor de Green Deal Stadsgerichte Landbouw.¹⁸ Het lokaal sluiten van kringlopen is hierin geen doel op zich, maar een middel om water, nutriënten en andere waardevolle grondstoffen in een voor mensen bruikbare vorm te houden en milieubelastende effecten door vervuiling en onttrekking te voorkomen. Dit omvat alle lokale maatregelen om grotere (regionale of zelfs globale) kringlopen te versterken en nieuwe verbindingen te maken en reststromen in de cyclus te houden en niet alleen het sluiten van kringlopen ter plekke.

In deze zin is het beter om te spreken van duurzame ondersteuning van kringloopsluiting door lokale maatregelen, maar voor het gemak hanteren we de term (lokale) kringloopsluiting. Daarbij moet nog aangetekend worden dat uit het oogpunt van energie er geen sprake is van een gesloten kringloop maar van cascadering. Uiteindelijk is energie éénrichtingsverkeer vanaf de zon; het is zaak deze energie zo efficiënt mogelijk te gebruiken en in te zetten in diverse processen om kringlopen van water, nutriënten en andere grondstoffen te sluiten.

¹⁶ Sijmons, D. (2014). *Het stedelijk metabolisme*. In: Brugmans, G. & J. Strien (ed.), IABR 2014 Urban by Nature, p. 120-122).

¹⁷ zie o.a. Newman & Jennings (2008). *Cities as Sustainable Ecosystems*, en Walker, B. & D. Salt (2006). *Resilience Thinking*.

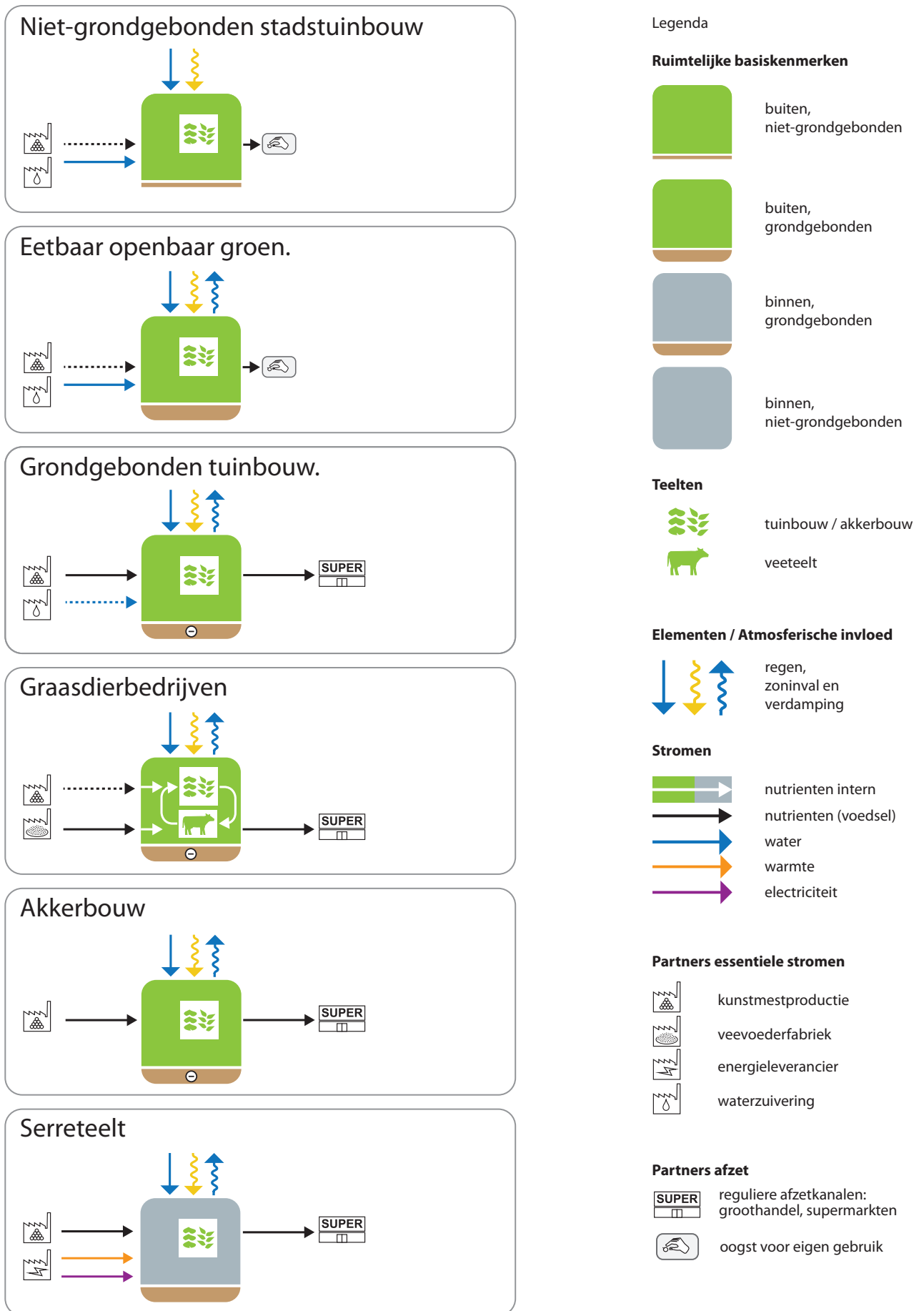
¹⁸ Stadsboeren in Nederland. (2013) Professionalisering van de stadsgerichte landbouw, Ministerie van Economisch Zaken en Ministerie van Infrastructuur & Milieu.

Figuur: Basis kringloopdiagram Green Deal

In de **systemediagrammen** zijn verschillende vormen van landbouw weergegeven als actoren (bedrijven of initiatieven) binnen het stedelijke ecosysteem, een soort stedelijke organismen die essentiële stromen opnemen, verwerken, omzetten, en weer afscheiden en daarmee een wisselwerking met hun omgeving aangaan. Die uitwisseling neemt de vorm van negatieve of positieve effecten op de omgeving. De positieve effecten zijn ecosysteemdiensten. De uitdaging vanuit stedelijk perspectief is dus om deze uitwisseling zo positief mogelijk te maken, d.w.z. positieve effecten te bevorderen en negatieve te beperken of om te buigen in positieve effecten (bijvoorbeeld door van groenafval compost te maken of CO₂ te gebruiken om de groei in kassen te bevorderen). Hierin liggen ook aanknopingspunten met de bouwsteen meervoudig ruimtegebruik omdat wordt geoptimaliseerd op het totaal van positieve effecten niet op dat van een functie zowel binnen bedrijven als op gebiedsniveau. De volgende figuur 'kringloop van bestaande landbouw in Gent' laat de systemediagrammen van bestaande landbouwtypes in Gent zien. Elk systemediagram laat de uitwisseling van stromen zien voor de huidige landbouwtypes. Op die manier zijn ze onderling vergelijkbaar en worden hun positieve en negatieve effecten zichtbaar. Dit biedt de mogelijkheid deze beter af te stemmen op hun omgeving, de keuze te maken om bepaalde vormen van landbouw te stimuleren of net af te remmen in bepaalde gebieden, of om de omgeving aan te passen zodat deze (bepaalde vormen van) landbouw beter ondersteunt en meer positieve uitwisseling ontstaat.

Kringlooptypologie bestaande landbouw in Gent

Figuur: Kringloop van bestaande landbouw in Gent

SYSTEEMDIAGRAMMEN

De systeemdiagrammen geven van elk type de kenmerken weer die van belang zijn voor de manier waarop ze een uitwisseling aangaan met hun omgeving. De legende licht deze nader toe.

Ruimtelijke basiskenmerken

Is dit type wel of niet grondgebonden en vindt zij binnen of buiten plaats.

Teelten

Akker- en tuinbouw, fruitteelt of veeteelt. De teelten met elk hun specifieke behoeften en (bij)producten zijn in uitgangspunt bepalend voor de stromen in een bedrijf.

De keuzes hoe in deze behoeften (van gewasbescherming tot irrigatie en mestbehoefte) te voorzien en (bij)producten te verwerken (van voedsel tot mest en methaan) bepalen de duurzaamheid van het bedrijf.

Elementen

Beschrijving van de wisselwerking met de elementen (regen, zon inval, verdamping). Dit varieert per teelt en is afhankelijk van de locatie (binnen of buiten). Uit deze wisselwerking volgt atmosferische invloed (opname of verdamping van regenwater, maar bijvoorbeeld ook omzetting CO₂).

De positieve bijdrage hiervan aan de omgeving is mede afhankelijk van de Ausgangssituatie: bijvoorbeeld groententeelt in een voormalig park draagt minder bij dan landbouw op een dak of kan zelfs negatieve invloed op de verdamping hebben.

Stromen

Weergeven van de essentiële stromen. Er is enerzijds sprake van interne stromen, met name van nutriënten. Daarnaast zijn er in- en uitgaande stromen van nutriënten (kunstmest en voer in en voedsel uit), water, warmte en elektriciteit.

Via deze stromen communiceert het bedrijf met zijn omgeving. Als stromen niet lokaal of regionaal, maar (inter)nationaal zijn georiënteerd is er minder uitwisseling wat kan leiden tot toename en afwenteling van milieukosten, maar ook tot vervreemding.

Partners essentiële stromen

In de huidige landbouw komen de ingaande stromen vaak van ver. Zo wordt kunstmest gemaakt met fosfaat uit mijnen in Marokko en Azië en restproducten uit de olie-industrie en wordt bijvoorbeeld soja geïmporteerd uit Zuid-Amerika om hier verwerkt te worden tot veevoer.

Op zoek gaan naar lokale alternatieven draagt bij aan de lokale kringloopsluiting, aan de verbreding van lokale activiteiten en aan de lokale economie.

Partners afzet

De uitgaande stroom van voedsel en niet-eetbare producten wordt tot op heden nog grotendeels via reguliere (inter-)nationale kanalen gedistribueerd.

Het vinden van lokale alternatieven draagt bij aan lokale kringloopsluiting, aan verbreding van lokale activiteiten en aan de lokale economie.

Conclusie

Door de ruimtelijke typologie van bestaande landbouw in Gent¹⁹ te beschrijven in termen van kringlopen ontstaat inzicht in mogelijkheden en beperkingen van deze huidige types in relatie tot het streven naar een duurzame, stadsgerichte landbouw binnen een klimaatneutraal Gent in 2050. Dit kan uitgangspunt en richtlijn zijn voor de transitie naar een duurzamere bedrijfsvoering en een meer stadsgerichte landbouw. In termen van kringloopgerelateerde eigenschappen²⁰ heeft een klimaatneutrale, stadsgerichte landbouw de volgende uitgangspunten:

- de uitwisseling met de omgeving levert een neutrale of positieve bijdrage aan het stedelijk klimaat;
- kringlopen van water en grondstoffen worden waar mogelijk op bedrijfs- of gebiedsniveau gesloten;
- voorzien op duurzame wijze in de energiebehoefte;
- ingaande stromen komen waar nuttig en mogelijk van lokale partners;
- producten worden waar mogelijk lokaal afgezet, resulterend in een mix van lokale afzet en distributie op regionale en (inter-)nationale schaal.

Op basis van deze uitgangspunten kunnen één of meer ontwikkelingsstrategieën of **transitiepaden** worden bedacht waarmee een bedrijf of een groep bedrijven aan de slag kan. Dit transitieproces wordt in het volgende hoofdstuk verder beschreven.

¹⁹ Zie deel I - Analyse, p.125

²⁰ Deel II Visie – Sluiten van kringlopen, p.143

**7 Transitie naar een stadsgerichte en klimaatneutrale
landbouw**

Transitie moet aangepakt worden op het gehele systeem, op alle domeinen tegelijkertijd, met oog voor sociale effecten en de veerkracht van het systeem. Denk daarbij aan wonen, mobiliteit, energie, materialen en cultuur. Op vlak van landbouw en voeding is een samenspel van beleid, consumenten, producenten en industrie belangrijk.²¹

Peter Tom Jones

Zoals reeds in de introductie aangehaald is het onontkoombaar om na te denken over de **transitie** naar nieuwe vormen van ruimtegebruik en bedrijfsvoering. De rol van de overheid is hierin cruciaal. Transitie wordt omschreven als 'systematische veranderingen in structuur, denkwijzen en werkwijzen, met als expliciet doel een hogere mate van integrale duurzaamheid, gelijkwaardig en gelijktijdig op sociaal, ecologisch en economisch vlak'.²²

De landbouw moet een transitieproces ondergaan naar een meer duurzame landbouw. Dit betekent niet alleen transitie naar het sluiten van kringlopen en lokale afzet, maar ook een transitie naar multifunctionele landbouw wat resulteert in een meervoudig gebruik van de ruimte. In het ruimtelijk beleid moet eveneens ruimte worden voorzien voor meervoudig ruimtegebruik. Transitie is dus niet alleen afhankelijk van het type bedrijf en de ondernemingszin en mogelijkheden van de landbouwer, maar ook van een **gepast institutioneel en organisatorisch kader**.²³

Elk gebied (ruimtelijke context) moet apart worden bekeken: hoe kan men vooruitgang op economisch, op ecologisch en op sociaal vlak combineren? Er zijn steeds verschillende transitiepaden mogelijk. Ze kunnen naast elkaar bestaan en zelfs complementair zijn. Een grotere **diversiteit aan bedrijfstypen** is mogelijk en zelfs wenselijk. Deze diversiteit bestaat uit de manier waarop net invulling wordt gegeven aan de bouwstenen van deze visie: korte keten, meervoudig ruimtegebruik en sluiten van kringlopen. Een **gebiedsgerichte benadering** biedt aanknopingspunten voor het stimuleren van deze diversiteit. Lokale omstandigheden bieden verschillende randvoorwaarden en lokale actoren hebben verschillende behoeftes wat leidt tot **gebiedsspecifieke oplossingen**.

In wat volgt wordt de transitie naar korte keten en het sluiten van kringlopen nader toegelicht:

²¹ Dumez L., Vervloet D., Roels K., Van Bogaert T., Van Buggenhout E. & Van Gijsegem D. (2014). *Nieuwe invalshoeken voor landbouw en beleid. Verslag van acht visies op transitie in landbouw en voeding*. Cahier, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel
²² VMM (2012). *Transitie naar een duurzame landbouw- en voedingssysteem in Vlaanderen: een systeemanalyse*. Topicrapport MIRA in samenwerking met AMS, Departement Landbouw en Visserij.
²³ Danckaert S., Cazaux G., Bas L. & Van Gijsegem D. (2010). *Landbouw in een groen en dynamisch stedengewest*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

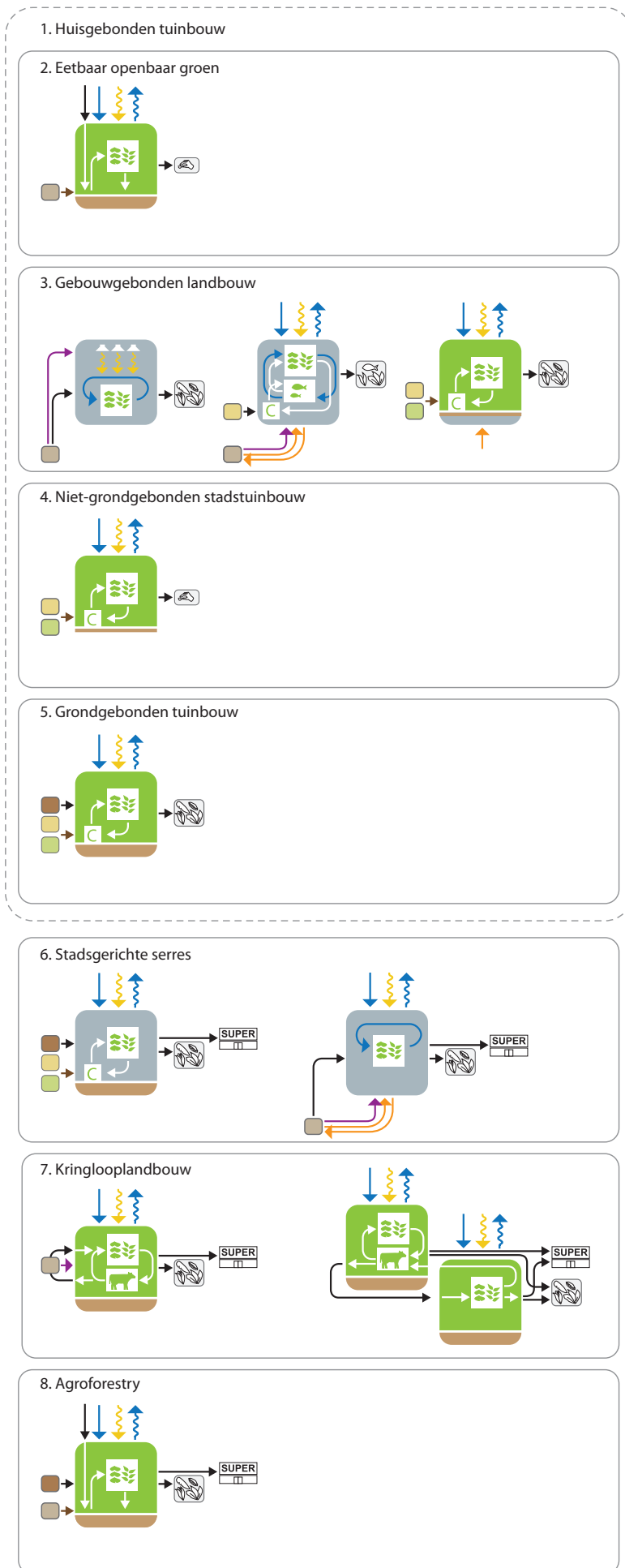
7.1. Transitie: naar een duurzame bedrijfsvoering – optimalisatie op bedrijfsniveau

Transitie op bedrijfsniveau vindt plaats op initiatief van de landbouwer. De landbouwer of ondernemer die meer stadsgericht en duurzaam wil gaan werken moet meer ondernemend worden (voor zover hij of zij dat niet al is) en multifunctioneler gaan opereren. Hierbij vormen de mogelijkheden en beperkingen van de persoon ook de begrenzingen van hoe het bedrijf zich kan ontwikkelen. Voordeel is dat hij of zij een strategie en tempo kan kiezen die zijn bedrijf en zijn persoonlijkheid past, en dat hij of zij met inachtneming van de regelgeving zelf beslist over de veranderingen. Aanvullende activiteiten binnen een verbredingsstrategie kunnen (zoals nu vaak gebeurt) door een familielid of door een werknemer opgenomen worden.

7.2. Transitie: optimalisatie op gebiedsniveau

Transitie op gebiedsniveau biedt de mogelijkheid om de kracht en diversiteit van individuele bedrijven te bundelen, door uitwisseling van grondstoffen of reststromen, het delen van materieel en het (al dan niet lokaal) vermarkten van hun producten. Ook kunnen de samenwerkende boeren en ondernemers binnen een gezamenlijke verbredingsstrategie een rolverdeling maken die de sterke kanten van elke deelnemer naar voor laten komen. Dit vraagt enerzijds meer inzet van de individuele landbouwer, maar biedt anderzijds de voordelen van samenwerking, zoals een grotere schaal, maar ook completer productaanbod en een sterkere onderhandelingspositie naar afnemers, een grotere bekendheid en herkenbaarheid en meer inbreng in lokale besluitvorming. Een samenwerkingsvorm die zich richt op duurzame landbouw kan bijdragen aan de doelstellingen van klimaatneutraal Gent. De stad Gent moet bekijken hoe deze bijdragen, o.a. in de vorm van ecosysteemdiensten, kunnen worden vergoed of anderszins gefaciliteerd zodat een win-win situatie ontstaat. Sociale factoren zijn vaak doorslaggevend in een geslaagde samenwerking. Het opbouwen van een samenwerking is een langzaam proces waar ondersteuning zeker kan dienen in het welslagen.

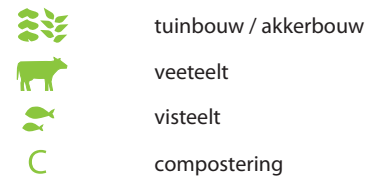
Optimalisatie op bedrijfsniveau kan een eerste stap zijn naar optimalisatie op gebiedsniveau. Wel dienen er van bij aanvang keuzes gemaakt te worden, welke doorslaggevend kunnen zijn voor het welslagen van het nieuwe netwerk. Zo moet een veeteeltbedrijf bij aanvang weten of ze zelf instaat voor de veevoeding of dat zij dit liever overlaat aan een andere landbouwer binnen het welbepaalde gebied.

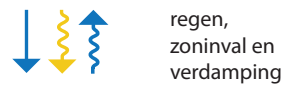
Ruimtelijke basiskenmerken

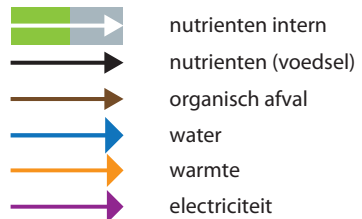
Teelten

Elementen / Atmosferische invloed

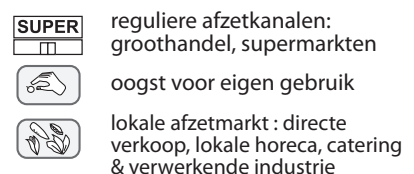
Stromen

Partners essentiële stromen

Partners afzet

Figuur: Typologie van kansrijke vormen van stadsgerichte landbouw

De typologie van kansrijke vormen van stadsgerichte landbouw bieden een staalkaart aan mogelijkheden waarop de landbouw in Gent zich kan ontwikkelen binnen de doelstellingen van Klimaatneutraal Gent 2050. De mate waarin types kansrijk zijn wordt bepaald door te verwachten trends en ontwikkelingen binnen de (stadsgerichte) landbouw, ruimtelijke kenmerken van gebieden in en om Gent zoals die zijn onderzocht in de cases en de behoeftes en wensen van de stad Gent. Enerzijds zet de typologie in op mogelijkheden voor de huidige landbouw zich te ontwikkelen tot een duurzame professionele productiegerichte landbouw, met name in landelijk Gent, anderzijds omvat ze mogelijkheden om landbouw in te zetten in dienst van stedelijke doelen als landschapsbeheer, klimaatadaptatie en sensibilisering. In het stedelijk gebied en in buitengebieden met recreatie- of natuurbestemming zullen deze ecosysteemdiensten aan de stad leidend zijn (en niet voedselproductie an sich). In het landelijk gebied met agrarische bestemming dragen ze waar mogelijk bij aan inkomensverbreding en multifunctionaliteit van het op voedselproductie gerichte boerenbedrijf.

De types zijn bedoeld als streefbeelden, stippen aan de horizon, voor huidige bedrijven, en zeker niet bedoeld als keurslijf. Maar de onderliggende principes zijn ons inziens wel leidend voor een klimaatneutrale, stadgerichte landbouw en de types zijn gebaseerd op 'best practices' en zijn op kleine schaal nu al direct toepasbaar, voor nieuwe spelers of als experiment binnen bestaande bedrijven.

Op basis van voorgaande zijn we gekomen tot een typologie die er grofweg geordend van stedelijk naar landelijk er zo uitziet:

1. Huisgebonden tuinbouw
2. Eetbaar openbaar groen
3. Gebouwgebonden tuinbouw en -veeteelt
4. Niet-grondgebonden stadstuinbouw
5. Grondgebonden tuinbouw
6. Stadsgerichte serres
7. Kringlooplandbouw
8. Agro-forestry

Huisgebonden tuinbouw - verbondenheid met voedselproductie

Alle vormen van voedselproductie in en rond huis (zie ook Typologie van huidige landbouwvormen) mits duurzaam uitgevoerd. De overheid kan door voorlichting en ondersteuning van initiatieven die dit propageren bijdragen aan de verduurzaming van dit kleinschalige hobby-segment. Door het grote aantal huishoudens dat hierbij betrokken is, kan dit toch een significante impact hebben.

Korte keten – Dit type kan bijdragen aan meer betrokkenheid bij voedsel en voedselproductie (sensibilisering) en biedt kansen voor korte-keten-initiatieven om de thuishouder als klantengroep te binden (zowel voor afzet van goede lokale producten als van kennis via diensten zoals cursussen, tuincoaching, etc.)

Meervoudig ruimtegebruik – Stimuleert meer en meer activerend (en dus gezonder) groen in en om huis.

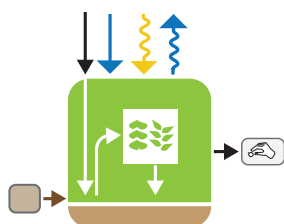
Sluiten van kringlopen – Meer gebruik van duurzame materialen (gerecyclede verpakkingen etc.) en grondstoffen (bijv. turfvrrije compost uit lokaal GFT) vermindert de milieu-impact van consumptie. Thuis telen kan in combinatie met thuis of in de buurt composteren stedelijke afvalstromen verminderen.

Makkelijke moestuin of Windowfarming

Backyard Aquaponics: vis- en groententeelt in de achtertuin (links), SPIN-farming: professionele groententeelt in achtertuinen gericht op lokale markt (rechts)

Eetbaar openbaar groen - eetbare parken, bosranden en hagen opgebouwd als natuurlijk ecosysteem

Hoewel eetbaar openbaar groen een brede term is voor alle vormen van eetbare gewassen in de openbare ruimte, zien wij als kansrijk die vormen die als samenhangend natuurlijk systeem zijn ingericht, dat minder onderhoud vergt en meer ecologische waarde heeft. Een voedselbos is een halfopen parkachtige bostuin opgebouwd volgens natuurlijke ecosysteemprincipes maar met voor de mens eetbare of anderszins nuttige gewassen. Het is wel een type dat tijd en kennis vraagt om aan te leggen, maar op langere termijn veel voordeliger uitpakt. Het kan bijdragen aan een andere, meer duurzame kijk op stedelijk groen. Het is kansrijk in parken en langs en in boschages in openbaar groen.

Korte keten – Deze vorm van eetbaar openbaar groen biedt in de openbare ruimte direct te plukken noten, vruchten, kruiden e.d.

Meervoudig ruimtegebruik – Het combineert een parkachtig ruimtelijk karakter met productiviteit en laag onderhoud door het op te bouwen rond principes uit de natuur. Daardoor biedt het ook kansen voor stedelijke biodiversiteit en educatie. In de openbare ruimte liggen de kansen voor de voedselbostuinder als beroep in dit multifunctionele karakter: beheer, natuur en milieu-educatie, zorglandbouw en bevorderen sociale cohesie door voedselbosgerelateerde activiteiten. De afstemming tussen natuurlijke principes (nadruk op proces en optimale kringlopen) en de esthetische verwachtingen van bewoners (nadruk op – al dan niet aangeharkt - mooi eindbeeld) is een aandachtspunt.

Sluiten van kringlopen – een goed opgezet voedselbos is een natuurlijke vorm van circulaire economie die met een minimum aan input een optimaal rendement behaalt. Dit is bij deze vorm ook interessant uit oogpunt van beheer.

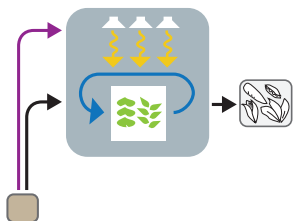
voedselbos Kralingen: collectieve forestgardens in openbare ruimte (links), voedselbos Beek-Ubbergen (rechts)

Beacon Food Forest Schematic Site Plan

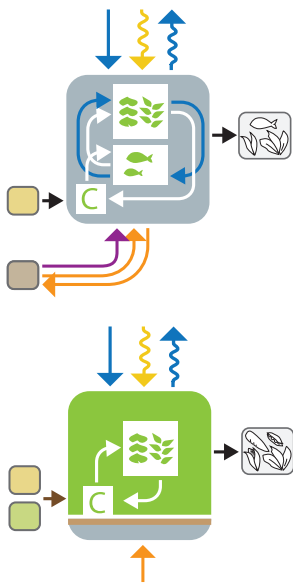

Food Forest Seattle: eetbaar bos annex boomgaard als deel van stadspark

Gebouwbonden tuinbouw en veeteelt - landbouw als symbiotisch onderdeel van gebouwen

Dit type omvat teelten in gebouwen en op daken van gebouwen, die de schaal van een huishouden overstijgen, en komt voor als onderdeel van herinrichting van een bestaand gebouw en als geïntegreerd onderdeel in nieuwbouw. Teelt op daken gedraagt zich in milieutechnisch opzicht niet zo verschillend van types als niet-grondgebonden teelt (bij een moestuindak) of stadsgerichte serres (bij teelt onder glas). Maar het verschil zit in de wisselwerking met het gebouw. De teelt is toegankelijk via het gebouw en vaak is zij onderdeel van het gebouwbeheer en speelt een rol in het functioneren van het gebouw. Herinrichting is meest kansrijk in gebouwen met constructieve overcapaciteit zoals bepaalde bedrijfsgebouwen uit de na-oorlogse periode. Bij nieuwbouw liggen kansen op

binnenstedelijke locaties (zoals in de plannen voor het DOK-terrein) en beeldbepalende bedrijfsgebouwen, bijvoorbeeld in de agrofood-sector. Hiervoor zijn al plannen in Gent.

Korte keten – Kansen voor korte keten liggen in directe afzet aan huurders of bewoners in het gebouw of in de nabije omgeving.

Meervoudig ruimtegebruik – Per definitie is bij gebouwgebonden teelten sprake van stapeling van functies, zoals groenteteelt op daken of aan de gevel of paddenstoelenteelt in de kelder. Integratie in gebouwen dient daarnaast altijd meerdere doelen naast voedselproductie, of dit nu revitalisatie van leegstaand vastgoed, educatie, branding of bestrijding van het stedelijk hitte-effect betreft.

Sluiten van kringlopen – gebouwgebonden teelt biedt kansen voor (her)gebruik en uitwisseling van stromen zoals hergebruik van gezuiverd afvalwater en de daaruit teruggewonnen nutriënten. Het kan restwarmte van het gebouw benutten maar als serre ook warmte opslaan om (op een later tijdstip) te gebruiken.

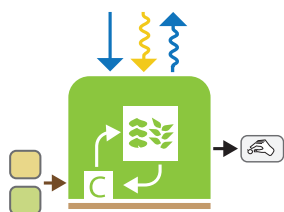
Lufa Farms - commerciële serreteelt op nieuwbouwkantoor levert via groentetassen direct aan consumenten in de stad

Dakakker - volleggronds moestuin op het dak (links) Aquaponics in loods – UJES (rechts)

Dakkker - vollegrondsmoestuun op het dak (links) Aquaponics in loods – UJES (rechts)

Niet-grondgebonden stadstuinbouw - voedselkringloop zichtbaar in de buurt

Vormen van stadstuinbouw op maaiveld in bakken of op opgebrachte grond. Geschikt voor tijdelijk gebruik van terreinen, met name in de kern- en binnenstad waar grondgebonden stadstuinbouw geen kans maakt voor niet-professionele landbouw met buurtfunctie en professionele niet-landbouw met sociaal-culturele doelstelling. Dit type bouwt voort op een aantal geslaagde Gentse voorbeelden.

Korte keten – dit type brengt voedselproductie maar vooral haar 'bijproducten' als gezamenlijkheid, kennis over voedsel, educatie et cetera naar de stenige wijken. Voor telers in randstad en landelijk Gent bieden deze plekken mogelijke afzetpunten.

Meervoudig ruimtegebruik – ruimte die anders braak zou liggen wordt in gebruik genomen en dient als basis voor een reeks aan activiteiten, die de sociale cohesie in de buurt vergroten.

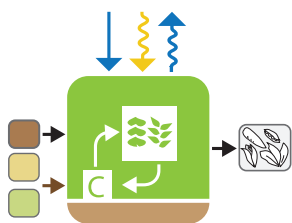
Sluiten van kringlopen – Het tijdelijke karakter vraagt om het goed doorddenken van (her-) gebruik van materialen, grondstoffen en (regen)water. Een positieve milieu-impact van dit type staat of valt bij het demontabele karakter van het project met – liefst lokaal verkregen - materialen die als de tuin weer weg moet hergebruikt kunnen worden, gebruik van regenwater en – bij voorkeur zelf gemaakte – compost uit de buurt of uit de stad. Door GFT-afval (en mogelijk ook ander afval) uit de buurt in te zamelen en te composteren kan de tuin een positieve invloed hebben op de milieu-impact van de wijk.

Site Rabot - Stadsacker (ism Samenlevingsopbouw Gent)

Prinzessinnengarten - Berlijn

Grondgebonden tuinbouw - kleinschalige klantgerichte voedselproductie

Tuinbouw (en sierteelt) in vollegrond op maaiveld. De relatief kleine schaal gekoppeld aan modellen voor directe levering aan de klant zoals CSA maken dit een interessante vorm stadsgerichte landbouw die ook al wordt toegepast rond Gent. De relatief lage investeringen en de aanwezigheid van relatief kleine lapjes grond in de stadsrand en het buitengebied bieden kansen voor startende stadsgerichte tuinders. Niet-professionele grondgebonden tuinbouw vindt plaats volkstuincomplexen en andere concepten waar moestuinen voor particulier gebruik worden uitgegeven. Hier zijn wel cross-overs denkbaar waar burgers een moestuin hebben die deels of zelfs geheel door professionele tuinders volgens de wensen van de klant worden bewerkt. Dit kan zelfs plaatsvinden in de achtertuin van burgers, als eetbaar groene hoveniersdienst.

Korte keten – Tuinderijen op loop of fietsafstand of deze nu professioneel werken of particulier verkorten de afstand tussen de burger en zijn eten. Een lokale tuinderij biedt burgers een uitgebreid vers aanbod dat wisselt met de seizoenen, en dat de klant vaak zelf kan komen oogsten (liefst op de fiets). Het seizoensgebonden aanbod wordt deel van de 'voedselbeleving'. De CSA-constructie versterkt de band met de klant door deze venoot te maken. Zo ontstaat begrip voor het werk van de boer, en worden risico's gedeeld.

Meervoudig ruimtegebruik – een kleinschalige tuinderij kan een aantrekkelijke open ruimte vormen in stedelijk gebied en heeft een positief effect op het stedelijk hitte-effect. Bij goed biologische beheer en gebruik van meer permanente landschapselementen kan zo'n complex ook ecologische waarde hebben. Tuincomplexen en professionele tuinderijen met een pluktuin hebben daarnaast ook een sociale functie.

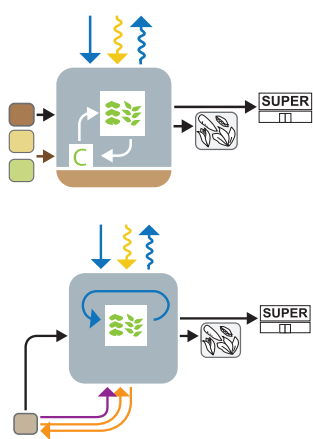
Sluiten van kringlopen – Door composteren en door afname van lokale paarden- of koeienmest kan lokaal in de mestbehoefte worden voorzien. Tuincomplexen kunnen gezamenlijk lokaal mest en andere benodigdheden inkopen. Door directe verkoop kunnen veel voedselkilometers worden bespaard.

CSA Rawijs - Lochristi- kleinschalig groentenbedrijf met zelfpluktuin in een voormalige azaleaserre

Boerse Poort - Gent

Stadsgerichte serres - serre als basis voor op maat gemaakte stadsgerichte producten en diensten

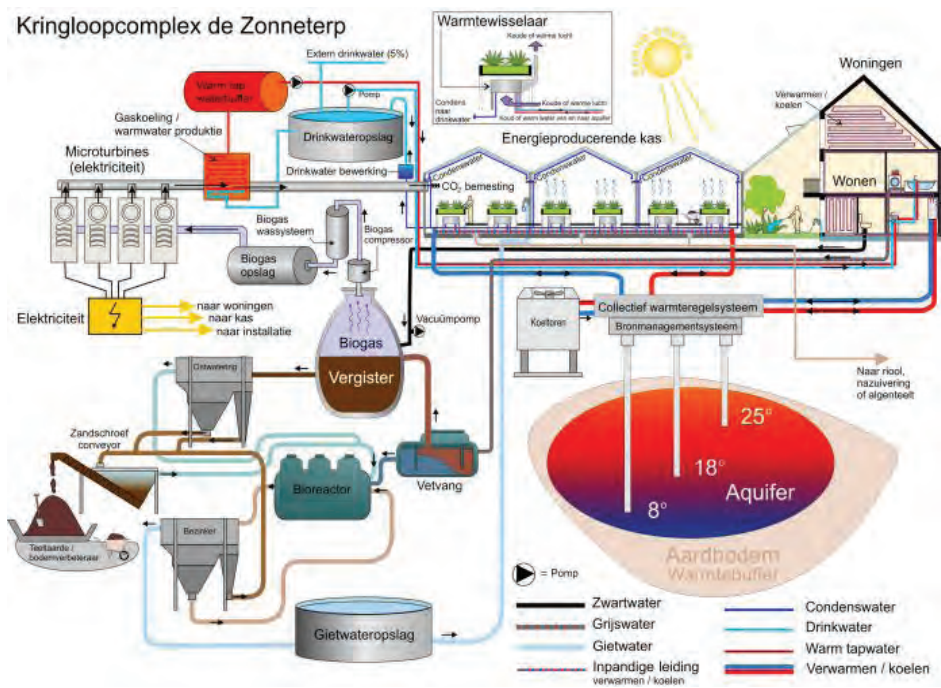
Stadsgerichte tuinbouw en sierteelt in serres, is enerzijds kansrijk in bestaande (leegstaande) serres, anderzijds biedt het een ontwikkelrichting voor professionele serretelers. Signalen uit het veld indiceren dat bestaande serres voorzien in een behoefte van nieuwe CSA-bedrijven om deels onder glas te telen en als opstallen. Hiervoor gelden qua bedrijfsvoering verder dezelfde kenmerken als type 5 grondgebonden tuinbouw.

Professionele stadsgerichte serreteelt ontwikkelt zich de komende jaren tot kringlooplandbouw onder glas, energieneutraal en voor grondstoffen gebruik makend van duurzame bronnen.

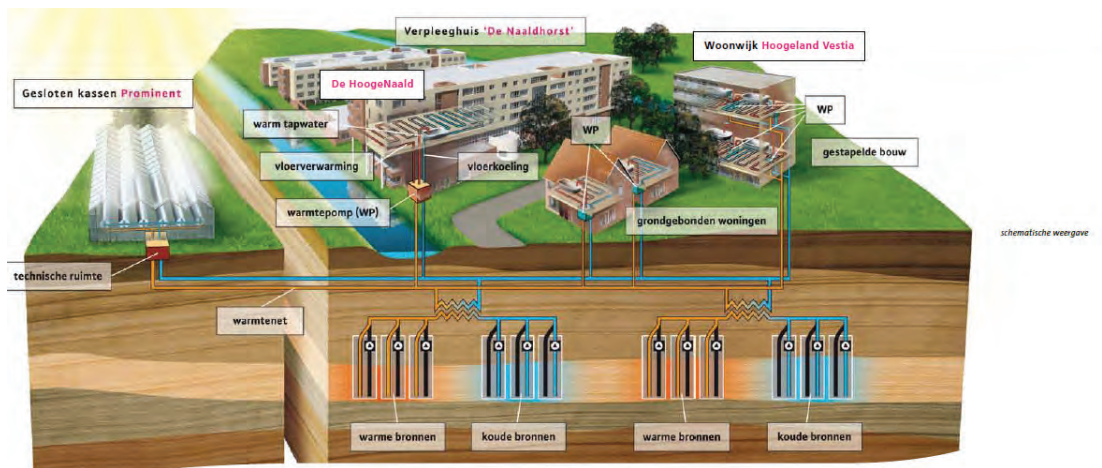
Korte keten – professionele stadsgerichte serreteelt zal zich deels op de (inter)nationale markt blijven richten maar verkoopt ook direct aan lokale klanten.

Meervoudig ruimtegebruik – Naast teeltruimte kan de serre ook gebruikt worden om de warmte van de zon te vangen en op te slaan. De leegstaande serres worden door CSA-bedrijven gebruikt als combinatie van teeltruimte, opslag en mogelijk ook ontvangst en verkoop. In beide gevallen (hergebruik bestaande serres en nieuwe kringloopserres) zijn combinaties met zorg en dagbesteding mogelijk.

Sluiten van kringlopen – De toekomst van serreteelt bestaat uit het sluiten van kringlopen binnen de gecontroleerde serre-omgeving, en hiervoor kan zij gebruik maken van wisselwerking met de stad. Professionele serretelers staan voor toenemende kosten aan electriciteit en verwarming. De potentie van serres als zonneboiler kan worden benut met behulp van warmtewisselaar en warmteopslag. Het teveel aan warmte in de zomer wordt opgeslagen in de bodem, en gebruikt in de winter. Daarnaast moeten ze minder afhankelijk worden van chemische bestrijdingsmiddelen en grondstoffen. Er kan daarbij gebruik worden gemaakt van stedelijke reststromen als CO₂ uit industrie, en organisch afval, gezuiverd huishoudelijk afvalwater uit bestaande of nieuw te bouwen woningbouw. Warmte (en natuurlijk voedsel) gaan richting de woningen. Ook is het mogelijk om door een combinatie van teelten grondstoffen efficiënter te gebruiken. Zo ontstaat een vorm van kringlooplandbouw onder glas. Een variant van dit type is ook denkbaar op daken waarbij de financiële basis niet ligt in de productie maar in het geheel van sociale en milieutechnische diensten aan het gebouw (zie ook gebouwgebonden landbouw).

Zonneterp - combinatie van een glastuinbouwkas en woningen, die onderling in wederkerige betrekking staan. De kas dient als zonnecollector voor de buurt. En de woningen leveren voedingsstoffen voor de teelt in de kas. Vier hoofdsystemen zijn binnen de Zonneterp te onderscheiden: warmtesysteem; koolstofkringloop (CO₂); het watersysteem; nutriëntensysteem

Hoogeland/Prominent - Kas van kwekerij Prominent levert warmte aan woonwijk Hoogeland

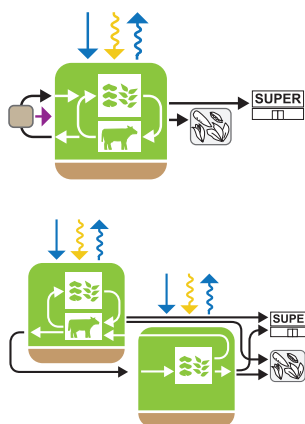

Kwekerij Osdorp - tuinderij in een voormalige rozenkwekerij in Amsterdam Osdorp. Kwekerij Osdorp is een bedrijf waarin zorg voor mensen en productie van duurzaam geteelde groenten worden gecombineerd. Levert aan Marqt een supermarkt-concept met lokale en duurzame producten.

Tomatomasters & Aqua 4C - Deinze/Kruishoutem - samenwerkingsverband tussen grootschalige tomatenkwekerij en visteeltbedrijf

Kringlooplandbouw - circulaire economie in akkerbouw en veeteelt

Het klassieke gemengd bedrijf in een eigentijdse vorm. Landbouw en veeteelt wordt gecombineerd (binnen een bedrijf of tussen meerdere bedrijven in de nabije omgeving) om kringlopen van organisch materiaal en nutriënten te sluiten en lokaal in eigen energiebehoefte te voorzien. Voor het landelijk gebied betekent dit meer diversiteit aan teelten en ruimte voor natuurlijke randen langs de akkers, maar ook diversiteit aan activiteiten en afzetmogelijkheden. Door meer samenwerking en door geleidelijke vernieuwing kunnen de huidige graasdier- en akkerbouwbedrijven zich ontwikkelen tot duurzame beheerders van het landschap, daarbij ondersteund door het beleid dat de lokale vraag stimuleert en logistieke barrières weghaalt.

Karte keten – Een kringloopbedrijf of een groep bedrijven die samenwerken om kringlopen te sluiten kunnen heeft een diverser productaanbod. Gekoppeld aan een aantrekkelijk landschap biedt dit kansen voor lokale afzet. Daarbij is een slimme mix van directe afzet en lokale distributie noodzakelijk.

Meervoudig ruimtegebruik – Afhankelijk van de schaal waarop dit wordt toegepast kan een gemengd bedrijf een bouwsteen zijn voor een divers en recreatief aantrekkelijk verblijfslandschap. met meer verschillende teelten en meer ecologische diversiteit in de randen van het bedrijf (zie ook type 8 agroforestry). Deze aantrekkingskracht kan de boer / ondernemer benutten om zijn activiteiten te verbreden met recreatieve en/of zorgfuncties.

Sluiten van kringlopen – Kringlopen van nutriënten en andere grondstoffen worden zoveel mogelijk lokaal gesloten en de energiebehoefte wordt dusdanig beperkt dat daarin door lokaal opgewekte energie kan worden voorzien, bijvoorbeeld door anaerobe vergisting. Waar mogelijk wordt de natuur ingeschakeld bijvoorbeeld door habitats te creëren voor natuurlijke vijanden van vraatinsecten (natuurlijke gewasbescherming). De bodemdiversiteit wordt op peil gehouden door een bewust bodembeheer.

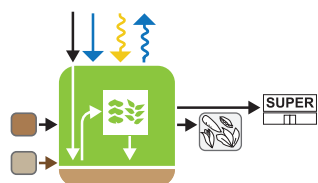
Buytenhof - multifunctionele landbouw/stadsgerichte zorgboerderij (18 hectare), in de Randstad ten zuiden van Rotterdam. Tot 2005 vnl. een fruitteeltbedrijf, nu omgevormd tot een gemengd bedrijf met blonde d'Aquitaine vleeskoeten, varkens, schapen en pluimvee, naast appel- en perenboom-gaarden, akkerbouw een moestuin en een pluktuin.

De Zwaluw - Lovendegem- een veelzijdige bioboerderij, met eigen zuivelverwerking, verschillende teelten, koeien en schapen en agroforestry (bosverrijkte veeteelt). Streven naar 100% zelfvoorzienend in veevoeder.

De Ploeg in Herselt - Gangbaar melkveebedrijf werkt maximaal volgens de biologische principes. Eigen melkverwerking en verkoop in hoevewinkel, diverse winkels in de regio, groothandel, restaurants,... Het bedrijf gebruikt zo weinig mogelijk maïs en zo veel mogelijk grasklaver, aangevuld met deegrijpe granen en een weinig maïs en wat krachtvoer. Een deel van de weide is beplant met walnotenbomen als agroforestry-systeem. Eigenlijk een terugkeer naar de klassieke hoogstamboomgaarden van vroeger maar met alleen walnoten. De boer berekende dat zijn voederkost niet hoger is dan die met maïs.

Agroforestry - de natuur het werk laten doen

Verzamelnaam voor combinaties van landbouw en bosbouw, waarin deze elkaar versterken. De vorm varieert van meer op landbouw en meer op natuurwaarden gerichte vormen van agroforestry:

- bomenrijen met daartussen tarwe waarbij de beplantingsafstand tussen de bomenrijen is afgestemd op moderne mechanisatie (bosverrijkte akkerbouw of silvoarable);
- boomgaarden waar koeien of kippen in rondlopen (bosverrijkte veeteelt of silvopasture);
- meerjarige polyculturen op landbouwkundige schaal die mechanisch kunnen worden geoogst met een combinatie van notenbomen en/of fruitbomen, bessen, paddestoelen en/of kruiden, eventueel gecombineerd met éénjarige gewassen (boslandbouw of forest farming);
- voedselbos (forest garden – ook Urban forest gardening), een meerlaags productiesysteem gemodelleerd op natuurlijke ecosystemen, gericht op handmatige oogst en met grote natuurwaarde, ruimtelijk vergelijkbaar met een half-open bos. (Note: (geadapteerd naar de indeling van de Agroforestry Trust (agroforestry.co.uk))

Deze vorm komt nog vrijwel niet voor in Gent, maar is goed in te passen op bestaande landbouwbedrijven (bosverrijkte akkerbouw en veeteelt), als nieuw op te zetten landbouwbedrijf (boslandbouw) en in natuurgebieden (voedselbos).

Korte keten – De producten van met name boslandbouw en voedselbos zijn aanvullend op de meeste huidige teelten en omvatten ook een aantal nog minder bekende eetbare gewassen, een mogelijke niche-markt.

Meervoudig ruimtegebruik – Agroforestry verbreedt en en verrijkt het ruimtegebruik en vergroot zo multifunctionaliteit en diversiteit van het landschap. Bomenrijen bieden luwte, bemesting (door bladval) en verbreding van inkomsten uit de productie van hout en andere al dan niet eetbare producten. In de vorm van eetbare hagen en houtwallen (bosverrijkte landbouw en/of veeteelt) kan het de cultuurhistorisch waardevolle (en vaak verdwenen) structuur van kleinschalige landschapselementen herstellen. Boslandbouw biedt een ander soort productielandschap en verdere verbreding van het productaanbod.

In de vorm van een forest garden biedt agro-forestry mogelijkheden om binnen natuurdoelstellingen een economisch haalbaar beheer te realiseren van bospercelen.

Sluiten van kringlopen – Agroforestry produceert levert met minimale input van externe grondstoffen, energie en water een aanzienlijke opbrengst. Kringlopen worden grotendeels met natuurlijke principes in het agrarisch systeem zelf gesloten.

Opgaand groen rond landbouwbedrijven zorgde traditioneel gezien voor brandstof (hout) en luwte. Eetbare hagen (zowel voor mensen als voor dieren) en houtwallen met ecologische waarde en als bron van brandhout kunnen deze traditie weer nieuw leven in blazen.

Voederbomen - Bosverrijkte landbouw

Agro-forestry als onderdeel van kringlooplandbouw in de veeteeltsector.

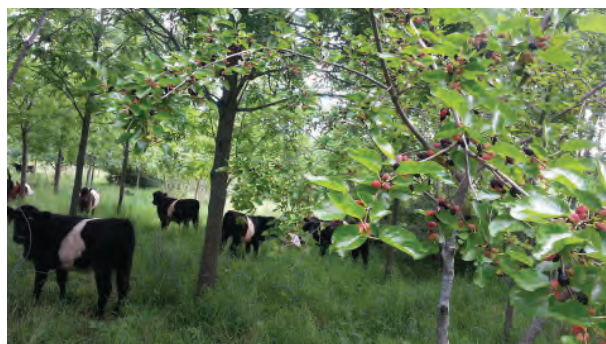
Praktijknetwerk van Duinboeren (Noord-Brabant) richt zich op de teelt van houtige gewassen rond graslandpercelen als verrijking van biodiversiteit, energiebron, verminderen van uitspoeling voor schoon water, als strooisel en/of als voedermiddel voor rundvee en geiten. Op rundvee- en geitenbedrijven worden de mogelijkheden uitgetest en gedemonstreerd.

Voederbomen - Bosverrijkte landbouw

Agro-forestry als onderdeel van kringlooplandbouw in de veeteeltsector.

Praktijknetwerk van Duinboeren (Noord-Brabant) richt zich op de teelt van houtige gewassen rond graslandpercelen als verrijking van biodiversiteit, energiebron, verminderen van uitspoeling voor schoon water, als strooisel en/of als voedermiddel voor rundvee en geiten. Op rundvee- en geitenbedrijven worden de mogelijkheden uitgetest en gedemonstreerd.

New Forest Farm - Boslandbouw

Commerciële boerderij op basis van bosweidesysteem combineert teelt van noten en bessen met eenjarigen en veeteelt (43 hectare)

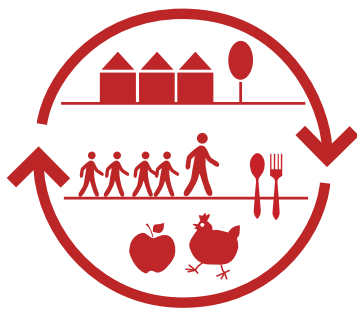
Foodforest Ketelbroek - Voedselbos

Particulier die eetbaar bos aanlegt en lokale waterhuishouding verbetert. Groot assortiment aan deels vrijwel onbekende soorten fruit, noten, kruiden, en anderszins eetbare planten en houtachtigen op 6 hectare (2 hectare voedselbos, 2 hectare fruitteelt en 2 hectare voor natuur en wateropvang)

DEEL III

RUIMTELIJKE VERTALING

CENTRUM GENT

“landbouw als sociaal-
educatief bindmiddel”

RANDSTAD

“landbouw als sociaal-
ecologisch systeem”

9.1. Ruimtelijke vertaling van de visie naar deelruimten

De stedelijke omgeving is opgebouwd uit een diversiteit van gebieden die allen een specifieke betekenis voor landbouw hebben. Door de differentiatie van het Gents grondgebied op basis van ruimtelijke kenmerken, de bodem en het bodemgebruik kunnen we bepaalde vormen van landbouw gericht inzetten binnen bepaalde gebieden. Deze **gebiedsgerichte aanpak** biedt nieuwe kansen voor de landbouw. Door de kwaliteiten van een gebied te benutten en te versterken en door in te spelen op de specifieke noden van de landbouwer en de bewoner ontstaat een **economische, een ecologische en een sociale meerwaarde** voor zowel landbouwer, bewoner als recreant.

De algemene visie 'het vrijwaren van de open ruimte voor en door een meer duurzame landbouw' wordt zodoende in dit onderdeel verder **verfijnd** naar een gebiedsgerichte visie per deelruimte. Elke deelruimte neemt een andere rol op zich binnen de algemene beleidsvisie voor de landbouw, die zij dankzij haar typerende ruimtelijke kenmerken kan vervullen.

Deze **gebiedsgerichte visie** is een resultaat van het vooronderzoek (analytisch onderzoek en participatief traject) en wordt bij de uitwerking van concrete casegebieden afgetoetst en indien nodig bijgesteld.

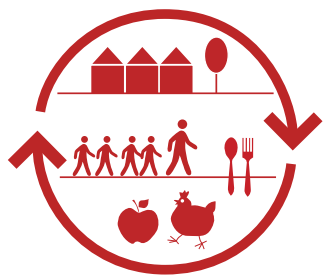

GROENPOOL

"groenpool als multifunctionele
landschapspark"

LANDELIJK GENT

"landbouwer als beschermer
van open ruimte"

9.1.1. Centrum Gent: "landbouw als sociaal-educatief bindmiddel"

Het centrum van Gent omhelst de kernstad en de binnenstad. Landbouw wordt er ingezet als **sociaal-educatief bindmiddel**. De binnenstad, als ontmoetingsplek en onthaalruimte van de stedeling, ontleent zich uitermate voor het **informer en sensibiliseren van de consument** en als **educatieve plek**. Campagnes, tijdelijke hippe voorbeeldprojecten, infoavonden (vb. rond afvalverwerking), evenementen, initiatieven met een praktijkgericht kader voor educatie, en andere in teken van het informeren en sensibiliseren van de consument kunnen hier plaatsvinden.

Met zijn stedelijke dichtheid en de schaarse open ruimte biedt het centrum slechts beperkt ruimte voor grondgebonden duurzame landbouwinitiatieven. Toch zijn er diverse kansen en mogelijkheden om diverse kleinschalige landbouwprojecten te koppelen aan de ruimtelijke uitdagingen van het stedelijk centrumgebied:

- publieke gebouwen met platte daken,
- nieuwbouwprojecten,
- te ontpitten binnengebieden,
- leegstaande panden,
- woongroen,
- ...

Meervoudig ruimtegebruik staat hier centraal, zonder dat dit ten koste gaat van de leefbaarheid. Het realiseren van duurzame landbouwinitiatieven is zeker een mogelijkheid binnen het centrum maar het mag niet louter om productie van voedsel gaan. Projecten met een **sociale en/of educatieve insteek** worden ondersteund. In de rand van het centrum (de dichtbebouwde 19de eeuwse gordel met zijn oude arbeiderswijken) kan stadsgerichte landbouw worden ingezet als middel om de sociale cohesie in en tussen de zogenaamde probleemwijken te versterken of sociale tewerkstelling te creëren. Het implementeren van landbouwinitiatieven in het stedelijk weefsel draagt bovendien bij aan meer groen in het stadscentrum wat resulteert in een gezond en aangenaam stedelijk leefklimaat.¹ Deze initiatieven kunnen tevens inzetten op het sluiten van kringlopen: vb. compostering van afval in de wijk, dakserre die gebruik maakt van restwarmte gebouw, ...

¹ Zie deel II Visie - uitgangspunt klimaatneutraal

9.1.2. Randstad: "landbouw als sociaal-ecologisch systeem"

De maximale dichtheid en capaciteit van het centrum zijn stilaan bereikt. Toch blijft de bevolkingsgroei in de stad toenemen. Mits een kwalitatieve opwaardering van de stedelijke voorzieningen van de stadsrand kan toekomstige groei duurzaam worden opgevangen in de 20ste gordel van de stad.² Projectontwikkelaars, architecten, stedenbouwkundigen, ... geven stilaan vorm aan de verdichting van deze stadsrandstedelijke ruimte. De stad heeft hier de verantwoordelijkheid om in die rand, welke onder zware druk komt te staan, de juiste keuzes te maken. Hier is nog letterlijk en figuurlijk 'ruimte' aanwezig.

De aanwezigheid van **open en groene ruimte** in de randstad is vandaag de belangrijkste identiteitsdrager voor landbouw. In deze overgangszone tussen stad en land zijn vaak nog **relicten van landbouwgebruik en –patrimonium** terug te vinden. De grens tussen stad en land is diffuus en ondanks het feit dat deze landbouwrelicten vandaag onder sterke verstedelijkingsdruk staan is een zekere voeling met de landbouw hier nog aanwezig. Om deze **troeven** van de randstedelijke ruimte te behouden en te versterken moeten bijkomende ontwikkelingen in kader van **verdichting** zoveel als mogelijk worden gerealiseerd in de reeds bebouwde ruimte. Op die manier wordt de kwalitatieve open ruimte bestendigd en gevrijwaard voor de huidige en toekomstige generatie bewoners om een zekere leefbaarheid te garanderen. **Landbouw moet hierin als een volwaardige medegebruiker van deze stadsrandstedelijke ruimte** worden opgenomen.

De landbouw is hier opnieuw een **tool om de sociale cohesie te bevorderen** maar mét **aandacht voor ecologische systemen**. De stad zet in op een multifunctionele sociale landbouw met een ecologische insteek. Het realiseren van landbouwinitiatieven in de randstad kan immers haar biodiversiteit en de ecologische waarde versterken.

- Door onderbenutte private tuinen te reactiveren kan een sociale verbinding met het centrum Gent worden gerealiseerd.
- Het aanleggen van eetbaar openbaar groen en (collectieve) volkstuinten kan de sociale cohesie tussen de bewoners versterken.
- Het aanbieden van sociale tewerkstelling of de vraag naar zorglandbouw kan een ruimtelijke uitdaging vormen om een landbouwinitiatief aan te koppelen.
- Waar meerdere infrastructuren samenkomen, de knopen van het infrastructuurnetwerk, biedt de overgangszone tussen stad en land bovendien uitermate geschikte locaties om uitwisselingspunten voor lokale en regionale afzet te realiseren. Het is een contactzone tussen producent en consument.
- ...

² Projectteam Labo XX (2014). *Labo XX – kiezen voor de twintigste-eeuwse gordel*. Stad Antwerpen.

9.1.3. Groenpool "groenpolen als multifunctionele landschapsparken"

De groenpolen vormen de **poorten naar het buitengebied**. Het zijn kwalitatieve en multifunctionele groene ruimtes (vnl. natuur en bos) voor de stedeling, met specifieke aandacht voor allerlei vormen van zachte recreatie. Duurzame landbouw en plattelandontwikkeling zijn aanwezig in de groenpool Oud Vliegveld Oostakker (uitdovend op lange termijn) en in de groenpool Parkbos.

Groenpolen fungeren als **multifunctionele landschapsparken**. Binnen deze gebiedsgerichte visie wordt ingezet op **een multifunctionele landbouw als beheerder van het landschap**. De landbouwer wordt actief ingeschakeld in het landschapsbeheer en speelt dus een belangrijke rol in de instandhouding en het beheer van het landschap.³ De kwaliteit van de open ruimte is immers medebepalend voor de leefbaarheid van het platteland.⁴ De multifunctionele landbouwer wordt gestimuleerd om zijn activiteiten te verbreden richting beheer van natuur, bos, water en het landschap.

Bovendien worden landbouwbedrijven gelegen langsheen of in de omgeving van het fiets- en wandelnetwerk (waaronder de groenas) gestimuleerd en ondersteund om hun activiteiten uit te bouwen in het kader van korte keten, educatie, zorg, Initiatieven zoals hoevetoerisme en –verkoop, verwerking van primaire producten, zorglandbouw, plattelandsklassen, ... inspeland op de noden van de stad, worden actief ondersteund in deze gebieden.

Door de landbouwer in te schakelen in het beheer van de groenpool en eveneens zijn bedrijfsvoering te innoveren worden zijn inkomsten gediversifieerd en is hij beter bestand tegen economische schommelingen. De landbouwer, die vaak niet in staat is het bedrijf nog verder uit te breiden, wordt gestimuleerd om nieuwe en innovatieve strategieën te ontwikkelen en zo **rentabiliteit en bijkomende inkomsten** te genereren.

De groenpool is uitermate geschikt voor het ruimtelijk combineren van landbouw, bosbouw en natuur zoals een **boslandbouwsysteem** (agroforestry). Agroforestry is een ultiem voorbeeld van meervoudig ruimtegebruik, maar komt ook de bouwsteen klimaatneutraal (ecologie, ...) ten goede. Het levert niet alleen een meerwaarde in opbrengst voor de landbouwer, maar draagt tevens bij aan de bebossing, het landschap en de biodiversiteit. Niet alleen het plaatsen van bomen op landbouwpercelen behoort tot de mogelijkheden, maar ook omgekeerd het uitdunnen van bestaande bossen om de combinatie met veeteelt in het bosgebied mogelijk te maken.

In de groenpolen, al dan niet gekoppeld aan de portaalzone, is ruimte voor het lokaliseren van **recreatieve afzetmarkten**. Deze afzetmarkten staan in verbinding met de stad via groenassen. Ook het uitbouwen van volkstuinen behoort tot de mogelijkheden van de groenpool.

³ Danckaert S., Cazaux, G., Bas, L. & Van Gijsegem D. (2010). *Landbouw in een groen en dynamisch stedengewest*. Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel, p.9.

⁴ Visienota Boerenbond (2014). *Inzetten op duurzame groei. Toekomst van de Vlaamse land- en tuinbouw in Europees en mondiaal perspectief*.

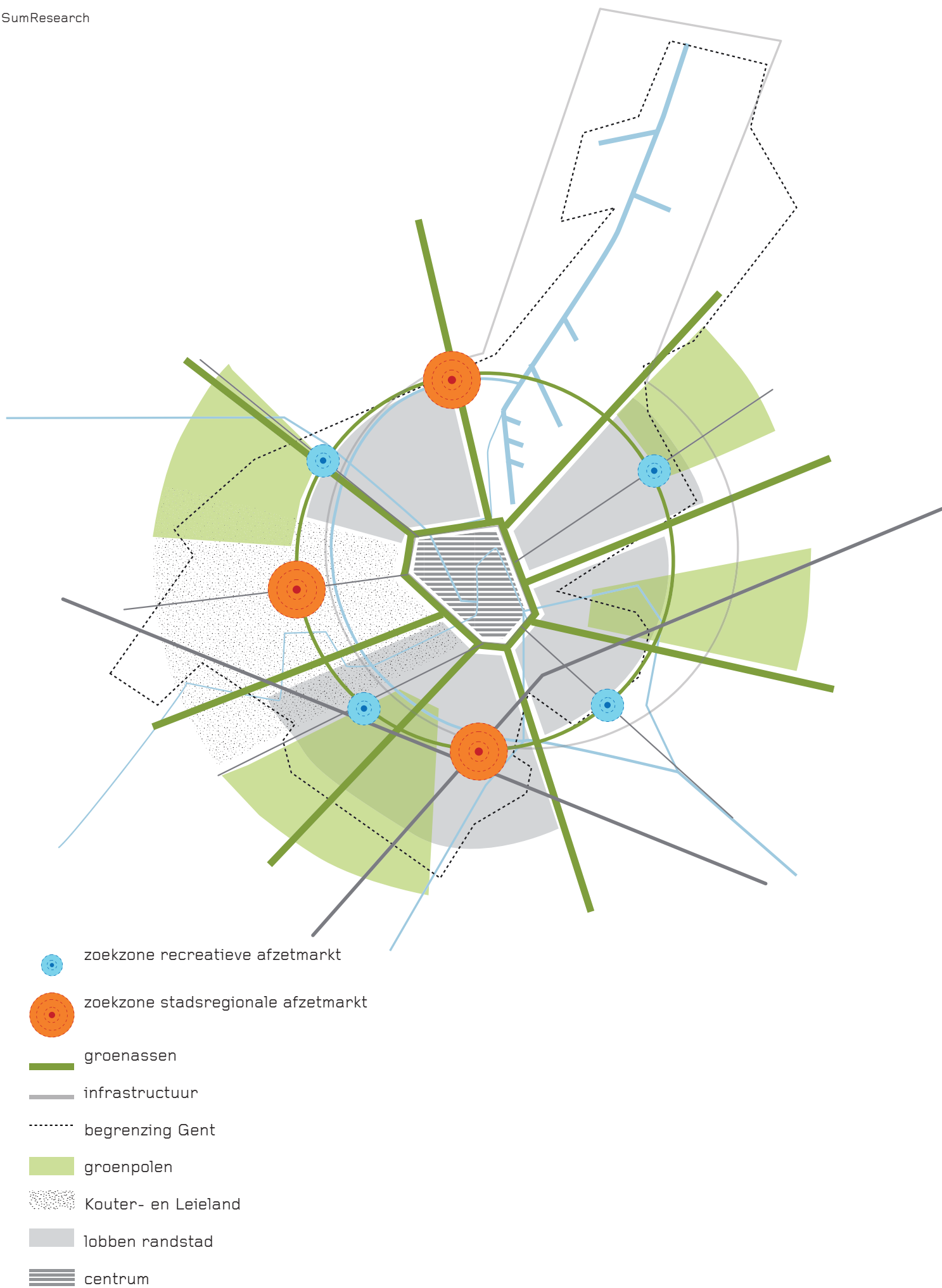
9.1.4. Landelijk Gent “landbouw als beschermer van de open ruimte”

Het landelijk gebied is grotendeels bestemd als agrarisch gebied. De landbouw is er nog steeds de grootste gebruiker van de open ruimte, doch staat onder druk door het toenemen van niet-agrarisch landgebruik. Het landschap heeft er soms een hoge cultuurhistorische waarde. Het is zeer divers en wordt gekenmerkt door bulken, kouters en valleigebieden. Het landgebruik is in grote mate gekoppeld aan de fysieke kenmerken van het landschap: het reliëf, de waterhuishouding en de bodemgesteldheid.

In deze deelruimte zet de stad in op het **maximaal behoud van open ruimte** en op een meer **duurzame landbouw**. De boer wordt gestimuleerd om op een duurzame manier zijn bedrijfsvoering te voeren in relatie tot de omgeving en naast export ook een **stadsgerichte functie** te vervullen. De hoofdrol van deze landbouw blijft echter de **primaire voedselproductie**.

De landbouw is de voornaamste **beheerder en vormgever van het landschap**. Ze heeft een onmiskenbare rol in het behoud van open ruimte en landschappelijke kwaliteit. Naast zijn **primaire rol als voedsel- en grondstofproducent** wordt de landbouwer aldus gestimuleerd en ondersteund om in te zetten op het beheer van het landschap, natuurbeheer en/of waterbeheer. De landbouwer moet hierbij extra inzetten op **ecologische duurzaamheid**.

Ruimtelijke kwaliteit, gebiedskenmerken en maatschappelijke meerwaarde komen hier aan bod als belangrijke elementen in het bepalen van types van duurzame landbouw en het al dan niet toelaten of sturen van niet-agrarische functies zoals verpaarding en vertuining.

9.2. Verbindende hefboomprojecten

De lokale overheid investeert in **hefboomprojecten** om de visie op landbouw op **korte termijn** te herleiden tot **zichtbare acties** op terrein. Het effect van hefboomprojecten in de open ruimte overstijgt immers de onmiddellijke omgeving en heeft **invloed op zowel de producent als de consument** van de stad. Deze projecten garanderen bovendien een samenhangende ontwikkeling van de visie. Het **verbinden** staat hier centraal: enerzijds van duurzame landbouwinitiatieven onderling, anderzijds van consument en producent. Het is van belang als lokale overheid condities te scheppen waarbij verbindingen en netwerken of schakels tussen netwerken kunnen ontstaan. Door het verbinden ontstaat een **samenhang** en is **opschaling** tot een ambitieus project mogelijk.

9.2.1. Stadsregionale landbouwpoorten als afzetmarkten op grens tussen stad en land

De nabijheid van de stad is een grote troef voor de landbouwer om afzet via korte keten te organiseren. Bovendien stijgt de vraag naar lokaal geproduceerd voedsel bij de stedeling. Mogelijkheden tot lokale afzet zijn vandaag echter beperkt en versnipperd aanwezig. Enkele landbouwers beschikken over een hoevewinkel. Anderen zetten af via de voedselteams, via collega's, via automaten,... Uit de workshops blijkt dat landbouwers van Gent en omgeving open staan voor lokale afzet. Maar de schakels van het productieproces in eigen handen nemen is geen evidentie:

- **Onzekerheid afname lokale producten:** niet alle bedrijven zijn gelegen op een vlot bereikbare locatie, waardoor de verkoop van lokale producten op eigen bedrijf slechts weinig kans biedt.
- **Hoge investeringskosten versus beperkte omzet:** ruimte voor verkoop, aanzienlijk extra werkuren (vb. verwerken en klaar maken van producten voor verkoop, steeds aanwezig zijn, mensen komen op onmogelijke uren), technische ondersteuning (vb. bestelsysteem, betaalsysteem (bancontact)), ...
- Hoeveverkoop betekent **volk op het erf**. Niet elke landbouwer heeft hier behoefte aan.
- **Logistiek** in kader van korte keten neemt groot aandeel (20%) van kostenstructuur in.⁵
- **Gebrek aan kennis/knowhow:** ondernemerschap, marketing, sociale vaardigheden, ...
- **Wetgeving beperkt verkoopmogelijkheden:** meer dan 50% verkoop (t.o.v. bedrijfsactiviteit) is niet toegelaten, men mag slechts beperkt percentage producten van andere boeren aanbieden waardoor aanbod beperkt wordt, verwerken van eigen producten mag vaak niet, ...
- **Problematiek bij verlenen vergunningen:** mogelijkheden van commerciële activiteit beperkt in agrarisch gebied,...
- ...

De stad wenst in te spelen op de noden en zal gericht de realisatie van landbouwpoorten ondersteunen en faciliteren. **Landbouwpoorten** zijn **stadsregionale afzetmarkten** gelegen op knooppunten van infrastructuur (steenwegen, groenas, fietsnetwerk, openbaar vervoer, ...) waar men lokale producten kan uitwisselen tussen producent en consument.

⁵ Voedsel voor de stad: maat-ontwerpers. Small Talk 17, Atelier Vlaamse Bouwmeester.

Het organiseren van een stadsregionale afzetmarkt brengt voor beide partijen tal van voordelen met zich mee:

- beperkt tijdsinvestering van producent,
- beperkt financiële kost voor producent (arbeiders, technische ondersteuning, ...),
- geen opstartkosten voor producent,
- delen van informatie en kennis,
- bundelen vervoer en distributie,
- verhoogde omzet door samenwerking,
- consument kan diverse lokale producten op één locatie verkrijgen,
- vlotte en efficiënte uitwisseling van lokale producten,...

Concreet kan de stad faciliteren door **gericht publieke eigendommen in te zetten** op de grens tussen stad en land, en een geschikte locatie om een ontmoetingsplaats tussen consument en producent te organiseren. Een **optimale bereikbaarheid** van de afzetmarkt is hierbij van cruciaal belang voor zowel producent als consument. Zoekzones moeten worden afgebakend rond potentiële locaties: knooppunten van infrastructuur.

De daadwerkelijke realisatie van de landbouwpoort kan de lokale overheid koppelen aan **een wedstrijd of een pilootproject**. Private partijen, al dan niet in samenwerking, kunnen hierop inschrijven. De landbouwpoort focust in de eerste plaats op een **vlotte en efficiënte uitwisseling van lokale producten** tussen producent en consument. Daarnaast kunnen eventuele nevenactiviteiten zoals kennis en onderzoek (vb. experimentele projecten) verbonden worden aan de landbouwpoort.

Inzetten op landbouwpoorten als stadsregionale afzetmarkten vormt een **hefboomproject** op korte termijn voor de lokale overheid. Daarnaast zal de stad op **diverse schalen** lokale afzet ondersteunen:

- **Recreatieve afzetmarkten** zijn afzetmarkten voor lokale producten van landbouwers in de groenpolen en van de nabije omgeving. Het is niet alleen de plaats waar consumenten lokale voeding kunnen kopen, maar ze biedt ook ruimte voor diverse sociale, educatieve, culturele en recreatieve activiteiten.
- In het centrum en de randstad worden kleinere afzetmogelijkheden gefaciliteerd en ondersteund door de lokale overheid. Elke wijk wordt voorzien van een **wijkafzetmarkt**.

Box 6 - Afzetmarkten op diverse schalen

A. Stadsregionale landbouwpoorten = hefboomproject

- knooppunt van infrastructuur
- op grens tussen stad en land (randstedelijke ruimte)
- focus op vlotte en efficiënte uitwisseling van lokale productie

B. Recreatieve afzetmarkten

- in groenpool bij voorkeur gekoppeld aan portaalzones
- niet louter afzetmarkt van lokale producten, maar ook kennis, recreatie, educatie, sociale doelstellingen, ...

C. Wijkafzetmarkten

- per wijk een afzetmarkt
- vlot toegankelijk met fiets, te voet of met openbaar vervoer

9.2.2. Groenassen verbinden stadsbewoner met groen, natuur EN landbouw

Groenassen vormen in de eerste plaats een **groene en ecologische verbinding** tussen landelijk Gent en het centrum van de stad. Ze worden steeds gedragen door een recreatieve fiets- en voetgangeras. Naast de recreatieve, natuurlijke en landschappelijke functie speelt de groenas een **belangrijke rol voor duurzame landbouw**. Het uitbouwen van de groenas tot een **duurzaam logistiek systeem** dat niet alleen duurzame multifunctionele landbouwinitiatieven met elkaar verbindt, maar ook de consument en de producent verbindt. De groenas stelt de landbouw tot binnen het bereik van de stadsbewoner.

Langsheen de groenas zijn diverse afzetmogelijkheden voorzien die inspelen op de gradaties van landelijk Gent naar randstedelijk gebied naar het centrum van Gent⁶ (vb. recreatieve afzetmarkt en wijkafzetmarkt). Landbouwers gelegen langsheen of in de nabije omgeving van de groenas worden door de lokale overheid actief gestimuleerd tot een **multifunctionele bedrijfsvoering** (hoevetoerisme en -verkoop, zorglandbouw, educatie, ...).

De **consument** wordt via de groenas begeleid door uniforme infoborden en wegwijzers naar duurzame landbouwinitiatieven in de omgeving van de groenas gelegen op fiets- en wandelafstand. Naargelang de deelruimte waarin de groenas zich bevindt speelt ze een andere rol voor de landbouw. De **producent** kan bovendien lokaal voedsel via de groenas, hetzij collectief of individueel, vervoeren richting het centrum van de stad.

In het **centrum van Gent** ligt de nadruk op **informatie en communicatie**. De consument krijgt een overzicht van de duurzame landbouwinitiatieven en activiteiten (duurzame bedrijven, volkstuincomplexen, afzetmarkten, hoevetoerisme, ...) op en in de nabije omgeving van de groenas (informatiepanelen, kaart fiets- en wandelroutes langsheen duurzame landbouwinitiatieven, bewegwijzering, ...).

In de **randstad** beschikt de groenas reeds over meer open ruimte. Bebouwing wordt afgewisseld met kleinschalige groene ruimtes. Hier wordt de consument in contact gebracht met volkstuincomplexen, eetbaar groen in wijkparken en andere **kleinschalige duurzame landbouwinitiatieven**. Deze initiatieven ondersteunen de sociaal-ecologische doelstelling van de deelruimte. Langsheen de groenas kunnen waar mogelijk delen van de laanbeplanting worden ingericht als **groene eetbare linten** doorheen het landschap.

In de **groenpool** en **landelijk Gent** maakt de consument kennis met **meer grootschalige duurzame landbouwinitiatieven**. Vanuit de groenas als hoofdstructuur vertakken **fijnmazige recreatieve fiets- en wandelroutes** langsheen natuur, bos en landbouw. Deze routes met gekoppelde landbouwinitiatieven worden duidelijk bewegwijzerd.

⁶ Voedsel voor de stad: maat-ontwerpers. Small Talk 17, Vlaamse bouwmeester. Interview Hans Leinfelder.

10.1. Introductie

Om de **realiteitszin en haalbaarheid** van de visie af te toetsen en om tot een actieplan te komen werden de visie per deelgebied en de typologie van kansrijke landbouwtypes ruimtelijk doorvertaald naar concrete casegebieden.

Selectie casegebieden

Per deelruimte¹ werd in overleg met de stad Gent een casegebied geselecteerd. Bij de selectie van de casegebieden werd bewust gekozen voor locaties die typerende kenmerken vertonen van de deelruimte. Op die manier kunnen conclusies generiek gemaakt worden die gelden voor gebieden met eenzelfde ruimtelijke context. Gezien de gedifferentieerde ruimtelijke kenmerken van de randstad² werd geopteerd om voor deze deelruimte meerdere casegebieden uit te werken. De volgende zeven casegebieden komen aan bod:

- Case centrum
- Case randstad – Mariakerke
- Case randstad – Sint-Amandsberg
- Case randstad – Zuidelijke mozaïek
- Case randstad – Multimodaal knooppunt
- Case groenpool
- Case landelijk Gent – Kouter

Werkwijze

In het voorjaar van 2014 werd een **eerste participatief traject**³ georganiseerd met workshops waarin aandacht werd besteed aan de diverse deelruimten. De betrokken actoren, burgers, landbouwers en beleidsmakers kregen de mogelijkheid om **knelpunten en potenties**, bezorgdheden en innovatieve toekomstgerichte ideeën te formuleren. Op die manier werd het mogelijk om per deelruimte **gerichte ruimtelijke vragen** te formuleren om later in het ontwerpend onderzoek antwoorden op te formuleren. Parallel aan dit participatief traject werden een ontwerpvisie en een ontwerp van gebiedsgerichte visie opgesteld.

De realiteitszin en haalbaarheid van de visie en gebiedsgerichte visie werd vervolgens afgetoetst aan de hand van **ontwerpend onderzoek** in de casegebieden. De ruimtelijke mogelijkheden van stadsgerichte en klimaatneutrale landbouw werden onderzocht binnen diverse ruimtelijke condities van de stedelijke omgeving. **Het onderzoek tracht synergiën aan te gaan tussen landbouw en bestaande functies en tracht door het implementeren van duurzame landbouw meerdere ruimtelijke uitdagingen te koppelen.**

Parallel met het ontwerpend onderzoek werd een **tweede participatief traject**⁴ doorlopen. De tussentijdse resultaten van het ontwerpend onderzoek werden voorgelegd tijdens deze workshops. Belanghebbenden werden geconfronteerd met het onderzoek op de casegebieden en de voorgestelde actiepunten. De haalbaarheid van deze voorstellen en actiepunten werd afgetoetst.

Vervolgens werd de visie bijgesteld en een visie per ruimtelijke conditie uitgewerkt.

¹ Zie deel I analyse - analyse deelruimten

² Zie deel I analyse - analyse deelruimten

³ Zie bijlage: participatief traject - forum, workshopreeks 1 en interviews (werkgroep stadslandbouw, ...)

⁴ Zie bijlage: participatief traject - workshopreeks 2 en interviews (sectorverantwoordelijken, ...)

Figuur: hoofdcomponenten ruimtelijke context

Box 7 - Planologische context

Volgende handelingen zijn mogelijk binnen alle bestemmingen **tenzij expliciet anders vermeld**:

Art. 5.1 van BVR 'tot bepaling van handelingen waarvoor geen stedenbouwkundige vergunning nodig is (hoofdstuk 5. Land- en tuinbouw)'

Een stedenbouwkundige vergunning is niet nodig voor de plaatsing van volgende zaken, voor zover ze niet liggen in ruimtelijk kwetsbaar gebied, **met uitzondering van parkgebied**:

1° constructies met een maximale hoogte van 3,5m, als ze dienen voor de teelt of bescherming van landbouwgewassen en na de oogst worden verwijderd;

2° open afsluitingen of open afsluitingen met dwarslatten met een maximale hoogte van 2m;

3° een schuilhok voor weidedieren op een onbebouwd goed. Het schuilhok heeft houten wanden, een maximale oppervlakte van 20m², een maximale hoogte van 3m en minstens één volledig open zijde.

Art. 4.4.4 § 1. VCRO "afwijkingsmogelijkheden ifv sociaal-cultureel of recreatief medegebruik"

"In alle bestemmingsgebieden kunnen, naast de handelingen die gericht zijn op de verwezenlijking van de bestemming, ook handelingen worden vergund die gericht zijn op **het sociaal-culturele of recreatieve medegebruik**, voor zover ze door hun beperkte impact de verwezenlijking van de algemene bestemming niet in het gedrang brengen."

Opbouw casegebieden

Elke case wordt op eenzelfde manier opgebouwd:

RUIMTELIJKE CONTEXT

Voor elke case wordt de ruimtelijke context omschreven. Zoals eerder vermeld werd om tot een selectie van de casegebieden te komen gebruik gemaakt van de deelruimtes. Door de ruimtelijke context te omschrijven **stappen we af van deze rigide afbakeningsgrens** en leggen we de **focus op de typerende ruimtelijke kenmerken. Voor gebieden met gelijkaardige ruimtelijke kenmerken kunnen aldus dezelfde actiepunten worden geformuleerd.** De hoofdcomponenten van elke case worden weergegeven in de kantlijn aan de hand van nevenstaande symbolen.

PLANOLOGISCHE CONTEXT

Vervolgens wordt de huidige planologische context toegelicht met de focus op de ruimtelijke mogelijkheden van landbouw binnen deze juridische planningscontext. Om herhaling binnen elke case te vermijden worden hiernaast twee algemene juridische regels geformuleerd die van toepassing zijn binnen alle bestemmingen. (zie box 7)

VRAAGSTELLING

Vanuit de analyse en het eerste participatief traject worden in dit deel een aantal hoofdvragen geformuleerd ten aanzien van deze ruimtelijke context.

KNELPUNTEN & POTENTIES

Voor elke ruimtelijke context worden in eerste instantie de knelpunten en vervolgens de potenties van het gebied in het kader van duurzame landbouw beschreven.

GEWENSTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

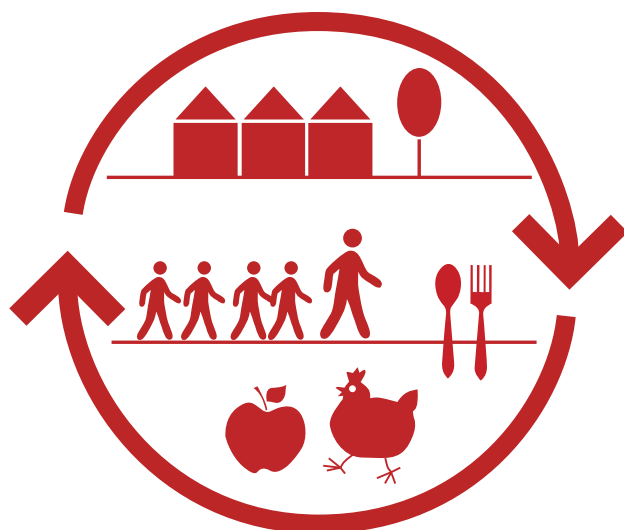
Vanuit de vergaarde kennis wordt in het kader van de visie de gewenste ruimtelijke ontwikkeling van het gebied vooropgesteld.

TRANSITIEPAD

In dit deel wordt op basis van de **systeemdiagrammen** per casegebied de **transitie van bestaande naar kansrijke types van landbouw** geïllustreerd. De nadruk ligt hierbij op het sluiten van kringlopen. De systeemdiagrammen laten zien hoe vanuit de huidige toestand kringlopen **op bedrijfsniveau** en **op gebiedsniveau** kunnen worden geoptimaliseerd. De huidige toestand wordt beschreven met de systeemdiagrammen van bestaande types en van de ruimtelijke context (bvb. braakliggend terrein, bos of bedrijventerrein) die een rol kunnen spelen in de transitie naar stadsgerichte en klimaatneutrale landbouw. In de optimalisatie op bedrijfsniveau en op gebiedsniveau zijn de kansrijke types te herkennen, vaak in lokale varianten die aansluiten op de condities en potenties van het gebied.

ACTIEPUNTEN

Vanuit de gewenste ruimtelijke ontwikkeling en het transitiepad worden tot slot concrete actiepunten geformuleerd voor het beleid. In deel IV van het rapport 'beleidsaanbevelingen' worden deze gebiedsgerichte actiepunten samen met de generieke opgelijst in een samenvattende tabel. De **cijfer-lettercombinatie** voor elk actiepunt verwijst naar deze samenvattende tabel.

CENTRUM GENT

“landbouw als sociaal-
educatief bindmiddel”

onderbenutte overdekte speelruimte

eetbaar openbaar groen - woongroen

10.2. CASE 1 – Centrum Gent

“landbouw als sociaal-educatief bindmiddel”

RUIMTELIJKE CONTEXT

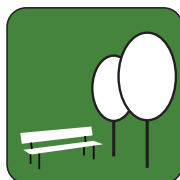
In het centrum van Gent is de woondensiteit zeer hoog, net als de verhouding aan bebouwde oppervlakte ten opzichte van niet-bebouwde oppervlakte.

Kenmerkend aan het centrum is het gesloten karakter van de bouwblokken. Binnen de bouwblokken wordt de ruimte op diverse wijzen ingevuld, hetzij als privé-tuinen, industriële gebouwen, parkeerruimtes of restruimtes.

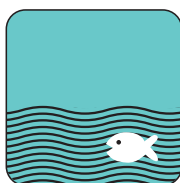
Binnen het stedelijke weefsel zijn hier en daar ook grootschalige panden te vinden: actieve bedrijven, leegstaande bedrijfsgebouwen, publieke instellingen zoals scholen, ziekenhuizen en parken.

Het groen in het centrum heeft verschillende gradaties van gebruik en invulling: van privaat tot publiek, van restruimte tot kwalitatief groen, van tijdelijk tot permanent.

Doorheen de stad loopt een fijnmazig waternetwerk als ruimtelijke drager. De stad Gent heeft er de laatste jaren werk van gemaakt om het blauwe netwerk te heropwaarderen. De heraanleg van de publieke ruimte die hiermee gepaard ging is kwalitatief en is een meerwaarde voor de stedelijke sfeer.

Het centrum kent een grote sociale mix, een smelkroes aan culturen en leeftijden. Het is een uitdaging om iedereen mee te krijgen in de nieuwe projecten. Een participatief en communicatief traject kunnen hierbij helpen.

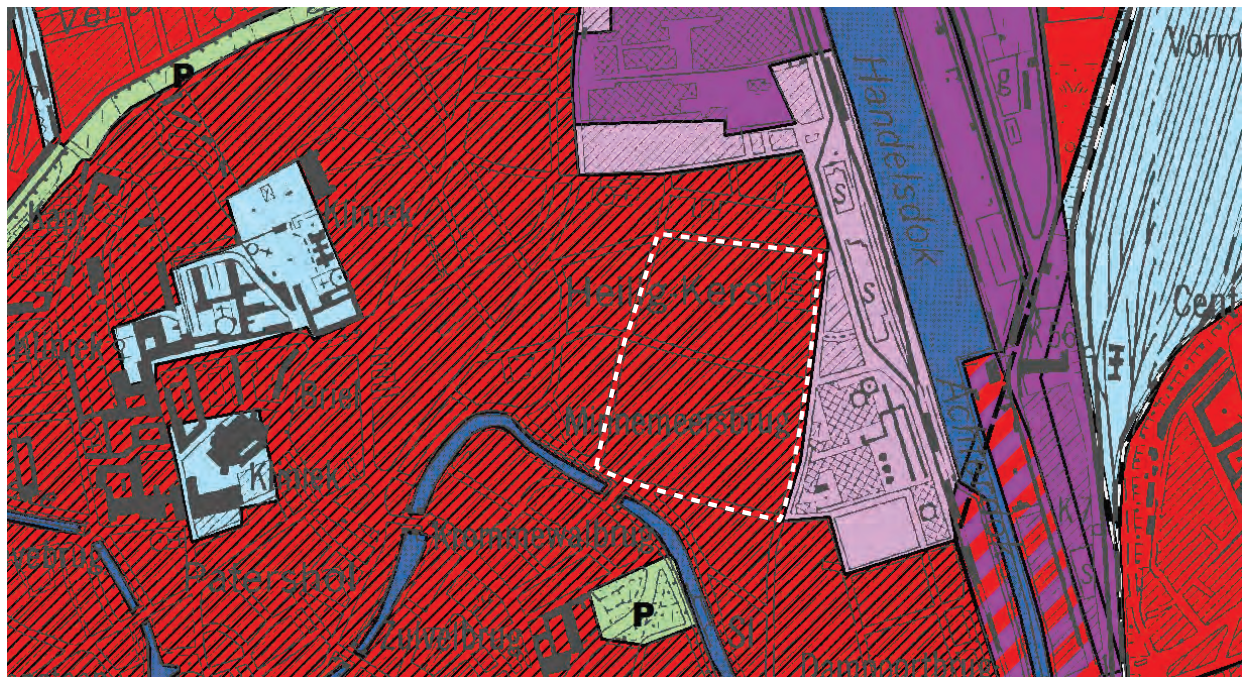
Uit een onderzoek op het casegebied, opgemaakt door de dienst Stedenbouwkundige Vergunningen van Stad Gent, blijkt dat er een vraag is om het gebied te transformeren naar een gemengd woonweefsel. Er moet hierbij aandacht zijn voor doorwaadbaarheid, voldoende woongroen en een kwalitatieve verhouding tussen bebouwde en open ruimte.

leegstaande panden

parkeerruimtes in bouwblokken

Figuur: Gewestplan Gentse en Kanaalzone (KB 14/09/1977 met latere wijzigingen)

PLANOLOGISCHE CONTEXT

In het casegebied is het **gewestplan** van kracht. Het gebied is bestemd als woongebied met cultureel, historische en/of esthetische waarde.

Woongebieden zijn multifunctionele gebieden waar verweving van functies het uitgangspunt is. In woongebieden zijn naast het wonen meerdere functies mogelijk zoals hobbylandbouw en agrarische bedrijven voor zover ze verenigbaar zijn met de onmiddellijke omgeving. Constructies en verhardingen zijn rechtstreeks vergunbaar indien zij niet in strijd zijn met de bestemming wonen.

*De **woongebieden** zijn bestemd voor wonen, alsmede voor handel, dienstverlening, ambacht en kleinbedrijf voor zover deze taken van bedrijf om redenen van goede ruimtelijke ordening niet in een daartoe aangewezen gebied moeten worden afgezonderd, voor groene ruimten, voor sociaal-culturele inrichtingen, voor openbare nutsvoorzieningen, voor toeristische voorzieningen, voor agrarische bedrijven. Deze bedrijven, voorzieningen en inrichtingen mogen echter maar worden toegestaan voor zover ze verenigbaar zijn met de onmiddellijke omgeving.*

In de **woongebieden met cultureel, historische en/of esthetische waarde** wordt de wijziging van de bestaande toestand onderworpen aan bijzondere voorwaarden, gegrond op de wenselijkheid van het behoud.

VRAAGSTELLING

- Waar kan ruimte (al dan niet tijdelijk) gevonden worden voor duurzame landbouw?
- Op welke manier kan landbouw bijdragen aan de stedelijke leefkwaliteit van het dichtbebouwde centrum?
- Wat kan de betekenis zijn van landbouw in geplande stadsvernieuwingsprojecten?
- Hoe kunnen diverse functies zoals wonen, publieke voorzieningen en landbouw samengaan? Verweven van functies?
- Aspect tijdelijkheid en ruimte voor experiment?

KNELPUNTEN

Tekort aan groen en open ruimte

In het centrum treft men een groot tekort aan publieke open en in hoofdzaak groene ruimte. Groen of open ruimte is hier en daar wel aanwezig maar is vaak in privéhanden.

Volgebouwde binnengebieden

De binnengebieden van bouwblokken zijn in de loop der jaren dichtgeslibd door onder andere opslagplaatsen, leegstaande panden en loodsen of parkeerruimte die allen hinderlijk zijn voor de kwaliteit van het bouwblok.

POTENTIES

On(der)benutte panden en open ruimtes

Leegstaande panden kunnen ingezet worden voor tijdelijke, innovatieve en/of experimentele vormen van landbouw. Maar ook onderbenutte open ruimte kan al dan niet tijdelijk ingezet worden. Zo kunnen er bijvoorbeeld cultuurbakken geplaatst worden om te tuinieren, die naderhand verhuisd kunnen worden naar een volgende locatie die vrijkomt. Onder on(der) benutte ruimte behoren bijvoorbeeld leegstaande loodsen, lokalen van scholen, leegstaande panden, grootschalige parkeerruimtes, ...

Platte daken

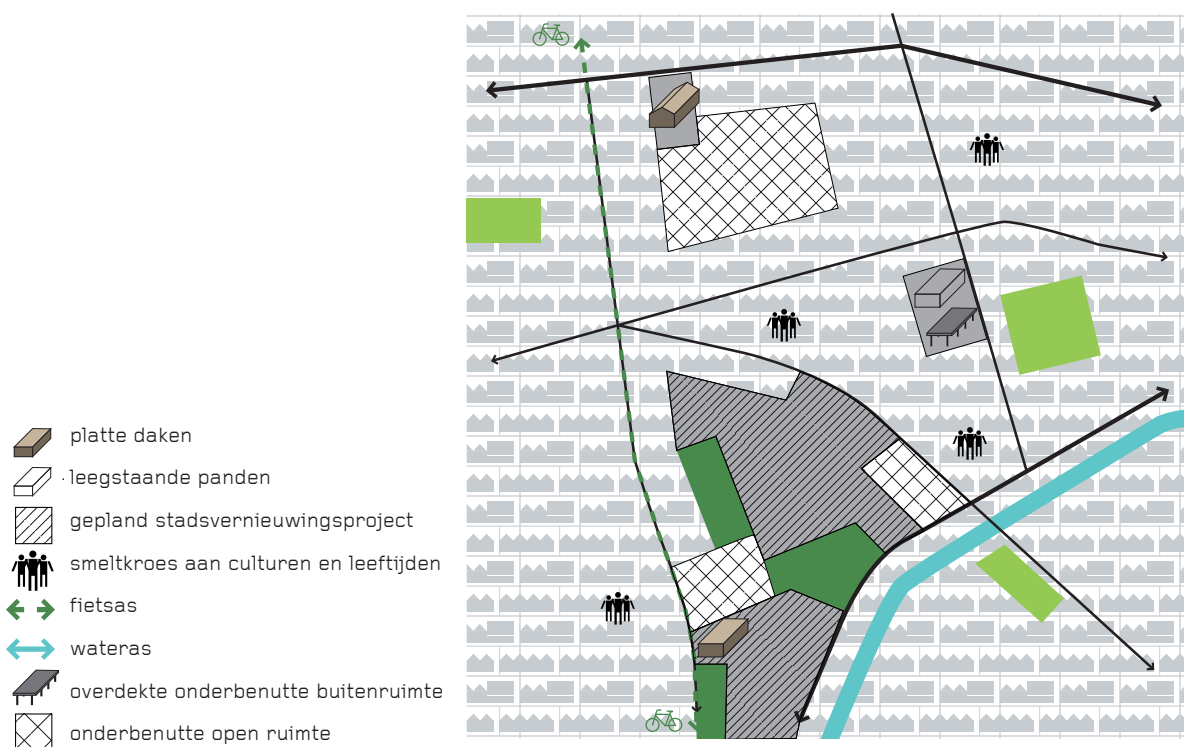
Platte daken van grootschalige publieke gebouwen, mits een daarop voorziene draagstructuur, zijn potentiële locaties voor vb. dakmoestuinen.

Stadsvernieuwingsprojecten

Nieuwe ontwikkelingen zijn een unieke gelegenheid om een voorbeeldproject van stadsgerichte landbouw te integreren van bij het begin van de ontwerpfase.

Smeltkroes aan culturen en leeftijden

Door de smeltkroes aan culturen en leeftijden bestaat er een grote variatie in noden en visies van de bewoners. Het in rekening brengen van deze verschillende standpunten is complex, maar kan net zeer verrijkend en leerrijk zijn indien constructief opgebouwd, vb. zuiderse teelten in stedelijk leefklimaat).

GEWENSTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

Grootschalige publieke panden inzetten voor groen en dakmoestuinen

Binnen de doelstellingen van Gent om klimaatneutraal te worden tegen 2050 kan de herinrichting van platte daken in groendaken een sterke bijdrage tot verkoeling brengen en zo bijdragen aan het stedelijk leefklimaat. Platte daken van gebouwen zijn potentiële locaties voor extensieve of intensieve daktuinen, mits de draagstructuur daarop voorzien is. Het oprichten van vb. een serre kan bovendien voordelen bieden in het sluiten van kringlopen (vb. warmte, water, ...).

On(der)benutte panden als geschikte locatie voor wijkafzetmarkten en verdeelpunten

On(der)benutte panden op strategische plaatsen kunnen in de dichtbebouwde ruimte ingezet worden als lokale afzetmarkt of verdeelpunt. Meerdere organisaties zoals het verkoop van fruit- en groentenabonnementen, de verdeling van biopakketten en de voedselteams beschikken reeds over dergelijke locaties in het centrum. Gezien het succes van deze opkomende informele economie hebben zij echter te maken met een groot gebrek aan beschikbare ruimte. In het kader van de korte keten is het bovendien aangewezen om deze een echte plaats te geven in de stad. De on(der)benutte panden op strategische plaatsen kunnen in de dichtbebouwde ruimte ingezet worden als lokale afzetmarkt of verdeelpunt. Als streefdoel wordt minimum één afzetmarkt per wijk vooropgesteld.

On(der)benutte open ruimte meervoudig inzetten

Het ruimtelijk herorganiseren van on(der)benutte open ruimte kan leiden tot meervoudig gebruik en het optimaliseren van de ruimte. Zo kunnen vb. grootschalige parkeervoorzieningen in binnengebieden heringericht worden om een meervoudig ruimtegebruik toe te laten vb. ruimte voor een lokale boerenmarkt in het weekend. Door het slim en efficiënt inrichten van parkeerruimte in het centrum kan tevens ruimte vrijkomen voor bijkomend groen.

Woongroen inzetten voor eetbaar openbaar groen

Door het (gedeeltelijk) aanplanten van vruchtendragende soorten kan woongroen eetbaar worden. Eetbaar groen is een manier om meer betekenis te geven aan de groene ruimte in de stad. Het is een manier om het lokaal voedsel binnen de leefkring van alledag te brengen, waarbij eetbaarheid hand in hand gaat met samen vertoeven en recreëren. Een wijkcompost voor GFT-afval en openbaar groen kan eveneens op deze locatie worden voorzien.

Volkstuinen als sociaal bindweefsel

De ontwikkeling van kleinschalige volkstuintjes in het centrum beantwoordt aan verscheidene doestellingen voor de stadsbewoners: productie van voedsel voor eigen gebruik, recreatie en ontspanning, een sterkere band met de natuur, educatie en ontdekking van de natuurlijke ritmes en de lokale plant- en diersoorten, solidariteit en gezellig samenzijn. De volkstuintjes kunnen uitgroeien tot een levendige en multifunctionele broedplaatsen van creativiteit en samenwerking, het is een sociaal bindweefsel, bijvoorbeeld voor zogenaamde probleemwijken.

Randvoorwaarden:

Bij het definiëren van nieuwe locaties voor volkstuinen moet er aandacht besteed worden aan onder meer de bodem- en luchtkwaliteit.

Tijdelijke projecten stimuleren

Leegstaande panden en gebouwen zijn potentiële locaties voor het opzetten van experimentele en innovatieve landbouwprojecten. De stad kan de initiatieven stimuleren door potentiële locaties te inventariseren en contact te leggen tussen eigenaars en initiatiefnemers.

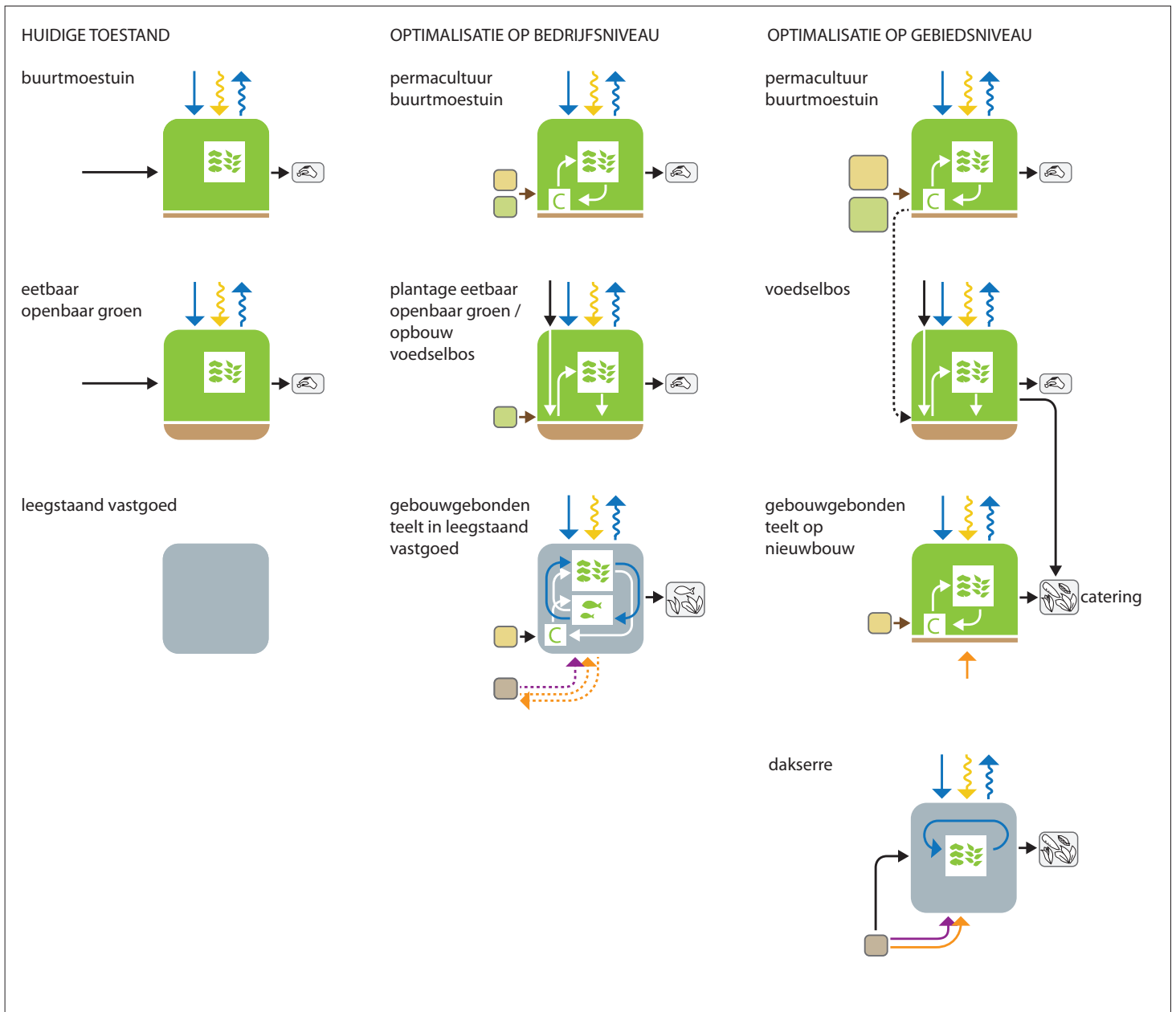
Stadsgerichte landbouw integreren binnen nieuwe stadsontwikkelingen

Hoewel de densiteit aan bebouwde oppervlakte hoog ligt lijkt het toch mogelijk om de landbouw hier ook een plaats te geven door in te zetten op multifunctioneel ruimtegebruik.

Bij nieuwe stadsontwikkelingen kan de component landbouw rechtstreeks opgenomen worden in de projectformulering, via stedenbouwkundige voorschriften.

Om deze doelstellingen te bekomen is het bovendien wenselijk om het stedelijk bouwreglement flexibeler te maken. Binnen de opgelegde groennorm per inwoner zou het bijvoorbeeld kunnen dat landbouwgerichte functies ook meegerekend worden als groen.

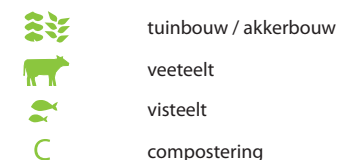

LEGENDE

Ruimtelijke basiskennmerken

Teelten

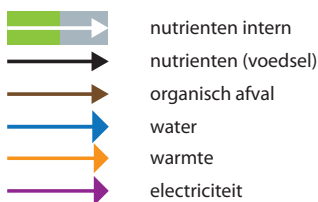

Elementen / Atmosferische invloed

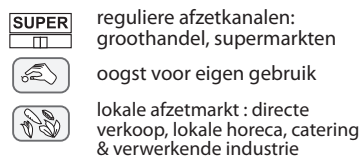

regen, zoninval en verdamping

Stromen

Partners afzet

Partners essentiële stromen

TRANSITIEPAD

In het centrum omvat het landgebruik voornamelijk wonen en publieke voorzieningen. Landbouw vindt hier alleen plaats in tijdelijk beschikbare ruimte (braakliggend terrein, leegstaand vastgoed) en in de stedelijke groenstructuur. De bijdrage die vormen van landbouw kunnen leveren aan de stedelijke transitie in het gebied en de verduurzaming daarvan staat centraal.

Er zijn al initiatieven actief op tijdelijk beschikbaar terrein en in bestaand openbaar groen (huidige situatie). Deze stadslandbouwinitiatieven kunnen elk individueel meer duurzaam worden (optimalisatie op bedrijfsniveau) door goed te kijken naar gebruikte grondstoffen (bij de buurtmoestuin aangevoerde mest en teeltaarde vervangen door ter plekke geproduceerde compost op basis van huishoudelijk en gemeentelijk groenafval) en gebruik van natuurlijke principes (eetbaar openbaar groen opzetten volgens voedselbosprincipes en gebruik van (combinaties van) meerjarige planten in de moestuin reduceert onderhoud en mestbehoefte).

Leegstaande panden bieden ruimte aan vernieuwende binnenteelten als aquaponics die naast voedsel ook een aansprekend verhaal over kringlopen bieden, met mogelijkheden voor educatie en experimenten met nieuwe technologieën als LED-verlichting. Daarnaast kan door een combinatie van faciliteren van bestaande initiatieven en het stellen van voorwaarden bij de uitgifte/ vergunningverlening van bouwgrond een synergie ontstaan tussen verschillende initiatieven onderling en met andere functies, zoals afvalverzameling en verwerking.

Dit kan ook leiden tot een meer permanente inbedding van landbouwinitiatieven in de wijk, met zowel milieutechnische als sociale voordelen: verkoeling en filtering lucht, meer betrokkenheid bewoners, meer mogelijkheden voor educatie over gezondheid, natuur en milieu, besparingen op groenonderhoud. Snoeiafval en groente fruit en tuinafval (gft) kan worden ingezameld en op buurtniveau gecomposteerd in de buurtmoestuinen en vervolgens ter plekke gebruikt en daarnaast weer gedistribueerd in de wijk in openbaar groen en aan tuineigenaren. Daken van nieuwbouw bieden ruimte aan landbouw in een laag teeltaarde (dakmoestuin) of in serres (dakserres). Dit draagt bij aan verkoeling van de onderliggende gebouwen en dakserres kunnen door warmteopslag in de zomer verder worden geïntegreerd in de klimaatbeheersing van het gebouw. Ook kunnen lokaal teruggewonnen nutriënten uit afvalwater hier worden (her)gebruikt. De buurtmoestuinen zijn voor de bewoners. De dakmoestuinen en/of serres richten zich op catering. De voedselrijke bosranden in het openbaar groen zijn om uit te plukken, onbekendere gewassen kunnen gebruikt worden in de catering.

ACTIES

I4 - Uitbouw platform voor vraag en aanbod naar ruimte voor landbouw

Faciliteren van socio-educatieve projecten op (tijdelijk) ongebruikte gronden en daken. De stad kan het opzetten van samenwerkingsstructuren stimuleren door een platform op te richten dat mogelijke partners kan samenbrengen. De stad kan als coördinator optreden bij de invulling en kan instaan voor het onderhoud (groendienst).

O1 - Actief grond- en pandenbeleid binnen groep Gent in functie van het stedelijk landbouwbeleid (stad Gent, OCMW/SOGent)

- het uitbouwen van een wijkafzetmarkt per wijk
- ruimte ter beschikking stellen voor wijkverdeelpunten: vb. voedselteams, ...
- het tijdelijk beschikbaar stellen van publieke ruimte in de stad voor het organiseren van duurzame landbouwprojecten
- (tijdelijk) herbestemmen van onbenutte gronden voor socio-educatieve landbouwprojecten

O5 - Component landbouw opnemen in bestekformulering van publieke gebouwen of grootschalige stadsvernieuwingsprojecten

Bij nieuwe stadsontwikkelingsprojecten moet de component landbouw mee opgenomen worden in de projectformulering

RZ4 – Algemeen bouwreglement stad Gent herzien in functie van stedelijk landbouwbeleid

De verzekeringstechniciteit van stadsgerichte landbouw moet in de woongebieden versoepeld worden.

Vandaag is het moeilijk om stadsgerichte landbouw in woonzone verzekeringstechnisch in orde te krijgen. Deze complexe procedure houdt een aantal initiatiefnemers tegen bij het verderzetten van hun project, terwijl ze net gestimuleerd zouden moeten worden vanuit de lokale overheid.

Dit zijn twee voorstellen van reglementen die stad Gent zou kunnen opstellen:

- Bij nieuwbouw van alle gebouwen met een publiek karakter met een bebouwde oppervlakte van meer dan 400 m² voorzien van een voldoende stevige dakconstructie (scholen, ziekenhuizen, bibliotheek, administratief centrum, grootwarenhuizen, ...) en een mogelijke toegang tot het dak voorzien. Dit biedt mogelijkheden op lange termijn voor meervoudig ruimtegebruik.
- Invulling 'groendak' verruimen naar andere mogelijke invullingen zoals moestuin, dakserres, ... Uitbreiden van subsidies voor groendaken voor al dan niet eetbaar groen.

RANDSTAD

"landbouw als sociaal-ecologisch systeem"

leegstaande serre

laanbeplanting

10.3. CASE 2 – Stadsrand Mariakerke

“landbouw als sociaal-ecologisch systeem”

RUIMTELIJKE CONTEXT

Het betreft een vrij monofunctioneel woongebied planmatig ontworpen met 20ste eeuwse verkavelingen. De **vrijstaande woning met grootschalige tuin** op een individuele kavel vormt hier het dominante type. Her en der zijn nog een aantal onbebouwde woonkavels aanwezig.

Landbouwrelicten zoals individuele landbouwkavels, een leegstaande serre en hoeves zijn nog verspreid terug te vinden in het studiegebied. Ze vormen een laatste herinnering aan het voormalige landbouwlandschap. Het huidige landbouwgebruik is slechts beperkt en neemt de vorm aan van verspreid gelegen, vaak rechthoekige kleinschalige percelen of situeren zich op de flanken van het buffergebied.

Van oudsher wordt Mariakerke gekenmerkt door tal van **kasteeldomeinen**. Een aantal van deze kasteelparken zijn reeds geheel of gedeeltelijk vervangen door woningbouw. Toch belichamen nog een groot aantal kasteelparken de huidige open en groene ruimte in de noordwestelijke rand van Gent.

Grenzend aan het studiegebied ligt de R4, de ring van Gent, met aansluitend een brede, **groene buffer**. Langsheen de vaart is een **groenas** gelegen die de open ruimte verbindt met het centrum van Gent.

vrijstaande woning met grootschalige tuin

bufferzone

PLANOLOGISCHE CONTEXT

In het studiegebied is het **gewestplan** van kracht. Er is geen agrarische bestemming. Naast de voornaamste bestemming **woongebied** zijn een langgerekte **bufferzone** en een aantal **parkgebieden** aanwezig. Woongebieden zijn multifunctionele gebieden waar verweving van functies het uitgangspunt is. In woongebieden zijn naast het wonen meerdere functies mogelijk zoals hobbylandbouw en agrarische bedrijven voor zover ze verenigbaar zijn met de onmiddellijke omgeving. Constructies en verhardingen zijn rechtstreeks vergunbaar indien zij niet in strijd zijn met de bestemming wonen.

*“De **woongebieden** zijn bestemd voor wonen, alsmede voor handel, dienstverlening, ambacht en kleinbedrijf voor zover deze taken van bedrijf om redenen van goede ruimtelijke ordening niet in een daartoe aangewezen gebied moeten worden afgezonderd, voor groene ruimten, voor sociaal-culturele inrichtingen, voor openbare nutsvoorzieningen, voor toeristische voorzieningen, voor agrarische bedrijven. Deze bedrijven, voorzieningen en inrichtingen mogen echter maar worden toegestaan voor zover ze verenigbaar zijn met de onmiddellijke omgeving.”*

De voorschriften binnen de bestemming **bufferzone** zijn meer beperkend. De bufferzone kan ingericht worden als een groene ruimte. Landbouw als invulling is dus mogelijk. Maar binnen deze bestemming geldt een princiepelijk bouwverbod. Het bouwen van constructies is hier dus niet toegelaten. Bestaande inrichtingen en gebouwen kunnen echter wel behouden blijven, voor zover aldus de eigen functie van de bufferzone niet in het gedrang wordt gebracht.

*“De **bufferzones** dienen in hun staat bewaard te worden of als groene ruimte ingericht te worden, om te dienen als overgangsgebied tussen gebieden waarvan de bestemmingen niet met elkaar te verenigen zijn of die ten behoeve van de goede plaatselijke ordening van elkaar moeten gescheiden worden.*

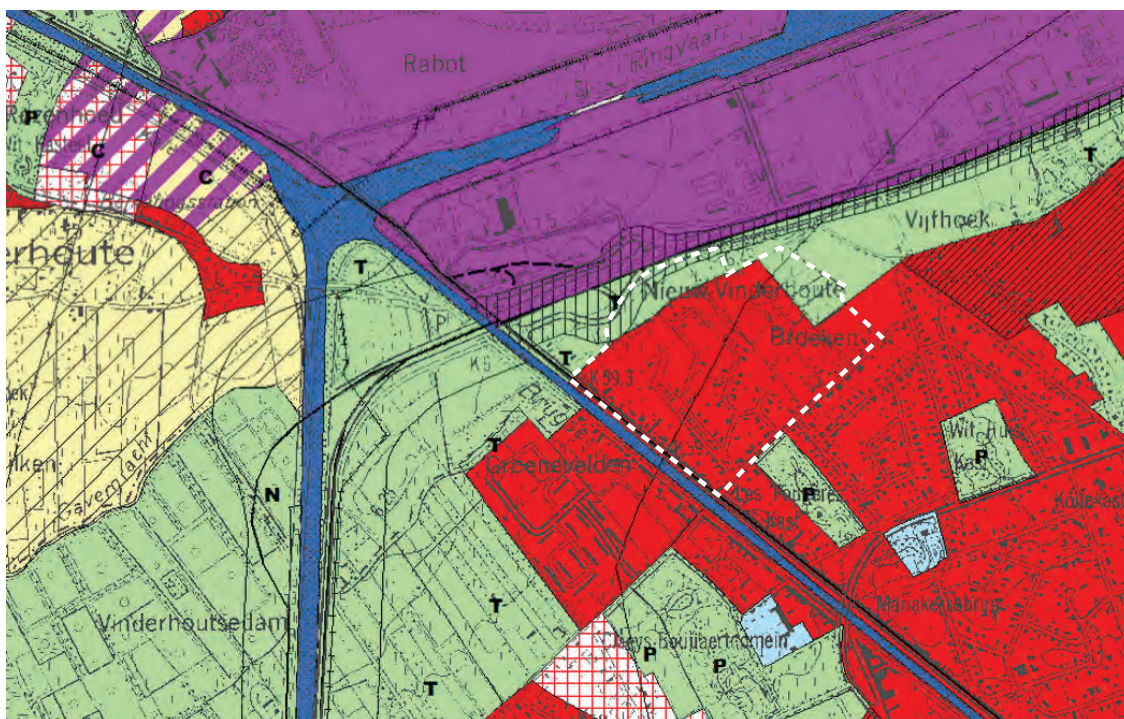
Binnen deze gebieden geldt bijgevolg een princiepelijk bouwverbod. Bestaande (vergund geachte) inrichtingen en gebouwen kunnen behouden blijven, voor zover aldus de eigen functie van de bufferzone niet in het gedrang wordt gebracht. Verbouwing en uitbreiding ervan is evenwel slechts mogelijk binnen de grenzen van artikel 43 van het decreet betreffende de ruimtelijke ordening gecoördineerd op 22 oktober 1996.

Vervolgens kan eveneens in bepaalde gevallen toepassing worden gemaakt van artikel 20 van dit K.B. Zo kunnen bijvoorbeeld in bufferzones beperkte sportaccommodaties worden aanvaard, op voorwaarde dat de bufferzone voldoende breed is (bijvoorbeeld meer dan 250 m), en slechts in zover de bufferzone niet werd voorzien om milieuhygiënische redenen.”

In een **parkgebied** zijn alle handelingen en werken met een agrarische bestemming niet toegelaten. Bij de omschrijving van de voorschriften ligt de klemtoon op de sociale functie. In parkgebieden geldt geen absoluut bouwverbod, maar de bouw mogelijkheden zijn er zeer beperkt. In het parkgebied zijn bijvoorbeeld wel schuilhokken toegestaan voor zover de begrazing past in het beheer dat voor de bestemming van het gebied noodzakelijk is.

“Enkel deze handelingen en werken die behoren of bijdragen tot de inrichting van het parkgebied, zijn er toegelaten, met uitsluiting van alle werken en handelingen met een andere bestemming, weze het een residentiële, agrarische, commerciële, ... bestemming.”

Het **uitvoeringsbesluit 'vrijstelling van stedenbouwkundige vergunningen'** laat echter in **alle bestemmingen**, tenzij expliciet anders vermeld, een beperkt aantal handelingen toe. In de bufferzone geldt een expliciet bouwverbod, dus het uitvoeringsbesluit is hier niet van toepassing. Bovendien zijn in zowel het buffergebied als het parkgebied alsnog bepaalde types landbouw **vergunbaar als afwijking in functie van sociaal-cultureel of recreatief medegebruik**, bijvoorbeeld volkstuinen. Hiervoor wordt verwezen naar art. 4.4.4 § 1 van het VCRO. (zie box 7)

Figuur: Gewestplan Gentse en Kanaalzone (KB 14/09/1977 met latere wijzigingen)

VRAAGSTELLING

- Kunnen onderbenutte private tuinen kansen bieden in het kader van lokale voedselproductie?
- Bieden monofunctionele bufferzones kansen voor meervoudig ruimtegebruik?
- Kunnen kasteelparken een rol spelen binnen de nood aan duurzame landbouwinitiatieven?
- Hoe kunnen we een meer kwalitatieve ontwikkeling van groen in verkavelingen beogen?
- Hoe kan openbaar groen multifunctioneler worden?

KNELPUNTEN

Monofunctionele bodembestemming

In het plangebied is het gewestplan van kracht. Zoals reeds vermeld onder de planologische conditie biedt de bestemming bufferzone en parkgebied weinig flexibiliteit en mogelijkheden voor het implementeren van duurzame landbouwinitiatieven. Bovendien krijgen ook nieuwe woonontwikkelingen met ideeën rond stadsgerichte landbouw vaak te maken met de beperkingen van de juridische bestemming.

Agroforestry wordt belemmerd door het juridisch kader

In de bufferzones wordt vaak gewoon aan bosaanplant gedaan, als compensatiemaatregel voor de bedrijven. De bufferzones zijn geschikte locaties voor agroforestry maar dit wordt belemmerd door het juridisch kader. Agroforestry is juridisch een 'nieuw' landbouwsysteem, waardoor landbouwinitiatieven vaak in conflict komen staan met het bestaand juridisch kader. Agroforestry wordt bijvoorbeeld niet als bosaanplant beschouwd, het heeft geen eenduidige bestemming (soms bos, soms landbouw).

Overstromingsgevoelig gebied

Een groot deel van het studiegebied is gelegen in overstromingsgevoelig gebied. Natte gebieden beperken de mogelijkheden van teelten voor landbouw.

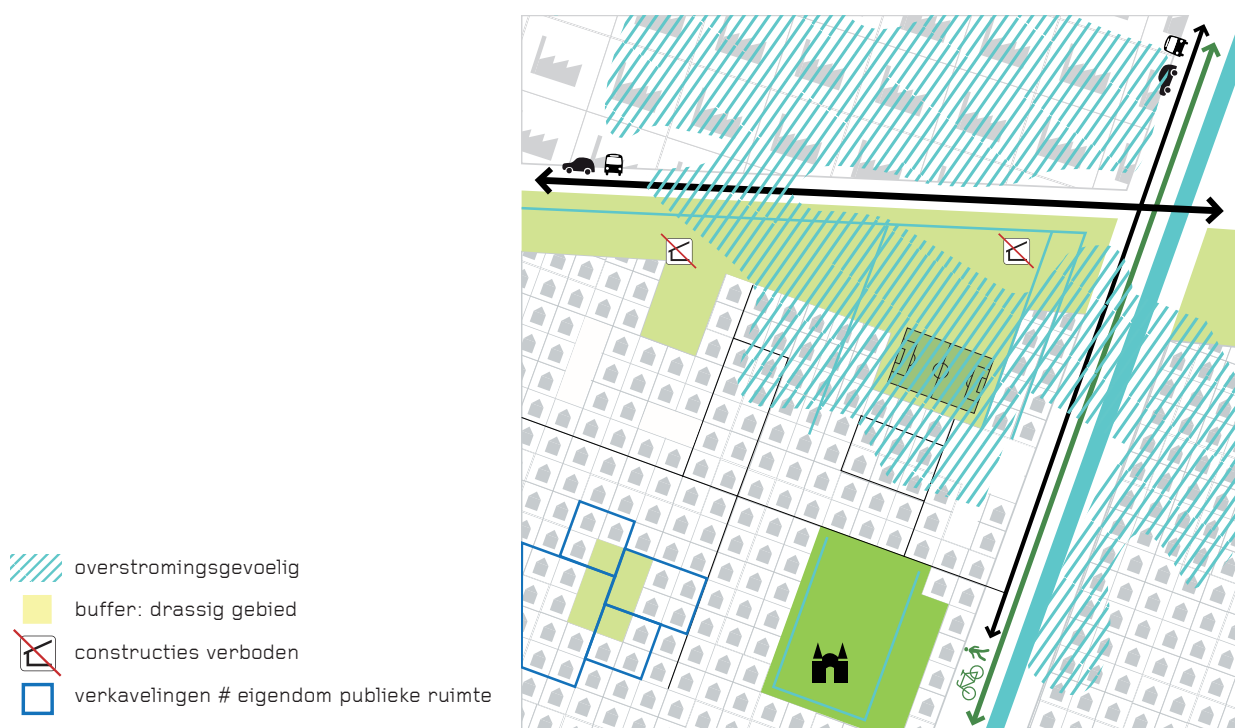
Onbebouwde woonkavels

Onbebouwde woonkavels werden oorspronkelijk aanzien als potentieel gebied voor (tijdelijke) landbouwinitiatieven. In geval van land- en tuinbouwgebruik werd de eigenaar van het perceel vrijgesteld van de gemeentelijke belasting op onbebouwde percelen. Sinds 1 januari 2014 is deze vrijstelling geschrapt in het kader van het woonbeleid.⁵

Verkavelingen van verschillende projectontwikkelaars

Het verkavelingssysteem heeft de ruimte opgedeeld in diverse woonprojecten met doorgaans weinig samenhang.

⁵ Voor meer informatie zie deel I Analyse - 2.9 Register onbebouwde percelen

POTENTIES

Onderbenutte private tuinen

Woningen gelegen in de 20ste eeuwse verkavelingen beschikken doorgaans over grootschalige private tuinen. De tuinen zijn vaak onderbenut en kunnen kansen bieden in het kader van voedselproductie.

Bufferzone in publiek eigendom

De bufferzone in het studiegebied is in eigendom van de stad Gent.

Leegstaande serres

Leegstaande serres zijn als resterende landbouwrelicten regelmatig voorkomend in het randstedelijk gebied. Deze serres zijn echter vaak gebetonneerd of vervallen. De leegstaande serre in het studiegebied is gelegen in de bestemming bufferzone.

Openbaar groen in het straatbeeld

Het openbaar groen in het straatbeeld is voornamelijk in beheer van de groendienst. Dit maakt het mogelijk om vanuit de stad vernieuwende concepten op openbaar groen te introduceren.

Een fijnmazig waternetwerk en de groenassen verbinden het landelijk gebied met het centrum van Gent

Het kanaal Gent-Brugge en de groenas brengt het landelijk Gent en de randstad in verbinding met de kern- en binnenstad van Gent. Beide assen bieden niet alleen voordelen naar duurzaam transport van voedsel en grondstoffen, maar ook naar het verbinden van de diverse landbouwinitiatieven met zowel consumenten als producenten.

Individuele ontwikkeling van verkavelingen

Voor woonprojecten vanaf 25 woningen geldt een algemene groennorm van 20m² recreatief bruikbaar groen per wooneenheid. De groendienst van de stad Gent maakt een afweging naargelang de ligging van de verkaveling in welke mate hieraan moet worden voldaan. De groennorm wordt gewoonlijk afzonderlijk per verkaveling ontwikkeld. Dit resulteert in versnipperde en weinig betekenisvolle groene ruimtes in de wijk. Het aaneenschakelen van deze onbeduidende restruimtes tot één kwalitatieve groene ruimte kan kansen bieden voor kleinschalige landbouwinitiatieven.

Kasteelparken

Deze kasteelparken zijn veelal onderbenut en zijn, indien interesse van de eigenaar, inzetbaar voor een meer multifunctioneel gebruik.

GEWENSTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

Ongeveer 8% van de Vlaamse oppervlakte bestaat uit privétuinen, vergelijkbaar met de totale oppervlakte van onze bossen die zo'n 11% van de Vlaamse oppervlakte innemen. Ondanks deze aanzienlijke oppervlakte worden tuinen zelden meegenomen in onderzoek.⁶ De uitdaging bestaat er in om deze vaak onderbenutte grootschalige private tuinen in de randstad mee in te schakelen in het verhaal van lokale voedselproductie. Het inzetten van private tuinen voor voedselproductie werkt bovendien mee aan het optimaliseren van ecosystemen.

Hospitatuinieren als wijk-overschrijdend verhaal

De interviews en workshops tonen aan dat veel mensen in het randstedelijk gebied met een grootschalige tuin bereid zijn een deel van hun tuin ter beschikking te stellen als moestuin. Vaak beschikken oudere mensen over een dusdanig groot perceel dat ze amper kunnen onderhouden door vb. fysieke onmogelijkheid. Werkende mensen gebruiken amper de tuin wegens gebrek aan tijd of interesse. Omgekeerd is de nood naar moestuinen groot bij bewoners van het dichtbevolkte centrum vaak gepensioneerd.⁷ De uitdaging bestaat erin het aanbod en de vraag te verbinden.

Het inzetten van een tuincoach levert een ander model van het tuindelen op. Hier staat een tuincoach in voor het onderhoud en beheer van moestuinen in de private tuinen.

Ref. Eetbaar Kortrijk – Tuin zoekt tuinier.

Een digitale kaart toont het aanbod van en de vraag naar percelen in Kortrijk en onmiddellijke omgeving. De aanduidingen gebeuren anoniem en zijn niet exact op de juiste locatie geplaatst. Geïnteresseerden kunnen via een e-mail hun vraag of aanbod overmaken aan de stad.

SPIN-farming geeft betekenis aan onderbenutte groene ruimte

SPIN-farming⁸ kan worden ingezet als manier van voedselproductie die gebruik maakt van al dan niet tijdelijk braakliggende stukjes grond in de stad. Deze gronden kunnen zowel onbebouwde woonkavels, restgroen als onderbenutte delen van private tuinen omvatten. De ondernemende tuinier (SPIN-farmer) beschikt over diverse locaties die hij beheert voor de eigenaars. De oogst is bestemd voor lokale afzet.

Deze vorm van 'stadsboeren' biedt kansen voor een startende ondernemer.

Leegstaande serres ontwikkelen tot duurzame landbouwinitiatieven

De stad kan een faciliterende rol spelen bij het herontwikkelen van leegstaande serres in randstedelijk gebied. Deze serres zijn zeer duur om af te breken en zijn vaak gebetonneerd. Desondanks bieden ze kansen voor nieuwe duurzame landbouwinitiatieven of integratie in bestaande initiatieven (vb. CSA). Vandaag is in Gent reeds vraag naar kleinschalige serres. Het financiële aspect is hier veelal de belemmerende factor tot hergebruik van serres.

Eigenaars kasteelparken stimuleren tot meervoudig ruimtegebruik

Moestuinen maken historisch gezien vaak deel uit van kasteeldomeinen (vb. kasteeldomein Coninxdonck). Kasteeldomeinen zijn veelal niet of beperkt toegankelijk voor het publiek en beschikken over een vrij monofunctioneel ruimtegebruik. Eigenaars van kasteelparken kunnen door de stad worden gestimuleerd tot meervoudig ruimtegebruik. Bijvoorbeeld indien de eigenaar interesse vertoont kan het kasteeldomein een landbouwinitiatief op zich nemen. Indien vb. de eigenaar het beheer van het kasteelpark te zwaar vindt, kan er de mogelijkheid zijn om delen in beheer te geven aan derden. Derden kunnen bijvoorbeeld aan lokale voedselproductie doen, binnen de cultuur- en natuurhistorische waarden van het kasteelpark, zoals een boomgaard, het plaatsen van kleinvee, een kleinschalig tuinbouwinitiatief (een CSA-zelfoogstboerderij,...) of het uitwerken van een volkstuincomplex

Referentie: Abdij van park in Leuven: Het Open Veld: sociaal tewerkstellingsproject met CSA aan gekoppeld.

Referentie: Oogstgoed in kasteel Coninxdonck in Gentbrugge: CSA-zelfoogstboerderij

⁶ Dewaelheyns, V., 2014. The garden complex in strategic perspective. The case of Flanders. Chapter 7 'The adaptive capacity of home food production. Doctoraat KULeuven en ILVO.

⁷ Dewaelheyns, V., 2014. The garden complex in strategic perspective. The case of Flanders. Chapter 7 'The adaptive capacity of home food production. Doctoraat KULeuven en ILVO.

⁸ SPIN-farming: Small Plot Intensive farming

Groennorm verkaveling in samenhang ontwikkelen

Door de optimalisatie en reorganisatie van groene ruimte binnen verkavelingsprojecten kunnen volwaardige groene ruimtes ontstaan. Het uitwisselen van gronden kan hier een instrument voor zijn. De stad kan bijvoorbeeld ook bij toekomstige ontwikkelingen samenwerking tussen de diverse projectontwikkelaars stimuleren door bijvoorbeeld bij een gezamenlijke aanleg van de groennorm meer toe te laten naar ontwikkelingsmogelijkheden van de site (vb. een hogere densiteit).

Groenas als ecologische verbinding en ruimte voor groene functies

De groenassen vormen een groene en ecologische verbinding tussen landelijk Gent en het centrum van de stad. Ze worden steeds gedragen door een recreatieve fiets- en voetgangersas. Naast de recreatieve, natuurlijke en landschappelijke functie speelt de groenas een belangrijke rol voor duurzame landbouw. Via informatie krijgt de consument een overzicht van de duurzame landbouwinitiatieven en activiteiten (duurzame bedrijven, volkstuincomplexen, afzetmarkten, hoefveterisme, ...) op en in de nabije omgeving van de groenas.

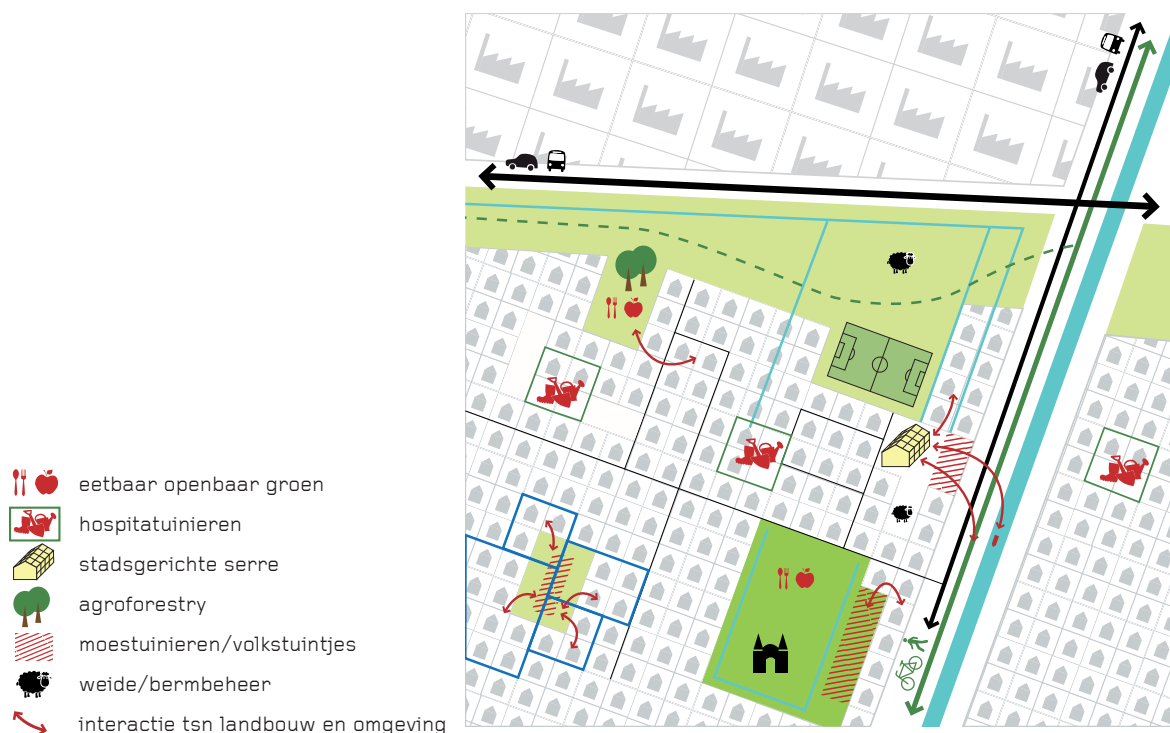
Indien mogelijk wordt er ingezet op een wijkafzetmarkt per wijk.

(zie 9.2 Verbindende hefboomprojecten voor meer informatie)

Eetbaar openbaar groen als laanbeplanting

Het openbaar groen aanwezig in het straatbeeld biedt mogelijkheden tot het uitwerken van een concept die niet alleen een visuele meerwaarde oplevert voor de wijk, maar ook de sociale cohesie en de biodiversiteit in de wijk kan verhogen. Niet alleen bewoners van de wijk, maar ook bewoners van de kern- en binnenstad worden getriggerd om in de 20ste eeuwse gordel te komen plukken. De stad (groendienst) werkt vernieuwende concepten uit in nauwe samenwerking met de buurtbewoners om een draagvlak te verzekeren. Over de keuze van eetbare gewassen en bomen kan actiever worden nagedacht zodat het openbaar groen niet alleen leerrijk, maar ook gevarieerd kan worden ingevuld. Dit komt de biodiversiteit ten goede.

Ref. de Plukstraat – Kangroen: een kleinschalig initiatief dat eetbare geveltuinen introduceert.

Agroforestry als onderdeel van een multifunctionele bufferzone

De langgerekte groenbuffer langsheen de R4 is één van de vier natuurstapstenen van het project de Lieve. Naast het heropwaarderen van de Lieve wordt in fase drie grote delen van de bufferzone bebost als compensatiemaatregel. Het werken met opgaand groen reduceert gedeeltelijk het geluid en zorgt meteen voor de stofopvang door de bladeren. Agroforestry wordt momenteel niet aanvaard binnen de norm bebossing. (zie box 8)

De bufferzones zijn geschikte locaties voor agroforestry. Gezien de bufferzone in het studiegebied eigendom is van stad Gent zou de stad, via het beleid, agroforestry-projecten kunnen stimuleren.

Fijnmazige waterstructuur als duurzaam transportmiddel

Gent kent een fijnmazig net aan waterwegen met een enorm potentieel als transportmiddel van voedsel en grondstoffen. Een voorwaarde voor het inzetten van deze waterstructuur is het vlot toegankelijk maken van de kades op geschikte locaties.

(tijdelijke) Ruimte voor (meer) volkstuinen als sociaal bindmiddel

De evolutie van grondgebonden woningen naar meer appartementen en collectieve woonvormen doet de vraag naar ruimte voor volkstuinen in Gent steeds toenemen. Volkstuinen kunnen uitgroeien tot levendige en multifunctionele broedplaatsen van creativiteit en samenwerking. Het kan de sociale cohesie versterken binnen de wijk en tussen wijken en bevordert maatschappelijke integratie. De ontwikkeling van volkstuinen beantwoordt bovendien aan verscheidene noden van de stadsbewoners: productie van voedsel voor eigen gebruik, ruimte voor recreatie en ontspanning, ontwikkelen van een sterkere band met de natuur, ruimte voor educatie en experiment, solidariteit en gezellig samenzijn. In randstedelijk gebied is er in beperkte mate nog ruimte voor volkstuinen.

Box 8 - Huidig juridisch kader voor agroforestry⁹

Vlaanderen voorziet een subsidiemaatregel voor agroforestry, die sinds 2011 landbouwers stimuleert voor het invoeren van een boslandbouwsysteem op hun landbouwpercelen. Hierop komt echter weinig respons door gebrek aan kennis.¹⁰

Knelpunten in huidige wetgeving:¹¹

Bosdecreet: agroforestry wordt niet aanvaard als bosaanplanting

Natuurdecreet: vergunning nodig van gemeente bij het kappen van bomen

Veldwetboek: afstandsregels bij aanplanten bomen (vergunning niet nodig aangezien agroforestry geen bosaanplanting is)

Pachtwetgeving: boslandbouwsystemen zijn onderhevig aan pachtwet: regels inzake nieuwe aanplanting (mogelijkheden van aanplantingen en toestemming nodig van eigenaar) en waardevermeerdering of – vermindering van perceel

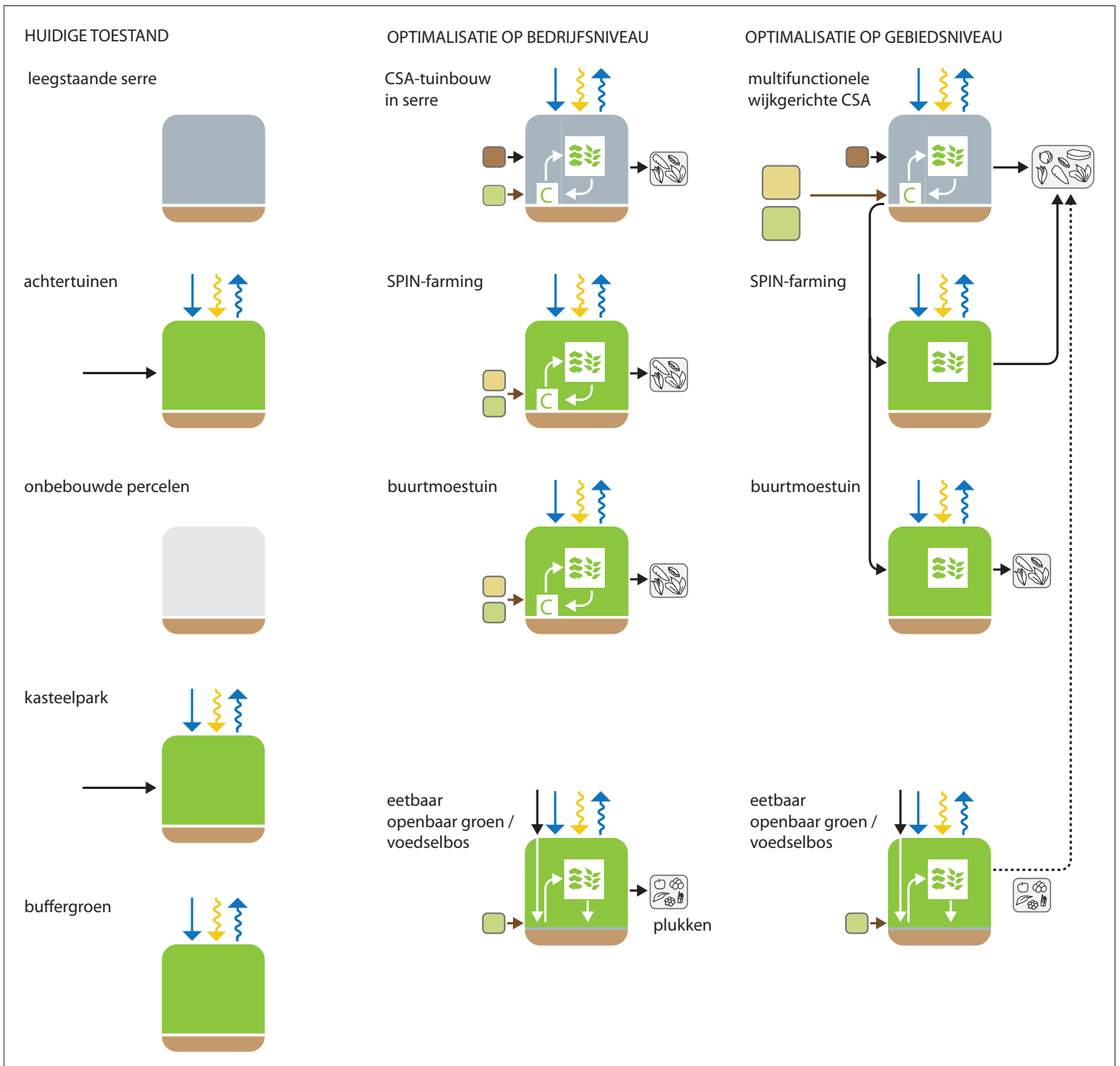
Landschapsdecreet: voor beschermde landschappen: regels naleven, vrije teeltkeuze nagaan en advies/vergunning vragen bij Onroerend Erfgoed.

Codes Ruimtelijke Ordening: stedenbouwkundige vergunning nodig voor het kappen van bomen (stamomtrek \geq 1 meter en $>$ 1m boven maaiveld)

⁹ Zutterman, F. (september 2014). 'Agroforestry – juridische aspecten'. Presentatie Studiedag Beveren-Waas: Agroforestry. Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Organisatie en Strategisch beleid.

¹⁰ www.iwt.be, geraadpleegd december 2014.

¹¹ Zutterman, F. (september 2014). 'Agroforestry – juridische aspecten'. Presentatie Studiedag Beveren-Waas: Agroforestry. Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Organisatie en Strategisch beleid.

LEGENDE

Ruimtelijke basiskennmerken

- buiten, niet-grondgebonden
- buiten, grondgebonden
- binnen, grondgebonden
- binnen, niet-grondgebonden

Teelten

- tuinbouw / akkerbouw
- veeteelt
- visteelt
- compostering

Elementen / Atmosferische invloed

- regen, zoninval en verdamping

Stromen

- nutriënten intern
- nutriënten (voedsel)
- organisch afval
- water
- warmte
- elektriciteit

Partners afzet

- reguliere afzetkanalen: groothandel, supermarkten
- oogst voor eigen gebruik
- lokale afzetmarkt: directe verkoop, lokale horeca, catering & verwerkende industrie

Partners essentiële stromen

- lokaal / regionaal**
 - (biologische) boer: dierlijke mest
 - (biologische) boer/ groenbeheerder: krachtvoer
 - groenbeheerder: snoeiafval
 - huishoudens, horeca: lokale GFT
 - Nieuwe Nuts: water & nutriënten uit afvalwater, lokaal opgewekte elektriciteit & (rest)warmte
- (inter)nationaal**
 - kunstmestproductie
 - veevoederfabriek
 - energieleverancier
 - waterzuivering

TRANSITIEPAD

Ruimte voor landbouw ligt in tijdelijk beschikbare ruimte (onbebouwde percelen, leegstaande serres) en in de private stedelijke groenstructuur, met name in achtertuinen en grotere semi-openbare domeinen als kasteelparken.

Ook hier staat de bijdrage die types van landbouw kunnen leveren aan de stedelijke transitie in het gebied en de verduurzaming daarvan centraal. De relatief lage dichtheid van het gebied zal op lange termijn hoger worden en vormen van landbouw kunnen bijdragen aan een intensiever gebruik van het groen dat haar functie voor de wijk waarborgt. De leegstaande serre zou als productielocatie kunnen dienen voor een wijkgerichte CSA. Het rijkelijk aanwezige privé-groen biedt mogelijkheden voor moestuinieren of SPIN-farming, waarbij een ondernemende tuinder/hovenier grote achtertuinen beheert voor de bewoners en de producten direct afzet of lokaal vermarkt. Een niet-commerciële invulling van dit model koppelt bewoners uit het centrum met behoefte aan een tuin aan tuineigenaren die hun tuin niet kunnen of willen onderhouden. Beide modellen kunnen naast elkaar bestaan. Onbebouwde percelen bieden ruimte aan tijdelijke buurtmoestuinen, als daar behoefte aan is. Kasteelparken en buffergroen bieden plaats aan vormen van eetbaar openbaar groen met natuurwaarde zoals voedselbossen. In deze case beperkt de natte bodem de mogelijkheden in het buffergroen.

In een optimalisatie op gebiedsniveau wordt de CSA uitvalsbasis en aanjager voor de andere activiteiten. Hier wordt GFT-afval en snoeiafval uit de wijk gecomposteerd en weer gedistribueerd in de wijk. De CSA biedt een SPIN-farming diensten aan bewoners met een tuin en kan eventueel bemiddelen tussen tuinders/bewoners van elders en deze tuineigenaren. Onderhoud van eetbaar openbaar groen in de wijk neemt de CSA-tuinder(s) waar gewenst voor zijn rekening. Productie uit de wijk die niet in de wijk wordt afgezet kan worden vermarkt via verkooppunten in de stad of via de stadsregionale landbouwpoort uit case 5 Poort.

ACTIES

I5 - Uitbouwen interactieve website

Verder uitbouwen van de bestaande interactieve website (en kaart) van de Gentse voedselstrategie 'Gent en Garde' vanuit de visie op landbouw met:

- eetbaar openbaar groen
- vraag en aanbod private tuinen (tuindelen stimuleert SPIN-farming),...

O1 - Actief grond- en pandenbeleid binnen groep Gent in functie van het stedelijk landbouwbeleid (stad Gent, OCMW/SOGent)

- het uitbouwen van een wijkafzetmarkt per wijk
- ruimte ter beschikking stellen voor wijkverdeelpunten: vb. voedselteams, ...
- het tijdelijk beschikbaar stellen van publieke ruimte in de stad voor het organiseren van duurzame landbouwprojecten
- (tijdelijk) herbesteden van onbenutte gronden voor socio-ecologische landbouwprojecten

O14 - Uitbouwen van volkstuinten langs goed bereikbare assen

Bij het zoeken naar nieuwe locaties moet aandacht besteed worden aan de bereikbaarheid (openbaar vervoer, fiets, voetgangers, groenas), afstand tot de potentiële gebruikers, bodemkwaliteit, omgevingskwaliteit (vb. fijn stof), ...¹² De gebruiksintensiteit van bestaande en nieuwe volkstuinten moet worden verhoogd.¹³

Randvoorwaarden voor volkstuinten – ruimtelijke impact¹⁴:

- De gemiddelde afstand van woning tot volkstuint bedraagt 2.83 km ofwel wonen de gebruikers op een afstand van minder dan een kwartier (te voet, met de fiets)
- Het maximaal bereik van een volkstuint wordt op 3,2 km geschat
- De inplanting van nieuwe volkstuinten moet voorzien worden in functie van de bereikbaarheid via openbaar vervoer, fietsnetwerk en groenas

O16 - Onderzoek naar de potenties van het watersysteem in het kader van duurzaam transport**O22 - Inzetten van gespecialiseerd vakmanschap (aspect eetbaar groen) in openbaar groenbeheer en ondersteunen vrijwilligersbeheer van eetbaar openbaar groen**

¹² 40% van alle volkstuinten in Vlaanderen zijn gelegen in de onmiddellijke nabijheid van een storende geluidsbron (spoorweg, snelweg, steenweg of vliegveld) en zijn er in 6% van alle volkstuinten een probleem van bodemvervuiling.' Bron: Allaert, G., Leinfelder, H., Verhoestraete, D. (2007). Toestandsbeschrijving van de volkstuinten in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering. Eindrapport. Universiteit Gent, Afdeling mobiliteit en ruimtelijke planning. In opdracht van Departement Landbouw en visserij, Afdeling Monitoring en Studie.

¹³ Bijvoorbeeld door aangepaste kleinere percelen te voorzien voor ouderen, verhoogde tuinen voor gehandicapten, Educatieve en recreatieve voorzieningen voor niet-tuinders koppelen aan de volkstuinten. Bron: Toestandsbeschrijving van de volkstuinten in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering. Eindrapport.

¹⁴ Allaert, G., Leinfelder, H., Verhoestraete, D. (2007). Toestandsbeschrijving van de volkstuinten in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering. Eindrapport. Universiteit Gent, Afdeling mobiliteit en ruimtelijke planning. In opdracht van Departement Landbouw en visserij, Afdeling Monitoring en Studie.

O23 - Inzetten op eetbaar infrastructuurgroen langsheen potentiële langzame verkeersassen

Uitwerken van eetbaar groen in het straatbeeld in nauwe samenwerking met de wijkbewoners

O24 - Stimuleren van hogere overheden (VLM, ANB) tot aanplant van eetbare beplanting bij boscompensatie in grootstedelijk gebied door als lokale overheid het goede voorbeeld te geven

Het project rond de Lieve (fase 4) is bijvoorbeeld geschikt voor het oprichten van een pilootproject rond agroforestry. De lokale overheid kan met dit project de haalbaarheid en potentie aantonen van eetbare aanplant bij boscompensatie. Het juridisch kader zou versoepeld moeten worden om het oprichten van agroforestry toe te laten binnen de bufferzone (cfr RZ1 overleg met hogere beleidsniveaus inzake experimenten mbt een duurzame landbouw).

O27 - Financieel ondersteunen van initiatieven in kader van reconversie leegstaande serres naar duurzame landbouwinitiatieven (CSA, zelfpluktuin, biolandbouw, ...)

O37 – Wijkprojecten inzetten om samenhang tussen diverse initiatieven te bewerkstelligen

De stad kan wijkprojecten opzetten gericht op landbouw en voedselproductie. De interesse van bewoners voor bijvoorbeeld eetbare laaninfrastructuren kan worden afgetoetst via een wijkproject (wijk aan zet: vb. landbouwstraten). Bewoners kunnen op een samenhangende manier hier meerdere initiatieven of voorstellen aan koppelen.

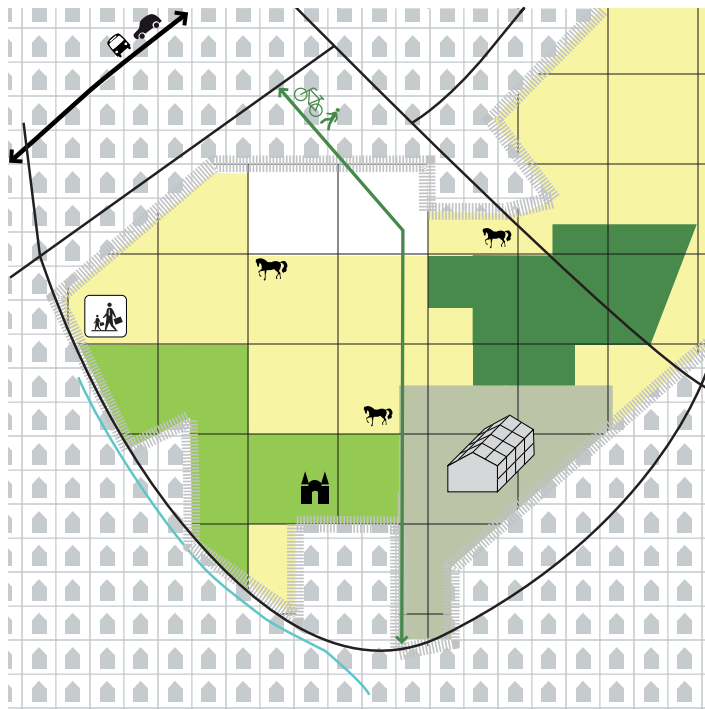
RZ1 - Uitschrijven traject en doelstellingen overleg met hogere beleidsniveaus inzake experimenten 'ter vrijwaring van de open ruimte voor het realiseren van een duurzame landbouw' met als doel de huidige knelpunten in de regelgeving te herzien.

Lobbyen bij hogere overheden voor flexibelere invulling/voorschriften van het gewestplan. In casegebied Randstad Mariakerke wordt agroforestry momenteel niet aanvaard binnen de norm bebossing terwijl het een meerwaarde zou kunnen opleveren aan het multifunctioneel gebruik van het gebied. Het opmaken van een RUP, zoals voor de bestemming parkgebied, kan de invulling flexibeler maken. Zie typevoorschriften parkgebied:

“Binnen het gebied is landbouw een ondergeschikte functie. Werken, handelingen en wijzigingen met het oog op de bestaande landbouwactiviteiten zijn toegelaten, met uitzondering van het oprichten van gebouwen en gelijkaardige constructies.”

RZ3 - Uitwerken beoordelingskader voor meervoudig ruimtegebruik

Zowel voor het agrarisch gebied als voor de andere bestemmingen een beoordelingskader uitwerken voor de implementatie van duurzame landbouwinitiatieven.

- landbouw (vnl. grasland, maïs)
- privaat groen
- bos
- sierteelt
- te ontwikkelen woongebied
- landbouw bedrijfszetel
- K kasteelpark
- wonen - vrijstaande woningen
- overgangszone
- infrastructuur
- niet geïnventariseerde waterloop
- fiets- en wandelpad
- school
- paardenweide

gesloten kleinschalig bulkenlandschap - kasteeldomein

paardenweide

10.4. CASE 3 - Randstad - Sint-Amandsberg

"geïsoleerde spatieuze landbouwkavels als landbouwpark voor de wijk"

RUIMTELIJKE CONTEXT

Het casegebied van de Oude Bareel is gelegen in een uitzonderlijk groot **open binnengebied**. Een groot deel van het binnengebied is ingenomen door landbouwkavels afgesneden van het aaneengesloten landelijk gebied door de ontwikkeling van 20ste eeuwse verkavelingen. Een aantal percelen zijn nog steeds in landbouwgebruik. Een beperkt aantal **landbouwbedrijven zijn actief** in het gebied. Een grootschalig tuinbouwbedrijf is gesitueerd in het zuiden. Ten noorden, net buiten de grenzen van het studiegebied, is eveneens een landbouwbedrijf gesitueerd met een aantal landbouwgebruikspcelen gelegen binnen het studiegebied. Dit familiebedrijf wordt echter bedreigd door de geplande woonontwikkelingen van het projecten Achtendries 2.¹⁵

Het gebied kenmerkt zich door een **drieledigheid**:

- In het noordoosten bevinden zich zeer droge, arme zandgronden. De gronden zijn iets hoger gelegen (microreliëf). Ze omvatten een weinig kwalitatief bosfragment (het Mierebosje). Midden in het bosje zijn een zonevreemde woning en een opslagplaats van gesteente gesitueerd.
- In het zuidwesten zijn laaggelegen drassige gronden gelegen, deze zijn in gebruik door ruime private tuinen en graslanden.
- De gronden gelegen in het overgangsgebied worden hoofdzakelijk bewerkt als akkerland (maïs) of zijn in gebruik als paardenweide.

Voornameijk het westelijk gedeelte van het casegebied heeft een belangrijke biologische, landschappelijke en erfgoedwaarde. Er bevinden zich een aantal landschapsrelicten in dit **gesloten kleinschalig bulkenlandschap**: knotwilgenrijen, poelen, beken en twee kasteeldomeinen. Deze kasteeldomeinen zijn private parken en dus niet toegankelijk voor het publiek.

Het oostelijk gedeelte van het studiegebied kent een minder belangrijke landschappelijke waarde en betreft, uitgezonderd de bosperceeltjes, een **historisch open landschap**.

In en in de onmiddellijke nabijheid van het studiegebied zijn een aantal **publieke voorzieningen** gelegen zoals twee scholen, een kinderdagverblijf, buitenschoolse opvangplaatsen, een cultuurcentrum en lokalen van de jeugdbeweging.

buurtwegennetwerk

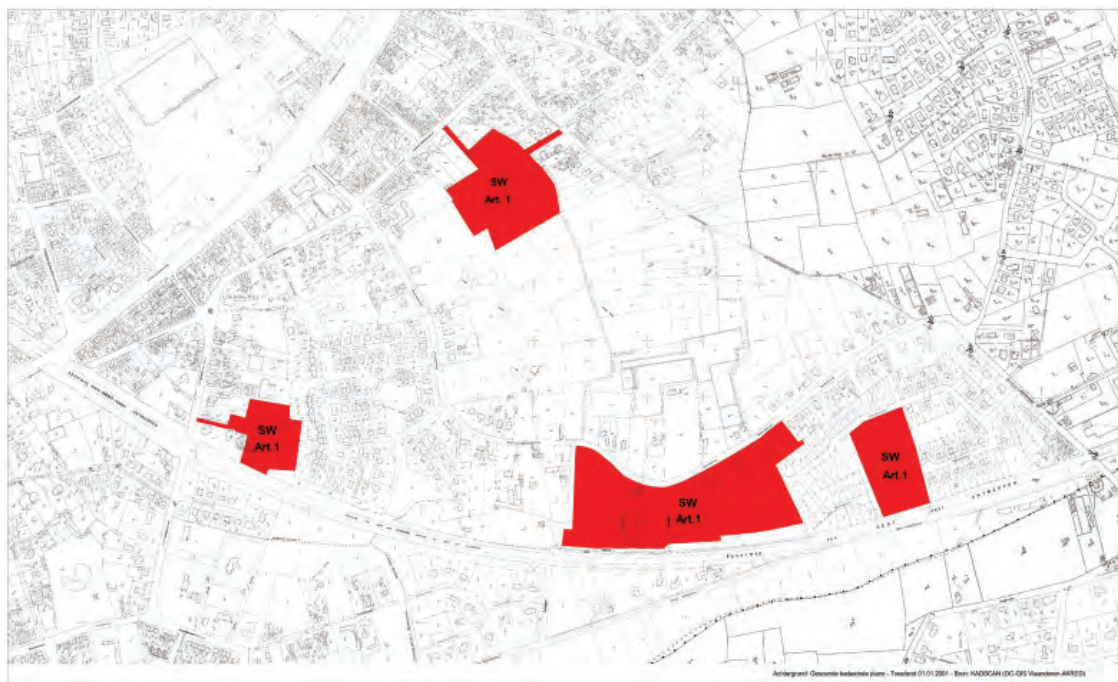
tuinbouwbedrijf

1 Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan Afbakening grootstedelijk gebied Gent, Deelprojecten Achtendries 2.

BPA Oude Bareel - 1994

Afbakening grootstedelijk gebied Gent - deelproject Oude Bareel

Ontwikkelingsvisie omgeving SW Achtendries 2-SW Oude Bareel

PLANOLOGISCHE CONTEXT

In de jaren 1960 werd het gebied door het OCMW voorzien voor de inplanting van een ziekenhuis met aan de randen grootschalige appartementen. De economische crisis in de jaren 1970 bergt deze grootste plannen op in de kast. Het gebied bleef echter nog tientallen jaren zijn bestemming voor gemeenschapsvoorzieningen behouden. In 1994 werd het **BPA Oude Bareel** opgemaakt om deze bestemming te wijzigen. Het BPA vrijwaart het gebied van bebouwing en bewaakt de landschappelijke kwaliteit. Het grootste deel werd bevestigd als agrarisch gebied: een zone voor land- en tuinbouw. Volgende voorschrift werd hiervoor geformuleerd:

“zone voor land- en tuinbouw: in deze zone zijn geen konstrukties noch verhardingen toegelaten behalve één schuilhok per perceel voor het vee (max. 20m²)”

Daarnaast is o.a. het gedeelte van het tuinbouwbedrijf opgenomen als 'zone voor tuinbouwbedrijven' en zijn een aantal wandel- en fietswegen in het gebied afgebakend.

In het plangebied is eveneens het **gewestelijk RUP afbakening grootstedelijk gebied Gent** van kracht (SW Oude Bareel). De 'witte vlekken' in het BPA zijn hierin aangeduid als bijkomend woongebied voor de opvang van de woonbehoefte van het stedelijk gebied.

De bestemming van de grootschalige private tuin gelegen in het noordwesten van de site is gewijzigd door het **RUP 167 Stedelijk wonen** (deelplan Sint-Amandsberg). Het RUP Stedelijk wonen werd opgezet om puntsgewijs probleemsites binnen de afbakening van het stedelijk gebied Gent meer mogelijkheden te geven. Het BPA Oude Bareel beperkt sterk de bebouwingmogelijkheden van deze private tuin. De nieuwe bestemming opgenomen in het RUP voorziet een stedelijke dichtheid met bijkomende collectieve woonvormen. De waardevolle delen van het park moeten maximaal behouden worden.

In 2009 werd door de dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning de '**Ontwikkelingsvisie omgeving SW Achtendries 2-SW Oude Bareel**' opgemaakt. De studie voorziet voor het open binnengebied van de Oude Bareel een 'aansluitend groen- en agrarisch landschap' met het behoud en het versterken van de biologische, landschappelijke en erfgoedwaarde.

VRAAGSTELLING

- Wat is de leefbaarheid van de geïsoleerde traditionele landbouwbedrijven gelegen in de rand van de stad?
- Kunnen deze spatieuze geïsoleerde landbouwkavels een meerwaarde betekenen voor de wijk?
- Hoe kunnen diverse functies zoals landbouw, landschap, wonen, recreatie en educatie verenigd worden en elkaar versterken?

KNELPUNTEN

Traditioneel BPA met weinig ontwikkelingsmogelijkheden

Het BPA werd opgemaakt in een tijdsgeest waar de landbouw nog een traditionele invulling kreeg. Het BPA verbiedt elke vorm van constructie en verharding met uitzondering van één schuilhok. Dit beperkt sterk de mogelijkheden van duurzame landbouwinitiatieven.

Geen verbinding tussen woonkavels en open ruimte

De bewoners van de wijk kunnen slechts beperkt het omliggende waardevolle landschap beleven. De grote open ruimtes, parkgebieden, landbouwkavels en tuinen zijn doorgaans in privéhanden en niet toegankelijk voor publiek.

Versnipperde eigendomsstructuur

De diverse eigendomsstructuur kan de samenhang van toekomstige ontwikkelingen in de weg staan.

Geïsoleerde landbouwbedrijven onder druk

Het voortbestaan van traditionele landbouwbedrijven in een afgesneden landbouwgebied is niet evident. Ze worden voortdurend bedreigd door nieuwe stedelijke ontwikkelingen zoals de uitbouw van nieuwe verkavelingen en aanverwante functies, waardoor de resterende open ruimte stilaan wordt ingenomen door bebouwing. Bovendien zijn de uitbreidingsmogelijkheden van deze geïsoleerde landbouwbedrijven sterk beperkt.

Geen constructies toegelaten in het ingesloten agrarisch gebied

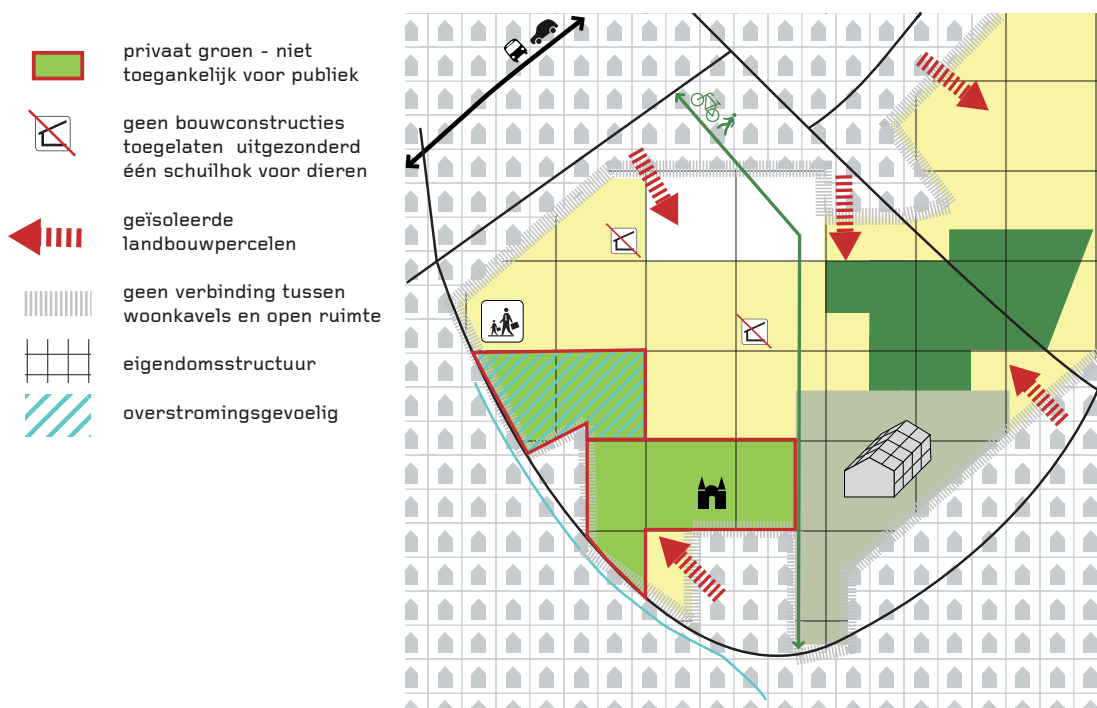
Met uitzondering van één schuilhok per perceel laat het huidig juridisch plan (BPA Oude Bareel) geen constructies toe in het agrarisch gebied. Dit beperkt de mogelijkheid tot het uitbouwen van een meer duurzame en stadsgerichte landbouw.

Drassige gronden in het westen

In het westen van het studiegebied zijn natte gronden gelegen, gevoelig voor overstroming.

Weinig kwalitatieve landbouwgrond in het noorden

Aan de noordelijke zijde van het studiegebied zijn zeer droge, arme zandgronden gelegen. Deze percelen zijn minder geschikt voor het teelten van gewassen.

POTENTIES

Cluster van percelen in publiek eigendom

In het gebied zijn meerdere percelen in eigendom van publieke eigenaars: de stad Gent, het OCMW¹⁶ en de kerkfabriek. Deze basis kan de processen om tot een duurzaam ontwikkelingsplan te komen, vereenvoudigen. Wanneer de grond in handen is van publieke eigenaars kan het clusteren van deze percelen structurerend werken en kansen bieden aan toekomstige ontwikkelingen.

Fijnmazig netwerk voetwegen

Diverse voetwegen lopen 'planologisch' doorheen het gebied, echter weinig ervan zijn reeds gerealiseerd. De uitwerking van deze voetwegen zal de toegankelijkheid tot het binnengebied vergroten.

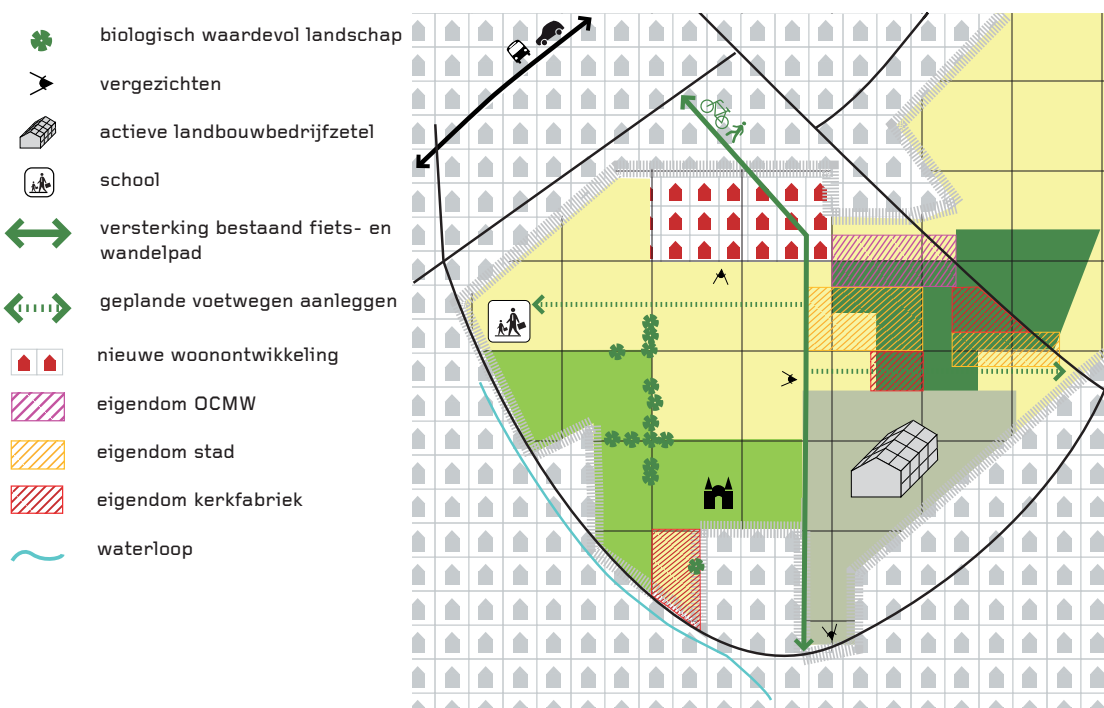
Kwalitatief landbouw landschap

Centraal in het gebied zijn nog steeds kwalitatieve vergezichten aanwezig. Deze vergezichten verhogen het visueel contact met het landschap. Deze percelen zijn nog steeds in landbouwgebruik, voornamelijk akkerland.

Biologisch waardevol landschap

De aanwezigheid van kleine landschapselementen versterkt de ecologische kwaliteit van het gebied. Voornamelijk de percelen in het westen zijn opgenomen als biologisch waardevol. Dit zou nog versterkt kunnen worden.

¹⁶ Voor meer informatie zie deel I Analyse - 3.4 Publiek eigendom

GEWENSTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

De uitdaging bestaat erin deze resterende grootschalige open ruimte in de randstad niet op een klassieke manier te ontwikkelen en te verdichten met woningen, maar binnen zijn unieke ruimtelijke conditie (context) op zoek te gaan naar een ontwikkeling met een ruime maatschappelijke meerwaarde voor onder meer de omwonenden en omliggende functies.

Landbouwpark op wijkniveau

Opmerkelijke rest-agrarische gebieden in het randstedelijk gebied ontlenen zich uitermate voor de ontwikkeling van een landbouwpark op wijkniveau. Landbouwpark naar analogie van het bestaande wijkpark (groenstructuurplan). Naast het voorzien van een kwalitatieve en multifunctionele groene en recreatieve ruimte, neemt het landbouwpark een voedselproducerende en educatieve rol op zich. De landbouwactiviteiten die zich situeren binnen het landbouwpark moeten kaderen binnen één globaal concept. Samenwerking tussen de verschillende initiatieven wordt gestimuleerd. Doorheen het landbouwpark wordt een fijnmazig voetgangers- en fietsnetwerk aangelegd. Dit kan echt fungeren als een grootschalig pilootproject.

Referentie: pilootproject Stadslandbouw Maasmechelen

Wijkboerderij als centraal ontmoetingspunt

Een wijkboerderij kan worden gerealiseerd als centraal ontmoetings- en coördinatiepunt. Bestaande (eventueel uitdovende) bedrijven aanwezig in het studiegebied kunnen hiervoor worden ingeschakeld, maar ook potentiële gebieden zoals percelen in publiek eigendom of van private ontwikkelaars kunnen worden ingezet voor het realiseren van een wijkboerderij. De wijkboerderij kan naast tuinbouwteelten in open lucht eveneens inzetten op veeteelt of dienst doen als afzetmarkt voor de wijk. Een zorgfunctie kan worden gekoppeld aan de wijkboerderij, indien er vraag is vanuit de omgeving.

Landbouwpark als sociaal bindmiddel

De aanwezige publieke voorzieningen, maar ook de bewoners van de wijk kunnen nauw samenwerken met het landbouwpark. Het landbouwpark kan bijvoorbeeld een educatieve rol opnemen voor de scholen en naschoolse opvang. Omgekeerd kunnen kinderen, ouderen en instellingen (vb. de zorgsector) diensten leveren aan het landbouwpark.

Minder productieve gronden inzetten voor veeteelt

Minder goed gelegen landbouwgronden, vb. zeer droge arme zandgronden, kunnen dienst doen voor kleinschalige extensieve veeteelt of het onderbrengen van dieren van private eigenaars.

vb. De wijkboerderij voorziet ruimte voor het stallen van paarden van privé-eigenaars om verpaarding (gedeeltelijk) te centraliseren.

Grondgebonden tuinbouw (vb. CSA) stimuleren in het overgangsgebied

Op de meer vruchtbare landbouwgronden wordt optimaal ingezet op grondgebonden tuinbouwteelten voor lokale afzet. Hier kan bijvoorbeeld worden ingezet op moestuinen van de wijkboerderij, collectieve buurttuinen, CSA,...

vb. Indien het gebied vlot bereikbaar is voor de nabijgelegen woonkern en over voldoende open ruimte beschikt (min. 1,5 ha) kan bijvoorbeeld een CSA-bedrijf worden opgestart bij voorkeur gelinkt aan de wijkboerderij.

Uitwisseling van stromen: landbouw als duurzame energiepartner van de wijk

Afhankelijk van het soort bedrijf kan men inzetten op het uitwisselen van stromen (water, nutriënten, grondstoffen en energie). Door het landbouwbedrijf te koppelen met zijn omgeving ontstaat een meerwaarde voor de wijk.

Vb. een serreteeltbedrijf kan in de zomer zijn restwarmte uitwisselen met de nieuwe woonwijk of publieke functies (vb. school).

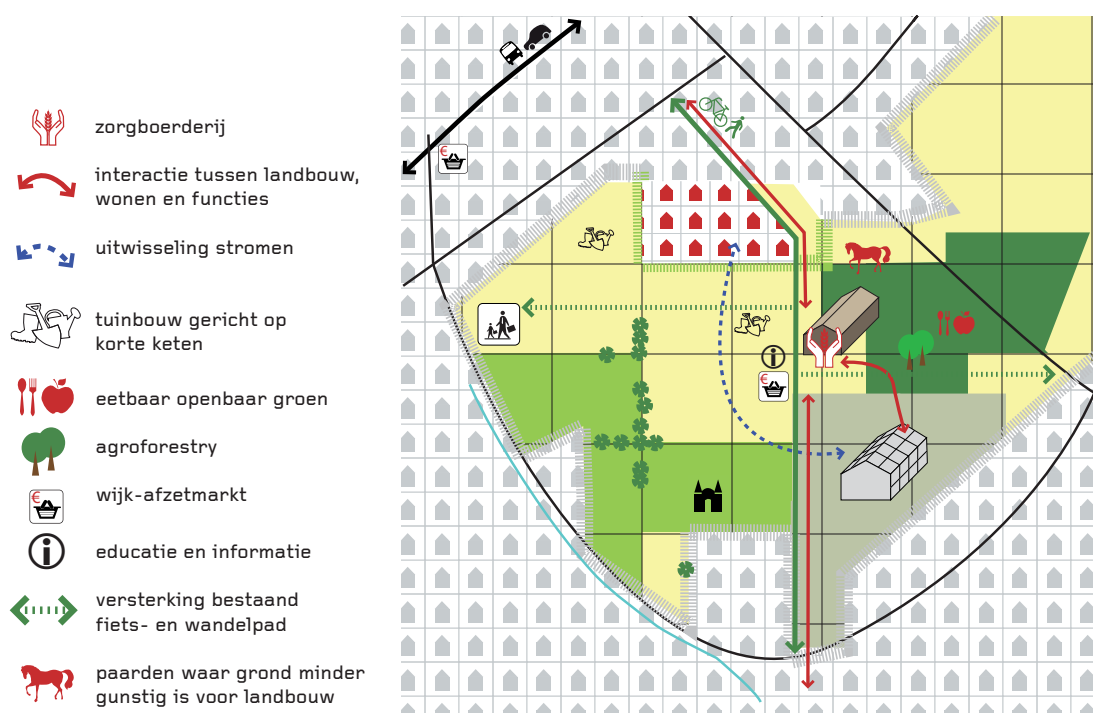
Referentie: Woonwijk Hoogeland, Nederland¹⁷

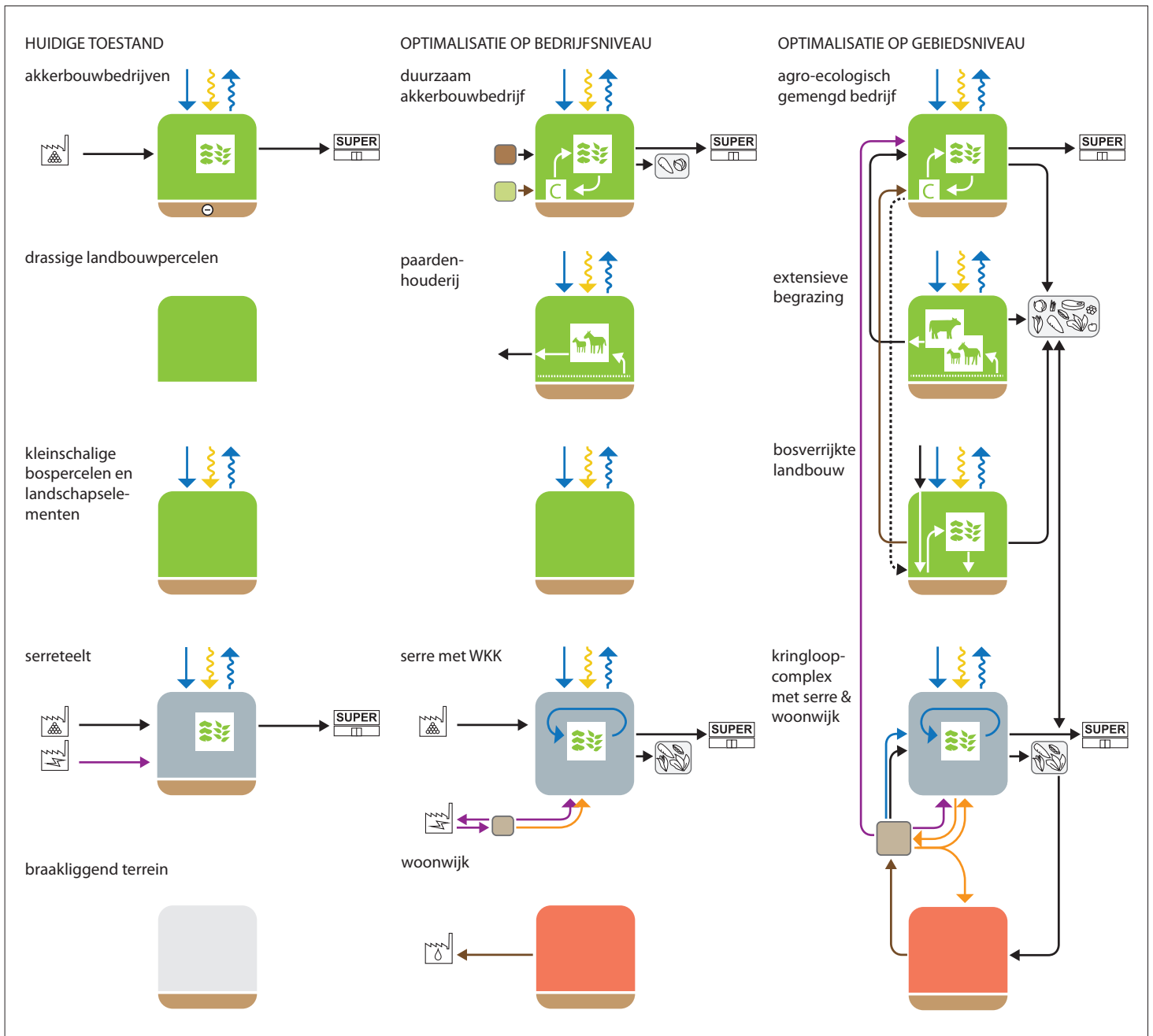
In deze woonwijk komen wonen, tuinbouw, zorg en duurzaam energieverbruik centraal te staan. Hoogeland is de eerste grootschalige nieuwbouwwijk van Nederland die wordt verwarmd en gekoeld met restwarmte uit tuinbouwkassen. Een serrebedrijf heeft een natuurlijke warmteoverschot: jaarlijks komt tot vijf keer zoveel zonnewarmte binnen als nodig voor de teelten. Het warmteoverschot slaat men op grondwaterbronnen, die tevens voor koelte zorgen in de serre. In de winter wordt het warme water opgepompt en levert het via een warmtepomp warmte aan de woningen en aanverwante functies. Subsidies van zowel de Europese Unie als de Nederlandse Overheid leverden een enorme bijdrage aan de financiële haalbaarheid van het project.

Uitbouwen fijnmazig fiets- en wandelnetwerk doorheen landbouwpark

Door het uitbouwen van een fijnmazig fiets- en wandelnetwerk vergroot de doorwaardbaarheid van het binnengebied voor de wijkbewoners. Een vlotte toegankelijkheid van vb. de wijkboerderij vergroot de ontwikkelingskansen. Het heraanleggen van voormalige buurtwegen kan een aanzet zijn tot het versterken van het (aanwezige) netwerk. Een goede signalisatie en/of het opnemen in het fietsknooppuntennetwerk bevordert het contact met de bewoners van de stad.

¹⁷ Voor afbeeldingen, zie Kansrijke typologieën van stadsgerichte landbouw - type stadsgerichte serre

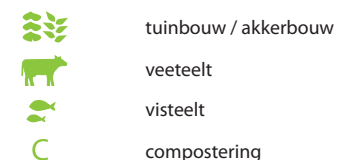

LEGENDE

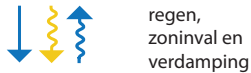
Ruimtelijke basiskennmerken

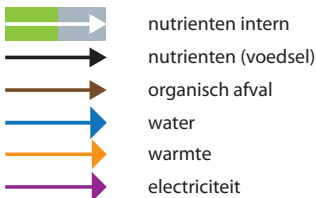
Teelten

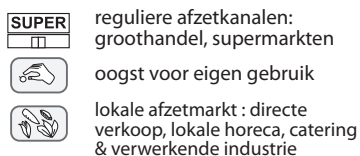
Elementen / Atmosferische invloed

Stromen

Partners afzet

Partners essentiële stromen

TRANSITIEPAD

De grondgebonden landbouw zet in op verduurzaming en verbreding van activiteiten, waarbij de bedrijfsvoering wordt afgestemd op de landschappelijke begrenzingen van het gebied. Op bedrijfsniveau zijn de mogelijkheden hiervoor beperkt door de geïsoleerde ligging van het gebied. Door het uitwisselen en onderling afstemmen van stromen tussen verschillende vormen van landbouw, gecentreerd rond verduurzaming van het akkerbouwbedrijf, ontstaan kansen voor verduurzaming. Extensivering wordt gekoppeld aan optimaal gebruik van de mogelijkheden van het gebied (optimalisatie op gebiedsniveau), door combinatie met extensieve veeteelt en evt. paarden voor begrazing en met agroforestry voor het nuttig maken van kleinschalige landschapselementen als hagen en bosperceeltjes (bosverrijkte landbouw). Mest van vee en paarden wordt gebruikt in de akkerbouw. De hagen en bospercelen leveren snoeihout dat bijv. in de compost verwerkt kan worden of mogelijk zelfs ambachtelijk verwerkt binnen de verbrede activiteiten van het landbouwbedrijf. Voor het grazende vee kunnen deze landschapselementen beschutting bieden en voer (eetbare hagen). Ten slotte kunnen er bessen en noten in worden geteeld. Het geheel vormt een aantrekkelijk recreatief en duurzaam landschap afgestemd op de natuurlijke ondergrond.

Het serreteeltbedrijf kan zich zelfstandig ontwikkelen tot energieproducent op basis van een warmtekrachtkoppeling op gas die warmte opwekt en energie produceert. De warmte wordt opgeslagen voor eigen gebruik en de electriciteit wordt aan het net geleverd. Door dit goed af te stemmen op de vraag van het net werkt dit stabiliserend op de energievoorziening. Op gebiedsniveau kan het zich ontwikkelen tot centrum van een kringloopcomplex dat warmte en electriciteit levert aan de wijk en nutriënten uit huishoudelijk afvalwater aan de serreteelt. In de zomer slaat de serre warmte op die 's winters wordt benut voor verwarming van de serre en van de wijk. Met pv-cellen op schuurdaken in het gebied kan elektriciteit voor de bedrijven en voor de wijk worden opgewekt. Decentrale zuivering van huishoudelijk afvalwater in het gebied biedt de mogelijkheid om nutriënten terug te winnen als kunstmestkorrels die gebruikt kunnen worden in de serreteelt.

Door het landbouwbedrijf te koppelen met zijn omgeving ontstaat een meerwaarde voor de wijk.

ACTIES

I2 – Dialoog tussen conventionele en alternatieve landbouwer faciliteren**I7 - Communiceren van stedelijke visie op landbouw naar leden van groep Gent (OCMW, SOGent)****I8 - Zoeken aanspreekpunt Kerkfabriek en vervolgens communiceren van stedelijke visie op landbouw met oog op het aftoetsen van de mogelijkheden tot samenwerking binnen hun grondenbeleid****O1 - Actief grond- en pandenbeleid binnen groep Gent in functie van het stedelijk landbouwbeleid (stad Gent, OCMW/SOGent)**

Lokale overheid benut gericht eigen gronden voor de ontwikkeling en ondersteuning van duurzame landbouwinitiatieven. Indien nodig koopt de lokale overheid gronden aan. Bijvoorbeeld in de case Sint-Amandsberg kan de lokale overheid de ontwikkeling van het landbouwpark faciliteren en coördineren door het actief inzetten van het eigendom van de stad Gent.

O13 – CSA en zelfoogstinitiatieven ondersteunen in structureel aangetaste of minder aaneengesloten agrarische gebieden

De lokale overheid kan bijvoorbeeld in deze case ofwel zijn gronden ter beschikking stellen aan CSA-initiatieven (vb. bruikleen, pacht) of CSA boeren ondersteunen door een deel van de 'wijkboerderij' in te schakelen voor het delen van materiaal en machines.

O20 – Samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven en omgeving ondersteunen**O25 – Bedrijfsvoering van geïsoleerde landbouwbedrijven in stedelijk gebied aanpassen en afstemmen op woonfunctie om op lange termijn de leefbaarheid te garanderen**

Financieel ondersteunen van geïsoleerde landbouwbedrijven op voorwaarde dat deze bedrijven omschakelen naar een stadsgerichte landbouw met de nadruk op een sociaal-ecologische meerwaarde voor de omgeving.

O28 – Aanzetten en faciliteren bij het uitbouwen van geïsoleerde landbouwgebieden in stedelijk weefsel tot een landbouwpark op wijkniveau (cfr. concept wijkpark)

- Opmaak globaalontwerp/inrichtingsplan
- Gronden in eigendom van de stad kunnen hier als aanzet dienen
- Faciliteren van initiatieven op private gronden die hierop aansluiten
- Sociaal-ecologisch aspect integreren in landbouwpark (bv link maken met school en kinderopvang)
- Dit kan bijvoorbeeld aangezet worden met het opmaken van een RUP

In het casegebied Sint-Amandsberg zou het interessant zijn om alle eigenaars te betrekken in een samenwerking rond het landbouwpark om zo tot een kwalitatieve ontwikkeling te komen. De gemeente kan hierbij een faciliterende rol opnemen als regisseur.

O31 – Ondersteunen pensioenboeren bij de overdracht van het bedrijf

- Oprichten van een online-platform die informatie (sociaal, economisch, rechten (vb. zekerheid over verblijf op boerderij, ...)) biedt voor pensioenboeren (kan gekoppeld worden aan het online overlegplatform landbouw).
- Het platform brengt pensioenboeren (aanbod) en jonge ondernemende landbouwers (vraag) bijeen.
- De lokale overheid kan in nauwe samenwerking met de universiteit studenten opleiden als coach voor het uitvoeren van een begeleidingstraject. Het traject begeleidt zowel pensioenboer als nieuwe ondernemer doorheen de overdracht.

O36 – Zorglandbouw stimuleren rond goed bereikbare plaatsen

(openbaar vervoer, fietsnetwerk, ...) en in de meer versnipperde agrarische gebieden gelegen in randstad (aaneengesloten grote landbouwpercelen optimaal inzetten voor lokale voedselproductie)

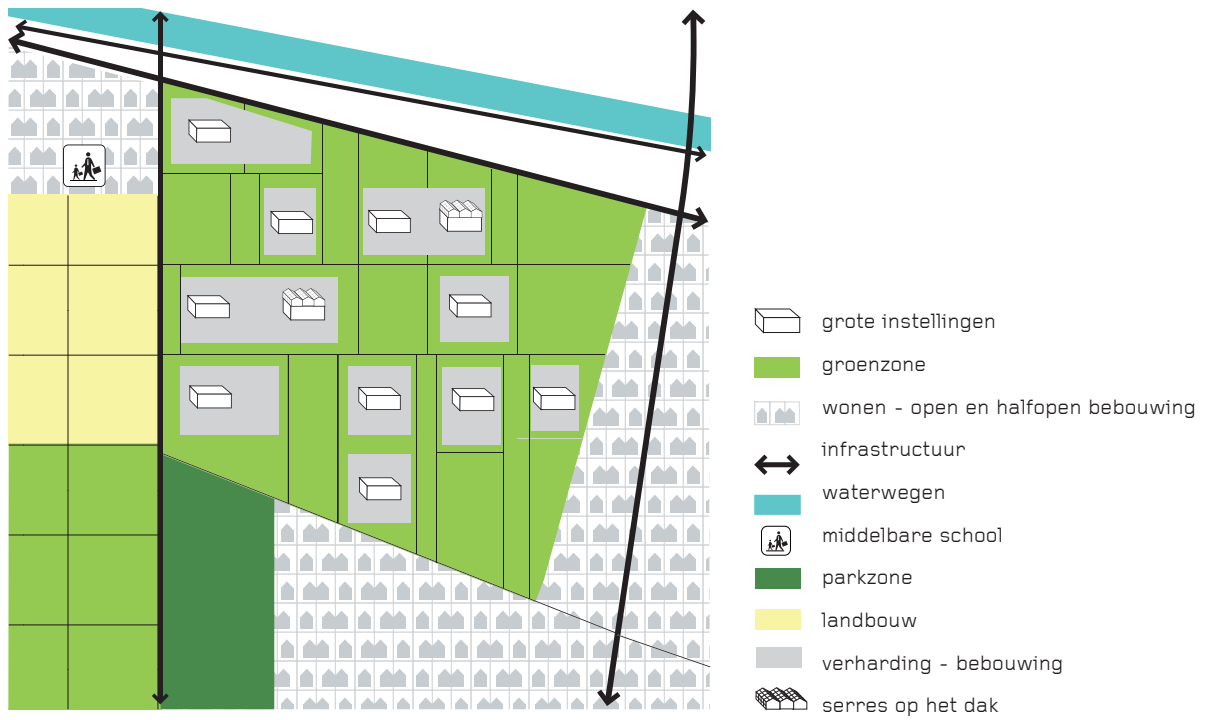
O37 – Wijkprojecten inzetten om samenhang tussen diverse initiatieven te bewerkstelligen

De stad kan wijkprojecten opzetten gericht op landbouw en voedselproductie. Zo kunnen ondernemers en bewoners van de wijk binnen een bepaald kader in samenhang projecten ontwikkelen.

RZ2 – RUP met aandacht voor duurzame landbouw

Indien een RUP nodig geacht wordt moet voldoende flexibiliteit worden ingebouwd in de voorschriften voor innovatieve vormen van landgebruik en meervoudig ruimtegebruik. Met aandacht voor ecologische, landschappelijke en mobiliteitsrandvoorwaarden. Voorschriften moeten gericht zijn op een lange termijn visie.

Bijvoorbeeld in het casegebied randstad Sint-Amandsberg is er nood aan het opmaken van een RUP ter vervanging van het huidig BPA. Het BPA werd opgemaakt in een tijdsgeest waar de landbouw nog een traditionele invulling kreeg. Het BPA verbiedt elke vorm van constructie en verharding met uitzondering van één schuilhok. Dit beperkt sterk de mogelijkheden van duurzame landbouwinitiatieven. Een RUP moet worden opgemaakt voor het behoud van de open ruimte en een gewenste kwalitatieve invulling te garanderen. De voorschriften moet flexibel opgesteld worden om een eigentijdse vulling aan het agrarisch gebied te geven. Bijvoorbeeld: constructies en verhardingen toelaten in beperkte mate en met respect voor het landschap.

restruimte door grootschalige infrastructuur en parkeerruimte

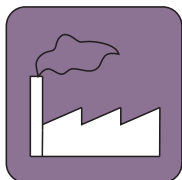

dense bosstructuur in groenstroken

10.5. CASE 4 - Randstad - Technologiepark Zwijnaarde Ardoyen

"groene tussenruimtes als sociaal-ecologisch en economisch bindmiddel"

RUIMTELIJKE CONTEXT

De Gentse zuidelijke mozaïek bevat talrijke grootstedelijke functies zoals grote instellingen. Specifiek zijn de onderzoeks- en kenniscentra van de universiteit (UZ, De Sterre, Technologie- en Researchpark Ardoyen,...) die de stad in deze randstedelijke zone verder wil stimuleren en sturen.

Opvallend zijn de grote en hoge gebouwen met dienstverlenings-, kantoren of bedrijfsfuncties. Het zijn afgesloten gebieden van vrij grote schaal, planmatig ingeplant in open ruimtes, met veel weginfrastructuur en groene ruimte.

Deze grote instellingen zijn veelal omgeven door woonwijken die deel uitmaken van de 20ste eeuwse gordel.

De inplanting van de gebouwen op deze 'onderzoeks- en kennis'-sites nemen vaak vorm aan van een traditioneel bedrijventerrein. Bij zo'n opbouw bevindt het bedrijf zich in het midden van het perceel. Het is omgeven door parkeerplaatsen en/of logistiek en de overige ruimte op het perceel wordt aangevuld met restgroen.

Ondanks de verschillende aanwezige functies op elk terrein voelen deze 'grote instellingen' vrij monofunctioneel aan. Er gaat veel tussenruimte verloren aan weginfrastructuur, verharde ruimtes of kleine repen resterend groen.

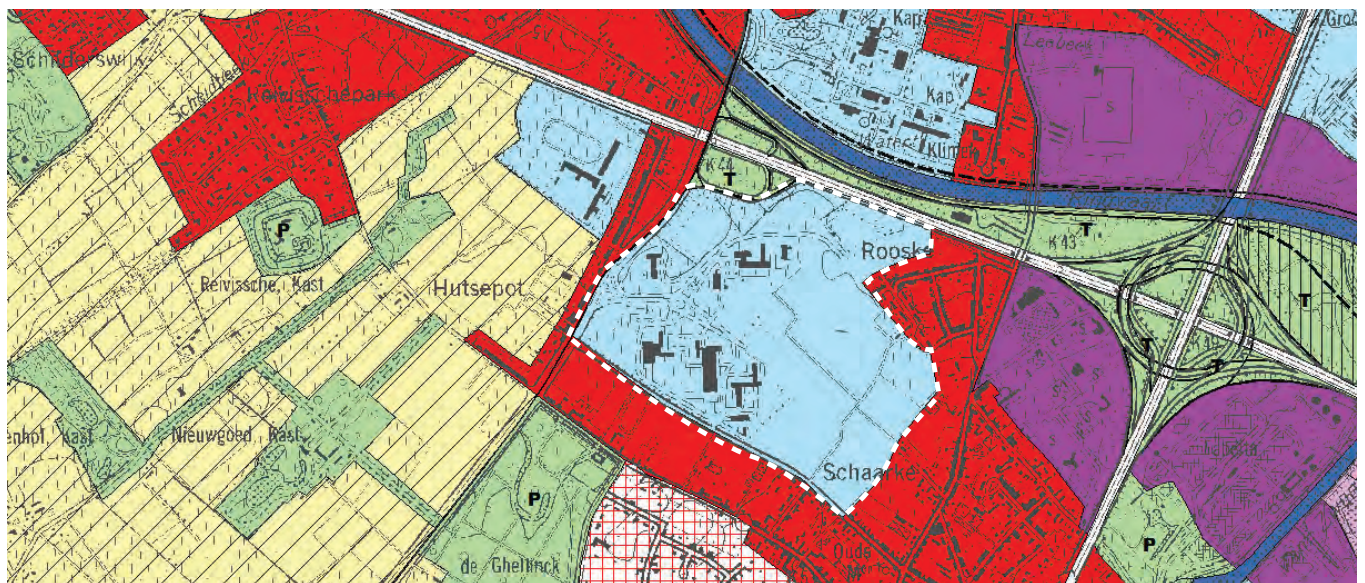
De stad wil deze zuidelijke stadsrand opwaarderen en herstructureren tot "een mozaïek van grote fragmenten gevat in landschappelijk raamwerk". Het goed bereikbaar maken van deze gebieden voor openbaar vervoer en zacht verkeer, ondersteund door groene aders en tussengebieden, zal o.a. tegengewicht bieden aan de rijkelijk aanwezige weginfrastructuur (en zijn bijbehorende parkeerproblemen).

bepaalde toegankelijkheid - private toegang

grootschalige bedrijven met platte daken

Gewestplan Gentse en Kanaalzone (KB 14/09/1977 met latere wijzigingen)

BPA Hutsepot 2

BPA Hutsepot 1

Concept voorontwerp: grafisch plan RUP 'Technologiepark Ardoyen - Tramstraat'

PLANOLOGISCHE CONTEXT

In het casegebied is gedeeltelijk het **gewestplan** van kracht. Het is bestemd als gebied voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut.

Onder **gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen** worden voorzieningen begrepen die gericht zijn op de bevordering van het algemeen belang en die ten dienste van de gemeenschap worden gesteld (bv. verzorgende sector). De voorzieningen kunnen worden opgericht en uitgebaat door een overheid dan wel door een privé-instelling of –persoon, zolang er niet naar winst wordt gestreefd.

Volgens het gewestplan is het enkel mogelijk om bepaalde niet-winstzoekende vormen van landbouw (vb: zorglandbouw, educatie-landbouw) te integreren in gebieden met deze bestemming.

In het grootste deel van het casegebied zijn twee BPA's van kracht: het **BPA Hutsepot 1** en het **BPA Hutsepot 2**. In BPA Hutsepot 2 werd aandacht besteed aan het voorzien van groenstroken, bestaande uit buffergroen en parkgroen. De voorschriften laten geen constructies toe in deze zone. Een dense aanleg met vooral hoog- en laagstammig groen wordt in deze zones voorgeschreven. Dit in het kader van boscompensatie. Het gebied was vroeger ingenomen door bos en natuur. Een groenplan is opgemaakt in overleg tussen RUG en de groendienst van stad Gent. Het is ontworpen als dens opgaand groen, maar biedt weinig kwaliteit voor zijn omgeving. Vervolgens is een beeldkwaliteitsplan opgemaakt, deze staat nog ter discussie.

In 2000 werd door de universiteit Gent een **stadsontwerp** opgemaakt voor deze site dat in 2008 geactualiseerd werd. Onderzoeksgerichte bedrijven en universitaire instellingen worden er afgewisseld met **aangename, groene parkstroken**. Tussen de bedrijven en het woongebied voorziet het plan een groene buffer. Doorheen het gebied worden fiets- en wandelverbindingen voorzien.

Het stadsontwerp zal worden omgezet in een RUP. De bestemmingen van het gewestplan en de BPA's zullen bij goedkeuring van het RUP niet meer van toepassing zijn. De finalisering van het **RUP 'Technologiepark Ardoyen-Tramstraat'** wordt voorzien tegen het voorjaar van 2016.

VRAAGSTELLING

- Welke rol kan landbouw spelen in de grootschalige onderbenutte groene ruimte van grootschalige instellingen?
- Welke meerwaarde kan landbouw bieden voor deze werknemers, studenten, bedrijven en omwonenden van deze sites?
- Welke vormen van landbouw zijn mogelijk op deze specifieke terreinen?

KNELPUNTEN

Beperkte toegankelijkheid en doorwaadbaarheid

De toegankelijkheid van het casegebied is beperkt door een omheining en slagbomen. Voor bepaalde bedrijven die zich toespitsen op experimentele projecten is de toegankelijkheid van het terrein voor het ruime publiek niet gewenst.

Weinig interactie tussen de bedrijven

De relatie tussen de bedrijven onderling en de omgeving is onbestaand. Elk bedrijf vormt een afzonderlijk volume op het bedrijventerrein. Het terrein is volledig afgesloten voor de omgeving.

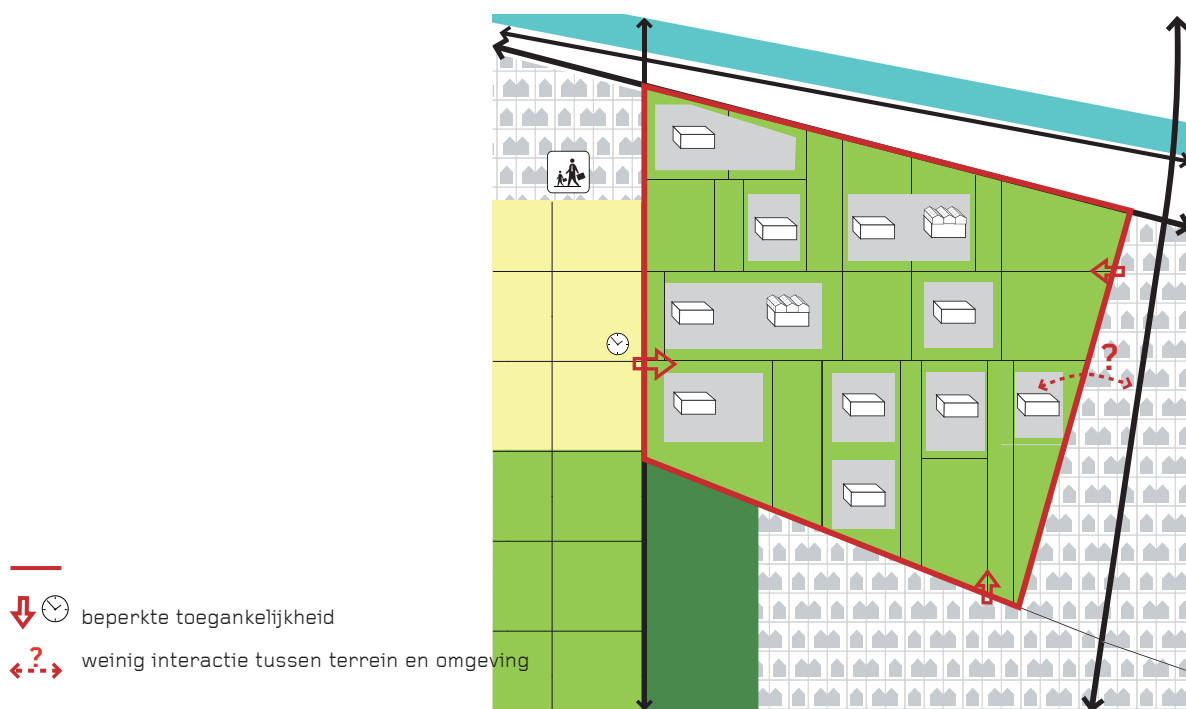
Versnipperde groene ruimte

De sites van grote instellingen bevatten vaak versnipperde groene (rest)ruimtes:

- Door een gelijkaardige indeling en losse opstelling van de bedrijven wordt een situatie gecreëerd waarbij de groene tussenruimtes versnipperd worden en bijgevolg klein en niet kwalitatief zijn.
- Wanneer gebundelde groene stroken voorzien worden om de kwaliteit en de leefbaarheid van het bedrijventerrein te verbeteren worden deze ingevuld met dens groen, waardoor ze weinig tot geen meerwaarde bieden voor de werknemers, werkgevers en bezoekers.

Parkeerdruk

De zuidelijke mozaïek is voor de auto een strategische locatie binnen het grootstedelijk gebied en binnen de zuidrand. Door het steeds toenemende aantal bedrijven en de beperkte ruimte ontstaat een grote parkeerdruk. Grote verharde ruimtes worden voorzien voor parkeren. Dit is niet ruimte-efficiënt waardoor er veel kwalitatieve open ruimte verloren gaat.

POTENTIES

Ijzeren voorraad

De braakliggende reserveterreinen (ijzeren voorraad) van bedrijven worden in afwachting van uitbreiding vaak niet gebruikt. Dit kan ruimte bieden voor tijdelijke projecten.

Platte daken

De meeste bedrijven, instellingen en kantoren op de site beschikken over platte daken. Ontwikkeling van vb. moestuinen op de daken kan een aangename ruimte zijn voor de werknemer om in te vertoeven en biedt bovendien voordelen in het kader van kringlopen sluiten en ecologische voordelen i.v.m. isolatie, waterhuishouding enz...

Onderzoekers en kenniscentra

Bepaalde bedrijven hebben een onderzoekers- en researchafdeling. Experimentele landbouwinitiatieven kunnen hieraan worden gekoppeld.

Vlotte toegankelijkheid met openbaar vervoer

De huidige opbouw van een goed openbaar vervoersnetwerk in de zuidelijke mozaïek spoort werknemers en werkgevers aan om voor een duurzaam alternatief te kiezen. Deze keuze ontlast de parkeerdruk op het terrein waardoor meer ruimte voor groen/landbouw overblijft.

Interactie met functies in de omgeving

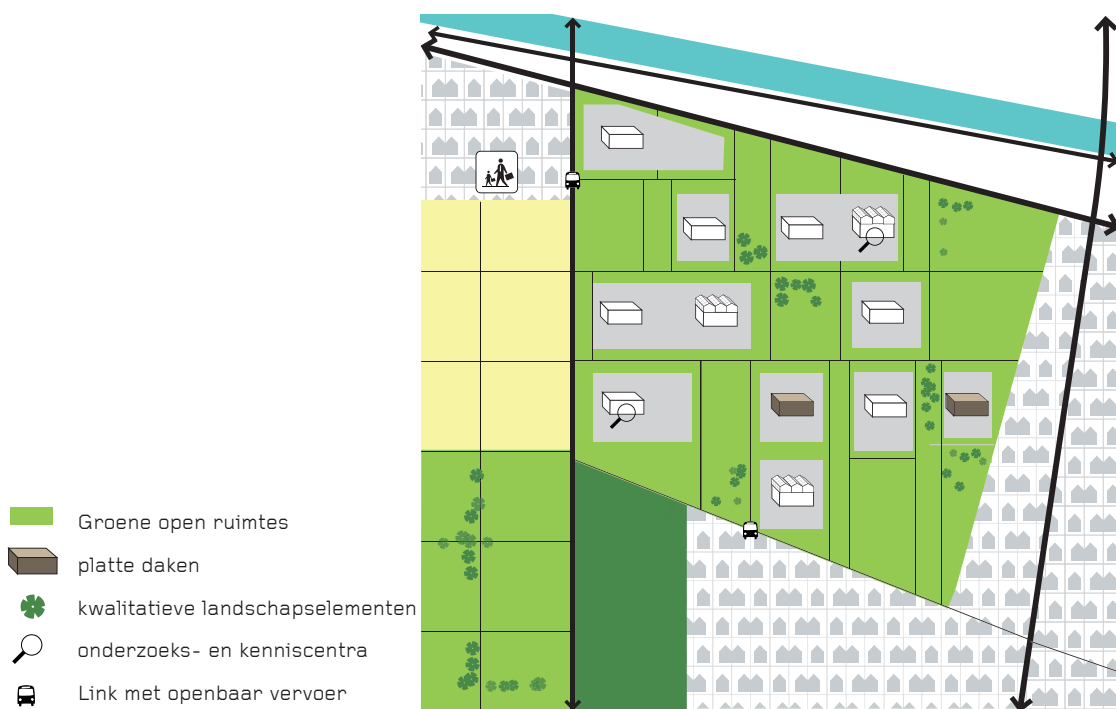
Op het bedrijventerrein zijn meerdere gemeenschapsvoorzieningen aanwezig zoals een restaurant, kinderopvang, studentenhuisvesting,... Deze kunnen gekoppeld worden aan toekomstige landbouwinitiatieven.

Nabijheid landbouwgebied

Landbouwers uit de directe omgeving kunnen een potentiële rol spelen in het beheer van de groene ruimte. Hun kennis en materiaal kan een grote ondersteunende rol spelen bij toekomstige landbouwinitiatieven.

Aanwezigheid monofunctioneel groen

De site beschikt over een grote hoeveelheid groen die vandaag een monofunctioneel gebruik heeft. Deze groene ruimte kan kansen bieden voor bijvoorbeeld de aanleg van eetbaar openbaar groen.

GEWENSTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

Bij ontwerp grootschalige publieke projecten een kwalitatieve inrichting van groene ruimte voorzien met meerwaarde voor de omgeving

Bij het ontwerp van dergelijke sites moet nagedacht worden over een kwalitatieve invulling van het groen in het kader van voedselproductie. Een combinatie van groen, landbouw en recreatie voor en door de werknemers en werkgevers bevordert niet alleen de kwaliteit en de leefbaarheid van de site maar voedt ook het meervoudig ruimtegebruik. Een multifunctionele groenruimte ontstaat met een meerwaarde voor de gebruikers, de omwonenden en de directe omgeving.

Kansen voor experimentele landbouw

Semi-toegankelijke terreinen zijn uiterst geschikt voor het implementeren van experimentele landbouwinitiatieven zoals experimenteel openbaar groen. De relatief kleine schaal en beperkte toegankelijkheid van bepaalde groene ruimtes op het terrein laten toe een aantal landbouwtechnieken uit te testen om daarna op grotere schaal op andere plekken te kunnen toepassen.

Groene ruimte en bufferzone biedt kansen voor agroforestry

Indien het terrein moet ingericht worden met een bufferzone in opgaand groen kan het voedselbos hier kansen bieden. Het biedt niet alleen een zichtbuffer ten opzichte van de omgeving maar biedt tevens kansen voor voedselproductie. Deze landschappelijke elementen verbeteren bovendien de omgevingskwaliteit van het terrein.

Om de kwaliteit van de groene ruimtes te waarborgen is het nodig om ruimtelijke randvoorwaarden op te zetten en het beheer ervan te voorzien. In ruil voor het gebruik van de gronden kunnen de landbouwers instaan voor het beheer van de natuurlijke en landschappelijke elementen van het terrein. De producten die het voedselbos oplevert kunnen worden benut in de gemeenschappelijke voorzieningen zoals bijvoorbeeld het restaurant of de kinderopvang.

Moestuinen en serres op platte daken

De platte daken van een bedrijven, instellingen of kantoren zijn kansen voor het ontwikkelen van moestuinen of serres. Deze landbouwinitiatieven kunnen stromen uitwisselen zoals restwarmte en water.

Interactie tussen de bedrijven en de omliggende woonwijken

Omwonenden van het terrein krijgen de mogelijkheid om bijvoorbeeld vruchten te plukken in het voedselbos. Maar ook stromen zoals restwarmte kunnen worden uitgewisseld met de omgeving.

Samenwerking tussen de landbouw en de bedrijvigheid (ondernemerskring)

Het is aangewezen om het opstellen van een samenwerkingsverband te stimuleren op terreinen van publieke actoren en bedrijventerreinen. Ondernemers komen met elkaar in contact en de verantwoordelijkheid voor de gemeenschappelijke gronden wordt gedeeld en onderling geregeld. Vb. landbouwers actief in de groene ruimte worden opgenomen in de ondernemerskring (vb. vzw Ardoye) van het bedrijventerrein. Door een intense samenwerking tussen alle ondernemers actief op het terrein kan voor alle partijen een meerwaarde ontstaan.

Bedrijven die hun groene ruimte ter beschikking stellen kunnen mee de vruchten plukken van de landbouw:

- De onderzoeksresultaten gebruiken voor verdere ontwikkeling van hun eigen product of technieken.
- Overschotten aan kweek voorzien voor werknemers, werkgevers of bedrijfskeuken.
- Energie, mest, warmte en gezuiverd water terug inzetten in hun gebouwen.

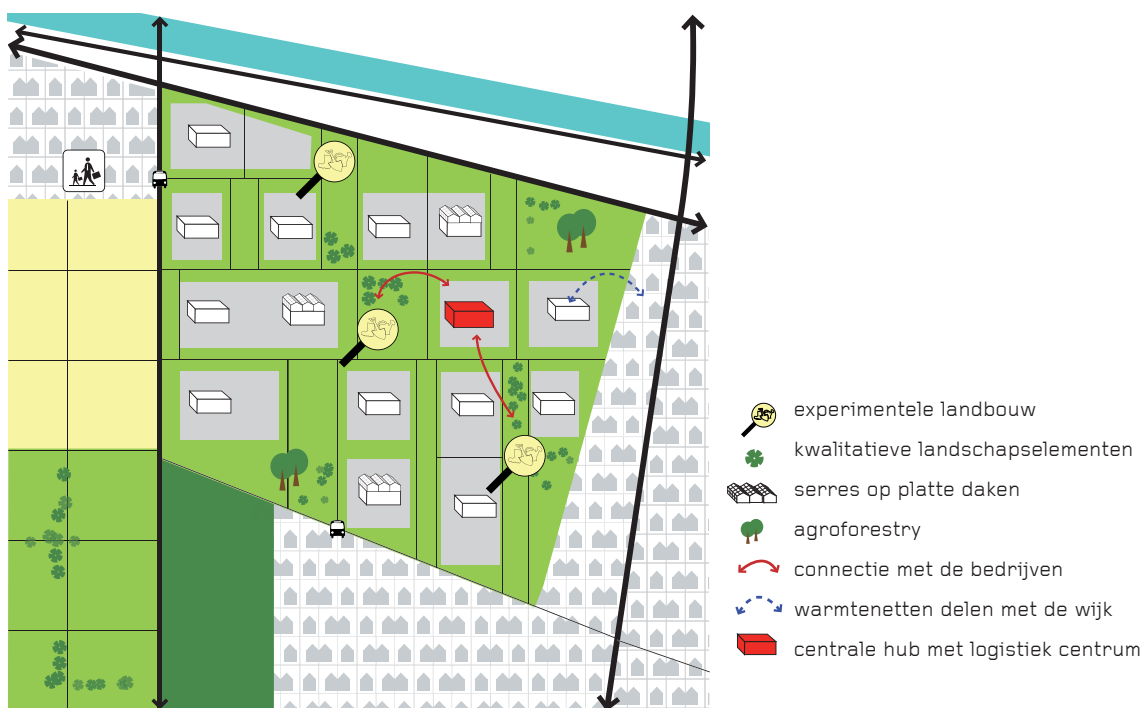
Bij het landbouwproces kan het bedrijf de volgende dingen aanleveren:

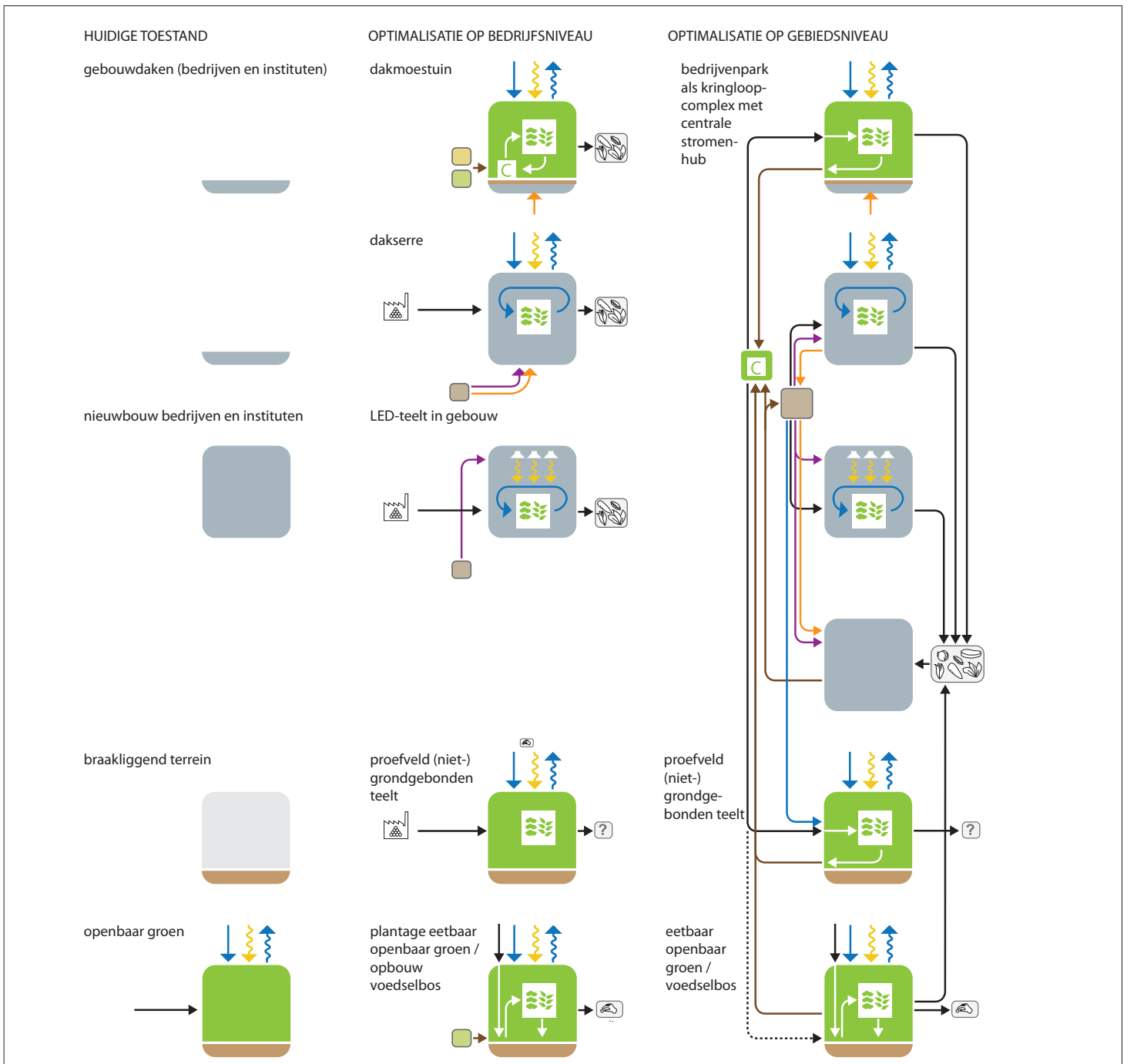
- Materiaal, technieken
- Mest en andere natuurlijke afvalproducten kunnen worden ingezet
- Energie, warmte, water (vb: regenwater van op het dak, zuivering,...)

Referentie: 'the office farm' in Tokyo. Het bedrijf Pasona Group had als ambitie om een werkomgeving te ontwikkelen in harmonie met de natuur. Pasona Group richtte een stedelijke boerderij op in het bedrijf waar werknemers groenten, fruit en rijst teelten. Ze worden hierbij ondersteund door een landbouwspecialist. De oogst wordt genuttigd in het restaurant. Het groen in de werkomgeving draagt bij aan de leefkwaliteit van de werknemers.

The office farm - Tokyo

LEGENDE

Ruimtelijke basiskennmerken

- buiten, niet-grondgebonden
- buiten, grondgebonden
- binnen, grondgebonden
- binnen, niet-grondgebonden

Teelten

- tuinbouw / akkerbouw
- veeteelt
- visteelt
- compostering

Elementen / Atmosferische invloed

- regen, zoninval en verdamping

Stromen

- nutriënten intern
- nutriënten (voedsel)
- organisch afval
- water
- warmte
- elektriciteit

Partners afzet

- reguliere afzetkanalen: groothandel, supermarkten
- oogst voor eigen gebruik
- lokale afzetmarkt: directe verkoop, lokale horeca, catering & verwerkende industrie

Partners essentiële stromen

- lokaal / regionaal** (biologische) boer: dierlijke mest
- (biologische) boer/ groenbeheerder: krachtvoer
- groenbeheerder: snoeiafval
- huishoudens, horeca: lokale GFT
- Nieuwe Nuts: water & nutriënten uit afvalwater, lokaal opgewekte elektriciteit & (rest)warmte
- (inter)nationaal** kunstmestproductie
- veevoederfabriek
- energieleverancier
- waterzuivering

TRANSITIEPAD

Landbouw wordt hier ingezet ter verbetering van de leefkwaliteit van het gebied. Kansen voor sluiten van kringlopen liggen in het inzetten van gebouwgebonden landbouw in combinatie met energie-infrastructuur (warmtenet) en de combinatie van groenbeheer en landbouw, met name met eetbaar openbaar groen (volgens principes van het voedselbos). Deze vormen dragen bij aan het verbeteren van stedelijk klimaat, de ruimtelijke kwaliteit en diversiteit in het gebied, het beheer van de openbare ruimte en de natuurwaarde van het gebied en de ecologische infrastructuur. Op bestaande gebouwen kunnen moestuindaken en dakserres worden gerealiseerd. In nieuwbouw kan ook LED-teelt in het interieur worden opgenomen.

Moestuindaken bieden verkoeling door verdamping van de groeiende gewassen. Dakserres benutten op bedrijfsniveau restwarmte van het onderliggende gebouw in de winter en maken gebruik van duurzaam opgewekte energie uit de omgeving. Het is ook mogelijk afvalwater binnen het gebouw te zuiveren en nutriënten terug te winnen maar het is meer logisch en efficiënter om dit op gebiedsniveau te doen. In een centrale stromenhub in het gebied wordt dan organisch afval deels gecomposteerd en deels – in combinatie met afvalwater – anaeroob vergist, met als resultaat nutriënten in de vorm van compost en struviet (kunstmestkorrels) en irrigatiewater dat voor de proefvelden voor experimentele landbouw wordt gebruikt en waar nodig voor het groen in de wijk. Het struviet kan voor serreteelt en binnendeurse LED-teelt worden gebruikt. De hub is ook het logistiek centrum van een warmtenet op gebiedsniveau. De dakserres kunnen warmte vangen en opslaan in het warmtenet van het technologiepark (en mogelijk van wijken eromheen). In dit warmtenet zijn verschillende warmte producerende en warmte vragende functies met elkaar verbonden en gekoppeld aan een buffer in de vorm van een warmte-koudeopslag. Electriciteit wordt duurzaam opgewekt uit de vergisting in combinatie met bijvoorbeeld pv-cellen en voorziet onder meer de LED-lampen van duurzame stroom.

Een permanente groene infrastructuur door het gebied wordt ingericht als staalkaart van verschillende agroforestry principes, waarin de verschillende bomen, planten, bacteries en schimmels gezamenlijk de kringlopen in stand houden. De diverse vormen van agroforestry in deze groene infrastructuur worden over langere tijd (tot 2050) gemonitord. De productie uit deze eetbare groene infrastructuur worden gebruikt in de catering van het gebied. De tijdelijk beschikbare gronden worden gebruikt als proeflocatie voor korter lopende experimenten (3-10 jaar).

Noot: de landbouwers in dit gebied zijn enerzijds landschapsbeheerders die de opbrengst van het permanente landschap mogen vermarkten in ruil voor het onderhoud. Anderzijds zijn het de landbouwers van vb. pilootprojecten. Dit zijn niet noodzakelijkerwijs dezelfde mensen/ ondernemers

ACTIES

I9 - Financiële ondersteuning van openbare instellingen en diensten tot inzetten van de groene ruimte voor vormen van duurzame landbouw (meervoudig ruimtegebruik)

De lokale overheid kan subsidies ter beschikking stellen van openbare instellingen zoals campussen, bedrijventerreinen, ... voor het omvormen van de groene ruimte tot multifunctionele groene ruimtes die een meerwaarde betekenen voor de gebruikers en omwonenden. De initiatieven moeten bijdragen aan lokale voedselproductie en een ecologische of sociale insteek hebben.

O5 - Component landbouw opnemen in bestekformulering van publieke gebouwen of grootschalige stadsvernieuwingsprojecten

Geplande grootschalige woonprojecten met collectieve woonvormen (cfr. Nieuw Gent) of onderwijsinstellingen moeten de component landbouw meenemen in de ontwikkeling van het gebied.

O8 - Grootkeukens van instellingen stimuleren tot gebruik van duurzaam en lokaal voedsel (scholen, ziekenhuizen, zorgcentra, ...)**O20 – Samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven en omgeving ondersteunen**

Samenwerking tussen bedrijven en woonomgeving stimuleren (vb. uitwisselen van restwarmte aan woonwijk). Subsidie en ondersteuning bij opstart van het project voorzien.

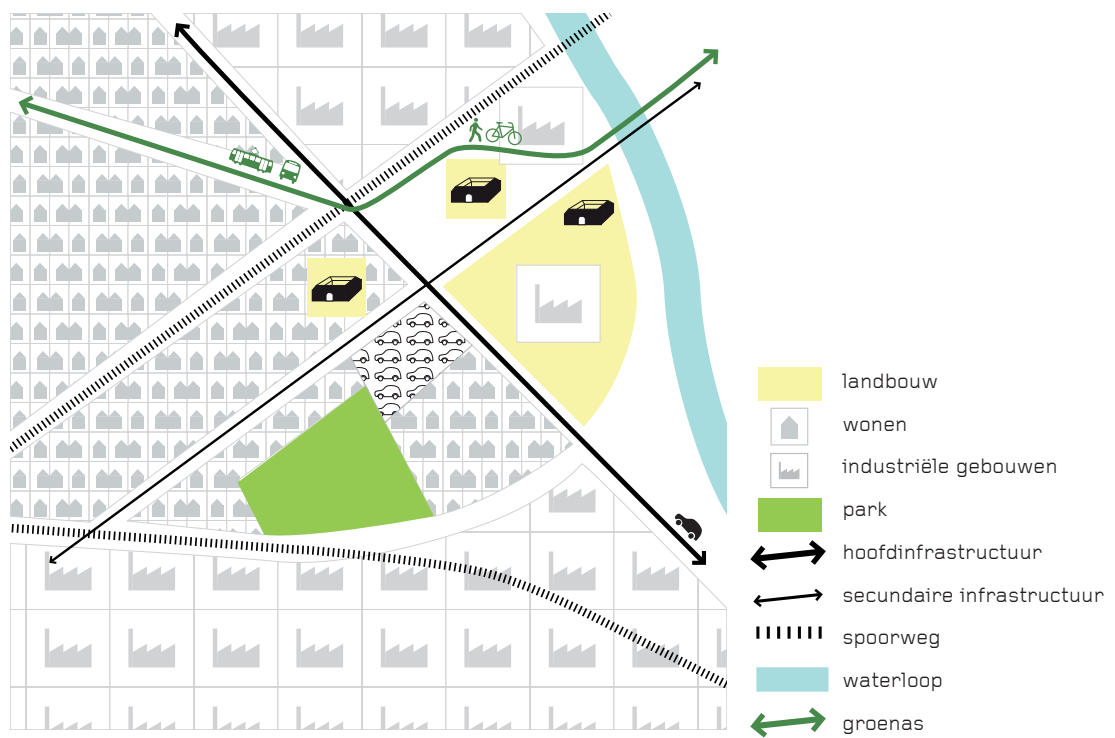
O15 – Specifieke gronden inzetten voor experimentele initiatieven en onderzoek

Experimentele initiatieven kunnen aansluiten bij het onderzoekscentrum van de UGent. Het onderzoekscentrum kan een springplank zijn om de verworven kennis met de buitenwereld en andere landbouwerskringen te delen of nieuwe hefboomprojecten op te zetten. Het kan zowel een plaats zijn voor logistieke hulp en coördinatie (vb. omgevingscoach) als ook een voortrekkersrol spelen bij verder agrarisch onderzoek.

O24 – Stimuleren van hogere overheden (VLM, ANB) tot aanplant van eetbare beplanting bij boscompensatie in grootstedelijk gebied door als lokale overheid het goede voorbeeld te geven (haalbaarheid en potentie aantonen)**RZ2 – Bij opmaak RUP flexibele voorschriften voorzien in kader van meervoudig ruimtegebruik**

Bij de opmaak van een RUP voldoende flexibiliteit inbouwen in de voorschriften voor innovatieve vormen van landgebruik en meervoudig ruimtegebruik. Met aandacht voor ecologische, landschappelijke en mobiliteitsrandvoorwaarden. Voorschriften moeten gericht zijn op een lange termijn visie.

Bijvoorbeeld binnen het casegebied Technologiepark werd het bundelen van groene ruimtes gestimuleerd via het opmaken van een RUP (in opmaak). Dit zorgt voor een relatief kwalitatief gebied, vooral als men het vergelijkt met andere grote clusters met instellingen. Binnen de visie van landbouw in Gent zou het goed zijn om de stap nog iets verder te leggen door het mogelijk maken en stimuleren van een multifunctioneel gebruik van o.a. de groene ruimtes (eetbaar groen, agroforestry, dakserres,...).

landbouwbedrijvigheid onder druk

multimodaal knooppunt van infrastructuren

10.6. CASE 5 - Multimodaal knooppunt

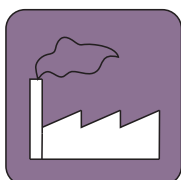
“multimodale knooppunten als contactzone tussen consument en producent”

RUIMTELIJKE CONTEXT

Infrastructuurknooppunten zijn zeer complexe en tegelijkertijd kansrijke gebieden. Het zijn plaatsen waar meerdere infrastructuren samenkomen: vb. spoorwegen, waterwegen, openbaar vervoer, zacht verkeersnetwerk en autowegen.

De grootste troef van infrastructuurknooppunten is hun optimale toegankelijkheid. Mensen en producten kunnen in een minimum van tijd van het ene naar het ander vervoersmiddel overschakelen.

Zowel de industriële als commerciële functies en woonfuncties zien daar de voordelen van in en zoeken een plaats. De industriële sector varieert van kantoorgebouwen tot grootschalige industriële gebouwen. De woondensiteit is er zeer divers van collectieve woonvormen en rijwoningen tot alleenstaande woningen.

Hoewel de landbouwsector met de tijd meer en meer ruimte heeft moeten afstaan voor deze stedelijke functies, treft men hier en daar in het woonweefsel nog kleine hoeves aan en een beperkt aantal landbouwpercelen.

Het gebied is niet gestructureerd en een visie voor het gebied is nog niet voor handen. Woningen, hoeves en graslanden, industriële gebouwen en braakliggende terreinen, een kerkhof en een wijkpark komen er ongeordend in voor.

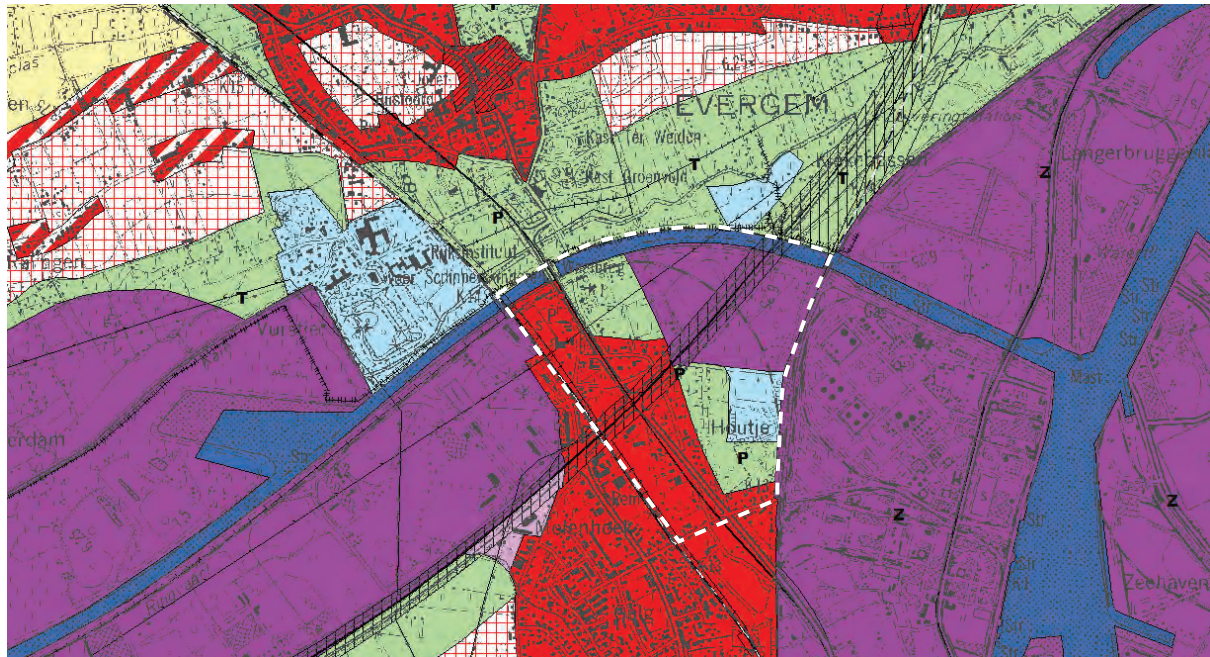
Twee spoorlijnen doorkruisen het gebied. De éne is nog steeds actief in gebruik, de andere wordt vandaag niet meer benut.

leegstaande hoeve - landbouwrelict

onderbenutte parkeerruimte

Gewestplan Gentse en Kanaalzone (KB 14/09/1977 met latere wijzigingen)

PLANOLOGISCHE CONTEXT

Het gewestplan is er van kracht. Er is geen agrarische bestemming. Volgende bestemmingen zijn aanwezig:

- Woongebied
- Industriegebied
- Parkgebied (wijkpark Houtjen)
- Bufferzone
- Gebied voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut (kerkhof)

Woongebieden zijn multifunctionele gebieden waar verweving van functies het uitgangspunt is. In woongebieden zijn naast het wonen meerdere functies mogelijk zoals hobbylandbouw en agrarische bedrijven voor zover ze verenigbaar zijn met de onmiddellijke omgeving.

Industriegebieden zijn bestemd voor de vestiging van industriële of ambachtelijke bedrijven.

Tevens worden in deze gebieden complementaire dienstverlenende bedrijven ten behoeve van de andere industriële bedrijven toegelaten, namelijk : bankagentschappen, benzinstations, transportbedrijven, collectieve restaurants, opslagplaatsen van goederen bestemd voor nationale of internationale verkoop. De louter commerciële activiteiten, zoals winkels en handelszaken, horen niet thuis in industriegebied.

Met het begrip 'ambachtelijk bedrijf' wordt er gedacht aan een bedrijf waarbij het handwerk primeert. Bepaalde landbouwtypologieën kunnen waarschijnlijk onder dit begrip vallen. Het lijkt mogelijk om de landbouw als een secundaire functie te integreren binnen industriegebieden.

De voorschriften binnen de bestemming **bufferzone** zijn meer beperkend. De bufferzone kan ingericht worden als een groene ruimte. Landbouw als invulling is dus mogelijk. Maar binnen deze bestemming geldt een principieel bouwverbod. (zie ook case Randstad - Mariakerke)

In een **parkgebied** zijn alle handelingen en werken met een agrarische bestemming niet toegelaten. Bij de omschrijving van de voorschriften ligt de klemtoon op de sociale functie. In parkgebieden geldt geen absoluut bouwverbod, maar de bouwmogelijkheden zijn er zeer beperkt. (zie ook case Randstad - Mariakerke)

In zowel het buffergebied als het parkgebied zijn alsnog bepaalde types landbouw vergunbaar als afwijking in functie van sociaal-cultureel of recreatief medegebruik, bijvoorbeeld volkstuinten. (zie box 7)

Onder **gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen** worden voorzieningen begrepen die gericht zijn op de bevordering van het algemeen belang en die ten dienste van de gemeenschap worden gesteld (bv: verzorgende sector). De voorzieningen kunnen worden opgericht en uitgebaat door een overheid dan wel door een privé-instelling of –persoon, zolang er niet naar winst wordt gestreefd.

Volgens het gewestplan lijkt het enkel mogelijk om bepaalde niet-winstzoekende vormen van landbouw (vb: zorglandbouw, educatie-landbouw) te integreren in gebieden met deze bestemming.

VRAAGSTELLING

- Welke betekenis kunnen multimodale knooppunten hebben voor de landbouw?
- Is een interactie tussen bedrijvigheid en landbouw mogelijk?

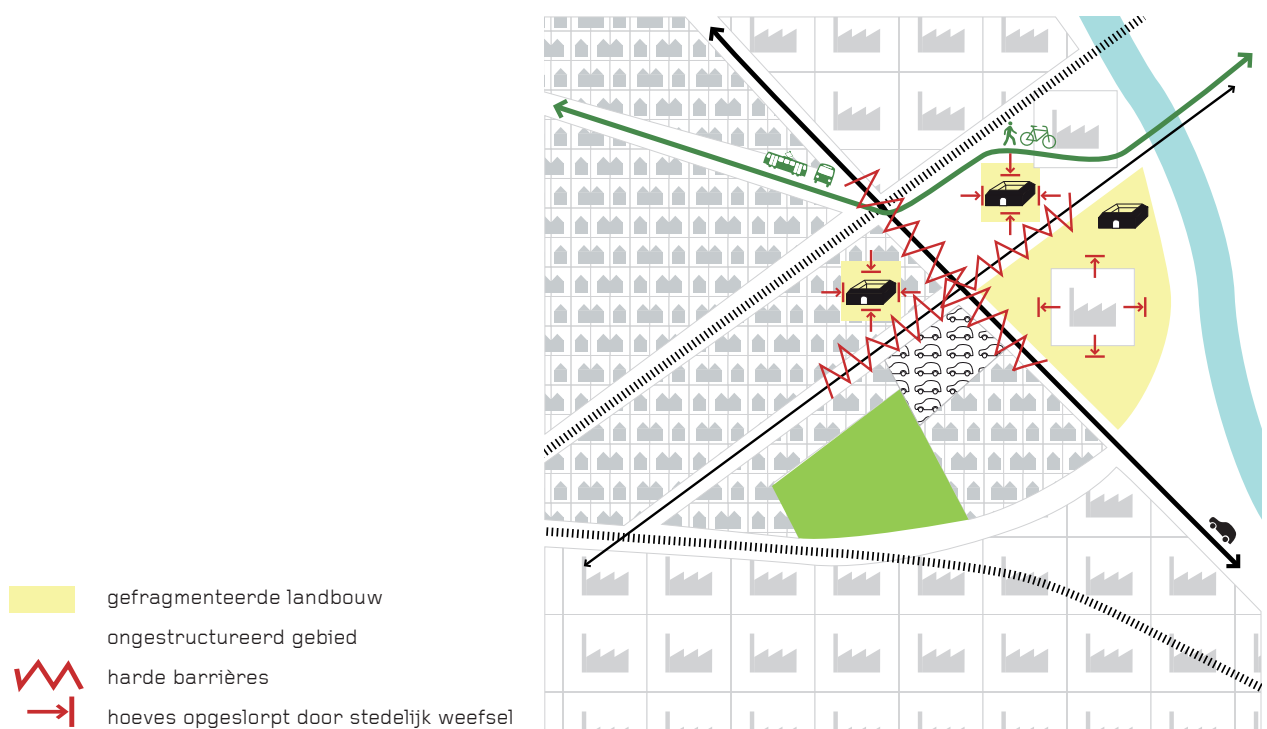
KNELPUNTEN

Gefragmenteerd gebied

Door het gebrek aan een ruimtelijke visie voor het gebied zijn zeer veel restruimtes aanwezig. Het gebied heeft een zeer ongestructureerd uitzicht. De landbouwgronden die overblijven liggen versnipperd en staan onder grote druk door de verstedelijking. De meeste hoeves zijn niet meer in gebruik door de landbouwfunctie.

Aanwezigheid van harde barrières

Door het samenkomen van deze verschillende functies bekommt men een hoge graad van complexiteit waarbij de grote infrastructuur de ruimte opdelen en harde breuken vormen. De R4 en de steenweg zijn hier zeer intensief in gebruik. De R4 is bovendien hoger gelegen, waardoor slechts een beperkt aantal doorgangen zijn voor fietsers- en voetgangers.

POTENTIES

Grootschalige onderbenutte ruimte

De stedelijke korrel van infrastructuurknooppunten is een stuk groter dan in het centrum van de stad. Door de schaal van de gebouwen met diverse functies, de bufferzones en restruimte rond grote infrastructuren hebben deze grootschalige onderbenutte ruimtes veel potentie. Door de optimale bereikbaarheid en toegankelijkheid van deze multimodale knooppunten zijn dergelijke locaties geschikte plaatsen voor grootstedelijke vernieuwingsprojecten.

Aanwezigheid restruimtes en infrastructuurgroen

Het ruimtelijk herorganiseren van restgroen biedt de mogelijkheid om een aantal onbeduidende ruimtes aaneen te schakelen tot één waardevol gebied met talrijke potenties. Infrastructuurgroen neemt vaak de vorm van langgerekte ruimtes die zich langs hoofdinfrastructuren bevinden, of een leegte zijn van een voormalige route. Kenmerkend is dat deze restruimtes dikwijls een verbinding zijn tussen twee punten, waardoor deze een geschikte locatie zijn voor het aanleggen van fiets- en wandelroutes in een groene omgeving.

Onderbenut wijkpark

Wijkparken in de randstedelijke ruimte hebben vaak te kampen met een lage gebruiksintensiteit. Ze kunnen betekenis krijgen in het kader van voedselproductie.

Optimale bereikbaarheid en logistieke toplocatie

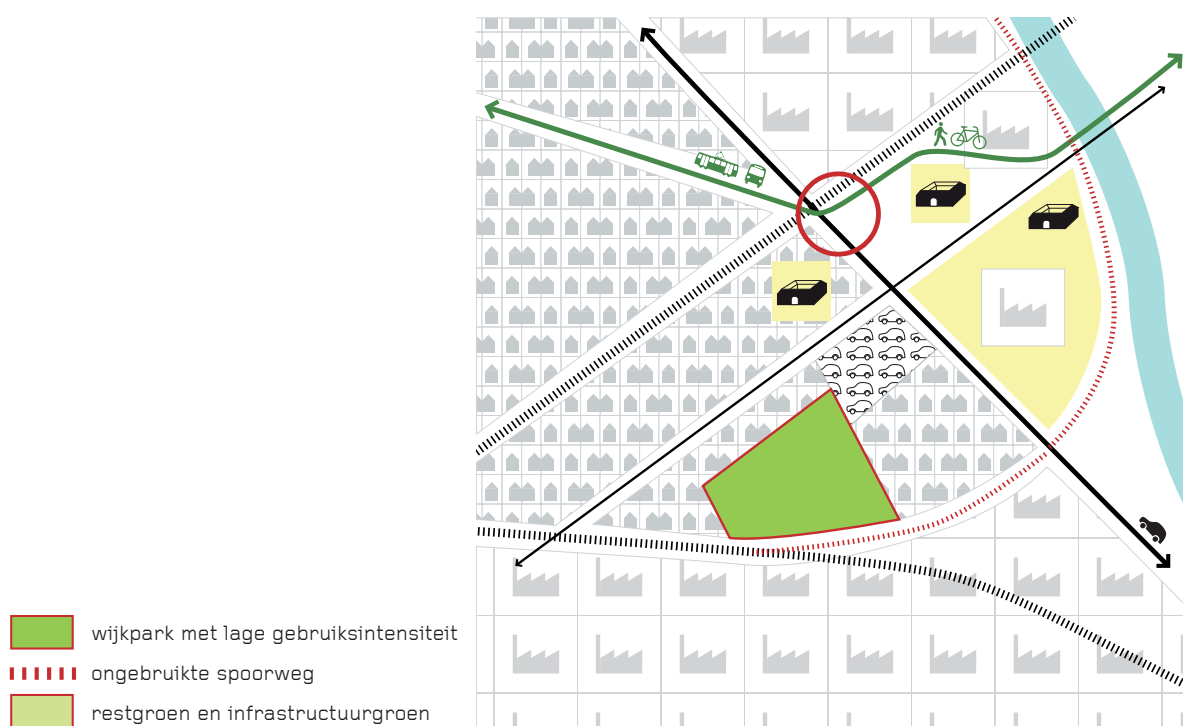
Deze stedelijke omgevingen hebben als troef de nabijheid van werkrachten, consumenten, ondernemers, openbaar vervoer en logistieke netwerken. De toplocatie op logistiek niveau is een troef voor het vermarkten van lokale goederen.

Leegstaande hoeves ontwikkelen tot sociale-ecologische initiatieven

Op voorwaarde dat de gebouwen architecturaal kwalitatief zijn is het interessant om deze te herbestemmen, indien mogelijk met een landbouw-gerelateerde functie zoals een zorgboerderij of educatieve boerderij. De typologie van de hoeve vormt op die manier een meerwaarde voor de functie die hij herbergt.

Ongebruikt spoorweg

Op het terrein is een ongebruikt spoor gelegen.

Onderbenutte parkeerruimte

GEWENSTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

Stadsregionale landbouwpoort op multimodaal knooppunt van infrastructuur

Multimodale knooppunten van infrastructuur gelegen in de stadsrand zijn locaties bij uitstek voor het voorzien van stadsregionale afzetmarkten. Landbouwers van Gent en onmiddellijke omgeving kunnen hun lokale en duurzame landbouwproducten leveren aan de afzetmarkt. De afzetmarkt staat in voor het verpakken van de producten en klaarstomen voor verkoop. Zo hoeven landbouwers die wensen deel te nemen aan de korte keten, geen zware investeringskosten te doen. De landbouwer kan zich in hoofdzaak blijven concentreren op zijn kerntaak als primaire voedselproducent. Het is een plaats die zowel lokale producenten en consumenten vlot kunnen bereiken, een ruimte om de economische en logistieke keten te voeden. Een afzetmarkt kan opgericht worden vanuit een coöperatie.

De landbouwpoort is een plek waar de consument op een snelle en efficiënte manier diverse lokale producten kan aankopen. De landbouwpoort is een hefboomproject die de stad Gent op korte termijn wil realiseren.

Referentie: de site Abattoir in Anderlecht heeft een masterplan bedacht om de diverse ambities in het project te kunnen integreren, zonder de menselijke schaal uit het oog te verliezen. Er wordt een nieuwe voedingshal voorzien met een groen dak van 4000m² waar een "urban farm" en een restaurant opgericht zullen worden.

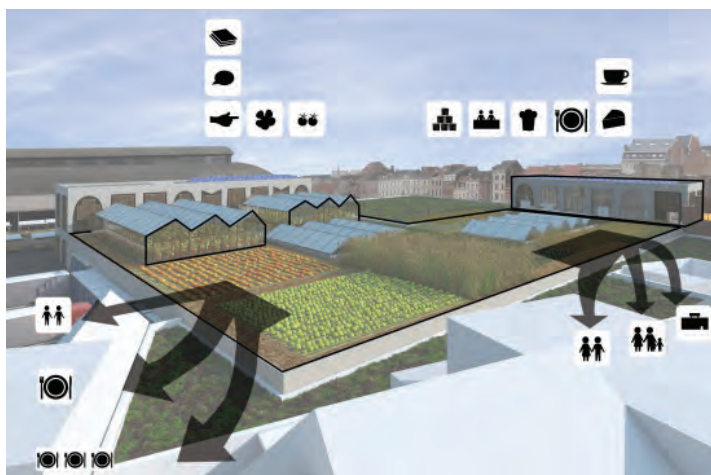
vb. Voorstel voor viaduct Gentbrugge

Referentie: Gardiner urban agriculture Hub, Andy Guiry, Toronto, Canada. Dit project stelt voor om een 'greenhouse' te realiseren onder de expresweg voor voedselproductie. Terwijl het viaduct als dak dient voor de structuur wordt er een zuid gerichte glazen gevel opgericht om de zijkant af te sluiten. Het groen huis geniet voordeel van de thermische massa van de betonnen structuur van het viaduct. In het noordelijk deel van de structuur wordt er ruimte voorzien voor educatie, voedselverwerking, opslag en verkoop.

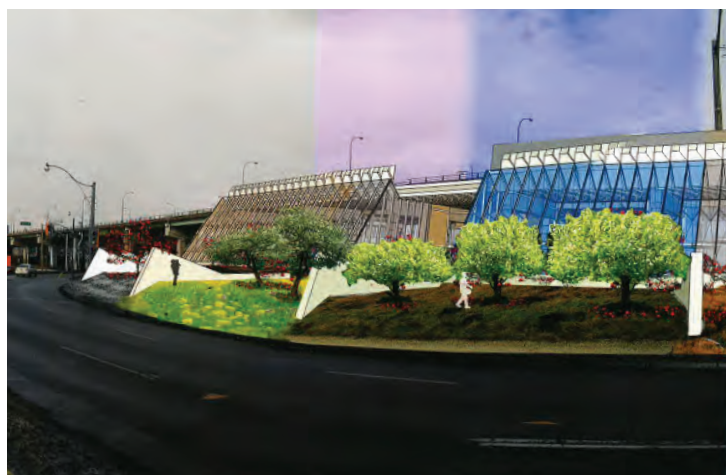
Infrastructurele restruimtes inzetten in functie van de landbouwpoort

De restruimte die infrastructuurknooppunten genereert, ook 'junk spaces' genoemd, kan net gebruikt worden om agrarische middelen te ontwikkelen die de relatie tussen lokale wijken, infrastructuur en natuurlijke systemen herenigen.

Infrastructuurgroen kan ingezet worden om nieuwe wandel- en fietsroutes aan te leggen, of de bestaande routes kwalitatiever te ontwikkelen.

Inzetten van voormalige spoorweg voor de distributie van lokaal voedsel en uitwisseling van materialen en grondstoffen

Project Abattoir in Anderlecht

Gardiner urban agriculture Hub, Toronto

Uitbouwen van lokale kringlopen tussen bedrijven, woonwijk en landbouw

Zowel voor de industriële sector als voor landbouwinitiatieven en woonwijken is het ecologisch en economisch interessant om bewuster om te gaan met de energie-, afval- en materiaalkringlopen. Er moet onderzocht worden op welke manier landbouw, stad en industrie deel kunnen uitmaken van een integrale aanpak, waarbij de samenwerking van verschillende energiegebruikers centraal staat. De afvalstromen van de ene kunnen intelligent herbruikt worden als grondstof voor de andere. Er kan overgestapt worden van lineaire naar circulaire energiestromen.

Onderbenutte wijkparken inzetten voor lokale voedselproductie

Een wijkpark heeft een belangrijke functie voor de buurt, zowel op sociaal vlak als op ecologisch vlak. Onderbenutte wijkparken kunnen een functie krijgen in het kader van voedselproductie en zo een meerwaarde bieden aan de omgeving. Een vlotte bereikbaarheid via fiets- en wandelroutes moet worden voorzien. Door het aanplanten van specifieke planten kan er eetbaar groen ontstaan.

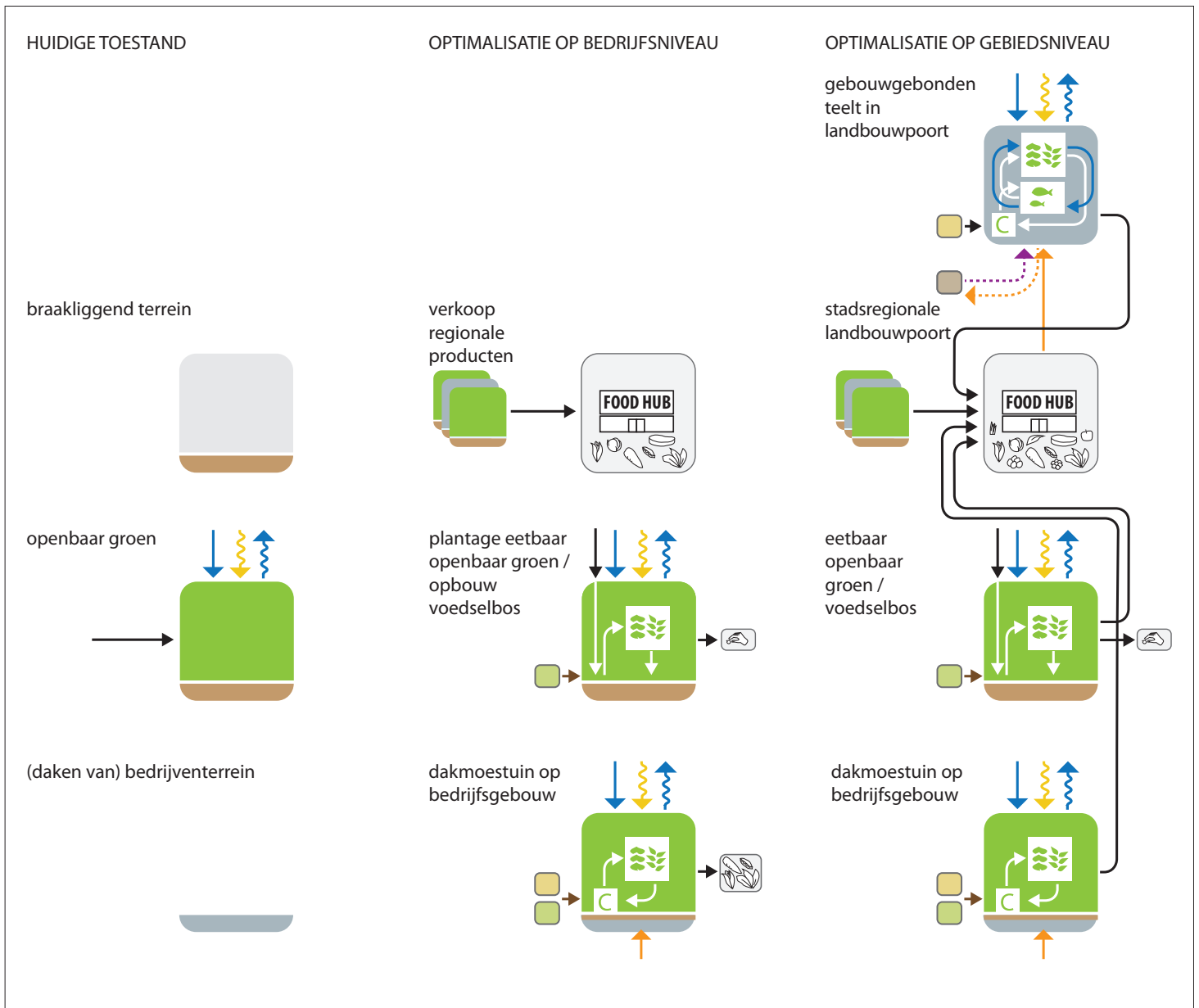
Platte daken van grootschalige publieke gebouwen inzetten voor dakmoestuinen of dakserres

De typologie van industriële en commerciële panden wordt gekenmerkt door grote lage volumes. De platte daken van deze gebouwen, mits een daarop voorziene draagstructuur, zijn potentiële locaties voor dakmoestuinen. Het oprichten van een dakserre kan vb. ecologische voordelen bieden zoals het uitwisselen van reststromen (warmte, energie, ...).

Platte daken kunnen ruimte bieden voor experimentele landbouw. Naargelang het type bedrijf kan er een synergie en interactie ontstaan tussen het productieproces van op en onder het dak.

Referentie: 'Movable farm' in Chicago van de non-profit organisatie Resource Center. De teelten worden geplant op beweegbare structuren zodat het geheel verhuisd kan worden op het einde van het seizoen of indien het huurcontract stop gezet wordt.

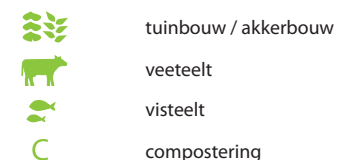

LEGENDE

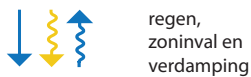
Ruimtelijke basiskennmerken

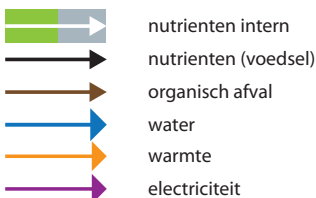
Teelten

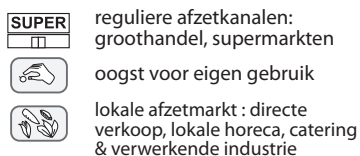
Elementen / Atmosferische invloed

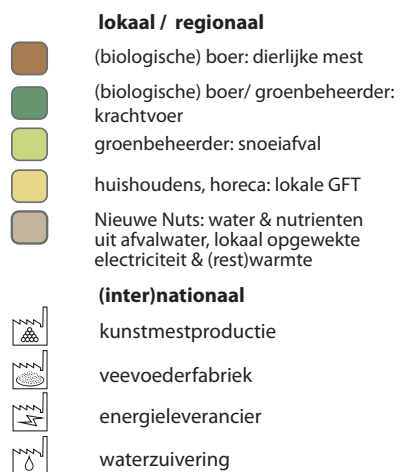
Stromen

Partners afzet

Partners essentiële stromen

TRANSITIEPAD

Deze case is gesitueerd op een randstedelijk infrastructureel knooppunt, met een sterke aanwezigheid van industriële en commerciële panden. Landbouw vindt hier nog maar beperkt plaats op enkele overgebleven landbouwpercelen. Ruimte voor vormen van landbouw ligt in de stedelijke groenstructuur zoals onderbenutte wijkparken en op daken van bedrijven en grootschalige commerciële panden. Deze locatie is dankzij het knooppunt van diverse infrastructuren in hoofdzaak geschikt voor stadsregionale landbouwpoort: een afzetmarkt en verkooppunt voor regionale producten. De landbouwpoort kan bovendien fungeren als duurzaam distributiepunt: via de wateras met bakboten, via de groenas met bakfietsen of via de steenweg met elektrische wagens kunnen de producten op een duurzame manier worden verdeeld naar kleinschaligere afzetmarkten in het centrum van de stad.

Het wijkpark kan gedeeltelijk worden getransformeerd tot onderhoudsarm voedselbos, als openbare pluktuin (eetbaar openbaar groen) of als semi-openbare stedelijke productielocatie van superfoods (voedselbos met o.a. noten, vruchten). Het dak van de stadsregionale landbouwpoort kan worden voorzien van gebouwgebonden landbouw: vb. een hightech polycultuur systeem onder glas zoals aquaponics. Deze kan worden geïntegreerd in de klimaatbeheersing van het gebouw en heeft naast productie ook waarde als educatieve attractie. Op het nabijgelegen bedrijventerrein kunnen gebouwdaken met een constructieve overcapaciteit worden benut voor dakmoestuinen, die bijdragen aan wateropvang en verkoeling.

Al deze productielocaties kunnen een (in absolute omvang kleine) bijdrage leveren aan het aanbod in de stadsregionale landbouwpoort. Ze dragen bovendien bij aan de verbetering van de leefkwaliteit van het gebied en kunnen als bezoekerslocatie, bijvoorbeeld als onderdeel van een fietsroute, bijdragen aan de aantrekkingskracht van de stadsregionale landbouwpoort.

ACTIES

O1 - Actief grond- en pandenbeleid binnen groep Gent in functie van het stedelijk landbouwbeleid (stad Gent, OCMW/SOGent)

- uitbouwen van stadsregionale afzetmarkten aan de rand van de stad op multimodale infrastructuurknooppunten

O3 - Uitbouwen en ondersteunen duurzaam logistiek transportsysteem

Aan de stadsregionale landbouwpoort kan een duurzaam logistiek transportsysteem gekoppeld worden. Vanuit deze landbouwpoort kunnen kleine verkooppunten in het centrum van de stad worden voorzien van diverse lokale producten. Het watersysteem, de groenas en de steenwegen kunnen hier worden ingeschakeld.

O16 - Onderzoek naar de potenties van het watersysteem in het kader van duurzaam transport**O22 - Inzetten van gespecialiseerd vakmanschap (aspect eetbaar openbaar groen) in openbaar groenbeheer en ondersteunen vrijwilligersbeheer van eetbaar openbaar groen****O26 – Participatief groenontwerp en –beheer van bestaande wijkparken met onderbenutte gebruiksintensiteit**

Via wijkprojecten (vb. in kader van wijk-aan-zet) tot een gezamenlijk ontwerp komen van onderbenutte bestaande wijkparken in kader van voedselproductie

RZ4 – Algemeen bouwreglement stad Gent herzien in functie van stedelijk landbouwbeleid

- Bij nieuwbouw van alle gebouwen met een publiek karakter met een bebouwde oppervlakte van meer dan 400 m² voorzien van een voldoende stevige dakconstructie (scholen, ziekenhuizen, bibliotheek, administratief centrum, grootwarenhuizen, ...) en een mogelijke toegang tot het dak voorzien. Dit biedt mogelijkheden op lange termijn voor meervoudig ruimtegebruik.
- Invulling 'groendak' verruimen naar andere mogelijke invullingen zoals moestuin, dakserres, ... Uitbreiden van subsidies voor groendaken voor al dan niet eetbaar groen.

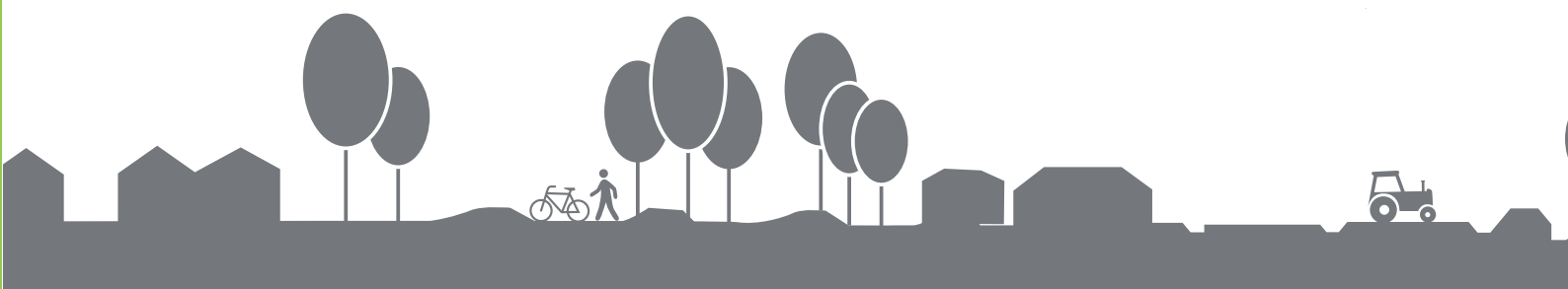
H6 - Actief ondersteunen realisatie stadsregionale landbouwpoorten

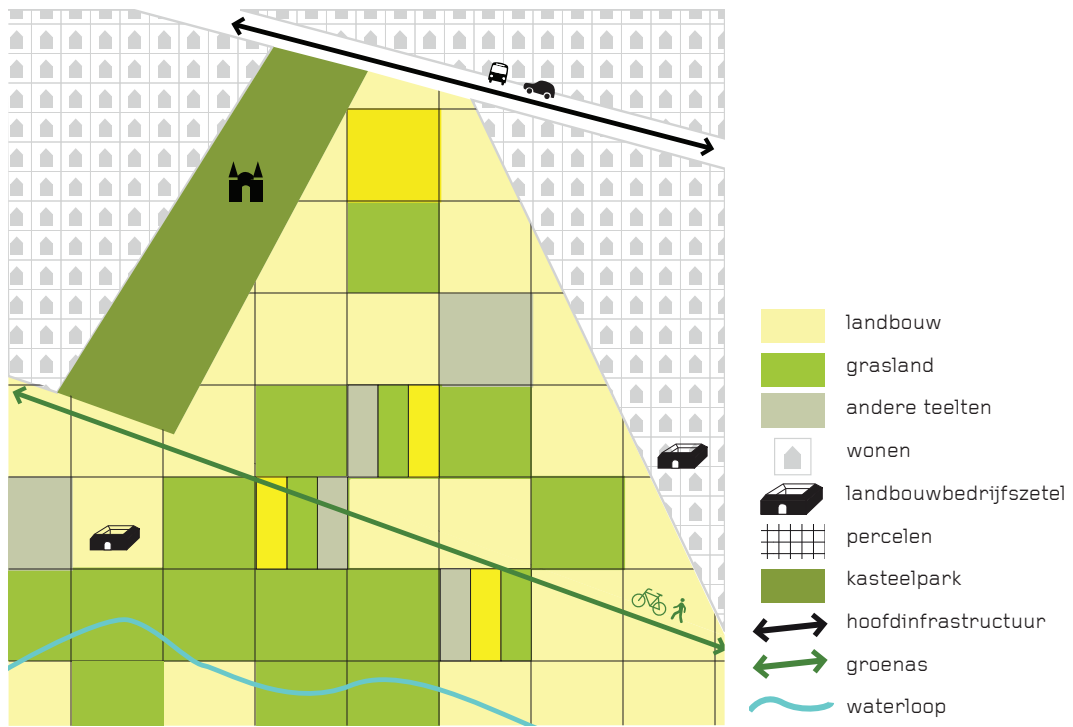
- Onderzoek naar geschikte locaties voor het uitbouwen van stadsregionale landbouwpoorten in het randstedelijk gebied.
- De stad kan een faciliterende rol spelen door publiek eigendom gericht in te zetten (aankoopbeleid of eigendom van stad Gent).
- Realisatie landbouwpoort: uitschrijven van wedstrijd of opnemen van pilootproject

GROENPOOL

“groenpool als
multifunctioneel
landschapspark”

actieve landbouwbedrijvigheid

kasteelpark en dreven

10.7. CASE 6: Groenpool - Parkbos

"groenpolen als multifunctionele landbouwparken"

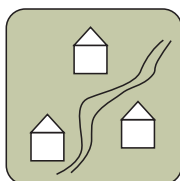
RUIMTELIJKE CONTEXT

De groenpolen liggen op een beperkte afstand van het centrum van Gent, ter hoogte van de randstedelijke gebieden. De groenpool¹⁸ vormt een overgangsgebied tussen het stedelijk en het buitengebied. Ze omvat kasteeldomeinen, landbouw-, bos- en natuurgebieden. De groenpool is voorzien van minimum één portaalzone. In het casegebied zijn meerdere landbouwbedrijfszetels actief.

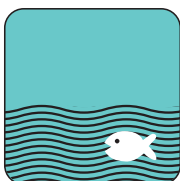

Het element water komt in alle vier groenpolen voor, hetzij onder de vorm van een beek, een meer of een overstromingsgevoelige gebieden. Water kan een potentie zijn maar kan ook een knelpunt zijn voor bepaalde landbouwfuncties. Tegelijkertijd is het behoud en verdere ontwikkeling van een natuurlijke rivierdynamiek met natuurlijke overstromingen, een zo natuurlijk mogelijk afvoerregime en een goede waterkwaliteit van waterlopen van belang op alle vlakken.

Het casegebied wordt gekenmerkt door een bulkenlandschap, grachten en waterlopen.

De portaalzone Grand Noble van het Parkbos bevindt zich ten westen van het casegebied, de is bereikbaar via de Kortrijksesteenweg. en de groenas. De portaalzone staat onder meer in voor recreatie, natuur- en bosontwikkeling.

Het recreatief netwerk van de groenpool zal in de nabije toekomst sterk uitgebouwd worden in functie van de toegankelijkheid van de groenpool.

Wonen is slechts in beperkte mate aanwezig in het casegebied. De woondensiteit is er laag. De woontypologie bestaat vooral uit villawijken.

(Noot: de realisatie van het Parkbos bracht specifieke gevolgen met zich mee voor de land- en tuinbouwsector. Door omzetting van agrarisch gebied naar bos- en natuurgebied daalt het landbouwgebruik met één derde van de oppervlakte.)

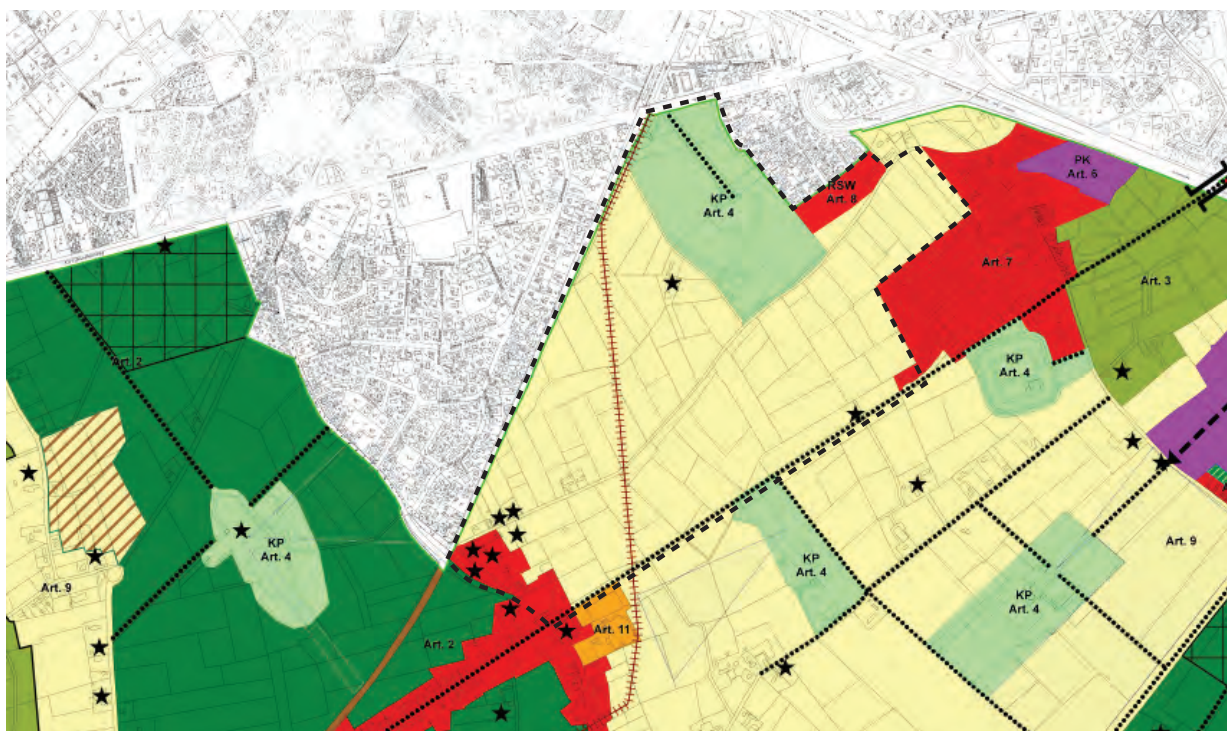

geplande ontwikkeling groenas

bulkenlandschap

¹⁸ Voor meer informatie over de groenpolen zie deel I Analyse - analyse deelruimten

gewestelijk RUP 'Afbakening grootstedelijk gebied Gent – deelproject 6C Parkbos'

Landbouwprotocol

De VLM werkte in nauw overleg met ANB en de werkgroep 'duurzame landbouw' een landbouwprotocol uit om toekomstgerichte landbouwbedrijven alle kansen voor een duurzame bedrijfsvoering te gunnen:

Actieve en toekomstgerichte landbouwers (blijvers), die op heden aanwezig zijn in het Parkbosgebied moeten hun bedrijf op een duurzame manier verder kunnen uitbaten. Kwaliteit, innovatie, samenwerking en verjonging zijn vier sleutelbegrippen voor een toekomstgerichte land- en tuinbouw in Vlaanderen.

Oplossingsmogelijkheden getroffen landbouwers:

- aanbieden van ruilgronden
- inschakelen van landbouwers bij onderhouds- en beheerswerken op gronden van het Vlaams Gewest
- uitwerken van overgangsmaatregelen en faciliteren van omschakelingen/innovaties op de land- en tuinbouwbedrijven

VRAAGSTELLING

- Wat zijn de mogelijkheden van de landbouw binnen het concept van de groenpool?
- Welke rol kan landbouw spelen in de geplande natuur- en bosontwikkelingen?
- We hebben een landschap dat moet beheerd worden: wat kan de rol zijn van de landbouw?
- Recreatieve, educatieve en sociale functies zitten vervat in de groenpolen. Hoe kan landbouw hier een rol inspelen?
- Kunnen kasteelparken een betekenis krijgen in kader van de landbouw?

PLANOLOGISCHE CONTEXT

Het casegebied groenpool Parkbos maakt deel uit van het gewestelijk RUP 'Afbakening grootstedelijk gebied Gent – deelproject 6C Parkbos'.

Binnen de afbakening van het casegebied zijn volgende zones aangeduid:

- kasteelpark
- woongebied (Klossestraat - bestaande lintbebouwing)
- randstedelijk woongebied (in eigendom van de OCMW en nog niet ontwikkeld)
- zone voor landbouw

Bovendien zijn een aantal cultuurhistorische waardevolle gebouwen en twee dreven geselecteerd. Eén dreef leidt naar het kasteelpark, de tweede dreef vormt de zuidelijke grens van het casegebied en is één van de acht groene assen.

Volgende bestemmingsvoorschriften zijn interessant in kader van deze studie:

*Algemeen voorschrift bestemming **groenpool***

"Het gebied is bestemd voor bos-, landschaps- en natuurbehoud, -herstel en -ontwikkeling met mogelijkheden tot zacht recreatief medegebruik (wandelen, fietsen, paardrijden, ...) en voor landbouw."

Kasteelpark

"Het park moet zodanig worden ingericht dat het zijn ecologische, landschappelijke en sociale functie blijvend kan vervullen, hetzij als privé-park, hetzij als openbaar park, en dat de karakteristieken van de kasteelparktuinen en de omgevende landschappen behouden blijven. Zacht recreatief medegebruik (wandelen, fietsen, paardrijden, ...) van het park zijn toelaatbaar voor zover deze de functie als kasteelpark niet schaden."

Zone voor landbouw

Het gebied is bestemd voor landbouw. Natuurbehoud en landschapszorg, recreatief medegebruik en waterbeheersing zijn ondergeschikte functies.

Cultuurhistorisch waardevolle gebouwen

"Het is verboden cultuurhistorisch waardevolle gebouwen, met een stersymbool in overdruk aangegeven op het grafisch plan, af te breken en/of te herbouwen, tenzij het gebouw geheel of gedeeltelijk vernield of beschadigd is door een plotse ramp buiten de wil van de aanvrager, of tenzij het een gebouw in slechte staat betreft."

Portaalzone

"In de portalen kan onthaalinfrastructuur (parkeerterreinen en bijhorende wegenis, fietsenstalplaatsen, infoborden, onthaalruimte met infoloket, conciërgewoning, horeca, ...) in een bosrijke omgeving worden uitgebouwd."

Boskerngebied

"Deze gebieden zijn bestemd voor het behoud, de bescherming, de ontwikkeling en het herstel van bos. Het huidige landbouwgebruik blijft bestaan tot het moment van bebossing of verbossing door een overheid of tot op het moment van bebossing of verbossing op vrijwillige basis."

Natuurgebied

"Deze gebieden zijn bestemd voor de instandhouding, de ontwikkeling en het herstel van de natuur, het natuurlijk milieu en het landschap. Binnen dit gebied zijn landbouw, bosbouw, natuureducatie en recreatief medegebruik ondergeschikte functies voor zover de hoofdfunctie niet in het gedrang komt."

KNELPUNTEN

Fysische kenmerken van het gebied vs bestemming

De fysische kenmerken van de gronden zijn van essentieel belang bij het bepalen van de mogelijk bestemming ervan. Sommige gronden kregen de bestemming agrarisch gebied maar beschikken vaak niet over de goede fysische kenmerken voor een optimaal landbouwgebruik. Zo zijn gebieden aangeduid als recent overstroomde gebieden vaak problematische gronden voor de landbouw (mede door het vervuilde water). Op die zones worden er bijvoorbeeld best graslanden voorzien. In het casegebied zijn twee zones aangeduid als recent overstroomde gebieden. Het zijn waterzieke gronden die niet geschikt zijn voor grondgebonden landbouw.

Eigendomsstructuur en verpachting/onderpacht

De eigenaar van een bepaalde landbouwgrond is vaak niet diegene die de grond bewerkt. Het systeem van verpachting is, net zoals in de case Kouter-Leieland, sterk aanwezig in de groenpool. In vele gevallen is het zelfs zo dat de landbouwer die de pacht bezit deze nogmaals overdraagt aan een andere landbouwer (onderpacht). Landbouwers regelen het beheer van hun gronden onderling. Eigenaars van landbouwpercelen waarbij de verpachting onder de landbouwers geregeld worden verliezen de controle over het beheer van hun percelen en de type teelten die er geteeld worden. De eigenaar wil soms mee in een vernieuwend verhaal van de stad maar zit vast met de verpachting. Deze verschillen in visies zorgen voor ontevredenheid en teleurstellingen binnen de eigenaars van de gronden.

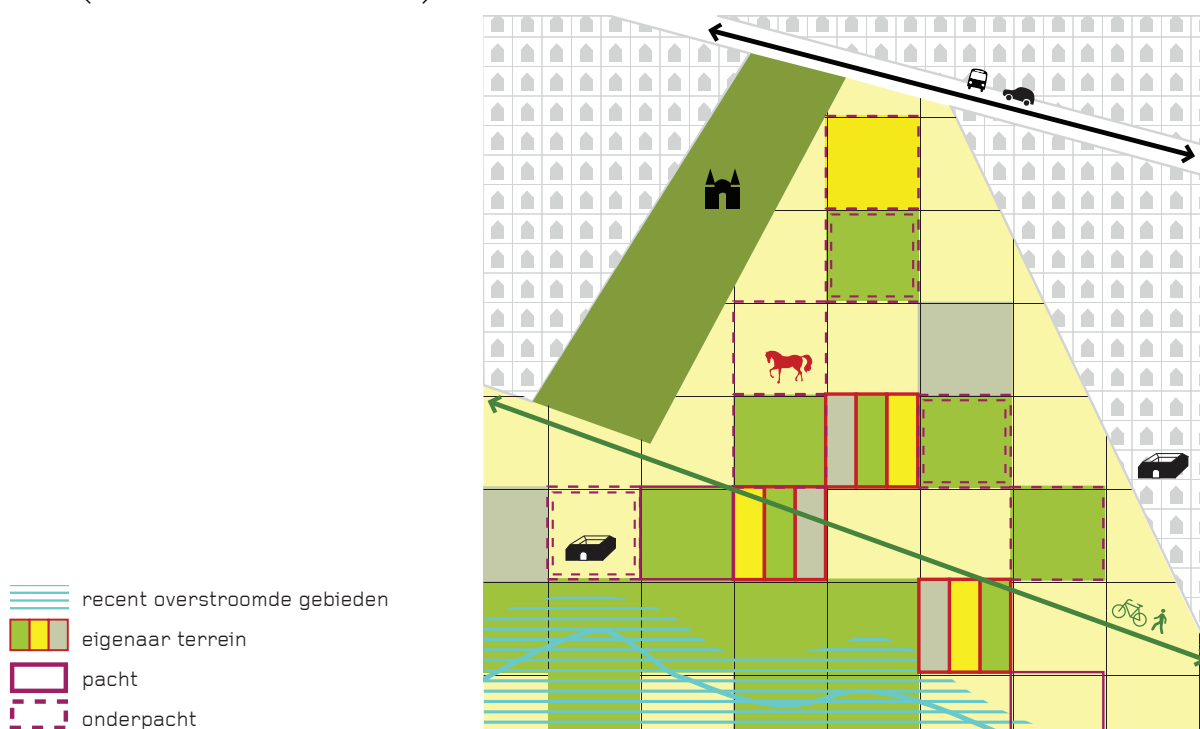
Streng wetgeving rond bescherming

Leegstaande boerderijen hebben vaak een interessante architectuur en dragen ook een grote symbolische historische betekenis. Ze zijn de ideale locatie om een innovatief project op te starten maar botsen dikwijls tegen een strenge wetgeving rond bescherming (verboden af te breken of te herbouwen) die een aantal ideeën onrealiseerbaar maken. (zie planologische context)

Agroforestry wordt belemmerd door het juridisch kader

Agroforestry is juridisch een 'nieuw' landbouwsysteem. Landbouwinitiatieven komen hierdoor vaak in conflict met het bestaand juridisch kader, één van de redenen naast het ontbreken van kennis waardoor het concept weinig toepassing kent in Vlaanderen. Agroforestry wordt bijvoorbeeld niet als bosaanplant beschouwd, het heeft geen eenduidige bestemming (soms bos, soms landbouw).

(zie box 8 - case Mariakerke)

POTENTIES

Publieke grondeigenaars in agrarisch gebied

Binnen het casegebied is een aandeel van de gronden in publieke eigendom (zoals Kerkfabriek, OCMW, stad Gent, ANB, AWV, W&Z,...).

Publieke eigenaars kunnen mentaal afstand nemen van hun gronden en mee denken over een innovatief toekomstbeeld. De wens om maatschappelijke doelen te realiseren of een gebruik en onrechtstreeks beheer te bieden voor hun gronden kan een potentie vormen binnen het verhaal van duurzame landbouw. Gronden in publiek eigendom vormen kansen voor bijvoorbeeld de uitbreiding van het volkstuinareaal.

Aanwezigheid groenas

De groenas kan drager worden van een aantal nieuwe initiatieven van stadsgerichte landbouw. Via een goede signalisatie vanuit de groenassen kan het fijner netwerk van trage wegen de connectie leggen tussen de diverse aantrekkingspolen.

Fijnmazig recreatief netwerk groenpolen

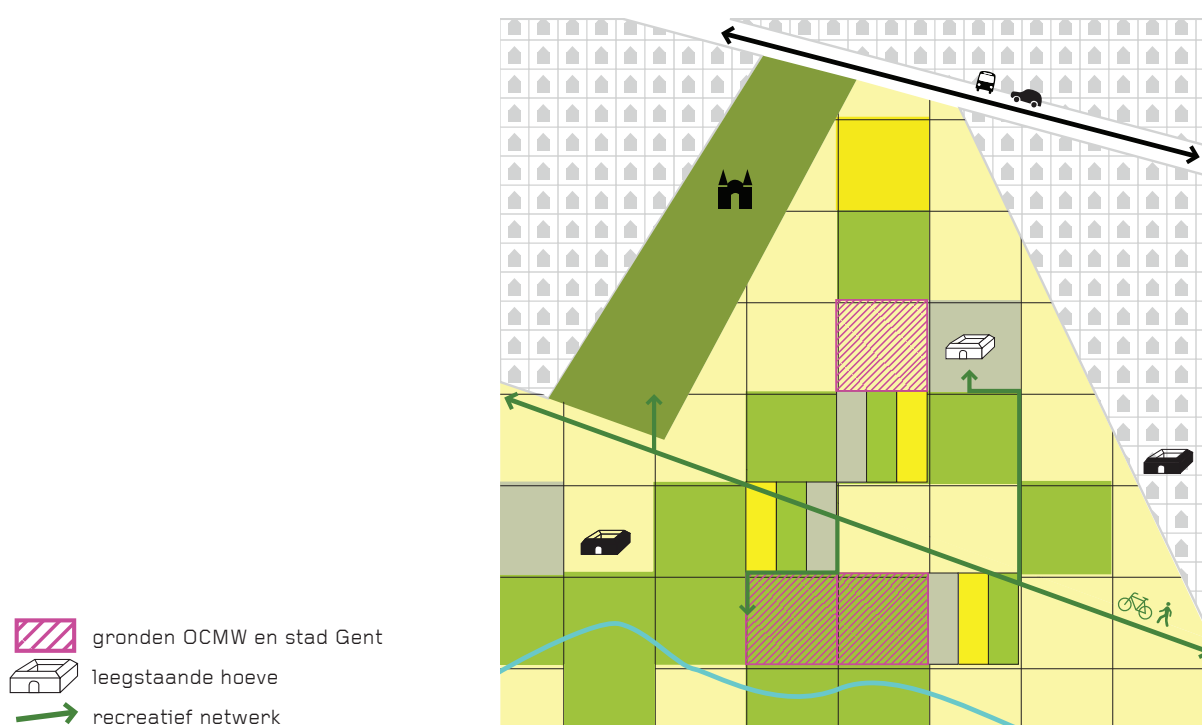
Een fijnmazig recreatief netwerk van Parkbos is in volle ontwikkeling, zowel voor wandelaars, fietsers als ruiters. De uitwerking van het recreatief netwerk zal de interactie tussen consument en producent kunnen versterken. Gemeentebesturen en provincie Oost-Vlaanderen moeten samenwerken om portaalzones, wandel-, fiets en ruiterspaden verder uniform aan te leggen. Een goede inrichting van het gebied, een kwalitatieve aanleg van wandel- en fietsnetwerk trekt recreanten aan en heeft een positief effect op lokaal gerichte landbouw.

Leegstaande agrarische gebouwen

Door schaalvergroting van de landbouw komen er meer gebouwen leeg te staan, zoals oude hoeses, serres en schuren. Deze gebouwen kunnen ingezet worden bij het oprichten van een onthaalpunt of een type landbouw dat meer in relatie staat met zachte recreatie, met toerisme en met de vraag vanuit de stad (vb. zorg, educatie).

Kasteeldomeinen

Indien de landheer interesse vertoont kunnen kasteeldomeinen meerdere betekenissen krijgen in het kader van lokale voedselproductie of het ondersteunen van duurzame landbouw.

GEWENSTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

Multifunctioneel landschapspark - Interactie tussen landbouwers en omgeving

De primaire rol van de landbouwgronden binnen de groenpolen blijft de voedselproductie. De uitdaging in de groenpolen bestaat erin om een evenwicht te vinden tussen mono- en multifunctionele landbouwbedrijven. Er dient gestreefd te worden naar een landbouw die dicht bij de burger staat en inspeelt op lokale noden, bijvoorbeeld door het verbreden van de bedrijfsvoering en het investeren in de korte keten. Door de landbouw in de bredere context van de groenpool te bekijken, richten we ons naar een meer duurzame ontwikkeling die gebaseerd is op brede samenwerkingen en die de landbouwgrond consolideert.

Deze interactie tussen landbouw en omgeving kan op volgende drie wijzen gestimuleerd worden:

- Versterken van het recreatief netwerk (zie potentie)
- Recreatieve afzetmarkten (zie volgende punten)
- Educatie en kennis (zie volgende punten)
- Gebiedsgericht natuurbeheer en agroforestry (zie volgende punten)

Referentie: Parc de la Deûle

Het park, gelegen in het peri-urbane gebied van Lille heeft als doel om het landschap te reconstrueren, de milieuproblemen op te lossen en het ontwikkelen van korte afstandstoerisme. Parc de la Deûle is erin geslaagd om de interactie tussen agrarische economie en stedelijke dynamiek te stimuleren en heeft de recreatieve functies kunnen koppelen aan de landbouw. Het beheer van het park wordt verzekerd door de syndicat mixte ENLM (Espace Naturel Lille Métropole), die zelf opgericht is geweest door het LMCU (Lille Métropole Communauté urbaine). Daarbij werd een ploeg van ecologische bewakers, die de site bewaakt aan de hand van een milieumonitoring, met de steun van de gewestraad opgesteld.

Ontwikkelen recreatieve afzetmarkt al dan niet gekoppeld aan portaalzone

De recreatieve afzetmarkt is een afzetmarkt voor lokale producten van landbouwers in de groenpool en van de nabije omgeving. Het is niet alleen de plaats waar consumenten lokale voeding kunnen kopen, maar ze biedt ook ruimte voor diverse sociale, educatieve, culturele en recreatieve activiteiten. Kortom, de afzetmarkt vormt een recreatieve ontmoetingsplaats voor de stedeling en landbouwer. Het organiseren van een centrale afzetmarkt (vb. via coöperatie) werd positief onthaald door de landbouwers tijdens de workshops. Dit laat hen toe hoeveproducten te produceren zonder extra investeringen naar verkoop toe. De recreatieve afzetmarkt voorziet ook ruimte ter ondersteuning van de samenwerking tussen landbouwers in de groenpool (vb. ruimte voor gedeelde machines, ruimte voor workshops, infoavonden, ...)

De recreatieve afzetmarkt kan gekoppeld worden aan de portaalzone. Van belang voor de locatiekeuze is de onmiddellijke bereikbaarheid zowel via de groenas als via de steenwegen.

Parc de la Deûle - Lille

Wasvenboerderij - Tongerlo Eindhoven

Naar een multifunctionele bedrijfsvoering (educatie, kennis, zorg, toerisme, ...)

Naast het verbreden van de bedrijfsvoering die productgericht is kan het bedrijf ook inzetten op het sociale aspect. Zorglandbouw, landbouweducatie en recreatie zijn drie functies die goed aansluiten binnen de groenpolen. Bewustmaking van de recreanten voor lokale voeding en landbouw is ook een rol die de landbouw kan opnemen.

Er kan gebruik gemaakt worden van vb. leegstaande hoeses om verschillende projecten te ontwikkelen, gelinkt aan de landbouwfunctie, zoals het oprichten van een nieuwe werksector voor jongeren of een leerplatform voor landbouwers.

Referentie: het Groendomein en Wasvenboerderij in Nederland (Tongerle, Eindhoven) is een mooi voorbeeld van educatief en informatiecentra waarbij natuur en landbouw met elkaar gepaard gaan. De Wasvenboerderij combineert het organiseren van thema-avonden en ateliers, is een afvalpunt van biologische producten, heeft een restaurant en teelt zijn eigen producten.

Gebiedsgericht natuurbeheer en mogelijkheden voor agroforestry

Binnen de groenpolen trachten we de landbouwers meer te betrekken in het beheer van het landschap (zowel agrarisch als natuur). Bepaalde delen van de groenpolen zijn daarbij geklasseerd als beschermde landschappen of ankerplaatsen en verdienen dus extra aandacht. Voor beschermde landschappen kan een landschapsbeheersplan opgesteld worden, dit geeft de mogelijkheid om subsidie te krijgen voor het onderhoud van landschapselementen tot 70% van de kostprijs (zie Onroerend Erfgoed).

Het aanleggen van kleine landschapselementen, het niet oogsten van akkerranden en het promoten van goede landbouwpraktijken (zie inrichtingsinstrumentarium van de Vlaamse Landmaatschappij) zijn een aantal beheermaatregelen die de kwaliteit van het landschap sterk kunnen verhogen. Hier moet voor de landbouwers natuurlijk een realistische vergoeding tegenover staan.

Het ruimtelijk combineren van landbouw, bosbouw en natuur laat via een ecologische intensivering toe het inkomen van het landbouwbedrijf te verhogen. Agroforestry levert niet alleen een meerwaarde in opbrengst voor de landbouwer, maar draagt tevens bij aan het landschap en de biodiversiteit. Via agrobeheergroepen bieden zich nieuwe kansen tot samenwerking in het kader van gebiedsgericht natuurbeheer.

Landbouwers die actief meewerken aan het landschap en agro-natuur en op die manier deelnemen aan het concept van de groenpool kunnen genieten van een aantal bijkomende diensten die de groenpool biedt (vb. ruimte voor gedeelde machines, ... (zie recreatieve afzetmarkt).

Referentie:

Agroforestry met landbouwgewas in Zottegem (150 bomen/ha): deze pionier teelde 3 jaar maïs tussen de populier-boskersmenging. Daarna schakelde hij over naar botanisch grasland. Agroforestry met veeteelt: wordt in Spanje en Portugal al jaren en steeds nog toegepast. Schapen en koeien grazen onder de 30 à 100 bomen per hectare. Om verstruiking tegen te gaan wordt er af en toe een gewas (haver of gierst) geteeld.

Agroforestry met landbouwgewas - Zottegem

Agroforestry met landbouwgewas - Zottegem

Samenwerking tussen diverse overheden activeren

In de groenpolen, waar diverse overheden actief zijn, moet het mogelijk zijn om een sterke samenwerking aan te gaan met de diverse instanties: Agentschap Natuur en Bos, Vlaamse Landmaatschappij, provincie Oost-Vlaanderen, betrokken gemeentebesturen, OCMW's. De groenpolen kunnen sterker gelinkt worden met de naastliggende landbouwpercelen door de recreant bewust te maken van natuur en voedselproductie. Door het aanplanten van specifieke planten kan er eetbaar openbaar groen ontstaan. Eetbaar groen is een manier om meerdere betekenissen te geven aan natuur, het is een manier om het voedsel binnen de leefkring van alledag te brengen, waarbij eetbaarheid hand in hand gaat met plezier en recreëren.

Er zijn potentiële gronden aanwezig van deze verschillende organisaties. Deze gronden kunnen een startpunt zijn om pilootprojecten op te zetten die als voorbeeld of experiment dienen voor stadsgerichte multifunctionele landbouw.

Ruimte voor volkstuinen in de groenpool

Volkstuinen kunnen worden beschouwd als een middel om de beheerskosten van publieke parken te drukken. Beheers- en onderhoudskosten zijn minimaal in vergelijking met andere publieke parkstructuren omdat de gebruikers contractueel instaan voor het onderhoud van de eigen percelen. Uit onderzoek blijkt dat het integreren van een volkstuinpark in een groter groengebied (cfr. groenpool) het gebruikersaantal verhoogt, het publiek verbreedt en de bezoekers evenwichtiger verdeelt over de dag cyclus waardoor sociale controle vergroot. Mits een goede reglementering beschikken volkstuinen bovendien over een hoge natuurwaarde, door onder meer de aanwezigheid van opgaande beplanting, voorkomen van oude bomen en een natuurvriendelijke wijze van tuinieren.¹⁹

Landbouw vrijwaren en ondersteunen

Het landbouwprotocol heeft de ambitie om de landbouw in het gebied te versterken enerzijds door het aanbieden van ruilgronden voor 'toekomst' landbouwers, anderzijds door landbouwers aan te moedigen hun bedrijfsvoering te verduurzamen, bijvoorbeeld door het verbreden van de landbouwactiviteit (zie landbouwprotocol).

Binnen de groenpolen is het niet de bedoeling om alle zonevreemde functies weg te jagen, gezien ze ook kunnen bijdragen aan de identiteit en aantrekkingskracht van de groenpool. Wel is het van belang dat deze goed ingezet worden. De kwaliteit en de landschappelijke inkleding moeten worden gestuurd vanuit de lokale overheid. Zonevreemde functies moeten zich inpassen in het landschap (landschappelijke inkleding) en een meerwaarde kunnen bieden aan de aanwezige landbouw. De fysische kenmerken spelen een belangrijke rol in de sturing van zonevreemde functies.

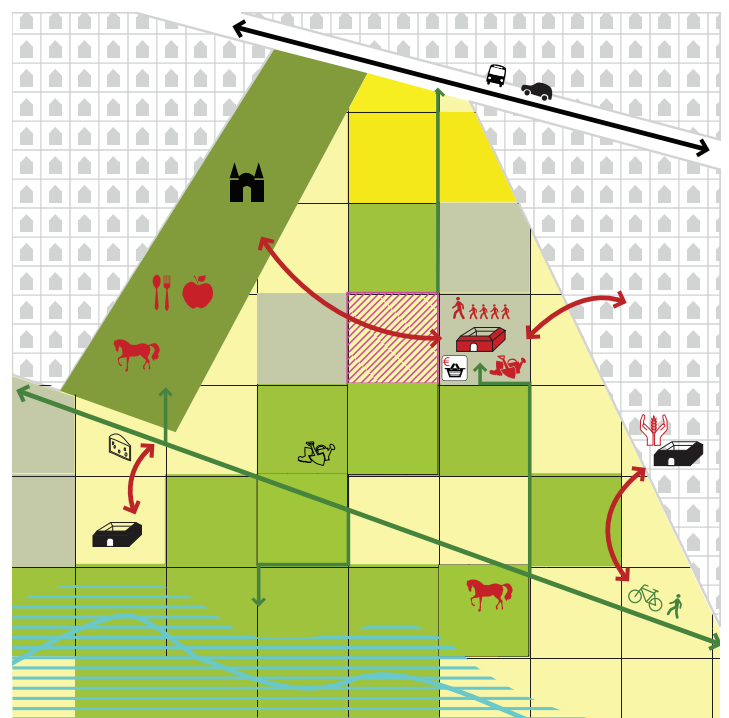
Zo is het belangrijk om de meest vruchtbare gronden in te zetten voor grondgebonden landbouw. Bijkomende bebossing wordt bij voorkeur op natte gronden gesitueerd.

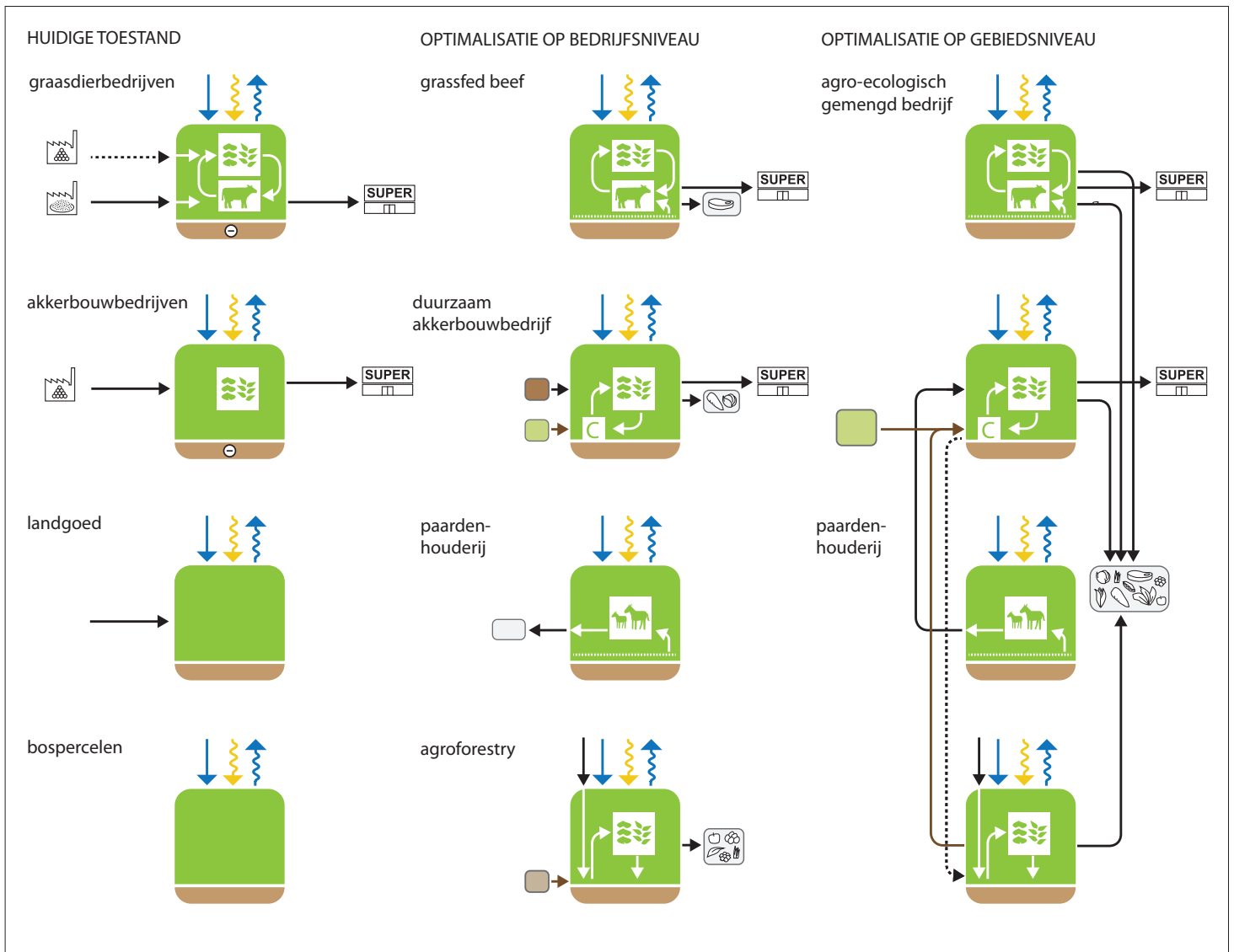
Samenwerking met kasteelheer in kader van duurzame landbouw of voedselproductie

Kasteeldomeinen kunnen een betekenis krijgen in het kader van stadsgerichte landbouw mits interesse van de landheer. Zo kunnen initiatieven zoals eetbaar openbaar groen, volkstuintjes op de locatie van de voormalige historische moestuin of het centraliseren van verpaarding tot de mogelijkheden behoren. De lokale overheid kan hierin een rol spelen door de visie en de mogelijkheden van de landheer af te toetsen.

¹⁹ Allaert, G., Leinfelder, H., Verhoestraete, D. (2007). Toestandsbeschrijving van de volkstuinen in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering. Eindrapport. Universiteit Gent, Afdeling mobiliteit en ruimtelijke planning. In opdracht van Departement Landbouw en visserij, Afdeling Monitoring en Studie.

- eetbaar groen
- landbouw - educatief project
- gronden OCMW en stad Gent
- interactie tss landbouw en omgeving
- recreatief netwerk
- recreatieve afzetmarkt
- zorglandbouw

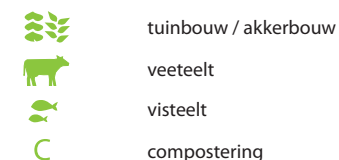

LEGENDE

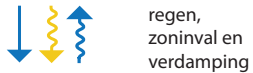
Ruimtelijke basiskennmerken

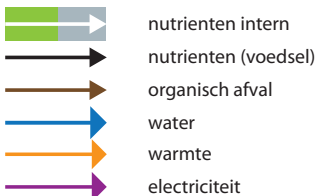
Teelten

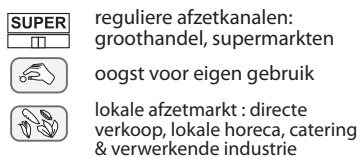
Elementen / Atmosferische invloed

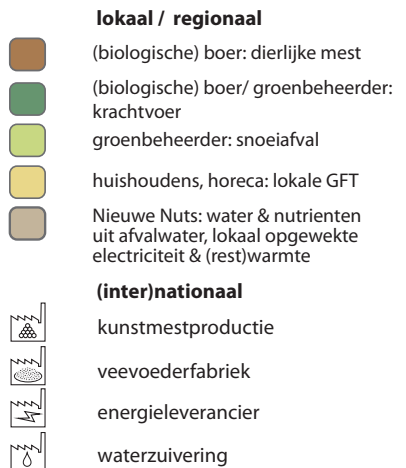
Stromen

Partners afzet

Partners essentiële stromen

TRANSITIEPAD

Deze landelijk gesitueerde case omvat het landgebruik landbouw, natuur- en bosontwikkeling en recreatie. De transitie richting verduurzaming vindt enerzijds plaats op de landbouwbedrijven. Maar de natuur, kasteeldomeinen en het bos in het gebied bieden ook plaats voor duurzaam agrarisch medegebruik. Samenwerking tussen deze verschillende functies kan verdere milieuvoordelen bieden en lokale verbindingen versterken.

De landbouw in het gebied bestaat op dit moment vooral uit actieve graasdierbedrijven en akkerbouwbedrijven. Deze kunnen in hun bedrijfsvoering meer aansluiten op het idee van een multifunctioneel landbouwpark met extensievere vormen van landbouw waarin landschapsbeheer en recreatie een grotere rol spelen.

Ruimtelijke extensivering wordt gekoppeld aan lokale en regionale vermarkting van kwaliteitsproducten zoals 'grassfed' beef en lokale land- en tuinbouwproducten (optimalisatie op bedrijfsniveau). Door maaisel en snoeihout uit het gebied te verwerken tot compost en lokaal mest af te nemen kan lokaal in de mestbehoefte voorzien worden. Mits ruimtelijk goed ingepast kan de verpaarding tot onderdeel worden gemaakt van de lokale nutriëntenkringloop, waarbij paardenmest uit de lokale paardenhouderij wordt afgenomen door land- en tuinbouw. Als alternatief is inzet van paardentractie – bij voorkeur door een groep bedrijven – een interessante optie om de identiteit van het gebied te versterken en op een milieu- en bodemvriendelijke en recreatief interessante manier het land te bewerken.

In bosgebied met natuurwaarde kan geëxperimenteerd worden met ontwikkelen van voedselbossen die zijn gemodelleerd op natuurlijke ecosystemen en waarin bewerking beperkt is tot handmatige oogst. Ook is hier ruimte voor experimenten met boslandbouw, agroforestry met meerjarige en meerlagige polyculturen (bijvoorbeeld notenbomen, appelbomen, bessenstruiken, paddenstoelen) die mechanisch geoogst kunnen worden. Deze vorm van landbouw combineert een bosachtige ruimtelijke identiteit met landbouwfunctie en -bestemming en is hoewel zij ook ecologische waarde heeft, gericht op productie.

Al deze onderdelen kunnen samenwerken in het vermarkten van lokale producten uit dit agro-ecologische productielandschap.

ACTIES

I3 – Online Overlegplatform Landbouw

I8 - Zoeken aanspreekpunt Kerkfabriek en vervolgens communiceren van de stedelijke visie op landbouw met oog op het aftoetsen van de mogelijkheden tot samenwerking binnen hun grondenbeleid

I10 – Informeren rond passende vormen die het landschap versterken

vb. akkerranden niet bewerken, agroforestry (voederbomen), beheer 5% ecologische beschermingszone gericht inzetten, ...

Ref. kookboeken Apeldoorn inzake landschapstypes

I11 – Sensibiliseren van landbouwers tot het oprichten van een agrobeheersgroep

Doorverwijzen naar steun Eco². Als lokale overheid meezoeken naar potentiële werken (bermbeheer, beheer KLE's, ...) en potentiële subsidiekanalen

O1 - Actief grond- en pandenbeleid binnen groep Gent in functie van het stedelijk landbouwbeleid (stad Gent, OCMW/SOGent)

het uitbouwen van recreatieve afzetmarkten gekoppeld aan portaalzones van groenpolen

O2 - Aankoopbeleid opportunitetsgronden

Indien nodig moeten voor het uitwerken van de visie op landbouw gronden worden aangekocht door de stad. (vb. OCMW, Kerkfabriek, ...). Op korte termijn afspraken maken binnen groep Gent om voorlopig geen landbouwgronden te verkopen.

Binnen het casegebied Parkbos kan de lokale overheid bijvoorbeeld een aantal gronden van de OCMW overkopen voor het ondersteunen van een duurzaam landbouwbedrijf met socio-educatieve doelstellingen, in nauw verband met de Groenpool zelf.

O9 – Multifunctionele landbouw actief stimuleren langsheen en in de omgeving van groenassen en in groenpolen

Passief beleid (zelfde middelen beschikbaar stellen, maar niet stimuleren) voor landbouwbedrijven buiten groenpolen die wensen te evolueren naar multifunctionele bedrijvigheid.

O10 - Ondersteunen landbouw bij verbreden van activiteiten: zorg, educatie, toerisme, natuur- en bosbeheer**O11 - Ondersteunen landbouw bij overschakeling naar lokale voedselproductie****O12 - Ondersteunen landbouw bij overschakeling naar duurzamere bedrijfsvoering (koppeling systeemdiagrammen)****O14 – Uitbouwen van volkstuinten langsheen goed bereikbare assen (openbaar vervoer, groenas, fietsnetwerk, ...)****O20 – Samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven en omgeving ondersteunen****O21 – Samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven onderling ondersteunen**

De lokale overheid kan in bijvoorbeeld samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven ondersteunen door in de portaalzone of in de recreatieve afzetmarkt lokalen te voorzien voor gedeeld materiaal en machines

019 – Logistiek ondersteunen van multifunctionele landbouw

- Herwaarderen oude voetwegen in functie van toegankelijkheid duurzame landbouwinitiatieven
- Bestaande fiets- en wandelroutes optimaliseren
- Bewegwijzering en opname op fiets- en wandelkaart naar duurzame landbouwinitiatieven
- Openbaar vervoernetwerk uitbouwen indien nodig, vb. in kader van zorglandbouw

029 – Landbouwers stimuleren om een landschapsbedrijfsplan te laten opmaken

(doorverwijzen naar provincie) **en uit te voeren** (door verwijzen naar subsidiekanalen van o.a. VLM)

030 – Opname lokale afzet en verbrede activiteiten op algemeen plan groenpool

Communiceren via internet en wandel-/recreatiekaarten, informatiepanelen/wegwijzers langsheen routes en in portaalzones

Hoeves met een sociaal, educatieve, zorg- en/of verkoopfunctie opnemen in het communicatieplan van de groenpolen en op kaart aanduiden.

031 – Ondersteunen pensioenboeren bij de overdracht van het bedrijf

- Oprichten van een online-platform die informatie (sociaal, economisch, rechten (vb. zekerheid over verblijf op boerderij, ...)) biedt voor pensioenboeren (kan gekoppeld worden aan het online overlegplatform landbouw)
- Het platform brengt pensioenboeren (aanbod) en jonge ondernemende landbouwers (vraag)
- De lokale overheid kan in nauwe samenwerking met de universiteit studenten opleiden als coach voor het uitvoeren van een begeleidingstraject. Het traject begeleidt zowel pensioenboer als nieuwe ondernemer doorheen de overdracht.

033 – Landschappelijke kwaliteit garanderen

Behoud van de typische percelering van waardevolle landschapseenheden: repelpercelen in bulken, grote blokpercelen in kouters, ...

Bijvoorbeeld binnen de groenpool Parkbos is een deel van het landschap beschermd als cultuurhistorisch landschap (onroerend erfgoed). Via het opmaken van een landschapsbeheerplan kunnen er subsidies gekregen worden voor het beheren van het landschap.

034 – Ondersteunen beheerslandbouw/agrobeheersgroepen

Opzetten landschapsfonds voor werken op eigen gronden.

035 – Oprichten projectgroep Groenpolen binnen gemeente (i.p.v. projectgroep Parkbos) incl. bestaande groenpoolcoördinator

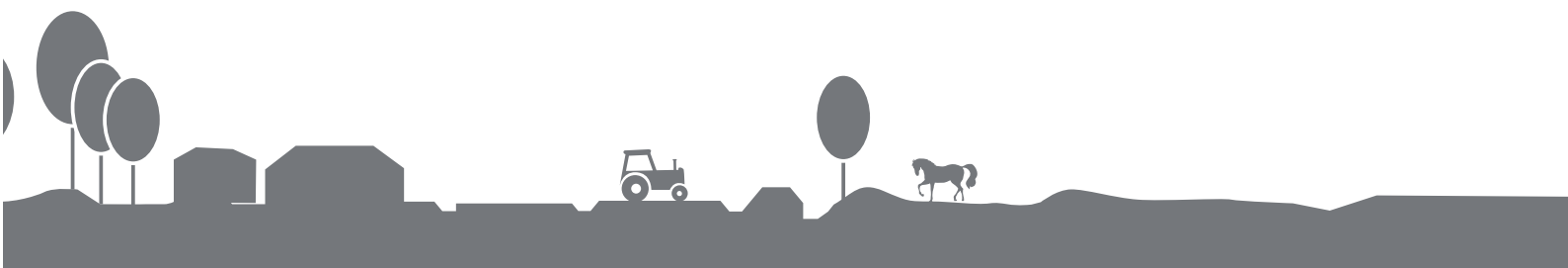
Gemeenschappelijke doelstellingen binnen vier groenpolen uitbouwen.

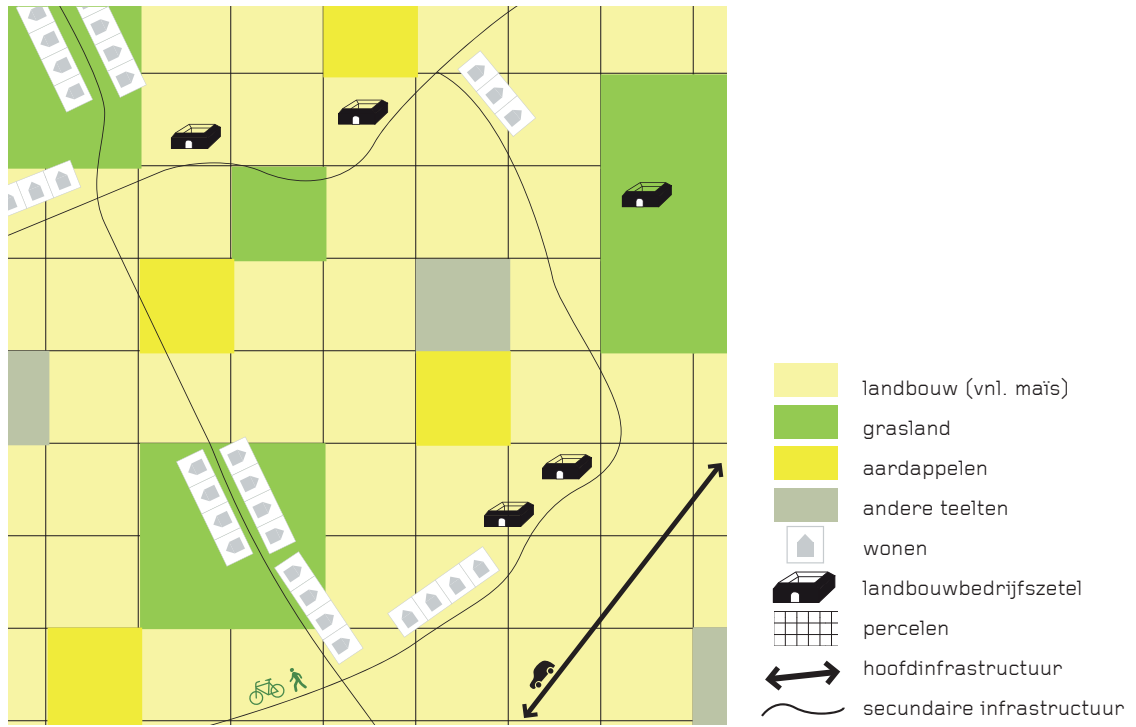
M3 – Bouwovertredingen tegen inname open ruimte meer prioriteit geven

LANDELIJK GENT

“landbouwer als
beschermer
van open ruimte”

manège

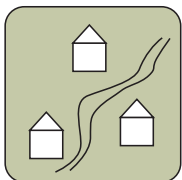

serreteelt

10.8. CASE Kouter - Leieland

"landbouw als beschermer van open ruimte"

RUIMTELIJKE CONTEXT

Het casegebied Halewijnkouter is gelegen tussen de spoorlijn Gent-Oostende en de A10.

Het landschap wordt gekenmerkt door hoger gelegen ruggen, de zogenaamde kouters. Op de kouters treft men een vrij open en onbebouwd landschap met waardevolle vergezichten. Het landschap heeft vaak een hoge visueel-landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit.

Het landgebruik wordt min of meer nog bepaald door het reliëf, de waterhuishouding en de bodemgesteldheid (droger door hogergelegen). De vorm en grootte van de percelering en de aard van de bodem bepalen het type landbouw. Men treft er vooral akkerlanden (maïsteelten en aardappelen) en graslanden.

In het casegebied zijn nog grootschalige aaneengesloten percelen terug te vinden die van belang zijn voor de beroepslandbouw. Actieve landbouwbedrijfszetels zijn sterk aanwezig in het landschap en bevinden zich zowel langs hoofdwegen als midden in het agrarisch gebied, verspreid en geclusterd. Door de schaalvergroting in de landbouw is het aantal actieve bedrijfszetels wel aan het dalen.

Grondgebonden landbouw speelt een belangrijke rol in de vrijwaring van deze open ruimte. Tegelijkertijd is de natuurlijke functie van de open ruimte van belang. Waterlopen, kleinschalige bosstructuren en beschermde natuurgebieden hebben nood aan een kwalitatief beheer.

Langs de Baarleveldestraat treft men de hoevecluster "Baarlevelde" met nog vrij gave en authentieke kleinschalige hoeves.²⁰

In het agrarisch gebied zijn een aantal zonevreemde functies gelegen waaronder een manège, vertuining en zonevreemde woningen.

De woonfunctie kent een lage dichtheid en bestaat uit dorpskernen, lintbebouwing langs verbindingswegen en recentere woonwijken met een klassiek verkavelingspatroon.

Aan de randen van het casebied waar de kouters overgaan in bulken is een bosje gelegen.

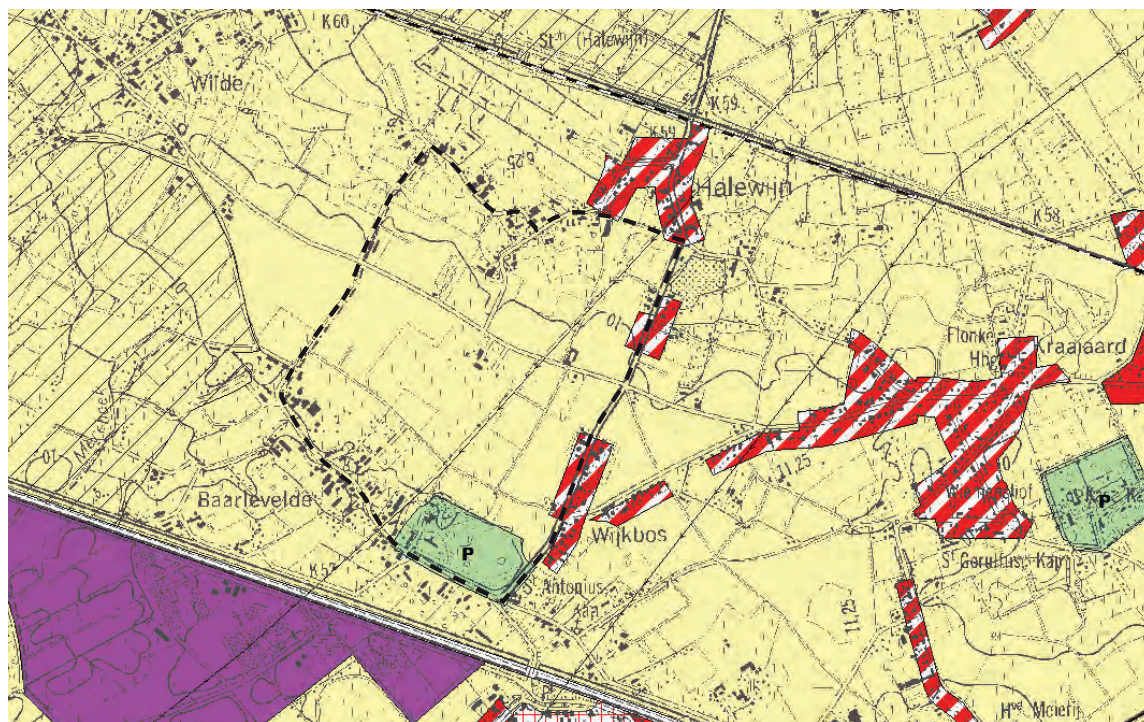
²⁰ Zie ook deel I Analyse - analyse deelruimten Kouter- en Leieland

uitgestrekte vergezichten - kouter

achterzijde lintbebouwing

Gewestplan Gentse en Kanaalzone (KB 14/09/1977 met latere wijzigingen)

Box 9 - VCRO - generieke afwijkingsregels in vergunningensysteem

AFDELING 2 - Basisrechten voor zonevreemde functies

"In alle bestemmingsgebieden geldt dat de vigerende bestemmingsvoorschriften op zichzelf geen weigeringsgrond vormen bij de beoordeling van een aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning ..."

- voor het verbouwen van een bestaande zonevreemde constructie, niet zijnde woningbouw (Art. 4.4.16.)
- voor het herbouwen van een bestaande zonevreemde constructie
- op een gewijzigde plaats herbouwen van een bestaande zonevreemde constructie,
- ...

dit weliswaar onder bepaalde vooropgestelde voorwaarden (zie verder in VCRO).

- > Voor bepaalde gebieden, bijvoorbeeld 'ruimtelijk kwetsbare gebieden' gelden strengere afwijkingsregels. Landbouwgebieden (uitgezonderd 'ecologisch waardevol landbouwgebied') vallen hier echter niet onder.

PLANOLOGISCHE CONTEXT

In het casegebied Halewijnkouter is het **gewestplan** van kracht, het ligt grotendeels in agrarisch gebied. Langs de Halewijnstationstraat liggen een paar stroken van 'woongebied met landelijk karakter'. Het gewestplan duidt een parkgebied in de zuidoostelijk hoek van het casegebied. Op de biologische waarderingskaart wordt het parkgebied aangeduid als 'biologisch zeer waardevol gebied'.

*"De **agrarische gebieden** zijn bestemd voor de landbouw in de ruime zin. Behoudens bijzondere bepalingen mogen de agrarische gebieden enkel bevatten de voor het bedrijf noodzakelijke gebouwen, de woning van de exploitanten, benevens verblijfsgelegenheid voor zover deze een integrerend deel van een leefbaar bedrijf uitmaakt, en eveneens para-agrarische bedrijven.*

Het gebruik van de term landbouw in de 'ruime zin' betekent dat het begrip 'landbouw' niet restrictief, doch ruim dient te worden opgevat. In die zin worden met landbouw dan ook niet enkel deze activiteiten bedoeld die bestaan in het bewerken van het land om er de veldvruchten van te plukken, doch eveneens tuinbouw, veeteelt en visteelt. Zelfs gebouwen die zijn bestemd voor tuinbouw onder glas met hydrocultuur, kunnen onder het toepassingsgebied van artikel 11.4.1. vallen."

In het gebied zijn meerdere **zonevreemde functies** zoals een paardenmanège gesitueerd. Een paardenmanège met minstens 10 paarden wordt gedefinieerd als een 'para-agrarisch bedrijf die minder afgestemd is op de grondgebonden landbouw'.

"Het toelaten van dergelijke bedrijven op iedere willekeurige plaats in het agrarisch gebied zal in vele gevallen schadelijk zijn voor de structuur en de bedrijfsvoering van de ter plaatse aanwezige agrarische bedrijven. Daarom moet ernaar worden gestreefd om deze bijzondere para-agrarische bedrijven slechts toe te laten in de delen van het agrarisch gebied, welke vanuit landbouwkundig oogpunt reeds structureel zijn aangetast, zodat hun inplanting niet schaadt aan de bestaande bedrijven."

Bij een beoordeling in functie van paardenhouderij is het onderscheid van de diverse vormen niet duidelijk.²¹ Het verschil tussen een zuivere beroepslandbouw (vb. fokken van paarden), de landbouwverwante activiteit (vb. paardenpension) of recreatie (vb. manège) is vrij interpreteerbaar. Hetzelfde geldt voor hobbylandbouw en 'aan de landbouw verwante activiteiten'.

Bij een decreetswijziging van het VCRO (2009) zijn een aantal generieke regels opgesteld voor de vergunningverlening inzake afwijkingsregels (zie box 9). Deze afwijkingsregels gaven de laatste jaren een extra stimulans aan de ontwikkeling van zonevreemde functies in agrarisch gebied.²¹

VRAAGSTELLING

- Duurzaam omgaan met open ruimte en bewaren van landschap: hoe kunnen we het landschap openhouden voor en door landbouw?
- Hoe kunnen traditionele bedrijven omschakelen naar een meer duurzame bedrijfsvorming?
- Hoe omgaan met zonevreemde functies in agrarisch gebied?
- Kan een nauwe samenwerking tussen landbouwbedrijven meerwaarde bieden?

²¹ Managementsamenvatting: Evaluatie van de drukfactoren in agrarische gebieden en opstellen van een ruimtelijk afwegingskader voor niet-agrarische transformaties. Anteagroup, i.s.m. KULeuven, in opdracht van Ruimte Vlaanderen (2013).

KNELPUNTEN

Wetgeving agrarisch gebied werkt zonevremde functies net in de hand

De agrarische bestemming in het gewestplan laat veel ruimte voor een multifunctioneel gebruik. Maar anderzijds zijn diverse niet-agrarische functies wettelijk mogelijk in deze bestemming of vinden onvergund plaats. De landbouw komt hierdoor in toenemende mate onder druk te staan.

Gefragmenteerde open ruimte

Doorheen de tijd hebben grote infrastructuren en bebouwing de open ruimte steeds meer gefragmenteerd. Spoorwegen, hoofdwegen en secundaire wegen vormen dan ook ecologische breuken. Daarbij hebben woningen en andere zonevremde functies (vb. economische) zich geënt langsheen deze hoofdstructuren, meestal in de vorm van lintbebouwing. Deze zorgen voor visuele breuken in het landschap. Door de aanwezigheid van een aaneengesloten bebouwd front langs de hoofdwegen verliest men het contact met de achterliggende open gebieden, en daarmee gepaard, met hun hoofdfunctie als landbouwgronden.

Leegstaande hoeves

Onder meer door verschaling van de landbouw komen er meer hoeves leeg te staan met de tijd. In vele gevallen verwerven de hoeves een niet-agrarische functie, zoals wonen of een manège of een economische functie (vb. kapperszaak).

Zonevremde gebouwen en/of grondgebruik

De twee meest voorkomende types van zonevreemdheid zijn de volgende:

- Zonevremde woningen in landbouwgebied: meestal een familieverwante van de landbouwer die een extra woning laat bouwen
- Zonevremde functies in landbouwgebied: verpaarding en vertuining

Door de verstedelijkingsdruk stijgen de grondprijzen fors in deze gebieden, waardoor het voor landbouwers moeilijker wordt om de gronden aan te kopen binnen economische terugverdientermijnen. De opwaartse druk op de prijzen wordt geduid door enerzijds louter kapitaalgedreven operaties (speculatie of veilige belegging in woelige tijden), en anderzijds door kapitaalachtige derden die percelen aankopen voor het vrijwaren van zichten (vb. vertuining), voor privégebruik (verpaarding of privé-tuinders).

Het fenomeen van de vertuining bestaat erin dat inwoners een agrarische perceel achter hun tuin in bezit nemen of aankopen om het zicht op de open ruimte te kunnen garanderen.

Lokale afzet is niet evident

In het huidig beleidskader zijn er een aantal beperkingen en knelpunten die de lokale afzet vermoeilijken, waaronder de hoge investeringskosten versus de beperkte omzet en het gebrek aan kennis (zie ook 9.2 Verbindende hefboomprojecten). De bedrijven zijn op deze locatie vaak minder toegankelijk via fiets- en voetgangersnetwerk of steenwegen.

Eigendomsstructuur en verpachting/onderpacht

De eigenaar van een bepaalde landbouwgrond is vaak niet diegene die de grond bewerkt. Het systeem van verpachting is heel sterk aanwezig in het deelgebied "Kouter-en Leieland". In vele gevallen is het zelfs zo dat de landbouwer die de pacht bezit deze overdraagt aan een andere landbouwer. Landbouwers regelen het beheer van hun gronden onderling. Het is als buitenstaander enorm moeilijk om een duidelijk zicht te krijgen op wie welke grond gebruikt.

Aanwezigheid pensioenboeren

Pensioenboeren ontvangen vaak nog steeds subsidies en zijn bijgevolg niet bereid om grond af te staan of te verhuren.

POTENTIES

Leegstaande hoeve, hoeveclusters en landbouwrelicten

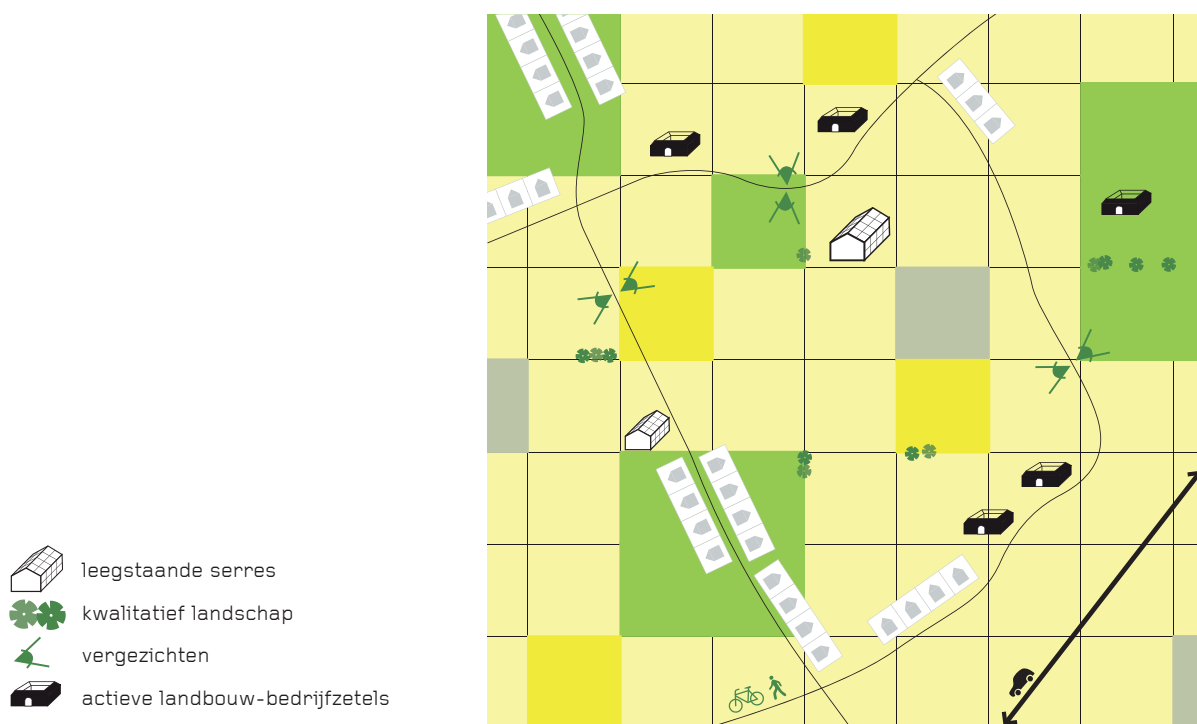
Door schaalvergroting van de landbouw komen er meer gebouwen leeg te staan, zoals oude hoeves, serres en schuren. Deze gebouwen kunnen ingezet worden bij het oprichten van kansrijke landbouwtypes die meer in relatie staan met zachte recreatie, met plattelandstoerisme en met de ambitie van de stad Gent. Het is belangrijk dat initiatieven (educatie, recreatie, korte keten,...), als individuele keuze van de landbouwers, zich kunnen ontwikkelen, zolang er ook plaats blijft voor de gangbare landbouw.

Kwalitatief landschap en vergezichten

De landbouw is de voornaamste beheerder en vormgever van het landschap. De veelvoorkomende familiale gemengde landbouw is belangrijk bij het instandhouden van het landschap met akkers en weilanden. Deze grote open ruimtes zorgen voor prachtige vergezichten waar de recreant op zoek naar is. Landbouw kan ingezet worden in het versterken van de natuurlijke kwaliteit van het gebied door specifieke beheermaatregelen.

Actieve landbouwbedrijfzetels

De huidige actieve landbouwbedrijfzetels staan garant voor het verderzetten van de landbouwfunctie en het behoud van open ruimte.

GEWENSTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

Maximaal inzetten op grondgebonden duurzame landbouw op de kouters

Landbouw wordt door de verandering van het klimaat geconfronteerd met bijkomende uitdagingen zoals het toenemend risico op overstromingen. Gewasproductie van landbouw zal hierdoor indirect worden beïnvloed.²² Vanuit deze uitdaging moeten we op hogergelegen vruchtbare landbouwgronden maximaal inzetten op voedselproductie en (weliswaar in mindere mate) op grondstoffen. De nadruk moet liggen op grondgebonden landbouw.

Van een traditionele bedrijfsvoering naar een duurzame bedrijfsvoering

De boer wordt gestimuleerd om over te schakelen op een meer duurzame bedrijfsvoering. Een duurzame bedrijfsvoering tracht enerzijds zoveel mogelijk kringlopen te sluiten en zet anderzijds in op het efficiënt gebruik van grondstoffen (vb. water) en tracht het gebruik van onder meer schadelijke gewasbeschermingsstoffen te vermijden.

Ref. Beloftevol Boeren

Beloftevol boeren is een groep land- en tuinbouwers die samen geleidelijk hun bedrijfsvoering duurzamer willen maken. Ze doen dit onder begeleiding van Inagro. De deelnemer doorloopt een begeleidingstraject: startanalyse bedrijfsvoering, opmaak actieplan door bedrijfsleider, opleidingentraject, zelfcontrole op vlak van milieuwetgeving, interne en externe audits. Na één cyclus kan het bedrijf een certificaat behalen.

Gebiedsgericht sturen van zonevreemde ontwikkelingen

Kouters, bulken en valleigebieden beschikken allen over typerende kenmerken en andere landschappelijke kwaliteiten.²³ De landschappelijke kwaliteit en fysieke kenmerken zoals het bodemtype onderbouwen de keuze om niet-agrarische functies zoals verpaarding en vertuining gebiedsgericht te sturen. De ligging in een uitgesproken gaaf landschap (vb. landschappelijk waardevol) of in een eerder structureel aangetast gebied speelt hier mede een belangrijke rol. Op een intelligente manier zonevreemde functies zoals verpaarding gebiedsgericht inzetten kan net tot betere resultaten leiden dan het verbieden.²⁴ Zonevreemde functies zullen in kouters en landschappelijk waardevol agrarische gebieden slechts zeer beperkt worden toegelaten en onder strenge voorwaarden, waar ze in bulken of valleigebieden net meer kansen krijgen tot ontwikkeling en zelfs kunnen bijdragen aan de streekidentiteit.

Lokale afzet stimuleren

Onderdeel van de visie is het maximaal inzetten op lokale voedselproductie. Bedrijven die hun bedrijfsvoering (gedeeltelijk) verbreden naar de korte keten worden gestimuleerd door de stad. Het oprichten van vlot bereikbare stadsregionale landbouwpoorten (zie ook hefboomproject) op multimodale knooppunten in de randstedelijke ruimte (zie case 5) vergemakkelijkt het proces van korte keten voor de landbouwer. Landbouwers kunnen op een eenvoudige en efficiënte manier hun lokale producten afzetten in de landbouwpoort, waar ze dan verpakt en verkocht worden. De landbouwer kan bewust kiezen voor een deel lokale afzet zonder daarvoor grote investeringen aan te gaan. De landbouwer kan er wel voor kiezen om zijn eigen producten verder te verwerken (vb. kaas).

²² Zie ook deel II Visie - uitgangspunt Klimaatneutraal

²³ Zie ook deel I Analyse - analyse deelruimten

²⁴ Managementsamenvatting: Evaluatie van de drukfactoren in agrarische gebieden en opstellen van een ruimtelijk afwegingskader voor niet-agrarische transformaties. Anteagroup, i.s.m. KULeuven, in opdracht van Ruimte Vlaanderen (2013).

Samenwerking tussen landbouwbedrijven stimuleren (kringlooplandbouw)

Een nauwe samenwerking tussen landbouwers geeft bedrijven de kans om zich verder te ontwikkelen in een breder kader. Samenwerking stelt de bedrijven in staat om kringlopen (stromen van nutriënten, water, grondstoffen en energie) te sluiten. Bovendien kan kennis en materiaal samen worden aangekocht of gedeeld. Elke landbouwer kan dan focussen op waar hij goed in is. Op die manier ontstaat er een cluster van landbouwers met verschillende profielen en type teelten, waardoor er een breder aanbod aan producten voorgesteld kan worden aan de consument en een grotere diversiteit in het landschap.

Ref. Mmm... eetjesland cvba: onder impuls van het Plattelandscentrum Meetjesland werd, begin 2007, de coöperatieve vennootschap mmm...eetjesland opgericht waarin hoeve- en streekproducenten zich verenigen.

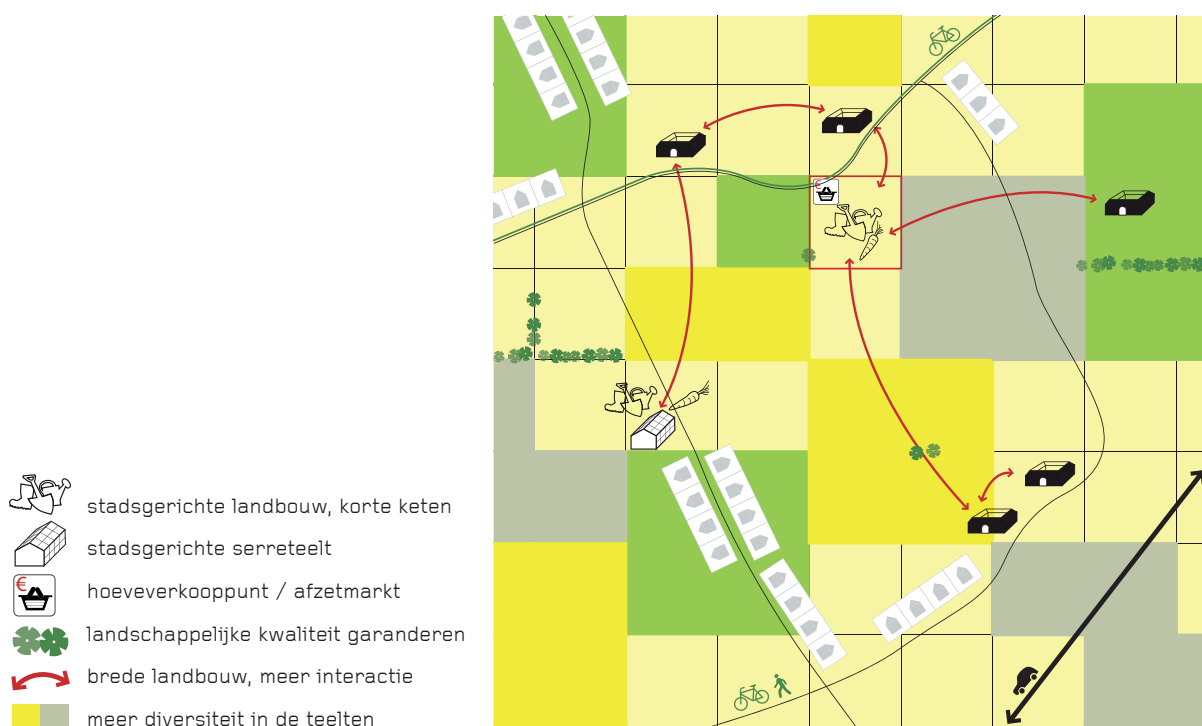
Deze samenwerking kan gekoppeld worden aan een publieke actor:

Ref. Boerenklimaat: In het netwerk Boerenklimaat.nl werken 16 gangbare en biologische bedrijven uit de akkerbouw, de varkens- en de pluimveehouderij samen met Wageningen UR (Universiteit en onderzoekscentrum) en het Louis Bolk Instituut aan een klimaatneutrale bedrijfsvoering.

Landbouw als beheerder van een kwalitatief en ecologisch landschap

De landbouw is de voornaamste **beheerder en vormgever van het landschap**. Ze heeft een onmiskenbare rol in het behoud van open ruimte en landschappelijke kwaliteit. Naast zijn **primaire rol als voedsel- en grondstofproducent** wordt de landbouwer aldus gestimuleerd en ondersteund om in te zetten op het beheer van het landschap, natuurbeheer en/of waterbeheer. De landbouwer moet hierbij extra inzetten op **ecologische duurzaamheid**.

De inplanting van type bedrijven is hierbij eveneens belangrijk. Zo behoren tuinbouw en akkerbouw beter in de open kouterlandschappen op de heuvelruggen en serres meer in het verkamerd landschap. Deze locaties zijn ook niet onlogisch in functie van bodemgesteldheid, die tenslotte aanleiding heeft gegeven tot dit agrarisch landschap.

Als landbouwer ecologische kwaliteit garanderen

Daarnaast is het belangrijk dat ook het landbouwgebied kansen biedt voor de natuur en ecologische verbindingen. Dit behelst gezonde en gediversifieerde biotopen en specifieke beheersmaatregelen. Het natuurbeheer moet specifiek opgesteld worden voor de verschillende types landschap (bulken, kouters, valleien en bossen), in functie van hun cultuurhistorische waarde²⁵ en bodem.

Binnen bulken en valleien draagt het beheren en aanleggen van kleine landschapselementen zowel bij aan de landschappelijke kwaliteit als aan de ecologische versterking. Onder kleine landschapselementen verstaan we bomenrijen, hagen en houtkanten, ruigten en struwelen, bermen van hollewegen, bermen van perceelsranden, poelen, plassen en moerassen.

Aan de hand van agroforestry kunnen er bosverbindingen aangelegd worden die cruciaal zijn voor de ecologische continuïteit binnen een gebied. Agroforestry is geschikt voor bulkenlandschap en valleien.

Ref. kookboek Apeldoorn inzake landschapstypes. De gemeente tracht via het landschapskookboek inspiratie te geven aan landbouwers gelegen in het landelijk gebied. De gemeente kiest hiermee bewust om geen dirigerende functie te spelen met strikte regels.

Grondenbanken als ondersteuning van jonge, duurzame boeren

De levensvatbaarheid van de landbouw is in de eerste plaats verbonden aan de beschikbaarheid van gronden voor land- en tuinbouw. Om de toegankelijkheid tot grond voor jonge en duurzame boeren te vergemakkelijken kan een grondbank opgericht worden of een aankoopbeleid opgesteld worden. Pensioenboeren kunnen hier een belangrijke rol in spelen.

Referentie: Terre en vue (in Vlaanderen Land in Zicht), een VZW gericht op het veiligstellen van landbouwgronden voor biologische landbouw, heeft zo gronden opgekocht waaraan een milieuclausule was verbonden. Dit betekent dat de grondbezitters moeten worden geïdentificeerd en hun bereidheid afgetoetst. Transitie van de landbouwpraktijk, vanuit het inzicht dat de bedrijfsinvesteringen een snelle omslag dikwijls onmogelijk maken, moet worden aangevat vanuit een middellange termijnpolitiek.

Leegstaande serre aan rand van kouter inschakelen als grondgebonden CSA

De leegstaande serre gelegen in het overgangsgebied tussen Kouter- en Leieland kan in gebruik worden genomen door een grondgebonden CSA die inzet op lokale afzet.

Pensioenboeren bieden kansen voor startende boeren

Pensioenboeren kunnen kansen bieden voor jonge ondernemende landbouwers. Tot op heden gebeurt dit zelden. De boer blijft op zijn bedrijf en laat zijn gronden bewerken. Op deze manier kan de boer subsidies blijven ontvangen en kan hij op zijn bedrijf blijven wonen. De opstart van een duidelijk online platform en het organiseren van een intensief begeleidingstraject kan voordelen bieden voor beide partijen:

Ref. Hofgruender.de: Het project koppelt pensioenboeren aan startende boeren die grond zoeken. Hofgruender ondersteunt niet alleen jonge ondernemende boeren, maar ook familiale overdracht van boerderijen. Het project wordt begeleid door de landbouwuniversiteit van Kassel. Het biedt een online 'matchmaking' platform dat oude landbouwers in contact brengt met jonge landbouwers die wensen te ondernemen. Jonge boeren krijgen via het platform vb. de kans om het dagelijks werk van de boerderij over te nemen. Deze geleidelijke overschakeling (begeleidingstraject met coach) heeft de oude boer de kans om zijn kennis door te geven en tegelijk op de boerderij te verblijven ook al wordt deze gerund door een nieuwe eigenaar. Hij geniet er bovendien van een pensioen. De overdracht van een boerderij is geen eenvoudige zaak.

²⁵ Zie deel I Analyse - analyse deelruimten

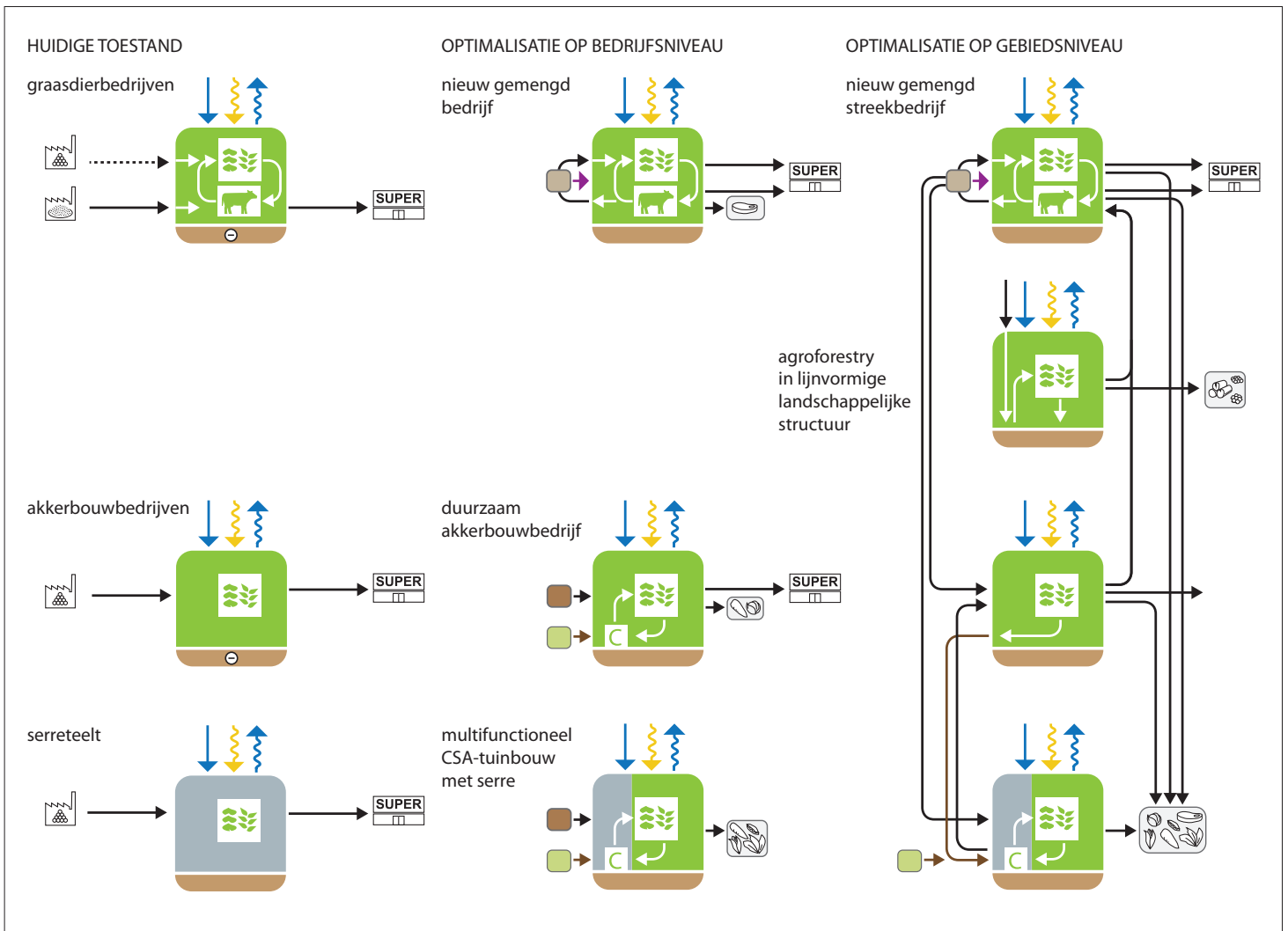
Dankzij het aanbod van de coach die instaat voor het begeleidingstraject zijn meer en meer pensioenboeren geneigd hun landbouwbedrijf via deze weg over te dragen aan jonge boeren.

Samen met de universiteit biedt Hofgruender bovendien een aantal praktijkgerichte seminars rond de opstart en overname van landbouwbedrijven.

Het project slaagt er op die manier in om elk jaar 1200 economisch gezonde kleine en middelgrote boerderijen te redden van sluiting. Om dit te bereiken worden elk jaar zo'n 18 personen opgeleid tot coach.

Herzlich willkommen bei hofgründer.de

LEGENDE

Ruimtelijke basiskermerken

- buiten, niet-grondgebonden
- buiten, grondgebonden
- binnen, grondgebonden
- binnen, niet-grondgebonden

Teelten

- tuinbouw / akkerbouw
- veeteelt
- visteelt
- compostering

Elementen / Atmosferische invloed

regen, zoninval en verdamping

Stromen

- nutriënten intern
- nutriënten (voedsel)
- organisch afval
- water
- warmte
- elektriciteit

Partners afzet

- reguliere afzetkanalen: groothandel, supermarkten
- oogst voor eigen gebruik
- lokale afzetmarkt : directe verkoop, lokale horeca, catering & verwerkende industrie

Partners essentiële stromen

- lokaal / regionaal**
(biologische) boer: dierlijke mest
- (biologische) boer/ groenbeheerder: krachtvoer
- groenbeheerder: snoeiafval
- huishoudens, horeca: lokale GFT
- Nieuwe Nuts: water & nutriënten uit afvalwater, lokaal opgewekte elektriciteit & (rest)warmte
- (inter)nationaal**
- kunstmestproductie
- veevoederfabriek
- energieleverancier
- waterzuivering

TRANSITIEPAD

In deze landelijk gesitueerde case is landbouw de voornaamste landgebruiker. De voorgestelde transitie richting verduurzaming vindt voornamelijk plaats op de bedrijven zelf en in de samenwerking tussen de bedrijven onderling en met nieuwe types van landbouw.

Deze bestaande types van landbouw (met name graasdierbedrijven en akkerbouwbedrijven) worden gestimuleerd te verduurzamen door de afhankelijkheid van eindige mineralen en fossiele brandstoffen in de huidige situatie te verminderen en de milieu-impact op de directe omgeving neutraal of positief te maken.

Door de principes van kringlooplandbouw toe te passen ontwikkelen de bedrijven zich richting een klimaatneutrale bedrijfsvoering en worden ze meer lokaal georiënteerd (optimalisatie op bedrijfsniveau). Hierbinnen past zowel de bio-dynamische benadering van het boerenbedrijf als de meer op technologie leunende agroparkachtige oplossingen zoals toepassing van biovergisters voor verwerken van mest. Kleinschalige landschapselementen als windhagen en perceelbeplanting worden als eetbare hagen en houtwallen weer deel van het productielandschap. Door deze ontwikkeling te koppelen aan lokale afzet en verbreding met stadsgerichte diensten als zorglandbouw kan er ook economisch een synergie ontstaan. De toename in diversiteit en landschappelijke kwaliteit verhogen de recreatieve kwaliteit van het productielandschap. De baathouders van dit mooier en duurzamer landschap zijn ook potentiële afnemers van de producten. Door leegstaande serres in te zetten voor groententeelt volgens het CSA-principe wordt de link met die potentiële afnemers versterkt.

Samenwerking tussen bedrijven (optimalisatie op gebiedsniveau) kan voordelen bieden deze potentie te verzilveren. De CSA-producten zijn complementair aan de producten uit het gemengd bedrijf. De CSA kan fungeren als afzetkanaal voor een deel van de gezamenlijke productie. De kringloopbedrijven zullen daarnaast ook een deel via meer reguliere kanalen blijven afzetten; reguliere kanalen die zelf op termijn meer duurzaam worden ingericht maar eerder regionaal of nationaal dan stadsgericht zijn georiënteerd. Op het gebied van gebruik van mechanisatie en het gezamenlijk verwerken van (rest-)producten is samenwerking mogelijk.

ACTIES

I2 – Dialoog tussen conventionele en alternatieve landbouwer faciliteren**I3 – Online Overlegplatform Landbouw****I10 – Informeren rond passende vormen die het landschap versterken**

vb. agroforestry (voederbomen), beheer 5% ecologische beschermingszone inzetten op de juiste plaats, ...

(cfr. kookboeken Apeldoorn inzake landschapstypes)

I11 – Sensibiliseren van landbouwers tot het oprichten van een agrobeheersgroep

Doorverwijzen naar steun Eco.

Als lokale overheid meezoeken naar potentiële werken (bermbeheer, beheer KLE's, ...) en potentiële subsidiekanalen.

O13 – CSA en zelfoogstinitiatieven ondersteunen in structureel aangetaste of minder aaneengesloten agrarische gebieden**O18 – Ondersteunen tot opzetten grondenbanken/crowdfunding****O20 – Samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven en omgeving ondersteunen**

Samenwerking tussen bedrijven en woonomgeving stimuleren (vb. uitwisselen van restwarmte aan woonwijk: sluiten van kringlopen)

- subsidie voor opstart
- Doorverwijzen naar steun van hogere overheid: lanceren mogelijkheid tot begeleidingstraject met onafhankelijk advies van een 'ervenconsulent': integraal ontwerpend adviseren van bedrijven aan het begin van een planproces, interactief en in samenspraak met alle partijen (natuur, landschap, ...)

O21 – Samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven onderling ondersteunen**O29 – Landbouwers stimuleren om een landschapsbedrijfsplan te laten**

opmaken (doorverwijzen naar provincie) **en uit te voeren** (door verwijzen naar sbusidiekanalen van oa VLM)

O31 – Ondersteunen pensioenboeren bij de overdracht van het bedrijf

- Oprichten van een online-platform die informatie (sociaal, economisch, rechten (vb. zekerheid over verblijf op boerderij, ...)) biedt voor pensioenboeren (kan gekoppeld worden aan het online overlegplatform landbouw)
- Het platform brengt pensioenboeren (aanbod) en jonge ondernemende landbouwers (vraag)
- De lokale overheid kan in nauwe samenwerking met de universiteit studenten opleiden als coach voor het uitvoeren van een begeleidingstraject. Het traject begeleidt zowel pensioenboer als nieuwe ondernemer doorheen de overdracht.

032 – Onderzoek naar zonevreemde functies

- identificeren en lokaliseren zonevreemde functies
- experimentele projecten opstarten en ondersteunen rond mogelijke instrumenten om zonevreemde functies te sturen

033 – Landschappelijke kwaliteit garanderen

Behoud van de typische percelering van waardevolle landschapseenheden: repelpercelen in bulken, grote blokpercelen in kouters, ...

- Indien het landschap een cultuurhistorisch landschap is (onroerend erfgoed) kunnen er via het opmaken van een landschapsbeheerplan subsidies gekregen worden.
- Indien het landschap geen onroerend erfgoed kan er via het opstellen van een RUP de kwaliteit gegarandeerd worden. Via het RUP kan er een overmatig recreatief gebruik (verpaarding, vertuining,..) vermeden worden.

034 – Ondersteunen beheerslandbouw/agrobeheersgroepen

M3 – Bouwovertredingen tegen inname open ruimte meer prioriteit geven

Aanbevelingen voor verder onderzoek naar pachtstelsel

- aantakken op onderzoek hogere beleidsniveaus
- in beeld brengen/uitdiepen pachtstelsel (interviews, enquêtes, ...)

De ruimtelijke vertaling van de visie op de casegebieden toont aan dat de stedelijke omgeving van Gent ruimtelijk veel kansen biedt voor het transformeren naar of het implementeren van een duurzame landbouw. Maar het participatief traject toont eveneens dat vernieuwende initiatieven tot op heden vaak een moeizaam proces doorlopen. Niet alleen landbouw in het landelijk gebied van de stad maar ook landbouw in de stad zelf, zoals teelten op kleinschalige onbenutte percelen, in leegstaande panden of op daken, maar ook hightech en lowtech worden vaak **belemmerd door knelpunten in het huidig beleid**. Er is onder meer het gewestplan met weinig ruimte tot flexibiliteit en een stroef vergunningenbeleid van toepassing dat weinig kansen biedt aan innovatieve vormen van ruimtegebruik. Het louter sectoraal toewijzen van de open ruimte biedt weinig kansen en is binnen deze duurzame visie moeilijk aan te houden.

Volgend deel formuleert de knelpunten en kansen van de **landbouw als ruimtegebruiker** zowel in **agrarisches gebied** als in **niet-agrarische bestemmingen**.

11.1. Landbouw als gastheer in agrarisches gebied

In het verstedelijkt platteland blijft landbouw echter de grootste gebruiker (ruimte-inname) van de open ruimte. In deze agrarische ruimte staat het **recht op boeren¹** en **het produceren van voedsel** voorop. De landbouw speelt er bovendien een cruciale rol in **de instandhouding en het beheer van de open ruimte**.

In het kader van de klimaatverandering is het aangewezen hoger gelegen² en vruchtbare gronden (met name de kouters) optimaal in te zetten voor grondgebonden landbouw in het kader van voedselproductie.

De bestemming 'agrarisches gebied' is zeer breed gedefinieerd en biedt dan ook heel wat mogelijkheden in het kader van deze duurzame visie. Een meervoudig ruimtegebruik in agrarisches gebied is zonder meer mogelijk.

Maar deze brede definiëring leidt niet alleen tot positieve ontwikkelingen. De huidige generieke regelgeving³ maakt de laatste jaren heel wat zonevreemde ontwikkelingen mogelijk met een aanzienlijke ruimtelijke impact binnen de bestemming 'agrarisches gebied' die voor de landbouw(er) niet altijd wenselijk zijn.⁴ Dit steeds toenemend ruimtebeslag veroorzaakt een afname van de agrarische ruimte voor voedselproductie en een significante stijging van de grondprijzen. Het agrarische bestemmingsgebied staat hierdoor meer en meer onder druk. Het analytisch onderzoek toont aan dat slechts 76,5% van de bestemming agrarisches gebied in Gent effectief in gebruik is door de landbouwsector.⁵ Een significant deel⁶ van deze zonevreemde functies is gerelateerd aan de verstedelijking zoals vertuining en verpaarding. Meer diepgaand onderzoek naar de diverse types en oorzaken van deze zonevreemde functies is echter aangewezen.

1 Visienota 'Inzetten op duurzame groei. Toekomst van de Vlaamse land- en tuinbouw in Europees en mondiaal perspectief', Boerenbond (2014).

2 Zie deel II visie – deel uitgangspunt 'Klimaatneutraal'

3 Bijvoorbeeld besluit 'toelaatbare zonevreemde functiewijzigingen' in VCRO

4 Bijvoorbeeld vergunningen worden toegestaan op voorwaarde dat de 'goede ruimtelijke ordening' niet wordt geschaad. Deze regelgeving biedt onvoldoende houvast waardoor

5 Zie deel I analyse – 1.3.2. Verhouding agrarische bestemming versus landbouwareaal

6 Gedetailleerd onderzoek is nodig om de exacte ruimte inname van de diverse zonevreemde functies in het agrarisches gebied van Gent te bepalen.

Gebiedsgerichte aanpak zonevreemde functies – een ruimtelijk afwegingskader

Het verbannen van zonevreemde functies uit het agrarisch gebied gelegen binnen de stedelijke omgeving heeft geen zin, het verschuift de problematiek naar andere gebieden. Integendeel, zonevreemde functies kunnen gebiedsgericht net een belangrijke rol spelen in het versterken van de landbouwsector en de open ruimte⁷, bijvoorbeeld in gebieden die net voor de grondgebonden landbouw minder interessant zijn. Het ontwerpend onderzoek op de casegebieden toont aan dat er ook kansen te halen zijn uit deze 'meer stedelijke functies'.

- versterken identiteit van bepaald gebied (vb. groenpool: paarden dragen mits en goede landschappelijke inpassing bij aan de identiteit van de groenpool)
- zonevreemde functies kunnen bijdragen aan de multifunctionele landbouw (vb. hoevetoerisme brengt potentiële consumenten met zich mee en bijgevolg een hoger inkomen)
- omkeerbare zonevreemde functies vrijwaren (tijdelijk) de open ruimte (vb. verpaarding)
- ...

Er moet afgewogen worden in welke gebieden deze functies net kunnen bijdragen aan de rol van de landbouwer in het agrarisch gebied. De lokale overheid moet een **ruimtelijk afwegingskader** opstellen om zonevreemde functies net gebiedsgericht te gaan sturen in agrarisch gebied kaderend binnen een lange termijn strategie op de open ruimte. Het kader schept duidelijke criteria voor de vergunningverlenende overheid in het kader van de beoordeling van zonevreemde functies in agrarisch gebied.

Een goede toepassing van het afwegingskader en handhaving zijn hier cruciaal.⁸ Het ruimtelijk afwegingskader kan gekoppeld worden aan de nieuwe structuurvisie Gent 2030.

Bij het vooropstellen van de ontwikkelingsmogelijkheden van zonevreemde functies zijn de **fysische** en de **landschappelijke kenmerken** bepalend. Het is van belang om rekening te houden met de diversiteit van de agrarische ruimte. In dit kader kan een kaart worden opgemaakt die het agrarisch gebied van het gewestplan lokaal nog fijner differentieert.⁹ Een aantal resultaten uit het ontwerpend onderzoek kunnen hier als aanzet dienen:

- vrijwaren hoger gelegen en vruchtbare kouters > inzetten voor grondgebonden landbouwtypes
- bulken > kleinschalige meer gesloten kamers bieden beperkt ruimte voor een aantal zonevreemde functies zoals verpaarding, mits landschappelijke inpassing
- valleigebieden > drassige gronden minder interessant voor grondgebonden landbouw > naast andere vormen van landbouw (vb. veeteelt, hooiland) beperkt ruimte voor een aantal zonevreemde functies
- structureel aangetaste gebieden > naast kleinschalige landbouwvormen (vb. CSA, volkstuinen) beperkt ruimte voor zonevreemde ontwikkelingen

⁷ Managementsamenvatting: Evaluatie van de drukfactoren in agrarische gebieden en opstellen van een ruimtelijk afwegingskader voor niet-agrarische transformaties. Anteagroup, i.s.m. KULeuven, in opdracht van Ruimte Vlaanderen (2013).

⁸ Managementsamenvatting: Evaluatie van de drukfactoren in agrarische gebieden en opstellen van een ruimtelijk afwegingskader voor niet-agrarische transformaties. Anteagroup, i.s.m. KULeuven, in opdracht van Ruimte Vlaanderen (2013).

⁹ Kaart 20 'Voorstel voor concrete afbakening en differentiatie van agrarische gebieden' (Kaartenatlas Ruimtelijk Structuurplan stad Gent: Deelonderzoek Landbouw', juli 1999) toont de structureel aangetaste gebieden. Deze kaart is echter niet meer up-to-date en moet verder worden aangevuld.

11.2. Landbouw te gast in niet-agrarische gebieden

De ruimtelijke vertaling van de visie op de diverse casegebieden toont aan dat landbouw een belangrijke meerwaarde kan bieden aan de ruimtelijke uitdagingen van de stad: sociale en ecologische uitdagingen. Het implementeren van duurzame landbouwinitiatieven in niet-agrarische bestemmingen zoals woongebied, industriegebied, gebied voor gemeenschapsvoorzieningen, natuur, parkgebied en buffergroen kan hierop antwoorden bieden.

Zowel de **generieke wetgeving** (rigide gewestplanbestemming, VCRO (vb. afwijkingmogelijkheden, ...) als de **lokale wetgeving** (gemeentelijk RUP, BPA, ...) bieden echter **weinig flexibiliteit en mogelijkheden** bijvoorbeeld door te strenge voorschriften, te beperkte of net te uitgebreide regels en mogelijkheden (vb. box 7).

- principieel bouwverbod of beperkte bouw mogelijkheden (vb. in groenbuffer en parkgebied)
- traditionele omschrijving landbouwgebied in RUP, in verouderde tijdsgeest (vb. één schuilhok per perceel)
- enkel mogelijkheid voor 'niet-winstzoekende' vormen van landbouw (vb. gebied voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut)
- agroforestry wordt niet aanvaard als bosaanplant
- ...

Ze laten heel wat kansen voor duurzame landbouwinitiatieven links liggen. Een **herziening van een aantal beleidsinstrumenten** en een **andere aanpak** kan de uitvoering van duurzame landbouwinitiatieven in ook niet-agrarische bestemmingen mogelijk maken en zo bijdragen aan klimaatneutraal Gent 2050. De opsomming hieronder is niet sluitend, maar vormt een eerste aanzet.

- **Algemeen Bouwreglement stad Gent** uitbreiden (relatief snel toepasbaar)

Door het toevoegen van een aantal elementen aan het Algemeen bouwreglement van de stad Gent kunnen diverse kansen voor landbouw (of meervoudig ruimtegebruik) worden benut.

- Bij nieuwbouw van alle gebouwen met een publiek karakter met een bebouwde oppervlakte van meer dan 400m² voorzien van een voldoende stevige draagstructuur (scholen, ziekenhuizen, bibliotheek, administratief centrum, grootwarenhuizen, ...) en een mogelijke toegang tot het dak voorzien. Dit biedt mogelijkheden op lange termijn voor meervoudig ruimtegebruik.
- Invulling 'groendak' verruimen naar andere mogelijke invullingen zoals moestuin, dakserres, ... Uitbreiden van subsidies voor groendaken voor al dan niet eetbaar groen.
- Landschappelijke integratie paardeninfrastructuur

- **Afstappen van traditionele aanpak Ruimtelijk Uitvoeringsplan**

Nog al te vaak worden ruimtelijke uitvoeringsplannen opgemaakt door het toewijzen van sectorale bestemmingen met maar al te vaak een vrijwel monofunctionele invulling. Bovendien worden hier vaak verouderde voorschriften aan gekoppeld. Een vernieuwende aanpak van het RUP kan meer kansen bieden voor duurzame landbouw op lange termijn. Hans Leinfelder pleit in zijn doctoraat voor een 'herontdekking' van het RUP als een 'strategisch' RUP. Ook voor de concrete inrichting van agrarische bestemmingen kan dit van toepassing zijn.

“Dit strategisch ruimtelijk uitvoeringsplan gaat, voor alle duidelijkheid, nog steeds uit van zonering omdat ruimtelijke planning in ultimo gebiedsgericht is. Bij de zonering staat evenwel niet langer de bestemming voor een of meerdere functies of activiteiten centraal, maar de zonering in eenheden die zoveel mogelijk verband houden met de beoogde (maatschappelijke) rol van de betrokken open ruimte. De naamgeving van de zones tracht zoveel mogelijk uitdrukking te geven aan de meest relevante ruimtelijke kenmerken van de eenheden – onder meer wat betreft dynamiek, kwetsbaarheid, betekenis, ... Daarnaast moeten de stedenbouwkundige voorschriften bij deze zones/ eenheden de omgevingscondities omschrijven waarbinnen ruimtelijke ontwikkelingen kunnen plaatsvinden, zonder de functies of activiteiten bij naam te noemen. Inrichting en beheer gaan met andere woorden de eigenlijke bestemming van de ruimte overheersen.”¹⁰

- **Gewestplan**

De bestemmingen van het gewestplan bieden zeer weinig kansen voor duurzame landbouw in niet-agrarische bestemmingen. De bestemming woongebied biedt hierbij de meeste mogelijkheden. Het is van belang de bestemmingen van het gewestplan te herzien om meervoudig ruimtegebruik in het kader van duurzaam ruimtegebruik net te stimuleren. De invulling van bestemmingen kan worden aangepast via een omzendbrief of herziening van de omzendbrief. (Beleidsaanbeveling naar hogere overheid)

11.3. De rol van de lokale overheid – het lokaal beleid

Deze beperkingen in het beleid op zowel lokaal als bovenlokaal niveau laten veel potentiële ruimte voor innovatieve en duurzame vormen van landbouw links liggen. De projecten bevatten nieuwe en vaak overkoepelende ideeën die het bestaande beleid nog niet kan of nog niet weet op te lossen. Dergelijke initiatieven vallen vaak tussen de mazen van de verschillende beleidsdomeinen. Specifieke problemen waarmee ze te maken hebben passen niet altijd in de structuur van de **huidige beleidsorganisatie inzake landbouw**. De diverse sectoren beschikken bovendien maar al te vaak over een andere **sectorale beleidsvisie** waardoor borrelende initiatieven, die meerdere sectoren aanbelangen, geen kans tot implementatie krijgen.

Er is wel degelijk een werkbaar beleidskader op Europees en Vlaams niveau ter beschikking. Alleen is het niet gericht op duurzame en innovatieve vormen van landbouw die een antwoord trachten te bieden op de nieuwe huidige en toekomstige ruimtelijke en maatschappelijke uitdagingen.

Bovendien is het huidig lokaal beleid rond landbouw in hoofdzaak gericht op het economisch aspect van de landbouw. Het **ruimtelijk aspect van de landbouw** wordt nog te weinig ter harte genomen op bestuurlijk niveau. De prille en unieke samenwerking tussen de diensten¹¹ van de stad Gent in het kader van deze studie **moet** worden verdergezet en versterkt, consequent en onder begeleiding van een bestuursmandaat. **Een duurzaam beheer van de open ruimte op lange termijn is immers van belang voor alle diensten.**

Er is **nood aan een overkoepelend lokaal beleidskader voor landbouw**. Een helder en werkbaar kader met een duidelijke visie op de landbouw in de stedelijke omgeving van Gent, waarin nieuwe en duurzame initiatieven zich kunnen inpassen.

¹⁰ H. Leinfelder (2007). Dominante en alternatieve planningsdiscourseen ten aanzien van landbouw en open ruimte in een (Vlaamse) verstedelijkende context. Proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van Doctor in de Ingenieurswetenschappen. Vakgroep Civiele Techniek, Faculteit Ingenieurswetenschappen, Academiejaar 2006-2007.

¹¹ Zie Inleiding rapport: 'op naar een visie'.

Naast het opstellen van een gezamenlijk gedragen visie wil de stad ook een **actievere rol** op zich nemen. Vanuit de vooropgestelde visie kan de lokale overheid:

- initiatieven regisseren en coördineren;
- burgers informeren en sensibiliseren;
- creatieve samenwerkingsverbanden tussen bedrijven, burgers, kennisinstellingen, ... en overheden stimuleren;
- beleidsruimte bieden (vb. wegwerken van bepaalde knelpunten in de huidige regelgeving);
- gericht ruimte aanbieden;
- hefboomprojecten introduceren;
- experimenteer- en onderzoeksruimte aanbieden.

Onderzoek wijst uit dat het lokale beleid door een duidelijke beleidsrichting naar voor te schuiven een belangrijke invloed kan uitoefenen op de attitude en het gedrag van landbouwer (producent) en burger (consument) in zijn gemeente of stad.¹² Hoe meer het beleid de landbouw stimuleert en ondersteunt in een bepaalde richting, hoe meer landbouwers bereid zijn hun landbouwsysteem aan te passen.

11.4. Prioritair stappenplan: vrijwaren van open ruimte voor en door een meer duurzame landbouw

Het behouden van open ruimte waar landbouwactiviteiten kunnen plaatsvinden, blijkt een sleutelopdracht wanneer men stadsgerichte landbouw wil behouden/stimuleren. Uit internationale literatuur blijkt dat het louter afbakenen van de open ruimte geen geschikte methodiek is voor het uitwerken van een duurzame visie voor de open ruimte en het verzekeren van het behoud van open ruimte voor landbouw.¹³ Het reguleren van landgebruik is niet gericht op een duurzaam ruimtegebruik omdat het bijvoorbeeld geen rekening houdt met de diverse mogelijke functies die zich kunnen ontwikkelen binnen dit landgebruik (vb. hobbylandbouw, verpaarding, vertuining, ...). Door het zoneren van het landgebruik stimuleren we bovendien geenszins meervoudig ruimtegebruik, één van de drie bouwstenen van de visie op landbouw.

Naast het gebruik van vaak rigide ruimtelijke plannen en afbakeningen moet gestreefd worden naar het gebruik van meer flexibele tools die zorgen voor het behoud van open ruimte voor een meer duurzame en stadsgerichte landbouw en het versterken van de landschappelijke structuur.

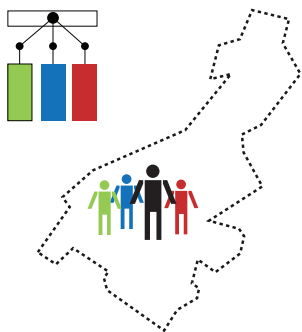
Om een sterke en realisatiegerichte uitwerking van de visie te garanderen stelt het ontwerpteam voor om op zoek te gaan naar **alternatieve methodieken** om aanvullend op de afbakening om te gaan met het behoud van de open ruimte voor een duurzame en stadsgerichte landbouw. Stad Gent kan hier optreden als pionier voor de rest van Vlaanderen. De stad stelt zich bereid om in nauwe samenwerking met hogere overheden te experimenteren rond innovatieve vormen van beleid en financieringsmechanismen.

12 Van Huylenbroeck, G., Van Hecke, E., Meert, H., et al (2005). Overlevingsstrategieën voor een multifunctionele landbouw in een verstedelijkte omgeving. Project CP/18, PODOII, p.135-136.

13 Gallent, N., Shaw, D. (2007). Spatial planning, area action plans and the rural-urban fringe. Journal of Environmental Planning and Management 50(5), pp. 617-638

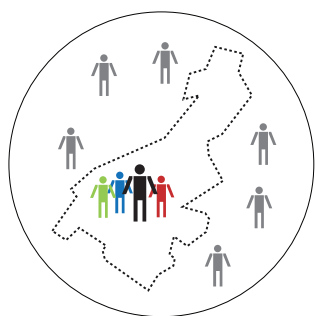
Paul and McKenzie (2013). Peri-urban farmland conservation and development of alternative food networks: Insights from a case-study area in metropolitan Barcelona (Catalonia, Spain). Land use policy 30 (2013), pp. 94-105

STAP 1 – Uitbouwen formele werkgroep Open Ruimte voor het uitvoeren van het stedelijk landbouwbeleid op basis van bestaande samenwerking

Onder meer voor de uitwerking van deze studieopdracht werd vanuit de lokale overheid een 'werkgroep landbouw' opgericht tussen diverse stedelijke diensten. De dienst Stedenbouw en Ruimtelijke planning, de dienst economie en de groendienst bundelen hun krachten. Ook de milieudienst, de dienst gebiedsgerichte werking en andere volgen de samenwerking op de voet. De eerste stap om tot een duurzaam beleid voor landbouw te komen is het **verder uitbouwen van deze werkgroep tot een werkgroep 'Open Ruimte'** voor het uitvoeren van het stedelijk landbouwbeleid en meer overkoepelend het stedelijk open ruimtebeleid. Het mag niet vrijblijvend zijn en moet dus ook via de weg van de politiek gerepsonabiliseerd worden.

STAP 2 – Opzetten stadsregionaal samenwerkingsverband voor het behoud van open ruimte: 'het Gentse Open Ruimte Collectief'

De lokale overheid alleen kan niet voor rechtszekerheid zorgen. De stad moet een samenwerkingsverband stimuleren, coördineren en ondersteunen met alle gebruikers en belanghebbenden van de open ruimte. En via deze samenwerking de open ruimte voor een meer duurzame en stadsgerichte landbouw garanderen. De groepen die hierin vertegenwoordigd moeten zijn: lokale besturen (formele werkgroep Open Ruimte), buitendiensten van provinciale en Vlaamse administraties, organisaties middenveld, belangen- en beroepsverenigingen, professionelen en particulieren. Met de verschillende actoren wordt geïntegreerd nagedacht over het vrijwaren van open ruimte. Door op deze manier de landbouwer te ondersteunen krijgt de landbouwer rechtszekerheid. Rechtszekerheid stelt de landbouwer vervolgens in staat om na te denken over alternatieve en experimentele systemen.

Referentieproject : [El Parc Agrari del Baix Llobregat in Barcelona](#)

Het park is gelegen ten zuiden van Barcelona in het peri-urbane gedeelte van de stad. Naar aanleiding van de verstedelijkingsdruk op landbouwgrond is het landbouwpark ontstaan. Met dit project willen de landbouwers het behoud van de landbouwactiviteit garanderen.

Dit 'landbouwpark' is een consortium dat opgericht werd in 1998 en bestaat uit de Catalaanse overheid, de provincie Barcelona, veertien gemeenten, de landbouworganisatie en individuele landbouwers. Het 'park' omvat een gebied waar 621 landbouwbedrijven in actief zijn. Ongeveer 60% van deze landbouwers zijn professionele full-time landbouwers. Het hele park is ongeveer 3350 ha groot en ongeveer 2/3 van het gebied wordt ingenomen door landbouwgrond, iets wat in de rand van een grootstad als Barcelona helemaal niet zo evident is. Ongeveer 75% van de productie uit het 'parkgebied' wordt geconsumeerd door de inwoners van het metropolitane gebied in en rond Barcelona. Deze samenwerkingsovereenkomst slaagde er veel meer dan een ruimtelijk plan in om het gebied rond Barcelona open te houden voor landbouw.

Het Parc Agrari del Baix Llobregat is een initiatief dat volledig vanuit de landbouwers zelf gegroeid is. Het was voor de landbouwers een manier om hun inkomen veilig te stellen, een manier om erkenning te krijgen voor hun werk door de overheid en de bredere gemeenschap. Pas later als het park al een gevestigde waarde had zijn landbouwers binnen dit systeem zelf op zoek gegaan naar meer duurzame vormen van landbouw en lokale afzet. De initiële impuls om dit initiatief op te zetten was het behoud van open ruimte rondom het steeds uitdeinende Barcelona.¹⁴

14 Paul and McKenzie (2013). Peri-urban farmland conservation and development of alternative food networks: Insights from a case-study area in metropolitan Barcelona (Catalonia, Spain). Land use policy 30 (2013), pp. 94-105

STAP 3 – Ontwikkeling stadsregionale strategie

Het Open Ruimte Collectief moet op zoek gaan naar een stadsregionale strategie voor het vrijwaren van de open ruimte. Hieronder hoort eveneens het uitwerken van een strategie naar ontwikkelingsmogelijkheden voor de landbouwsector. Een strategie gedragen door alle sectoren, organisaties, overheden en burgers. Deze strategie hangt samen met het creëren van een regionale identiteit. Een **gezamenlijk en gedragen identiteitsgevoel werkt mobiliserend en bevordert de onderlinge samenwerking**.¹⁵ Een sterke regionale identiteit kan mogelijkheden bieden aan landbouwers om bijkomende winsten te verwerven met meer stadsgerichte en klimaatneutrale landbouw.

STAP 4 – Experimenteren met nieuwe beleidsinstrumenten

Voor het uitwerken van deze stadsregionale strategie kunnen experimenten worden opgezet om nieuwe vormen van beleidsinstrumenten te onderzoeken. Voor het initiëren van experimenten is het van belang om binnen de samenleving de creativiteit en innovatiekracht die reeds aanwezig is onder geëngageerde burgers te activeren en kracht bij te zetten. Dit betreft zowel bottom-up als top-down initiatieven. De stad moet beleidsruimte bieden voor experimenten in samenwerking met hogere overheden. Door het opzetten van dergelijke experimenten worden nieuwe alternatieve samenwerkingsvormen geïntroduceerd en uitgetest. **Gent treedt naar voor als pionier voor de rest van Vlaanderen**. De experimentele beleidsinstrumenten worden niet 'random' gekozen maar moeten de grootste knelpunten in het landbouwbeleid aanpakken. Bijvoorbeeld het sturen van zonevreemde functies in agrarisch gebied, het zoeken naar grond voor jonge ondernemende boeren, ...

Het onderzoek 'Evaluatie van de drukfactoren in agrarische gebieden' opgemaakt door Anteagroep i.s.m. KULeuven¹⁶ en het doctoraat van Hans Leinfelder¹⁷ brengen reeds een aantal interessante alternatieve beleidsinstrumenten aan bod:

Box 10 – Experimenteren met alternatieve beleidsinstrumenten

Landtaks

Compensatieregel: een landtaks creëert een incentief om land te gebruiken op de meest winstgevende manier en zal op die manier ondergebruik van land ontmoedigen. (vb. het gebruik van landbouwgrond voor verpaarding)

Tijdelijke vergunningen

Dit wordt vandaag voornamelijk toegepast op milieuvergunning, niet op vlak van stedenbouwkundige vergunning. In kader van omkeerbaarheid zonevreemde functies kunnen tijdelijke vergunningen een waardevolle denkpiste zijn.

Strategisch RUP open ruimte (zie 11.2)

Ruimte voor Ruimte

Compensatieregel: sloop bij bouw. Bijvoorbeeld een woning oprichten indien dit samengaat met de afbraak van een landschappelijk storend agrarisch gebouw in de open kouters. Of sloopvergoeding voor landbouwer, zonder dat dit gepaard gaat met oprichten van nieuw gebouw.

(vervolg zie volgende pagina)

¹⁵ Universiteit Gent, ILVO, Universiteit Leuven, FRW. Multifunctionele landbouw en regionale identiteit: een succesvolle tandem? MUSICAL-project

¹⁶ Managementsamenvatting: Evaluatie van de drukfactoren in agrarische gebieden en opstellen van een ruimtelijk afwegingskader voor niet-agrarische transformaties. Anteagroep, i.s.m. KULeuven, in opdracht van Ruimte Vlaanderen (2013).

¹⁷ H. Leinfelder (2007). Dominante en alternatieve planningsdiscourseen ten aanzien van landbouw en open ruimte in een (Vlaamse) verstedelijkende context. Proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van Doctor in de Ingenieurswetenschappen. Vakgroep Civiele Techniek, Faculteit Ingenieurswetenschappen, Academiejaar 2006-2007.

(vervolg box 10)

Verhandelbare ontwikkelingsrechten (VOR)

Om de open ruimte te vrijwaren kan een systeem van VOR worden ingevoerd. In een RUP kunnen zogenaamde 'sending sites' waar een beperking van de ruimtelijke ontwikkelingsmogelijkheden geldt of waar op een gewenste manier inrichten en beheren van de open ruimte in het gebied worden nagestreefd. De particuliere actoren in deze sending sites krijgen vervolgens via het plan ontwikkelingsrechten toegekend die zij op de markt voor VOR kunnen verkoepen aan actoren uit 'receiving sites'. De 'receiving sites' zijn eveneens afgebakend in het RUP, die over dergelijke ontwikkelingsrecht moeten beschikken vooraleer zij een vergunning kunnen krijgen voor bepaalde werken en handelingen.

Box 11 - Experimenteren met alternatieve financieringsmechanismen voor het behoud van open ruimte

Grondfonds/crowdfunding

Link met crowdfunding-platform Gent.

Streekrekening

Overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties sparen tegen aantrekkelijke voorwaarden bij de bank. De bank stort een bepaald bedrag (vb. 5% van uitgekeerde rente) aan een het streekfonds. Op die manier kunnen duurzame projecten die de streekidentiteit versterken financiële ondersteuning krijgen.

Landschapsveiling

Deze heeft als doel het beheer en onderhoud van landschapselementen op lange termijn te garanderen. De Landschapsveiling biedt burgers de mogelijkheid om het beheer of onderhoud van landschapselementen te adopteren via fysieke veilingen of via een website.

Stedenfonds

Aangezien het hier gaat om stadsgerichte landbouwinitiatieven die vaak bijdragen aan het versterken van vb. de sociale relatie met de stedeling kan onderzocht worden of het Stedenfonds hier kan toe bijdragen. Vaak combineren deze innovatieve projecten immers meerdere ruimtelijke 'stedelijke' uitdagingen.

STAP 5 – Zoeken naar financiële ondersteuning van lokale experimentele initiatieven

Het zoeken naar financiële ondersteuning van lokale experimentele initiatieven is cruciaal. De lokale overheid kan een persoon inschakelen die zich specialiseert in het zoeken naar en het binnenhalen van fondsen. Landbouwers kunnen intekenen met experimentele pilootprojecten (cfr. Leader) om de haalbaarheid van innovatieve beleidsinstrumenten rond knelpunten of alternatieve financieringsmechanismen af te toetsen. De stad kan bovendien **creatief ondernemende landbouwers of andere actoren stimuleren** die reeds geconfronteerd worden met knelpunten of problemen om in nauwe samenwerking met de stad een project op te starten.

Deze **pilootprojecten** met innoverende ideeën moeten kaderen binnen de visie op de landbouw van Gent (drie bouwstenen). De stad zal het project ondersteunen, begeleiden en opvolgen. Het innovatiefonds moet worden voorzien op lange termijn zodanig dat ook conventionele landbouwers de kans krijgen om een pilootproject op zich te nemen.

Druk op landbouwgrond in de nabijheid van stedelijk gebied door inname van land door zonevremde functies is niet uniek voor Gent. Het zijn problemen die zich afspelen in gans Vlaanderen. Ook op andere beleidsniveaus wordt hier reeds over nagedacht. Gent kan hier optreden als voorbeeldproject en meewerken aan het onderzoek op hoger niveau. Omgekeerd kan stad Gent ook leren van andere beleidsniveaus die hier reeds rond werken. Deze kans tot samenwerking met meerdere gemeentes of het beleid op hoger niveau (Provinciaal, Vlaams of idealiter Europees) kan eveneens financiële tegemoetkoming mogelijk maken. Vb. Interreg, EFRO, ...

Wijkafzetmarkt
Dakmoestuin

Landbouwpark

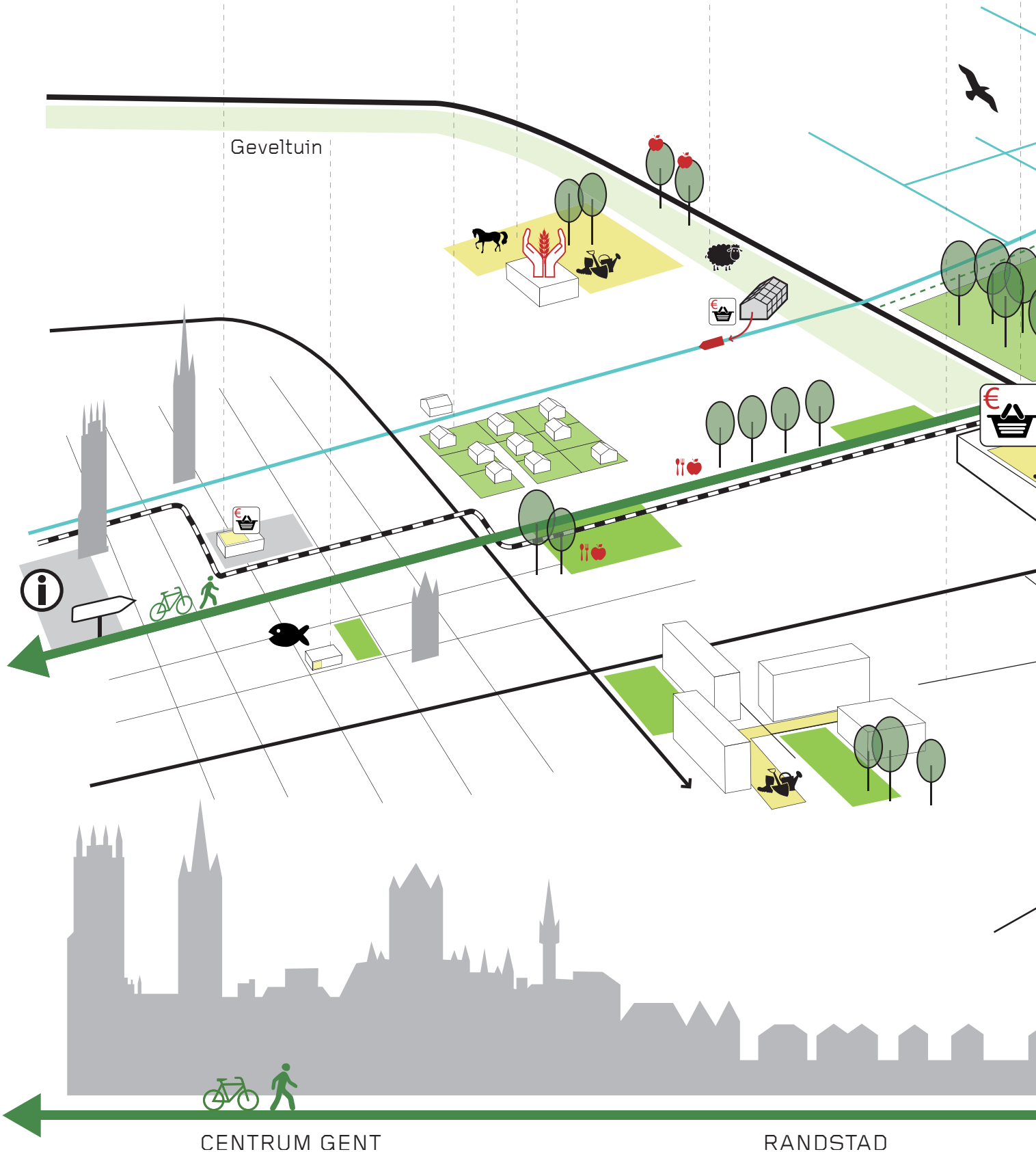
Agroforestry in
bufferzone

Stadsregionale
landbouwpoort
op infrastructuur
knooppunt

Hospitatuinieren

Experimentele
landbouw
in parken met
grote instellingen

Geveltuin

CENTRUM GENT

RANDSTAD

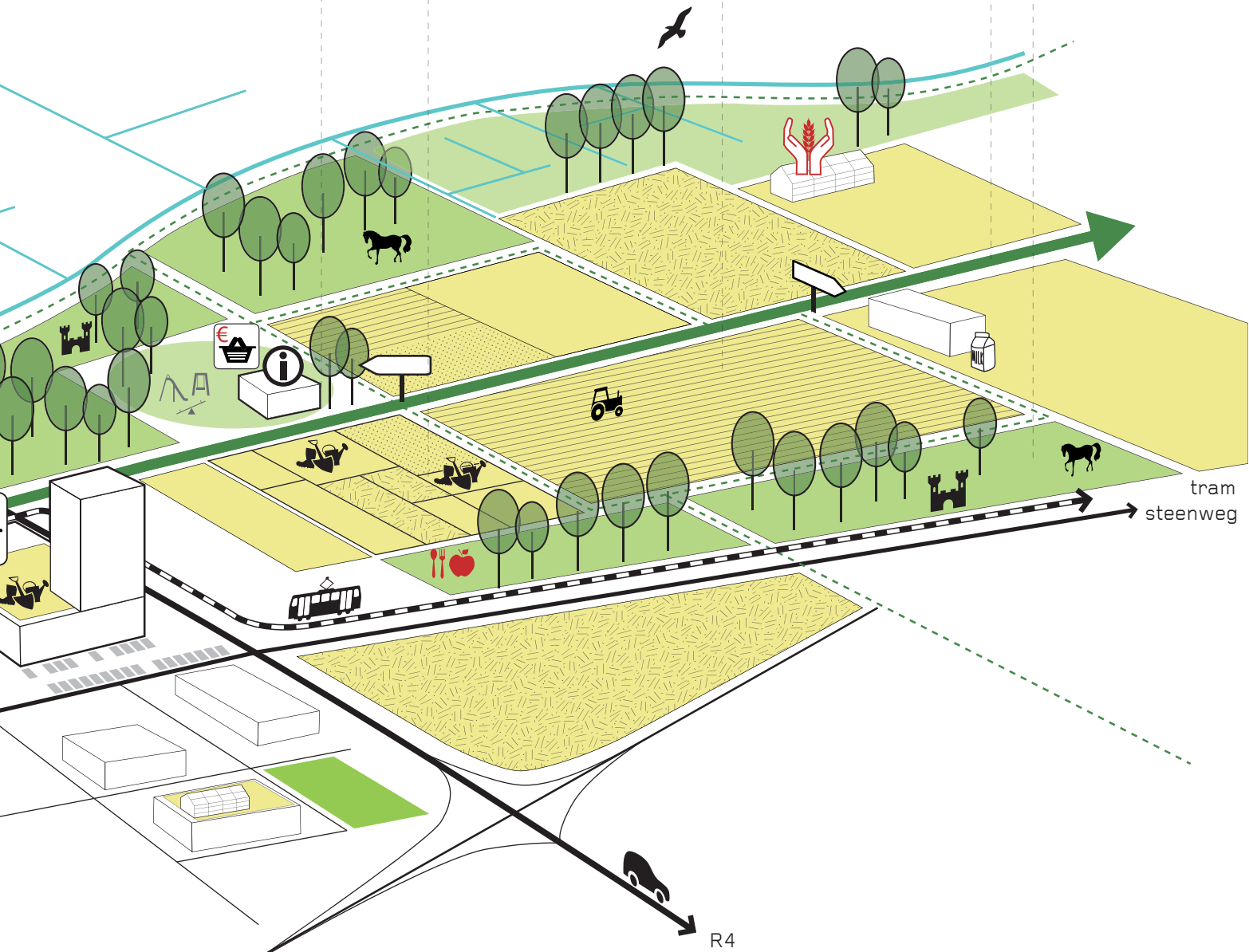
Volkstuinen

Professionele landbouw
en hoeveverkoop

Kasteelparken

Recreatieve
afzetmarkt

Groenas verbindt stad,
natuur en landbouw

GROENPOOL

LANDELIJK GENT

DEEL IV

BELEIDSAANBEVELINGEN

Indien geen vermelding in de kolom 'gebiedsgericht' dan is de beleidsaanbeveling 'generiek' en geldt deze voor het volledige grondgebied van grootstedelijk gebied Gent. Indien de vermelding 'allen (specifiek...)' is opgenomen is deze eveneens generiek, maar tussen haakjes is verwezen naar een case die deze beleidsaanbeveling nader toelicht.

Legende:

KT = korte termijn
 MT = middellange termijn
 LT = lange termijn

C = centrum Gent
 R = randstedelijk gebied Gent
 G = groenpolen
 L = landelijk Gent

Ra = Randstad Sint-Amandsberg
 Rm = Randstad Mariakerke
 Rp = Randstad Poort
 Rt = Randstad Technologiepark

Let wel: De beleidsaanbevelingen gelden voor het deelgebied Randstad in zijn geheel. Ra, Rm, Rp en Rt verwijzen slechts als voorbeeld naar de cases waar de beleidsaanbeveling specifiek in voorkomt.

	TERMIJN	GBIEDSGERICHT
	INFORMEREN & SENSIBILISEREN	
<p>I1 - Visie op landbouw duidelijk communiceren</p> <p>Als stad de stedelijke visie op landbouw duidelijk communiceren met andere overheden, landbouwsector, middenveld en burgers.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zichtbaarheid geven aan de visie op landbouw door het inzetten van campagne-/promotiemateriaal: opname in stadsmagazine, affiches, ... ▪ Promotioneel ondersteunen van lokale voeding via communicatiemiddelen van de stad ▪ Bij ruimtelijke conflicten met betrekking tot landbouw meezoeken naar alternatieve oplossingen binnen het kader van de visie op landbouw 	KT	
<p>I2 – Dialoog tussen conventionele en alternatieve landbouwer faciliteren</p>	KT	
<p>I3 – Online Overlegplatform Landbouw</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Overlegplatform landbouw als leerplatform: uitwisselen van kennis en expertise rond duurzame landbouw gericht naar boeren in én in de nabijheid van de stad, sensibiliseren tot uitwisseling van stromen tussen landbouwbedrijven onderling en/of omgeving,... (-> organiseren infoavonden, aanreiken van haalbare en inspirerende praktijkvoorbeelden, workshops, bedrijfsbezoeken, opmaken brochures, ...) ▪ Aandacht voor boeren en het stedelijk landbouwbeleid in en buiten de groenpolen in het Overlegplatform. ▪ Overzicht bieden aan mogelijke begeleidingstrajecten, subsidiekanalen, ... (zowel lokale als bij hogere overheden) bij het overschakelen naar een meer duurzame bedrijfsvoering. ▪ Informeren rond beheerslandbouw: hoe meewerken aan specifieke landschapswerken in kader van landschapsbeheer ▪ Overlegplatform heeft duidelijk overzicht op aanwezige educatieve kanalen (opleidingen rond marketing, management, ...) 	KT	

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Het Overlegplatform landbouw – ook online- inzetten voor het uitwisselen van informatie. Onderzoeken in welke mate bestaande informatiepunten vb. Gentinfo (voor burgers) en het Ondersteuningspunt Ondernemers Gent kunnen ingezet worden ▪ Uitwisselen van grondstoffen en materialen (vb. machinerie): vraag en aanbod in beeld brengen. ▪ Op online overlegplatform linken leggen naar info en expertise: stadslandbouwhub Velt/VIVES, vilt, proefcentra duurzame landbouw, crowdfunding platform stad Gent, de Landgenoten, landbouwcoaches, ... 		
<p>I4 - Uitbouw platform voor vraag en aanbod naar ruimte voor landbouw incl. coördinator</p> <p>Voor de uitbouw van zo'n platform is een coördinator een vereiste. Taakstelling van de coördinator is niet alleen het verzamelen van vraag en aanbod maar ook het actief koppelen van potentieel versterkende ideeën.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Publieke bouwheren informeren over ruimtevragen: de stad kan vanuit haar overzicht op de vraag naar ruimte voor sociaal-educatieve landbouwprojecten de publieke bouwheer inlichten over de vraag en indien interesse een samenwerking voorstellen. ▪ Faciliteren van socio-educatieve of socio-ecologische projecten op (tijdelijk) ongebruikte gronden en daken: partners samenbrengen, coördineren van mogelijke invulling, ev. instaan voor onderhoud 	KT	
<p>Potentiële gebieden voor duurzame landbouwinitiatieven in kaart brengen</p>		
<p>I5 - Uitbouwen interactieve website</p> <p>Verder uitbouwen van de bestaande interactieve website (en kaart) van de Gentse voedselstrategie 'Gent en Garde' vanuit de visie op landbouw met:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ landbouwtypes die lokaal voedsel of diensten voorzien ▪ eetbaar openbaar groen ▪ vraag en aanbod private tuinen (tuindelen stimuleert SPIN-farming) ▪ ... <p>De website gebruiksvriendelijk maken: vb. extra functionaliteit toevoegen (vb. productgericht: waar kan ik terecht om lokale aardbeien te kopen, ...)</p> <p>Website koppelen aan website 'Gent in transitie?!'</p>	KT	
<p>I6 – Bij evenementen inzetten op duurzame en lokale producten</p>	KT	
<p>I7 - Communiceren van stedelijke visie op landbouw naar leden van groep Gent: OCMW, SOGent</p> <p>met als doel hun grondenbeleid in o.a. agrarische bestemmingen meer af te stemmen op de stedelijke visie op landbouw en de lokale voedselstrategie.</p>	KT	
<p>I8 - Zoeken aanspreekpunt Kerkfabriek en vervolgens communiceren van stedelijke visie op landbouw met oog op het aftoetsen van de mogelijkheden tot samenwerking binnen hun grondenbeleid.</p>	MT	
<p>I9 – Financiële ondersteuning van openbare instellingen voor het inzetten van de groene ruimte voor vormen van duurzame landbouw (meervoudig ruimtegebruik)</p> <p>Vb. Sociale woningbouwmaatschappijen, scholen (campus), ziekenhuizen, zorginstellingen, ...</p>	MT	

<p>I10 – Informeren rond passende vormen die het landschap versterken</p> <p>vb. agroforestry (voederbomen), beheer 5% ecologische beschermingszone inzetten op de juiste plaats, ... (cfr. kookboeken Apeldoorn inzake landschapstypes)</p>	MT	G, L
<p>I11 – Sensibiliseren van landbouwers tot het oprichten van een agrobeheersgroep</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Doorverwijzen naar steun Eco² ▪ Als lokale overheid meezoeken naar potentiële werken (bermbeheer, beheer KLE's, ...) en potentiële subsidiekanalen 		G, L

	ONDERSTEUNEN	
<p>O1 - Actief grond- en pandenbeleid binnen groep Gent in functie van het stedelijk landbouwbeleid (stad Gent, OCMW/SOGent)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ uitbouwen van stadsregionale afzetmarkten aan de rand van de stad op multimodale infrastructuurknooppunten ▪ het uitbouwen van een wijkafzetmarkt per wijk ▪ het uitbouwen van recreatieve afzetmarkten gekoppeld aan portaalzones van groenpolen ▪ ruimte ter beschikking stellen voor wijkverdeelpunten: vb. voedselteams, ... ▪ het tijdelijk beschikbaar stellen van publieke ruimte in de stad voor het organiseren van duurzame landbouwprojecten ▪ (tijdelijk) herbestemmen van onbenutte gronden voor socio-ecologische of socio-educatieve landbouwprojecten 	KT	Rp C, Ra, Rm G C, Ra, Rm C, Ra, Rm, Rt C, Ra, Rm, Rt
<p>O2 - Aankoopbeleid opportuniteitsgronden</p> <p>Indien nodig moeten voor het uitwerken van de visie op landbouw gronden worden aangekocht door de stad. (vb. OCMW, Kerkfabriek, ...)</p> <p>Op korte termijn afspraken maken binnen groep Gent om voorlopig geen landbouwgronden te verkopen</p>	KT/MT/LT	G, L
<p>O3 - Uitbouwen en ondersteunen duurzaam logistiek transportsysteem</p>	MT/LT	Allen, specifiek Rp
<p>O4 – Verder onderzoek naar aanpassen randvoorwaarden Wet op de Overheidsopdrachten met het oog op lokaal aankoopbeleid</p>	KT	
<p>O5 – Component landbouw opnemen in bestekformulering van publieke gebouwen of grootschalige stadsvernieuwingsprojecten</p>	KT	C, Rt
<p>O6 – Opnemen component landbouw/voedselproductie in publieke ruimte/openbare ruimte (opnemen in Integraal Plan Openbaar Domein)</p>	KT	
<p>O7 – Voorbeeldfunctie lokale overheid verder invulling geven</p>	KT	
<p>O8 – Grootkeukens van instellingen stimuleren tot gebruik van duurzaam en lokaal voedsel (scholen, ziekenhuizen, zorgcentra, ...)</p>	MT	

<p>O09 – Multifunctionele landbouw actief stimuleren langsheen en in de omgeving van groenassen en in groenpolen</p> <p>Passief beleid (zelfde middelen beschikbaar stellen, maar niet stimuleren) voor landbouwbedrijven buiten groenpolen die wensen te evolueren naar multifunctionele bedrijvigheid</p>		Allen (specifiek G)
<p>O10 – Ondersteunen beroepslandbouw bij verbreding van activiteiten: zorg, educatie, toerisme, natuur- en bosbeheer</p>		G, L
<p>O11 – Ondersteunen beroepslandbouw bij overschakeling naar lokale voedselproductie</p>		G, L
<p>O12 – Ondersteunen beroepslandbouw bij overschakeling naar duurzamere productiewijzen: cfr. systeemdiagrammen</p>		G, L
<p>O13 – CSA en zelfoogsinitiatieven ondersteunen in structureel aangetaste of minder aaneengesloten agrarische gebieden</p>		Ra, G, L
<p>O14 – Uitbouwen van volkstuinten langsheen goed bereikbare assen (openbaar vervoer, groenas, fietsnetwerk, ...)</p>		Ra, Rm, G
<p>O15 – Specifieke gronden inzetten voor experimentele initiatieven en onderzoek</p>	MT	Rt
<p>O16 – Onderzoek naar de potenties van het watersysteem in het kader van duurzaam transport</p>	MT	Allen (specifiek Rm)
<p>O17 – Mogelijkheden onderzoeken voor het inzetten van oude en onbenutte infrastructures in kader van duurzaam transport van materialen/voedsel/stromen (vb. oude spoorweg)</p>	MT	
<p>O18 – Ondersteunen tot opzetten grondenbanken/crowdfunding</p> <p>Engageren van partnerschap of private eigenaars tot het experimenteren met grondenbankensysteem (cfr. Land in Zicht) Vergt een mentaliteitsverandering: edele taak van partnerschap om grond in landbouw te houden > startende boeren kunnen hier gebruik van maken.</p> <p>➔ Crowdfundingplatform: Gent wil in 2015 een eigen platform lanceren voor crowdfunden van jonge bedrijfjes, organisaties en initiatieven. Elk jaar selecteert een jury projecten die op het platform worden gelanceerd. Naast duurzame mobiliteit kunnen hier ook duurzame voedselinitiatieven (landbouw) worden ondersteund.</p>	MT	
<p>O19 – Logistiek ondersteunen van multifunctionele landbouw</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Herwaarderen oude voetwegen in functie van toegankelijkheid duurzame landbouwinitiatieven ▪ Bestaande fiets- en wandelroutes optimaliseren ▪ Bewegwijzering en opname op fiets- en wandelkaart naar duurzame landbouwinitiatieven ▪ Openbaar vervoernetwerk uitbouwen indien nodig, vb. in kader van zorglandbouw 	KT/MT	G,L

<p>O20 – Samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven en omgeving ondersteunen</p> <p>Samenwerking tussen bedrijven en woonomgeving stimuleren (vb. uitwisselen van restwarmte aan woonwijk: sluiten van kringlopen)</p> <ul style="list-style-type: none"> - subsidie voor opstart - Doorverwijzen naar steun van hogere overheid: lanceren mogelijkheid tot begeleidingstraject met onafhankelijk advies van een 'ervenconsulent': integraal ontwerpend adviseren van bedrijven aan het begin van een planproces, interactief en in samenspraak met alle partijen (natuur, landschap, ...)¹ 	KT	G,L, Ra, Rt
<p>O21 – Samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven onderling ondersteunen</p> <p>De lokale overheid kan samenwerkingsverbanden tussen landbouwbedrijven ondersteunen die bijdragen aan klimaatneutraal Gent. Vb. het sluiten van kringlopen, het bundelen van transport,...</p> <p>Als stad één pilootproject de kans geven als drijfveer. Publieke actoren zoals een universiteit- en onderzoeksinstituten kunnen hier een belangrijke rol in spelen.</p> <p>(koppeling met systeendiagrammen van kansrijke typologieën > traject voor transitie van bestaande landbouwbedrijven)</p>	KT	G,L
<p>O22 – Inzetten van gespecialiseerd vakmanschap (aspect eetbaar groen) in openbaar groenbeheer en ondersteunen vrijwilligersbeheer van eetbaar openbaar groen</p>	KT	Allen (specifiek Rm)
<p>O23 – Inzetten op eetbaar infrastructuurgroen langsheen potentiële langzame verkeersassen (vb. groenassen)</p>	MT	Ra, Rm, Rp, G
<p>O24 – Stimuleren van hogere overheden (VLM, ANB) tot aanplant van eetbare beplanting bij boscompensatie in grootstedelijk gebied door als lokale overheid het goede voorbeeld te geven (haalbaarheid en potentie aantonen)</p>	MT	Rm, Rt, G
<p>O25 – Bedrijfsvoering van geïsoleerde landbouwbedrijven in stedelijk gebied aanpassen en afstemmen op woonfunctie om op lange termijn de leefbaarheid te garanderen</p> <p>Financieel ondersteunen van geïsoleerde landbouwbedrijven op voorwaarde dat deze bedrijven omschakelen naar een stadsgerichte landbouw met de nadruk op een sociaal-ecologische meerwaarde voor de omgeving.</p>	MT	Ra, Rp
<p>O26 – Participatief groenontwerp en –beheer van bestaande wijkparken met onderbenutte gebruiksintensiteit</p> <p>Via wijkprojecten (vb. in kader van wijk-aan-zet) tot een gezamenlijk ontwerp komen van onderbenutte bestaande wijkparken in kader van voedselproductie</p>	KT/MT	Ra, Rp
<p>O27 – Financieel ondersteunen van initiatieven in kader van reconversie leegstaande serres naar duurzame landbouwinitiatieven (CSA, zelfpluktuin, biolandbouw, ...)</p>	MT	Rm

¹ Leenders, I., Vervoort, P., Vandevort, C. (2014). Ervenconsulenten op bezoek. In: Ruimte 'Landschappen is een werkwoord'. Jaargang 6 nr.23, p. 48-53.

<p>028 – Aanzetten en faciliteren bij het uitbouwen van geïsoleerde landbouwgebieden in stedelijk weefsel tot een landbouwpark op wijkniveau (cfr. concept wijkpark)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Opmaak globaalontwerp/inrichtingsplan • Stad neemt faciliterende rol op zich als regisseur • Gronden in eigendom van de stad kunnen hier als aanzet dienen • Faciliteren van initiatieven op private gronden die hierop aansluiten • Sociaal-ecologisch aspect integreren in landbouwpark • Dit kan bijvoorbeeld aangezet worden met het opmaken van een RUP (cfr beleidsaanbeveling RZ2) 	MT/LT	Ra
<p>029 – Landbouwers stimuleren om een landschapsbedrijfsplan te laten opmaken (doorverwijzen naar provincie) en uit te voeren (door verwijzen naar sbsudiekanalen van oa VLM)</p>	KT	G, L
<p>030 – Opname lokale afzet en verbrede activiteiten op algemeen plan groenpool</p> <p>Communiceren via internet en wandel-/recreatiekaarten, informatiepanelen/wegwijzers langsheen routes en in portaalzones</p>	KT	G
<p>031 – Ondersteunen pensioenboeren bij de overdracht van het bedrijf</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oprichten van een online-platform die informatie (sociaal, economisch, rechten (vb. zekerheid over verblijf op boerderij, ...)) biedt voor pensioenboeren (kan gekoppeld worden aan het online overlegplatform landbouw) • Het platform brengt pensioenboeren (aanbod) en jonge ondernemende landbouwers (vraag) • De lokale overheid kan in nauwe samenwerking met de universiteit studenten opleiden als coach voor het uitvoeren van een begeleidingstraject. Het traject begeleidt zowel pensioenboer als nieuwe ondernemer doorheen de overdracht. 	MT	Ra, G, L
<p>032 – Onderzoek naar zonevreemde functies</p> <ul style="list-style-type: none"> - identificeren en lokaliseren zonevreemde functies - experimentele projecten opstarten en ondersteunen rond mogelijke instrumenten om zonevreemde functies te sturen 	KT	L
<p>033 – Landschappelijke kwaliteit garanderen</p> <p>Behoud van de typische percelering van waardevolle landschapseenheden: repelpercelen in bulken, grote blokpercelen in kouters, ...</p> <p>Indien het landschap een cultuurhistorisch landschap is (onroerend erfgoed) kunnen er via het opmaken van een landschapsbeheerplan subsidies gekregen worden.</p> <p>Indien het landschap geen onroerend erfgoed is, kan men via het opstellen van een RUP de kwaliteit garanderen.</p>	KT	G, L
<p>034 – Ondersteunen beheerslandbouw/agrobeheersgroepen</p> <p>Opzetten landschapsfonds voor werken op eigen gronden.</p>	KT	G, L
<p>035 – oprichten projectgroep Groenpolen binnen gemeente (i.p.v. projectgroep Parkbos) incl. bestaande groenpoolcoördinator</p> <p>Gemeenschappelijke doelstellingen binnen vier groenpolen uitbouwen.</p>	KT	G

<p>O36 – Zorglandbouw stimuleren rond goed bereikbare plaatsen</p> <p>(openbaar vervoer, fietsnetwerk, ...) en in de meer versnipperde agrarische gebieden gelegen in randstad (aaneengesloten grote landbouwpercelen optimaal inzetten voor lokale voedselproductie)</p>	KT	Allen (specifiek Ra)
<p>O37 – Wijkprojecten inzetten om samenhang tussen diverse initiatieven te bewerkstelligen</p>		R & C (specifiek Ra en Rm)

	RECHTSZEKERHEID BIJEN		
<p>RZ1 - Uitschrijven traject en doelstellingen overleg met hogere beleidsniveaus inzake experimenten 'ter vrijwaring van de open ruimte voor het realiseren van een duurzame landbouw' met als doel de huidige knelpunten in de regelgeving te herzien.</p> <p>Gentse pilootprojecten kunnen tastbare informatie aanleveren inzake de knelpunten en mogelijkheden in de regelgeving aan hogere beleidsniveaus.</p>	MT	Allen (+ specifiek Rm)	
<p>RZ2 – RUP met aandacht voor duurzame landbouw</p> <p>Indien een RUP nodig geacht: voldoende flexibiliteit inbouwen in voorschriften voor innovatieve vormen van landgebruik en meervoudig ruimtegebruik. Met aandacht voor ecologische, landschappelijke en mobiliteitsrandvoorwaarden. Voorschriften moeten gericht zijn op een lange termijn visie.</p>	KT/MT/LT	Allen (+ specifiek Ra, Rt, G)	
<p>RZ3 – Uitwerken beoordelingskader voor meervoudig ruimtegebruik</p> <p>Zowel voor het agrarisch gebied als voor de andere bestemmingen een beoordelingskader uitwerken voor de implementatie van duurzame landbouwinitiatieven.</p>	MT	Allen (+ specifiek Rm)	
<p>RZ4 – Algemeen bouwreglement stad Gent herzien in functie van stedelijk landbouwbeleid</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Bij nieuwbouw van alle gebouwen met een publiek karakter met een bebouwde oppervlakte van meer dan 400 m² voorzien van een voldoende stevige draagstructuur (scholen, ziekenhuizen, bibliotheek, administratief centrum, grootwarenhuizen, ...) en een mogelijke toegang tot het dak voorzien. Dit biedt mogelijkheden op lange termijn voor meervoudig ruimtegebruik. ▪ Invulling 'groendak' verruimen naar andere mogelijke invullingen zoals moestuin, dakserres, ... Uitbreiden van subsidies voor groendaken voor al dan niet eetbaar groen. ▪ Leegstaande hoeves in agrarisch gebied vs wetgeving zonevreemde woningen ▪ Landschappelijke integratie paardeninfrastructuur ▪ Aanpak vertuining agrarisch gebied 	MT	Allen (+ specifiek C, Rp)	
<p>RZ5 – Beeldkwaliteitsplan voor structureel aangetaste agrarische gebieden</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Beeldkwaliteitsplan opmaken voor structureel aangetaste agrarische gebieden ▪ Actualiseren kaart structureel aangetaste agrarische gebieden (kaart 20 'voorstel voor concrete afbakening en differentiatie van agrarische gebieden' Uit: Kaartenatlas Ruimtelijk Structuurplan Gent Deelonderzoek Landbouw, juli 1999) 			

<p>RZ6 – Een gebiedsgericht lokaal ruimtelijk afwegingskader ontwikkelingen voor het al dan niet toelaten van zonevreemde functies in agrarisch gebied</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het opstellen van een ruimtelijk afwegingskader moet een sturing van zonevreemde functies toelaten waarbij gebiedsgericht de mogelijkheden van deze functies worden bepaald. • Het afwegingskader kan worden ingebed in het ruimtelijk structuurplan Gent. 	MT	L
---	----	---

	HEFBOMEN INTRODUCEREN	
<p>H1 – STAP 1: Uitbouwen formele ‘werkgroep Open Ruimte’ voor het uitvoeren van het stedelijk landbouwbeleid</p>	KT	
<p>H2 – STAP 2: Oprichten stadsregionaal samenwerkingsverband voor het behoud van open ruimte: ‘het Gents open ruimte collectief’</p>	MT	
<p>H3 – STAP 3: Ontwikkeling stadsregionale strategie</p>	MT	
<p>H4 – STAP 4: Experimenteren met nieuwe beleidsinstrumenten</p>	KT	
<p>H5 – STAP 5: Zoeken naar financiële ondersteuning van lokale experimentele initiatieven</p>	KT	
<p>H6 - Actief ondersteunen realisatie stadsregionale landbouwpoorten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Onderzoek naar geschikte locaties voor het uitbouwen van stadsregionale landbouwpoorten in het randstedelijk gebied. ▪ De stad kan een faciliterende rol spelen door publiek eigendom gericht in te zetten (aankoopbeleid of eigendom van stad Gent). ▪ Realisatie landbouwpoort: uitschrijven van wedstrijd of opnemen van pilootproject 	KT/MT	Rp
<p>H7 – Uitbouwen groenassen in functie van stedelijk landbouwbeleid</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ realiseren van missing links ▪ informatiepanelen, bewegwijzering en kaart fiets- en wandelroutes langsheen duurzame landbouwinitiatieven ▪ stimuleren van landbouwbedrijven in nabijheid van groenas tot het verbreden van de activiteiten naar multifunctionele landbouw 	KT/MT	
<p>H8 – Bestaand innovatiefonds uitbreiden met duurzame landbouwprojecten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Beslissingscriteria opstellen a.h.v. drie bouwstenen visie. ▪ Begeleiding ▪ Financieel ondersteunen 	MT	
<p>H9 – Persoon inschakelen die zich specialiseert in het binnenhalen van fondsen</p>		

	MONITOREN		
M1 – Onderzoek naar indicatoren om de vooruitgang in het landbouwbeleid te monitoren	KT		
M2 – Duurzaamheidsmeter landbouw als hulpmiddel	MT		
M3 – Bouwovertredingen tegen inname open ruimte meer prioriteit geven	KT	L, G	
M4 – Blijvend opvolgen van innovatieve pilootprojecten tot creatief ondernemerschap	LT		

<p>A. Lanceren begeleidingstraject met onafhankelijk advies van een ervenconsulent</p> <p>Ervenconsulent: integraal ontwerpend adviseren van bedrijven aan het begin van een planproces, interactief en in samenspraak met alle partijen (natuur, landschap, ...) ¹</p>
<p>B. Onderzoek mogelijkheden leegstaande serres in grootstedelijke gebieden</p> <p>Steeds meer serres in en in de nabijheid van stedelijk gebied komen leeg te staan. Is reconversie van deze leegstaande serres mogelijk bijvoorbeeld in kader van biologische groententeelt, CSA en zelfpluktuinen voor lokale afzet. Welke financieringsinstrumenten kunnen hiertoe worden ingezet? ...</p> <ul style="list-style-type: none"> - aansluiting zoeken bij het strategisch project van Provincie Oost-Vlaanderen 'Glastuinbouw als motor tot duurzame ruimtelijke ontwikkeling' - aansluiting bij onderzoek provinciebestuur Oost-Vlaanderen ism project Bio zoekt Boer en het Provinciaal Proefcentrum voor de Groententeelt Oost-Vlaanderen
<p>C. Ontwikkelen ruimtelijke afwegingskader op Vlaams niveau</p> <p>Ontwikkelen ruimtelijk afwegingskader op Vlaams niveau dat gebiedsgericht differentieert wat waar mogelijk is inzake zonevreemde functies in agrarisch gebied. Aan dit Vlaams kader kan vervolgens een lokaal afwegingskader worden opgehangen. ²</p>
<p>D. Herziening bestemmingen gewestplan in kader meervoudig ruimtegebruik</p> <p>Herevaluatie van de omzendbrief naar wat generiek mogelijk is binnen bepaalde bestemmingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - voor agrarisch gebied duidelijk definiëren wat al dan niet is toegelaten waarbij diverse begrippen zoals 'landbouw in de ruimte zin', 'hoofdberoepslandbouw' en 'hobbylandbouw' duidelijk worden gedefinieerd. ³ - voor niet-agrarische bestemmingen onderzoeken hoe bestemmingsvoorschriften kunnen inspelen op meervoudig ruimtegebruik
<p>E. Onderzoek herziening pachtwetgeving</p> <p>Toegang tot grond voor jonge boeren moet worden verbeterd. In het kader van de herziening van de pachtwetgeving moet worden onderzocht op welke manier men via de pachtwet kan bijdragen aan deze problematiek.</p>
<p>F. Bij herziening Vademecum Harmonisch Park- en Groenbeheer – beheerplanning</p> <p>Participatief groenontwerp en –beheer: participatie en samenwerking mogelijk maken op wijkniveau: gezamenlijk ontwerpen van wijkpark met integratie component landbouw/lokale voeding</p>
<p>G. Herziening mestwetgeving</p> <p>Bijvoorbeeld: binnen het stedelijk gebied van Gent is veel ruimte-inname van landbouwgrond in agrarisch gebied door niet-Gentse bedrijfszetels. Vermoedelijk speelt hier de mestwetgeving een rol.</p>
<p>H. Duurzaamheidsmeter landbouw op Vlaams niveau</p>

¹ Leenders, I., Vervoort, P., Vandevooort, C. (2014). Ervenconsulenten op bezoek. In: Ruimte 'Landschappen is een werkwoord'. Jaargang 6 nr.23, p. 48-53.

² Input: Managementsamenvatting: Evaluatie van de drukfactoren in agrarische gebieden en opstellen van een ruimtelijk afwegingskader voor niet-agrarische transformaties. Anteaagroup, i.s.m. KULeuven, in opdracht van Ruimte Vlaanderen (2013).

³ Managementsamenvatting: Evaluatie van de drukfactoren in agrarische gebieden en opstellen van een ruimtelijk afwegingskader voor niet-agrarische transformaties. Anteaagroup, i.s.m. KULeuven, in opdracht van Ruimte Vlaanderen (2013).

	ONDERZOEK
<p>A. Diepgaand onderzoek naar diverse types en oorzaken van zonevreemde functies</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ identificeren types en lokaliseren/ruimte-inname (gekoppeld aan observatie op terrein) ▪ experimenten rond mogelijke beleidinstrumenten ▪ aantakken op bestaand Vlaams onderzoek ▪ kwalitatief en kwantitatief onderzoek naar zonevreemd landbouwgebruik in 'harde' bestemmingen 	
<p>B. Onderzoek naar knelpunten en succesfactoren van bestaande lokale afzetmogelijkheden</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ onderzoek naar werking van bestaande lokale afzetmogelijkheden: vb. boerenmarkten, voedselteams, ... Wat zijn de knelpunten en succesfactoren? Waarom werken ze wel of niet? Bijvoorbeeld praktische organisatie (openingsuren, gebruiksgemak, locatie, ...) 	
<p>C. Onderzoek naar potentie van agro-forestry, (inheemse) eetbare bosaanplant, ... bij geplande bosstructuren (reeds subsidies op Vlaams niveau, maar kanaal wordt weinig gebruikt)</p>	
<p>D. Onderzoek naar knelpunten en potenties leegstaande serres in stedelijk gebied ></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Onderzoek koppelen aan bestaand Provinciaal onderzoek: Strategisch project 'glastuinbouw als motor tot duurzame ruimtelijke ontwikkeling' 	
<p>E. Onderzoek naar pachtstelsel</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ aantakken op onderzoek hogere beleidsniveaus ▪ in beeld brengen/uitdiepen pachtstelsel op Gents grondgebied (interviews, enquêtes, ...) 	
<p>F. Bijkomende data verzamelen en meer toegankelijk maken</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ inventariseren potentiële gronden (restgronden, onderbenutte groene ruimtes, brownfields, leegstaande panden, ...) ▪ Enquêterende van alle landbouwers op het Gents grondgebied over diverse items: eigendomsstructuren, pachtstructuren, zonevreemd gebruik, ... ▪ Onderzoek naar inname van agrarisch gebied door niet-Gentse landbouwers: reden, hoe tegengaan, welke teelten? ▪ Actualiseren data rond geschiktheid landbouwgrond (zie Landbouwimpactstudie 2010) ▪ Update data verontreinigde gronden (vervuilingsgraad bodem) 	

BIJLAGEN

15 Lijst met afkortingen

ADS	Algemene Directie Statistiek van de FOD Economie
EPR	éénmalige perceelsregistratie of verzamelaanvraag
SO	standaard opbrengst
ALV	Agentschap voor Landbouw en Visserij
VAK	voltijdse arbeidskrachten
GLB	gemeenschappelijk landbouwbeleid (CAP)
VLM	Vlaamse Landmaatschappij
RUP	Ruimtelijk Uitvoeringsplan
CSA	Community Supported Agriculture
IPO	Interbestuurlijk Plattelandsoverleg
LARA	Landbouwrapport

16 Participatief traject

16.1. Inleiding

Parallel met het onderzoektraject liep een participatief traject. Deze bestond uit een **startforum**, diverse **interviews** (vb. werkgroep Stadslandbouw, sectorverantwoordelijken casegebieden, ...), **workshopreeks 1** (3 workshops), **workshopreeks 2** (3 workshops) en tot slot een **eindforum**. In de workshops gaan we in overleg met landbouwactoren op zoek naar het toekomstbeeld voor de landbouw in de stedelijke omgeving van Gent.

Hieronder volgt een samenvatting van de drie belangrijkste onderdelen:

- startforum
- workshopreeks 1
- workshopreeks 2

16.2. Forum

Schepen van Milieu, Klimaat, Energie en Noord-Zuid, Tine Heyse en directeur van de dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Planning, Philippe Van Wesenbeeck, openen het forum en kaderen de studieopdracht binnen de 'Ruimte voor Gent - structuurvisie 2030'.

Op het forum geeft de studiegroep een toelichting om de eerste onderzoeksresultaten toe te lichten. De indeling in de verschillende deelruimten alsook de typologieën worden voorgesteld. Tot slot inspireren we de genodigden met een aantal buitenlandse voorbeelden.

Het tweede deel van het forum voorziet een eerste participatief moment:

Tijdens het participatief moment krijgen de genodigden de mogelijkheid om hun bevindingen, mogelijke problemen of net kansen te formuleren per deelgebied.

De interesse in de verschillende deelgebieden varieerde sterk. De deelruimte 'landelijk Gent' en 'kernstad en binnenstad' waren zeer in trek voor suggesties en bevindingen. De deelruimte 'randstad' had minder aandacht onder de deelnemers.

Een uitgebreid verslag van het forum met bevindingen kan teruggevonden worden in de bijlage van dit deelrapport.

16.3. Workshopreeks 1

16.3.1. Data en methoden

Om de visie voor landbouw in Gent 2030 zoveel als mogelijk te onderbouwen met input van relevante stakeholders, werden 3 workshops georganiseerd – volgens de ruimtelijke indeling van het grondgebied Gent. Daarbij werd gekozen om op voorhand geen keuzes vast te leggen die de dataverzameling zouden beïnvloeden. Om die reden werd er een workshop Landelijk Gent georganiseerd (daarbij de verschillen in ruimtelijke omgeving in acht genomen) en een workshop binnenstad, kernstad en randstad (ook binnen dit gebied werd niet verwacht dat er eenduidige oplossingen en problemen zouden worden aangekaart). In onze aanpak verwachtten wij ook input vanuit het beleid. Daarom werd er een derde workshop georganiseerd waarbij de resultaten van de eerste 2 workshops zoveel als mogelijk voorgelegd werden aan de beleidsmedewerkers. Zo konden de verschillende visies meteen aan elkaar getoetst worden. Graag willen we benadrukken dat de verslagen geenszins de mening van de studiegroep weerspiegelen. Het bevat de (samenvattingen van) uitspraken van de deelnemers, die daarbij ook niet noodzakelijk objectief zijn. Er werd aan de deelnemers gevraagd om zoveel als mogelijk vanuit hun ervaring te spreken, om objectiviteit te benaderen. Hoe dan ook, deze verslagen geven aan hoe zij als betrokken actor aankijken tegenover thema's zoals stadsgerichte landbouw.

Hieronder volgen de praktische details van de workshops. In 6.4. worden op een beknopte manier de resultaten van de drie workshops weergegeven. In bijlage van dit deelrapport zijn de drie uitgebreide verslagen toegevoegd. De vorm en manier van verslaggeving verschilt per workshop. Dit omdat er bij elke workshop andere of een andere combinatie van moderatoren aanwezig was.

16.3.2. Workshop 1 - randstad, kernstad en binnenstad

Timing: 12 juni 2014
19u-22u

Locatie: stadhuis Gent

Praktisch: sessie 1 - vier stellingen
sessie 2 - rollenspel in één groep
sessie 3 - as centrum-periferie: randvoorwaarden typologieën

Aanwezigen:

NAAM	ORGANISATIE
Sabien Windels	Roof Food
Laurence Parreïn	Student Kaho Sint-Lieven (thesis dakserres)
Martin Rebry	Con Brio
Stefaan Vermael	Stadsplant
Luc Vanacker	Landelijke Gilden
Maarten Crivits	Ugent, ILVO, klimaatwerkgroep stadslandbouw
Herwig Verstraete	lid stedelijke Adviesraad voor Milieu en Natuur

16.3.3. Workshop 2 - Landelijk Gent

Timing: 18 juni 2014
19u-22u

Locatie: landhuis De Campagne in Drogen

Praktisch: sessie 1 - vier stellingen
sessie 2 - rollenspel in twee groepen
sessie 3 - nieuwe typologieën + stickers

Aanwezigen:

NAAM	ORGANISATIE
Bart Polfiet	landbouwer Desteldonk
Luc Vanacker	Landelijke Gilde Oost-Vlaanderen-Gentse Buitenband
Pieter Jan Meire	Strategisch project Oost-Vlaanderen Glastuinbouw
Koen Fauconnier	ambitie project korte keten
Matthieu Frijlink	boerenbond
Thoelen Jan	de wassende maan cvba
Rony Nekkebroeck	bioboer - CSA Oogstgoed
Benny Van de Velde	Werkgroep Stadslandbouw
Geert Iserbyt	Landwijzer
Marline Koopmans	Supurbfood - ugent
Raf Van Leirberghe	landbouwer Assels
Hubert David	De Landgenoten
Vincent Hebbelynck	
Jonas Claeys	Landelijke Gilde Wondelgem
Ivan Claeys	Landelijke Gilde Wondelgem
Geert Derycke	landbouwer in zwijnaarde
Kristien Soete	Product manager Bio-, Streekproducten & Korte Keten
Wouter Mytynck	boerenbond
Franky Broché	landbouwer zwijnaarde
Herwig Verstraete	lid stedelijke Adviesraad voor Milieu en Natuur

16.3.4. Workshop 3 - Beleid

Timing: 19 juni 2014
14u-17u

Locatie: STAM

Praktisch: sessie 1 - vier stellingen + reflectie workshop 1+2
sessie 2 - rollenspel in twee groepen + reflectie workshop 1+2

Aanwezigen: Samenvatting workshopreks 1

NAAM	ORGANISATIE
Hans Leinfelder	RWO afdeling gebieden en projecten
Stefan de Brabander	VLM
Margriet Baert	ALV
Maayke Keymeulen	ALV
Simon Verledens	stad Gent - dienst stedenbouw en ruimtelijke planning
Veerle Dossche	stad Gent - kabinet Tine Heyse
Sara verbeeren	stad Gent - groendienst
Marc Verheistraeten	stad Gent - dienst gebiedsgerichte werking
Katrien Verbeke	stad Gent - milieudienst
Fkoen Fauconnier	beleidsmedewerker duurzame landbouw
Liesbeth De Smet	stad Gent - afdeling ruimtelijke planning
Ann Coussement	stad Gent - dienst stedenbouw en ruimtelijke planning
Hilde De Sutter	stad Gent - dienst economie
Carl Dejonghe	stad Gent - kabinet schepen Balthazar
Iris Lauwaert	projectbureau parkbos
Joke Charles	stedelijke groenpolencoördinator

Sfeerbeelden workshop 1

Sfeerbeelden workshop 2

Sfeerbeelden workshop 2

Sfeerbeelden workshop 3

16.4. Samenvatting workshopreeks 1

16.4.1. Sessie 1 - stellingen

In alle workshops werden dezelfde stellingen voorgelegd. Per stelling wordt hieronder een samenvatting gegeven van de input verkregen op workshop 1 en 2 en een samenvatting van de input verkregen op de workshop beleid. De resultaten van de eerste twee workshops werden in de workshop van het beleid voorgelegd, met de bedoeling dat zij zouden reageren op deze resultaten. Helaas werd weinig gediscussieerd op basis van deze output. (zie verslag workshop 3)

Stelling 1 - De landbouw in dit gebied moet voornamelijk op primaire productie gericht zijn

Workshop 1 en 2

- Men is het erover eens dat het multifunctioneel kan/moet zijn
- De invulling die men geeft aan multifunctionaliteit verschuift naargelang de plaats in de stad (gradiënt rand, centrum)
- Meerwaarde die gecreëerd wordt is divers (economisch, sociaal, cultureel, ecologisch)

Workshop 3 (beleid)

- Een landbouw die verschillende rollen vervult is wenselijk
- De ruimtelijke planning moet dit toelaten (per deelgebied/ruimte slechts één functie invullen is achterhaald)
- Voedselproductie blijft belangrijke functie
- Subsidiëren van duurzame landbouw ligt gevoelig, toch manier vinden om naar die richting te evolueren

Stelling 2 - De stad kan initiatiefnemers verplichten/verbieden bepaalde functies uit te oefenen in een specifiek deelgebied van de stad

Workshop 1 en 2

- Regelgeving en handhaving kan op voorwaarde dat er een eenduidig en duidelijk beleid is over de departementen heen
- Grote contradictie; voedselstrategie en stimuleren van primaire productie enerzijds; anderzijds uitbouwen van groenpolen en daar de landbouwruimte sterk inperken
- Grote schrik dat ene soort landbouw bevoordeeld zou worden ten opzichte van een andere soort

Workshop 3 (beleid)

- Verplichten/verbieden ligt gevoelig > in de praktijk lijkt dit voor de deelnemers onpraktisch, zelfs onmogelijk
- Eerder randvoorwaarden gunstig maken, zoals creëren van afzetmarkt
- Er is wel nood aan een flexibel kader voor het beleid, maar voornaamste functie blijft nog steeds faciliteren

Stelling 3 - De stad moet in zijn aankoopbeleid prioriteit geven aan lokaal geproduceerd voedsel

Workshop 1 en 2

- Iedereen is voorstander van lokale afzetstrategieën, maar de wetgeving maakt dit onmogelijk (zowel naar volksgezondheid als naar aanbestedingen toe)

- In principe was men het erover eens dat het goed zou zijn, maar de traditionele landbouwers geloven er niet meer in. Alternatieve landbouwers geloven hier wel sterk in, maar het is een tijdrovende bezigheid

Workshop 3 (beleid)

- Lokaal ter discussie. Dit moet ook gekoppeld worden aan type producten (e.g. appels uit Henegouwen, relatief voordeel), maar ook duurzame productiemethodes
- Lokale afzetmarkt is wenselijk, maar er zal altijd rekening gehouden moeten worden met prijs en efficiëntie

Stelling 4 - Een bloeiende landbouw in Gent kan enkel door vernieuwende partnerschappen met stedelijke actoren aan te gaan

Workshop 1 en 2

- Coöperatie is niet verplicht maar wel noodzakelijk om tot goede projecten te kunnen komen
- De stad moet synergie creëren en pro-actief een faciliterende rol spelen. Nu loopt ze achter de feiten aan
- Landbouwers werken makkelijk samen met niet-landbouwers dan met andere landbouwers
- Vroeger bestonden er veel kleine coöperaties, door schaalvergroting kon dit niet blijven bestaan. Waarom zou het nu wel lukken?

workshop 3 (beleid)

- Zeker nood aan trekker in initiatieven, verschillende partijen samenbrengen. Maar dit hoeft niet de stad te zijn
- Stad heeft eerder rol als facilitator, rol als aanbieder van een overzicht
- Zij kan ook projecten initiëren als zij daar belang bij heeft

16.4.2. Sessie 2 - rollenspel

Een rollenspel werd gespeeld in alle drie de workshops. De opdracht staat hieronder beschreven:

“De stad stelt een budget van € 100 000 beschikbaar voor een innovatief vergroeningsproject. Jullie zijn de jury voor de toewijzing van dit project en jullie moeten bepalen aan welke criteria een dergelijk project moet voldoen. De criteria kunnen aangepast worden in functie van de locatie binnen de stad.

Let op, het gaat om een geïntegreerd project. Jullie zitten dus rond de tafel met verschillende stadsdiensten (o.a. milieudienst, ruimtelijke ordening, groendienst, dienst economie, ...). Probeer zoveel mogelijk met alle standpunten rekening te houden.”

Hieronder staan de samenvattingen van het rollenspel. Anders dan hierboven staan de resultaten nu apart per workshop:

Workshop 1 - randstad, kernstad en binnenstad

- educatief
- voorbeeldfunctie
- betrokkenheid verhogen - eigenaarschap vanuit de buurt
- stad moet alle beschikbare data openstellen
- mag zowel tijdelijk als permanent zijn
- goed evenwicht tussen privaat en publiek gebruik

- het kan zowel over natuur als landbouwbeleving gaan
- Het moet een meerwaarde creëren (economisch, sociaal, cultureel, ecologisch)

Workshop 2 - Landelijk Gent

- er moet een belangrijke poot primaire productie in het project aanwezig zijn
- binnen het project dat breder kan gaan dan primaire productie moet het landbouw aspect op zichzelf staand kunnen zijn
- een maatschappelijke meerwaarde
 - educatief aspect
 - er is discussie over het feit of er ook een ecologische meerwaarde moet zijn
 - er werd geopperd om als criteria naar voor te schuiven dat het project klimaatneutraal moet zijn
- er moet op zijn minst een goed businessplan komen, het geld in schijven geven en niet in één keer
- sensibiliseren moet een belangrijk onderdeel van het project zijn
- er moet een link zijn met de aanwezige professionele landbouw
- er moet een educatief aspect zijn
- inzetten op lokale productie
- er moeten meerdere bedrijven betrokken zijn en meerwaarde hebben van het project

Workshop 3 - beleid (groep 1)

- het versteende deel van de stad vergroenen eerder dan het buitengebied
- link tussen groen en voedselproductie
- educatief/bewustmaken/zichtbaar
- het moet inspirerend zijn
- haalbaar en herhaalbaar zodat mensen het zouden kunnen overnemen
- bijdragen aan het bereik van doelstellingen van de stad
- klimaatdoelstellingen
- mensen samenbrengen of samenwerken (sociaal aspect)
- meerwaarde om landbouwers te betrekken bij deze projecten in de stad

Workshop 3 - beleid (groep 2)

Uitsluitend criterium:

- het moet een project zijn voor lokale voedselproductie

Selectiecriteria:

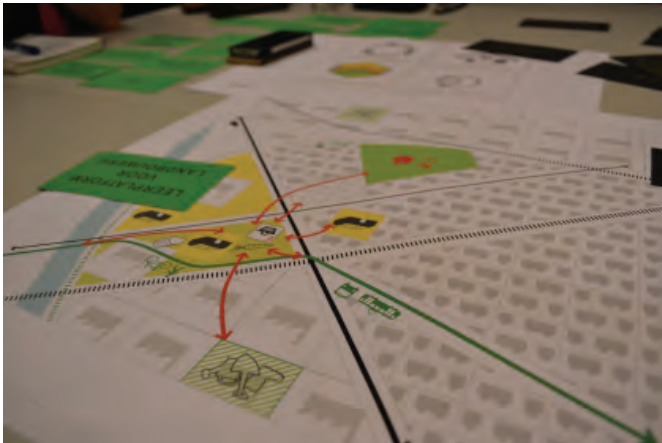
- verweven tussen kernstad en rand
- sociale functie en toegankelijkheid
- ecologische functies
- rentabiliteit
- duurzaamheid/klimaat
- samenwerking met verschillende partners en sectoren

Hefboomeffecten:

- innovativiteit van de projecten
- geen one-time shot
- katalysator effect
- systemisch effect ingrijpen op de voedselketen van a tot z
- voorbeeldeffect
- lange termijn

16.4.3. Sessie 3 - Nieuwe vormen van landbouw getoetst aan de deelnemers

Sessie 3 werd in elke workshop anders (of in het geval van de workshop beleid, niet) uitgevoerd. De resultaten van deze sessies kunnen in de bijlagen geraadpleegd worden.

Sfeerbeelden workshop 1

Sfeerbeelden workshop 2

Sfeerbeelden workshop 2

Sfeerbeelden workshop 3

16.5. Workshopreeks 2

De tweede reeks workshops is bedoeld om de voornaamste resultaten van de analyse en ontwerp-visie te introduceren. We wensen alle partners en belanghebbenden via de workshops te betrekken. De ontwerp-visie wordt binnen elke workshop voorgesteld en vertaald naar een aantal casegebieden om de realiteitszin af te toetsen. Het beeldmateriaal van de casegebieden werd voor de workshops geabstraheerd. Op die manier werd generiek nagedacht over de deelruimte en persoonlijke gevoelens met betrekking tot de cases vermeden. De workshops zijn gebiedsgericht opgevat:

Workshop 1 - randstad, kernstad en binnenstad:

- het dicht verstedelijkt gebied, centrum Gent
- de stadsrand, omvat een typerende 20ste eeuwse woonwijk
- een knooppunt van infrastructuur in de randstad

Workshop 2 - landelijk Gent:

- een klassiek landbouwgebied
- een groenpool
- een knooppunt van infrastructuur in de stadsrand

Workshop 3 - beleid:

- een klassiek landbouwgebied
- een groenpool
- het dicht verstedelijkt gebied, centrum Gent
- de stadsrand, omvat een typerende 20ste eeuwse woonwijk

16.5.1. Workshop 1 - randstad, kernstad en binnenstad

Timing: 21 oktober 2014
19u-22u

Locatie: Polyvalente zaal bibliotheek in de Heerweg-Zuid 22 te Zwijnaarde

Aanwezigen:

NAAM	ORGANISATIE
Marc Nevens	VZW volkstuintuinen
Stefaan Vermael	Stadsplant
Herwig Verstraete	WMV
Zjef Van Acker	Werkgroep Stadslandbouw
Jean-François Van den Abeele	Fris in het Landschap

16.5.2. Workshop 2 - landelijk Gent

Timing: 23 oktober 2014
19u-22u

Locatie: Polyvalente zaal bibliotheek in de Heerweg-Zuid 22 te Zwijnaarde

Aanwezigen:

NAAM	ORGANISATIE
Maarten Crivits	Werkgroep Stadslandbouw
Luc Vanacker	Landelijke Gilde Oost-Vlaanderen-Gentse Buitenband
Evy Mettepenningen	Universiteit Gent - Landbouweconomie
Koen Fauconnier	ambitie project korte keten
Eddy Matthys-De Zutter	Landelijke Gilde
Hans Laevens	Veterinary Epidemiologist/beekeeper
Paul Cerpentier	Nat. Ondervoorzitter ABS
Karen Verplancke	Boerenbond
Danny Heirbrandt	Gecoro – landbouwer
Joost van de Velde	
Willem Rombaut	
Hubert David	De Landgenoten
Katinka 't Kindt	Fris in het landschap – freelancer
Hilde Coucke	De Wassende Maan
Steven De Roo	landbouwer
Geert Derycke	landbouwer in zwijnaarde
Kristien Soete	Product manager Bio-, Streekproducten & Korte Keten
Franky Broché	landbouwer zwijnaarde
Herwig Verstraete	lid stedelijke Adviesraad voor Milieu en Natuur

16.5.3. Workshop 3 - beleid

Timing: 04 november 2014
14u-17u

Locatie: zaal Sociaal Dienstbetoon in het administratief centrum groenpool
Gentbrugse meersen-Damvallei

Aanwezigen:

NAAM	ORGANISATIE
Hilde De Sutter	Stad Gent – dienst Economie
Ann Coussement	Stad Gent - dienst RP&S
Sara Verbeeren	Stad Gent – groendienst
Katrien Verbeke	Stad Gent – milieudienst
Christophe Rogolle	Stad Gent – kabinet Heyse
Tania Vanhove	Prov. O-VL – dienst RP&S
Hans Leinfelder	KU Leuven - Sint Lucas Gent
Koen Fauconnier	Beleidsmedewerker duurzame landbouw
Iris Lauwaert	Prov. O-VL - projectcoördinator Parkbos
Margriet Baert	VI. Overheid – Landbouw en Visserij
Maayke Keymeulen	VI. Overheid – Landbouw en Visserij
Joke Charles	Stad Gent - Groenpoolcoördinator
Pieter Jan Meire	Prov. O-VL – strat. project glastuinbouw

16.6. Samenvatting Workshopreeks 2

16.6.1. Workshop 1 - Randstad, kernstad en binnenstad

Case - centrum Gent - het dicht verstedelijk gebied, centrum Gent

- vraag aan **inventarisatie potentiële gebieden voor stadsgerichte landbouw** > data ter beschikking stellen van initiatiefnemers
- meervoudig ruimtegebruik + klimaatneutraal Gent: richtlijnen > **meer groen in het stedelijk weefsel**, platte daken als openbare parkruimte,...
- **opname in projectformulering** van nieuwbouwprojecten - component landbouw (rol projectontwikkelaar, maar ook rol stedenbouwkundige voorschriften)
- **stedelijk bouwreglement** > flexibeler maken
- bij elke **inkleding openbare ruimte/groene ruimte: component stadsgerichte landbouw** meenemen
- **ruilverkaveling**: orde scheppen in gebied, nood aan hiërarchie? (vb. vroeger eig. van fabriek -> nu vb. sociale huisvestingsmaatschappij?)
- inzetten op **waterstructuur** > bakfiets economisch te klein
- sociale cohesie met landbouw: mogelijkheden ook onderzoeken binnen bestaand stadswefsel
- **connectie** met bestaand woonweefsel > inkaderen in wijkproject? beantwoorden aan meerdere ruimtelijke uitdagingen van de wijk
- **opwekken van energie?** biomassa die we zelf uitgeven. Regelgeving van biomassa in de stad. Kelder van vertical farm > biomassa? Link met restwarmte?
- stadsgerichte landbouw in woonzone: **verzekeringstechnisch** zeer moeilijk
- **groennorm** per inwoner: ook landbouw kan dienen als groen

Case - Randstad - de stadsrand, omvat een typerende 20ste eeuwse woonwijk

- **integratie met woonweefsel** - combineren ruimtelijke uitdagingen > wijkproject? --> landbouwcomponent meenemen in de visie van de wijk: ruimtelijke uitdagingen combineren (niet louter voedselproductie) --> maar ook op korte termijn reeds projecten lanceren!
- infrastructuurgroen/straatgroen: **vergroenen wijk + eetbaar maken** > groendienst Gent als actor (versterken sociale cohesie)
- **kasteelparken**: terug link met historische moestuinen ref. park in Leuven: sociaal tewerkstellingsproject met CSA aan gekoppeld
- **reconversie leegstaande serres** > nood aan meer opvolging! Beleidsmatig mogelijkheden om nieuwe activiteiten te stimuleren bij stopzetten > kansen voor zelfoogstboerderijen, CSA, ... > geen concurrentie met conventionele landbouw.
- gebruiksintensiteit parken hier lager dan in centrum: component landbouw toevoegen aan inrichting wijkparken en woongroen
- ruimte voor (semi-)marktplaatsen: **distributie voor lokale woonwijk**: vandaag strenge reglementering
- hospitauienieren: in kaart brengen van aanbod/vraag (stad)
- van monofunctionele bufferzone naar multifunctionele bufferzone:
 - * agroforestry niet aanvaard binnen norm bebossing
 - * wat zijn mogelijkheden binnen de beperkingen?

- interessante koppeling om aanbevelingen/actieplan van het centrum van de stad te projecteren naar randstedelijke case --> reserveren van open ruimte vandaag in randstad
- verkaveling/projectontwikkelaars: uitwisselen van gronden initiatief bij stad > samenwerking als stad stimuleren:
vb. als je met 4 samenwerkt, krijg je meer ontwikkelingsmogelijkheden (voorwaarden stellen afhankelijk van locatie: je mag meer doen indien je zorgt voor verbinding met...)
- instrument leerplatform voor landbouwers: ook belangrijk in stedelijke context! vandaag logistiek probleem in stad: kleinschalige initiatieven: hoe kunnen we rendabel zijn?
- nood aan inventarisatie restgronden / potentiële gronden in de stad > nood aan overzicht

Case - Randstad - een knooppunt van infrastructuren in de randstad

- hoogtechnologische landbouw koppelen aan hub? Voedsel uitwisselen, maar ook nieuwe kennis?
- connectie met wijken is belangrijk
- restaurant koppelen aan foodhub: kan inspelen op lunchtijden van werknemers (industrie), maar kan ook gericht zijn op bewoners: exclusief restaurant?
- actoren/instrumenten bij ontwikkelen foodhub? niet door overheid
- educatie en kennis zijn belangrijke elementen voor zo'n locatie. Vb. nieuwe werksector aanbieden aan jongeren, leerplatform voor landbouwers en jongeren
- barrière straat: ecoducten-humanducten?

16.6.2. Workshop 2 - Landelijk Gent

Case - Landelijk Gent - een klassiek landbouwgebied

- pachtwetgeving groot probleem
 - * geen overzicht meer door onderpacht
 - * verpaarding valt buiten pachtwetgeving
 - > nood aan **herziening pachtwetgeving!**
- oprichten **grondbanken?** (vb. aankoopbeleid OCMW gronden)
- **grondprijzen** in de hand houden: ref. NL - als je landbouwgrond verkoopt voor niet-landbouwdoeleinden > meerwaarde afstaan aan een **fonds** (dit fonds wordt gebruikt om vb. landbouwers die grond kwijtraken te vergoeden, ...) + neemt incentive weg om om grond aan niet-landbouwers te verkopen
- verpaarding > niet op vruchtbare landbouwgronden > ruimte ter beschikking stellen die niet nadelig is voor de landbouw (cfr case groenpool: kasteelparken, leegstaande boerderijen, verontreinigde gronden > niet geschikt voor teelt, ...)
- **samenwerkingsverbanden tussen bedrijven** > verwijzing naar machinerie (staan open voor link tussen kleine en grootschalige landbouwinitiatieven)
- **korte keten:**
 - * zien kansen in organisatie van supermarkt voor lokale producten (lokale afzet)
 - * produceren van lokale producten zonder 'volk op hun erf', zonder bijkomende kosten,...
- **leegstaande serres**
 - * afbouwen van serres in open ruimte/open kouters
 - * reconversie van serres: nood aan meer opvolging!

Beleidsmatig mogelijkheden om nieuwe activiteiten te stimuleren bij stopzetten >kansen voor zelfoogstboerderijen, CSA, ... > geen concurrentie met conventionele landbouw.

Case - Groenpool

- actieplan is versnipperd > te kleinschalige percelen > men wenst dit homogeen te houden. Sterkte om terug te beschikken over **grootschalige aaneengesloten percelen**.
- primaire rol: productie > initiatief ivm multifunctionaliteit kan kader vormen
- uitdaging in groenpool: **evenwicht zoeken tussen kleinschalige en grootschalige bedrijven**
- **rechtszekerheid** bieden aan landbouwer
 - * in bestemming agrarisch gebied enkel landbouw toelaten > parallel nadenken over activiteiten die men wil bannen
- **verpaarding:**
 - * landbouwer merkt zelf problematiek van verschuiving verpaarding op indien we constructies en stallen zouden verbieden > geen ruimte voor verpaarding, ...
 - > voorstel: paarden **groeperen** op een plek waar het voor de landbouw het minst kwaad kan > inzetten kasteelparken? leegstaande hoeve? **in samenspraak met landbouwers**
 - * werking van zo'n initiatief afhankelijk van keuze alternatieven in omgeving
 - * samenwerking met landbouwer > afzetmarkt hooi/stro als potentie!
 - * paardenhouderijen/privaat moet evenzeer aan wetgeving voldoen (bemesting/taxeren)
- publieke gronden (vb. OCMW gronden) gericht inzetten: organisaties sensibiliseren om gronden in te zetten voor stadsgerichte en duurzame landbouw?
- leegstaande boerderij:
 - * mogelijkheden voor onthaalpunt
 - * wetgeving rond bescherming houdt vaak innovatieve projecten tegen
 - * koper heeft sterke visie nodig > moeilijk rendabel te krijgen, ...
- **teveel wetgeving werkt contraproductief**
- als stad **investeren in infrastructuur van landelijk gebied** (vb. fietspaden verbeteren, landbouwwegen, ...)
- korte keten: **afzet centraal organiseren + faciliteren**
 - > zien allen kans in lokale afzetmarkten! (coöperatieve?)
 - het produceren van hoeveproducten zonder extra investeringen naar verkoop toe
 - * bereikbaarheid: aansluiting op netwerk, onmiddellijke nabijheid weg, ...
 - * knelpunten vandaag: vb. beperkt % producten, publiek beperkt, opstartkosten, tijdsinvestering, probl. vergunning, ...
 - * verschillende soorten afzetmarkten: recreatieve, multimodale, ... met andere potentiële locaties (ook in centrum)

Case - Randstad - een knooppunt van infrastructuren in de randstad

- kans in afzetmarkt!
actor: Coöperatie? Privaat initiatief?
- faciliteren/ondersteunen vanuit stad? > beschikbare ruimte, bancontact, ...
- interessant op netwerkknooppunten
--> vb. link met waterinfrastructuur richting centrum
- educatie en kennis koppelen aan hub

- * nieuwe werksector voor jongeren
- * leerplatform voor landbouwers, ...
- hoogtechnologische landbouw - ruimte voor experiment

16.6.3. Workshop 3 - Beleid

Case - Randstad - een knooppunt van infrastructuren in de randstad

- hospitatuinieren > 'leentuinen': moet een wijk-overschrijdend verhaal zijn.
- **toegankelijkheid en leesbaarheid** van de ruimte met stadsgerichte landbouw moet duidelijk zijn t.o.v. de omgeving en geïnteresseerden
- Nood aan interactieve website: momenteel in opmaak
- In de randstedelijke gebieden zijn de private tuinen groot, waardoor **wijkparken en woongroen weinig worden gebruikt**.
- Kansen voor **spin-farming**: samenwerking met meerdere private percelen.
- Nadenken over **kwaliteit en ligging van volkstuinen** > milieutechnisch, voedselveiligheid: Veilige afstand van voedselproductie ten opzichte van drukke wegenis, ... is nog vrij beperkt: tot 50 meter afstand houden, 5m indien erboven.
- Belangrijk om de **randvoorwaarden** van landbouwactiviteiten binnen bepaalde gebieden vast te leggen. Van in het begin duidelijk stellen wat de krijtlijnen zijn die je als landbouwer kan doen. Waar ligt de grens? Ook vb. i.v.m. mobiliteit die het genereert -> schaal en doel project.
Vb. wat wordt als hinder beschouwd voor de omliggende omgeving: vb. haan die kraait > kan storend zijn voor wijkbewoners, bepaalde constructies
- **gebiedsgericht werken** > per gebied andere mogelijkheden
- **Bufferzone**: een meer natuurlijke vorm van agroforestry
eetbaar openbaar groen: afstanden naar veiligheid toe respecteren in bufferstroken
bep. gewassen zoals noten en vruchten kunnen wel op meer vervuilde bodems worden gekweekt
- niet perse voedselproductie toevoegen aan bufferzone: bufferzone wordt reeds ingezet als overstromingsgebied en voor de waterhuishouding van de omliggende wijken
- **Leegstaande serres**: bieden zeer veel kans in de randstedelijke gebieden, hub aan toevoegen? Probleem: deze serres zijn vaak gebetonneerd. CSA-initiatiefnemers willen in volle grond werken. Stad kan faciliterende rol spelen? Betonning uitbreken en ter beschikking stellen?
- Lanen en straten: **eetbaar groen als laanbeplanting** > sociale cohesie. Voortuinstroken inzetten van woningen? Dit zou veel beweging teweeg brengen: mensen van 19de eeuwse gordel komen in 20ste eeuwse gordel plukken.

Case - Landelijk Gent - een klassiek landbouwgebied

- Grondenbanken zijn zeer moeilijk op te starten en vragen veel financiering.
- meer **out-of-the-box denken**: vb. paardenstallen koppelen aan bestaande actieve landbouwbedrijven, maar beperken tot een bepaald max. percentage.
- **Verpaarding**: voorwaarden aan koppelen (landschappelijke conditie bewaken): vb. beperken tot een max. percentage van het bedrijf, max. aantal paarden, clustering van schuilhokken, ... Met een gewoon RUP zou men er niet komen.
- Nood aan overzicht: is er veel vraag naar paardenweiden in Gent?

- Out-of-the-box 2: Probleem t.o.v. woningen: woningen kijken vaak op een muur van twee meter maïs, maar willen graag een open uitzicht.
Een mogelijke oplossing kan zijn om dit privaat te regelen: onderhandeling tussen twee marktpartijen: afspraken maken met de landbouwer om in een bepaalde strook t.o.v. de privétuinen bepaalde teelten uit te sluiten, mits betaling (compenseren)
- **Afzetmarkten:**
 - * stad kan inzetten op hun eigendommen (verspreid over grondgebied) om hierin te faciliteren,
 - * een private trekker/initiatiefnemer nodig
 - * over grenzen heen afzet aantrekken > ophangen aan een groter netwerk
- Zorglandbouw:
 - * Functiewijzigingsbesluit: landbouw is zijn actieterrein aan het verbreden: vrees dat zorglandbouw overal verspreid op het grondgebied zal voorkomen, waar laten we de zorgfunctie toe en waar niet? Als lokale overheid kan je hier vb. net strenger optreden.
 - * Voorstel om vb. zorgfuncties te stimuleren in structureel aangetaste gebieden/ versnipperde gebieden inzetten voor nieuwe vormen van landbouw.

Colofon

SumResearch

Sally Lierman

Brecht Vandekerckhove

Boris Huyghebaert

Céline Wellens

Judith De Pau

Paul de Graaf

ILVO

Elke Rogge

Joost Desein

Eva Kerselaers

Charlotte Prové

Dankwoord

Het projectteam wil graag alle mensen bedanken die deelnamen aan het participatief traject (forum, workshops, interviews). Er werd soms hevig gediscussieerd, maar jullie inbreng was steeds constructief en leerrijk. Daarnaast willen we ook Dakerlia Claeys en Fanny Van den Haute van ILVO bedanken voor hun hulp met de berekeningen voor de landbouwdata in deel 1 van dit rapport.

Contact

SumResearch

Hof ter Dampoort

Dendermondsesteenweg, 50
9000 Gent

09 225 54 88

www.sum.be

januari 2015

SumResearch
Urban Consultancy

i.s.m.

Paul de Graaf Ontwerp & Onderzoek
www.pauldegraaf.eu

